

TUDOMÁNY A VILÁGJÁRVÁNY IDEJÉN

ACTA PERIODICA

EDUTUS
EGYETEM

XX. KÖTET

Eduvus Egyetem
2800 Tatabánya, Stúdió tér 1.

Főszerkesztő:
Némethné Dr. Gál Andrea

Felelős szerkesztő:
Forrai Márta

Szerkesztette:
Vigh László PhD

MINDEN JOG FENNTARTVA

A mű egészének, vagy bármely részének másolása, sokszorosítása,
valamint információszolgáltató rendszerben történő tárolása
és továbbítása csak a kiadó engedélyével megengedett

Lektorált

ACTA PERIODICA 20. KÖTET
EDUTUS EGYETEM KIADÁSA

www.edutus.hu

ISSN 2063-501X

2020. augusztus

Tartalomjegyzék

GAZDASÁGI FOLYAMATOK MAGYARORSZÁGON 2019-2020 FORDULÓJÁN DR. BELYÓ PÁL	5
--	---

<https://www.edutus.hu/cikk/gazdasagi-folyamatok-magyarorszagon-2019-2020-fordulojan/>

HALLGATÓI VÉLEMÉNYEK A COVID-19 VILÁGJÁRVÁNY HATÁSAKÉNT BEVEZETETT ONLINE OKTATÁSRÓL DR. DEÉS SZILVIA	26
--	----

<https://www.edutus.hu/cikk/hallgatoi-velemenyek-a-covid-19-vilagjarvany-hatasakent-bevezetett-online-oktatasrol/>

READY PLAYER ONE - LERNJOURNALE/LERNTAGEBÜCHER IN DER AUSBILDUNG VON DAF/DAZ-LEHRENDEN. EIN PRAXISBEITRAG FÜR ERFAHRUNGEN UND VORSCHLÄGE FÜR NEUE EXPERIMENTE MAJOROSI ANNA PhD	40
---	----

<https://www.edutus.hu/cikk/ready-player-one-lernjournale-lerntagebuecher-in-der-ausbildung-von-daf-daz-lehrenden-ein-praxisbeitrag-fur-erfahrungen-und-vorschlaege-fur-neue-experimente/>

LÉZERSUGÁRRAL FELÜLETKEZELT ACÉL MINTÁK BALL-ON-DISK TÍPUSÚ KOPTATÓ VIZSGÁLATA DR. MARKOVITS TAMÁS, DR. BORBÁS LAJOS, MOLNÁR LÁSZLÓ, NAGY ANDRÁS LAJOS, FÜLÖP DÁVID	51
--	----

<https://www.edutus.hu/cikk/lezersugarral-feluletkezett-acer-mintak-ball-on-disk-tipusu-koptato-vizsgalata/>

KORONAVÍRUS ÉS A RUGALMAS ALKALMAZKODÁS, JÁRVÁNY ÉRTÉKEK MENTÉN MIKLÓS ILONA PhD	64
---	----

<https://www.edutus.hu/cikk/koronavirus-es-a-rugalmas-alkalmazkodas-jarvany-ertekek-menten/>

A COVID-19 JÁRVÁNY HATÁSAI AZ ELEKTROMOS AUTÓK LÍTIUM-ION AKKUMULÁTORAIT GYÁRTÓ KOMÁROMI SK BATTERY HUNGARY KFT. ESETÉBEN DR. PEREDY ZOLTÁN, VENCZEL MÁRK	85
---	----

<https://www.edutus.hu/cikk/a-covid-19-jarvany-hatasai-az-elektromos-autok-litium-ion-akkumulatorait-gyarto-komaromi-sk-battery-hungary-kft-eseteben/>

WEGE DER DIFFERENZIERUNG IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT DR. PERES ANNA	106
--	-----

<https://www.edutus.hu/cikk/wege-der-differenzierung-im-fremdsprachenunterricht/>

A HELIKOPTER FELSZÁLLÁSI ENGEDÉLYRE VÁR. KORONAVÍRUS,
MAKROÖKONÓMIA ÉS OKTATÁS
DR. SÁRKÁNY PÉTER 120

<https://www.edutus.hu/cikk/a-helikopter-felszallasi-engedelyre-var-koronavirus-makrookonomia-es-oktatas/>

A HAGYOMÁNYOS, KÉZMŰVES, HELYI VAGY EREDETI ÉLELMISZERTERMÉKET
ELŐÁLLÍTÓ VÁLLALKOZÁSOK PIACI ÉS MARKETING SAJÁTOSÁGAI – EGY DÉL-
DUNÁNTÚLI HENTESÁRU KISVÁLLALKOZÁS PÉLDÁJÁN
DR. VÖRÖS MIHÁLY LÁSZLÓ, EGYED SZILÁRD 150

<https://www.edutus.hu/cikk/a-hagyomanyos-kezmuves-helyi-vagy-eredeti-elelmiszertermeket-elollito-vallalkozasok-piaci-es-marketing-sajatossagai-egy-del-dunantuli-hentesaru-kisvallalkozas-peldajan/>

ELŐSZÓ A HALLGATÓI CIKKEKHEZ AZ SSC SPECIALIZÁCIÓ ÉRTÉKELÉSE
RÖVIDEN, A SZÁMOK ALAPJÁN
DR. JUHÁSZ KRISZTINA 168

<https://www.edutus.hu/cikk/eloszo-a-hallgatoi-cikkekhez-az-ssc-specializacio-ertekelese-roviden-a-szamok-alapjan/>

HAZÁNK SSC SZEKTORA ÉS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI
PUSZTAI PATRIK 171

<https://www.edutus.hu/cikk/hazank-ssc-szektora-es-fejlesztési-lehetosegei/>

MAGYARORSZÁG VERSENYKÉPESSÉGE A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI SZEKTORBAN
VISONTAI LUCA 192

<https://www.edutus.hu/cikk/magyarorszag-versenykepessege-a-kozep-kelet-europai-szektorban/>

GAZDASÁGI FOLYAMATOK MAGYARORSZÁGON 2019-2020 FORDULÓJÁN

DR. BELYÓ PÁL, főiskolai tanár
EDUTUS Egyetem
belyo.pal@edutus.hu

DOI [10.47273/AP.2020.20.5-25](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.5-25)

ABSZTRAKT

A magyar gazdaság már 2019-ben a korábbi évekhez viszonyítva kissé lassabban bővült. Az év végére az építőipar növekedése lassult, és az iparág növekedési várakozásai jelentősen gyengültek. Az egyensúly romlásának másik tünete az volt, hogy a fogyasztói áremelkedés üteme enyhén felgyorsult, és a forint tovább gyengült. A vállalatok és a háztartások optimizmusa is csökkent, részben a külső gazdaságok lassulását okozó kockázati tényezők – a Brexit, a globális gazdasági helyzet észrevehető romlása, és ezáltal a külkereskedelmi partnereink növekedésének lassulása – részben a hazai munkaerő-piaci anomáliák miatt, amelyeket a régóta fennálló hazai versenyképességi problémák alapoztak meg. A kormány korábbi gazdasági tervei szerint a magyar GDP 4,9 százalékos növekedése 1,5-2 százalékponttal csökken 2020-ban. A 2019 évi prognózis szerint az építőipar jelentős csökkenése, az ipari termelés mérsékeltebb csökkenése és a beruházások jelentős gyengülése mellett a fogyasztás a jövedelmi feltételek romlása miatt is várhatóan csökken. A járvány természetesen alaposan megváltoztatta a terveket is.

ABSTRACT

The Hungarian economy has already expanded slightly slower in 2019 compared to previous years. By the end of the year, construction growth had slowed and the industry's growth expectations had weakened significantly. Another symptom of a deterioration in the balance was that the pace of consumer price increases accelerated slightly and the forint continued to weaken. Optimism among companies and households has also diminished, partly due to the risk factors that have caused the slowdown in external economies – Brexit, the noticeable deterioration of the global economic situation and thus the slowdown in the growth of our external trade partners – partly due to domestic labour market anomalies, which have been the basis of long-standing domestic competitiveness problems. According to the government's previous economic plans, Hungarian GDP growth of 4.9 percent will decrease by 1.5-2 percentage points in 2020. In addition to the projections for 2019, consumption is also expected to decrease due to a significant decrease in construction, a more moderate decline in industrial production and a significant weakening of investment. The epidemic, of course, has changed the plans thoroughly.

Világgazdasági folyamatok az évtized végén

2019-ben a globális gazdaság az előzetes adatok szerint csökkenő dinamikával bővült. A Nemzetközi Valutaalap szerint a növekedés korábban, 2018-ban 3,6%-ot ért el, ami még csak 0,1 százalékponttal maradt el az előző évitől. 2019-ben viszont az eddig ismert adatok szerint a bruttó hazai termék – jelentős lassulással – 3%-ra csökkent. A politikai kockázatok, a regionális konfliktusok hatására az idei kilátások kedvezőtlenebbek a korábban feltételezettnél. Az eddigi adatok szerint a fejlett országok gazdaságában mérséklődött a fejlődés dinamikája, a 2017. évi és a 2018. évi 2,3%-ot követően 2019-ben 1,7%-kal nőtt a bruttó hazai termékük. Az IMF szakértői 2020-ra is 1,7%-os GDP emelkedést vártak. Az Amerikai Egyesült Államok gazdaságában jelenleg még a fejlett országok átlagánál nagyobb mértékű a növekedés: 2019-ben becsült adatok alapján 2,4%-kal emelkedett a bruttó hazai termék. Az idei prognózis további lassulással, 2,1%-os bővüléssel számolt. A japán gazdaságban a hosszú ideig tartó stagnálást némi fellendülés követte. Az elmúlt két évben 0,8%-os, illetve 0,9%-os növekedést mértek, míg 2020-ban a tavalyit el nem érve, a bruttó hazai termék volumenében 0,5%-os emelkedést várnak. Kanadában a múlt évben lassult a gazdaságnövekedés dinamikája. 2018-ban 1,9%-kal, 2019-ben 1,5%-kal nőtt a GDP, amit idén várhatóan 1,8%-os emelkedés követ. A fejlődő országok gazdasági növekedése szintén lassult 2019-ben. A 2017. évi 4,7%-os, 2018. évi 4,5%-os dinamikát már csupán 3,9%-os növekedés követte 2019-ben. Az idei évre viszont 4,6%-os GDP gyorsulást becsült az IMF.

A világkereskedelmet a kínai növekedési ütem mérséklődése jelentősen befolyásolja. A korábban több alkalommal is jelzett változás már 2017-ben bekövetkezett 6,9%-ra lassulással. 2018-ban 6,6%-kal, 2019-ben pedig csupán 6,1%-kal emelkedett a bruttó hazai termék volumene. 2020-ra – még a válság előtt – további lassulást, 5,8%-ot vártak az elemzők. India gazdaságának bővülése két évvel ezelőtt már meghaladta Kínáét, azaz 2017-ben 6,7%-kal, 2018-ban 6,8%-kal, 2019-ben további 6,1%-os lassulással bővült az indiai gazdaság, míg 2020-ra 7%-os gyorsulást prognosztizáltak. Oroszországban három éve megtört a recesszió, a megelőző évek 3,7%-os, illetve 0,2%-os zsugorodását 2017-ben 1,5%-os, 2018-ban 2,3%-os GDP emelkedés váltotta. 2019-ben csak 1,1%-kal nőtt a GDP, míg 2020-ra kis gyorsulást, 1,9%-os bővülést vártak. Brazília az öt évvel ezelőtti komoly visszaesést jelentő recesszió túljutott, 2017-ben 1%-kal, majd 1,1%-kal, míg 2019-ben 0,9%-kal nőtt a GDP. 2020-ra itt is komolyabb, 2%-os teljesítménybővülést vártak. Fülöp-szigetek, Indonézia, Malajzia, Thaiföld

és Vietnam gazdasága kiemelkedő ütemben teljesít, az 5,3%-os, 5,2%-os gazdaságnövekedést 2019-ben 4,8%-os bővülés követte, és ezt remélték 2020-ban is 4,9%-os dinamikával.

A legnépesebb afrikai országban, Nigériában a bruttó hazai termék korábbi kiemelkedő üteme 2016-tól 1,6%-kal visszaesett, majd 2017-ben szerény ütemben, 0,8%-kal, 2018-ban 1,9%-kal, míg 2019-ben 2,3%-kal emelkedett. 2020-ra 2,5%-os bővülést jeleztek. Mexikóban is szerényebb a növekedési ütem a fejlődő országok átlagához képest, így az előző két év 2-2%-os bővülését követően 2019-ben 0,4%-os volt a GDP növekedést, ez évre erőteljesebb, 1,3%-os bővülésre várt az IMF.

Európai tendenciák

Az eurózónában három évvel ezelőtt következett be ütemváltás: a 2014. évi 1,3%-os bővülést 2015-ben 2,1%-os, míg 2016-ban 1,8%-os emelkedés követte, amely után a 2017-ben 2,4%-kal, míg 2018-ban 1,9%-kal nőtt a GDP. 2019-ben ismét csökkent a növekedés, – az Eurostat szerint – 1,2% volt a bővülés. Az IMF a továbbiakban is szerény ütemű fejlődést jósol, azaz 2020-ra 1,4%-os növekedést prognosztizálnak. A nem túl kedvező várakozást az eurózóna három vezető gazdaságának valószínűsített fejlődése határozza meg. A német gazdaságban a két évvel ezelőtti 1,5%-os GDP most 2019-ben csupán 0,5%-kal emelkedett, melyet várhatóan 1,2%-os növekedés követhetett volna. Franciaországban négy éve még stagnálás közeli állapotban volt a gazdaság; ezt követően 2018-ban a GDP 1,7%-kal, míg 2019-ben 1,2%-kal emelkedett. Olaszországban ennél szerényebb volt a növekedés dinamikája. A 2017-es 1,7%-os zsugorodás után 2018-ban 0,9%-os bővülés, 2019-ben stagnálás következett, és 2020-ra – még a válság előtt – mindössze 0,5%-os növekedést vártak. Spanyolországban – a korábbi recessziót követően – 2017-ben 3%-os, 2018-ban 2,6%-os, 2019-ben pedig 2,2%-os volt a növekedés. 2020-ban még a kedvező, 1,8%-os várható GDP bővülésük meghaladhatta volna az eurózóna átlagát.

A nem eurózónabeli uniós tagállamok gazdasági teljesítménye kissé jobb volt a közös valutaövezet növekedési üteménél. Az Európai Unió egészének gazdasága 2017-ben 2,7%-kal, 2018-ban 2,2%-kal, míg 2019-ben 1,4%-kal bővült. 2020-ra 1,6%-os emelkedést vártak az Európai Unió egyesített GDP volumenére. Az előző években a bővülésben jelentős szerepe volt a brit gazdaságnak: a korábbi 3% feletti dinamikát – a Brexit feltehető következményeként – tavalyelőtt 1,4%-os, míg 2019-ben 1,2%-os növekedés követte. Ez évre pedig - már Európai Unión kívüli államként - a gazdasági növekedését 1,4%-osra tervezték. A kelet-közép-európai

térség országainak GDP volumenindexe a válság előtti várakozások szerint 2,5 és 3,5% között volt.

A magyarországi gazdasági folyamatok jellemzői

A makrogazdaság fejlődése

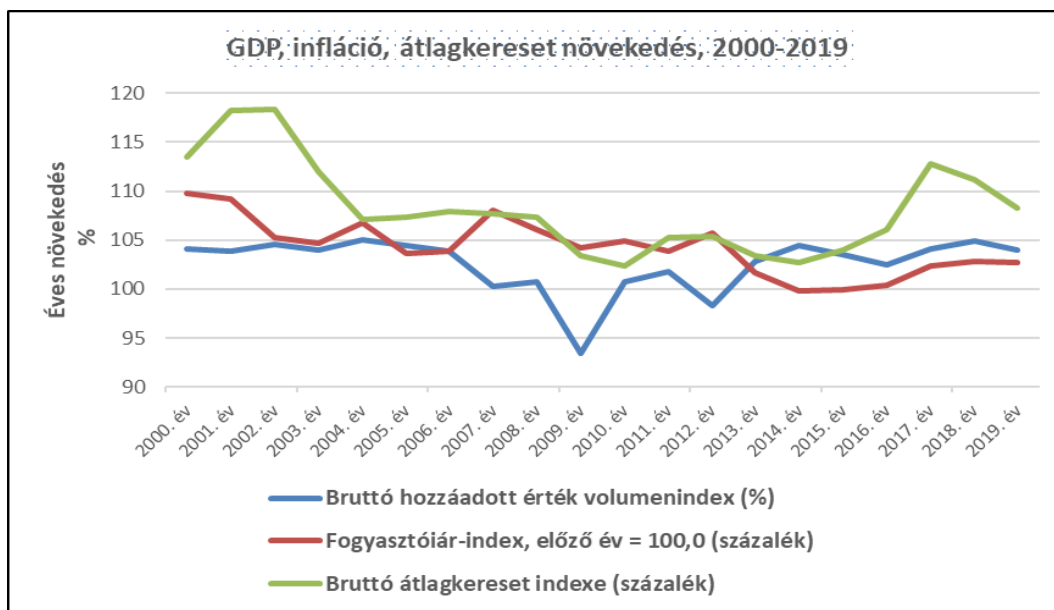
A magyar gazdaság 2019-ben kiemelkedő dinamikával bővült. A 2016. évi szerényebb, 2,1%-os ütemet követően a következő évben már érzékelhető volt a 2014-2020. évek középtávú uniós ciklusában – sajátos módon – lehívott jelentős források élénkítő hatása. Ennek megfelelően 2017-ben 4,5%-kal, 2018-ban 5,1%-kal emelkedett a bruttó hazai termék volumene. 2019 első negyedévében – szezonálisan és naptárhatással kiigazított adatok alapján – 1,4%-kal nőtt a GDP az előző negyedévhez, és 5,2%-kal a megelőző év azonos időszakához viszonyítva. A második negyedévben némileg csökkent a dinamika: a bruttó hazai termék – szezonálisan és naptárhatással kiigazított adatok alapján – 1,1%-kal emelkedett az előző negyedévhez, és 5,2%-kal az egy évvel korábbihoz viszonyítva. A harmadik negyedévben – a várakozásokhoz képest – némileg nagyobb volt a dinamika: a GDP – ugyanezen összevetésben vizsgálva – 1,1%-kal nőtt az előző negyedévhez, és 4,8%-kal az előző év azonos időszakához képest. Az első háromnegyed évben – szezonálisan és naptárhatással kiigazított adatok alapján – 5%-kal emelkedett a bruttó hazai termék volumene. A negyedik negyedévben az előző negyedévhez képest, szezonálisan és naptárhatással kiigazított és kiegyensúlyozott adatok alapján:

- A gazdaság teljesítménye 1,0%-kal nőtt,
- A termelési oldalon a szolgáltatások bruttó hozzáadott értéke 1,5%-kal bővült, az iparé 1,1, az építőiparé 1,4%-kal csökkent,
- A felhasználási oldalon a végső fogyasztás összetevői közül a háztartások fogyasztási kiadása 1,4, a közösségi fogyasztás 1,2, a kormányzattól származó természetbeni társadalmi juttatások volumene 0,5%-kal lett nagyobb. A bruttó állóeszköz-felhalmozás 0,3%-kal emelkedett. A külkereskedelemben az export 1,5%-kal, az import 1,4%-kal csökkent.

2019-ben a hazai GDP értéke folyó áron **46.787 milliárd forint** volt, és a volumene az előző évhez képest 4,9%-kal bővült. A szezonálisan és naptárhatással kiigazított és kiegyensúlyozott adatok alapján is 4,9%-kal emelkedett a gazdaság teljesítménye.

- A termelési oldalon az építőipar hozzáadott értéke kiemelkedően, 21%-kal, az iparé 5,0%-kal, a szolgáltatásoké 4,2%-kal nőtt, a mezőgazdaságé 0,3%-kal csökkent.
- A GDP bővüléséhez a szolgáltatások 2,3 százalékponttal, míg az ipar 1,0 és az építőipar 1,0 százalékponttal járult hozzá.
- A felhasználási oldalon a háztartások tényleges fogyasztása 4,4, a közösségi fogyasztás 2,0%-kal nőtt, ezek együttes eredményeként a végső fogyasztás 4,1%-kal magasabb lett. A bruttó felhalmozás 9,5, ezen belül a bruttó állóeszköz-felhalmozás 15%-kal emelkedett. Az export 6,0, az import 6,9%-kal bővült.
- A felhasználási oldalon a végső fogyasztás 2,8, a bruttó felhalmozás 2,6 százalékponttal emelte a GDP növekedési ütemét. A külkereskedelmi forgalom egyenlege összességében 0,4 százalékponttal lassította a gazdasági teljesítmény bővülését.

2019 egészében - a megelőző évinél magasabb ütemű - az 5%-ot közelítő volumenindex több mint 3,5 százalékponttal meghaladta az Európai Unió, valamint az eurózóna átlagát, és a térségünkben is kiemelkedő növekedést jelent. A felfutás időszakában kiépített kapacitások folyamatos és közel egyenletes hasznosítása azonban bizonytalanok látszanak. Feltételezhető, hogy kihasználatlanná, feleslegessé válnak, nem képesek megteremteni akár a technológia megvásárlásának, akár a szakmai ismeretek továbbfejlesztésének forrását. A rendelkezésre álló adatok arra utalhattak már az év elején, hogy a gazdasági növekedés elérte a csúcspontját, és 2020-ban csak a 3%-ot éppen meghaladó növekedésre lehet számítani.

Forrás: KSH, saját számítás

A válság okozta gazdasági visszaesés azonban már elkerülhetetlen. Ez tovább erősítheti azt a veszélyt, hogy a magyar gazdasági növekedés gyorsulása megszakad, és még növekedhet is a leszakadásunk mértéke. A magyar gazdaság felzárkózásának legfontosabb feltétele a modern technológia alkalmazása, az együtthaladás a globális gazdaság fejlődésével. Egyik nagy gondunk a gyenge versenyképességünk, az utóbbi évtizedben a világ versenyképességi rangsorában érzékelhetően hátrább kerültünk.

A külgazdasági helyzet

2019-ben a külkereskedelmi forgalom tendenciaszerűen lassult. A termék- külkereskedelmi mérleg többlete 665 millió euróval csökkent, 4,9 milliárd eurót tett ki. A kivitel értéke 108,9 milliárd euróra (35,4 ezer milliárd forint), a behozatalé 104,1 milliárd euróra (33,8 ezer milliárd forint) teljesült. 2018-hoz viszonyítva a kivitel volumene 4,2, a behozatalé 5,7%-kal emelkedett.

A külkereskedelmi termékforgalom forintban mért árszínvonala a behozatalban 1,1, a kivitelben 1,7%-kal volt nagyobb az előző év azonos időszakánál. A cserearány így 0,6%-kal javult. Ebben szerepet játszott, hogy a forint árfolyama az euróhoz képest 2,0, a dollárhoz viszonyítva 7,5%-kal leértékelődött.

A külkereskedelmi termékforgalom alakulása, 2019

Megnevezés	Export		Import		Egyenleg	
	érték, folyó áron	előző év = 100	érték, folyó áron	az előző év = 100	érték, folyó áron	az előző év azonos időszakában
Milliárd forint	35 416	106	33 833	106,9	1 583	1 752
Millió euró	108 929	103,9	104 074	104,8	4 855	5 520

Forrás: KSH

2019. év végére egy év alatt a kivitel volumene 0,5%-kal mérséklődött, a behozatalé 4,3%-kal emelkedett. Az aktívum 114 millió euró volt, az egyenleg 267 millió euróval romlott. Az eltérő naptárhatást figyelembe véve a behozatal 1,7%-kal nőtt, míg a kivitel volumene 4,1%-kal visszaesett. A termék-külkereskedelmi mérleg-többség 4,9 milliárd euróra teljesült, ez 665 millió euróval kevesebb, mint az előző évben.

Az év utolsó hónapjában bonyolódó külkereskedelmünkben a kivitelünk 7,5 milliárd euró (2499 milliárd forint), a behozatalé 7,4 milliárd euró (2462 milliárd forint) volt. Ez az éves átlaghoz viszonyítva a behozatalban kisebb, a kivitelben kissé erőteljesebb változás volt, azaz euróban az export értéke 1,3%-kal csökkent, az importé 2,3%-kal nőtt.

Említésre méltó, hogy az exportunk 2019. IV. negyedévi értéke 6,6 milliárd euró (2,2 ezer milliárd forint), az importé 4,7 milliárd euró (1,6 ezer milliárd forint) volt. Kereskedelmi többletünk az európai uniós forgalomban nőtt, az EU-n kívüli országok esetében az aktívumunk – leginkább az ázsiai országokkal, azon belül is a Japánnal folytatott kereskedelem kis szűkülése következtében – csökkent. A többlet az amerikai és az EU-n kívüli európai országokkal folytatott kereskedelemben is kissé visszaesett.

Ezen belül az év utolsó hónapjában a gépek és szállítóeszközök (2018. decemberi áron számított) exportja 1,9%, importja 0,1%-kal emelkedett. Ezen belül a közúti járművek – személygépkocsik és az autóbuszok – exportja kismértékben nőtt, míg importja pár százalékkal visszaesett, amely a gépjárműalkatrészek és a személygépkocsik forgalomváltozásával függ össze. A híradástechnikai, hangrögzítő és -lejátszó készülékek exportja kissé visszaesett, de behozataluk mintegy 25%-kal emelkedett. Ezt a növekedést a rádióhullámú készülék alkatrészeinek, a vezetékes távbeszélő készülékeknek, a videótelefonok és alkatrészeinek, míg a csökkenést a TV-készülékek, valamint a rádióhullám elvén működő készülékek alkatrészeinek forgalomváltozása okozta. A villamos gép, készülék és műszer exportja jelentősen nőtt, mintegy 15%-kal, behozataluk is kismértékben emelkedett. A növekedés az elektromos akkumulátor és alkatrészeinek, valamint az elektromos transzformátor és alkatrészeinek exportja eredményezte, az importban pedig az elektronikus integrált áramkör forgalma nőtt. Az energiafejlesztő gép és berendezés export mintegy 13%-kal, e termékcsoportban az import 2-3%-kal maradt az előző évitől. A csökkenést az exportban a belső égésű motorok, a dízelmotorok, az importban a belső égésű motorok alkatrészeinek forgalomváltozása befolyásolta.

A feldolgozott termékek export-teljesítménye 3,8%-kal csökkent, importja 4,4%-kal emelkedett. Az energiahordozók exportja – így a természetes és mesterséges gáz, illetve a villamos energia kivitel – 15%-kal visszaesett, importjában pedig a kőolaj és kőolajtermékek volumene 24%-kal nőtt. Az élelmiszerek, italok, dohányárúk exportja 2,9, importja 7,5%-kal növekedett. E változásokon belül fontos tényező a hús és húskészítmények, ezen kívül a behozatalban a zöldségféle és gyümölcs forgalomváltozása. Említésre méltó, hogy az EU-n

külvüli országokba irányuló kivitelünk volumene 11%-kal, a behozatalunké 10%-kal nőtt, és az egyenleg e relációban – bár 263 millió eurós volt a passzívum – 61 millió eurós javulást eredményezett.

A szolgáltatás-külkereskedelmünk többlete 2019 utolsó negyedében 1,9 milliárd eurót (647 milliárd forintot) ért el. Ennek az aktívumunknak pedig 46%-a turizmusból, 35%-a pedig a szállítási szolgáltatásokból származott. A szolgáltatásexportunk értéke 2019. IV. negyedévi forgalma 2018-hoz viszonyítva – euróban számítva 3,8 (forintban 6,7), az importé 6,8%-kal (forintban 9,8 %-kal) bővült. Az egyenleg kedvezőtlenebbé válása leginkább a bér munka szolgáltatási díjak és az üzleti szolgáltatások mérlegromlásával magyarázható.

Szolgáltatásexportunk 72%-át, szolgáltatás-importunk 77%-át az Európai Unió tagországaival bonyolítottuk le, ebben a viszonylatban 1,2 milliárd eurós többlet keletkezett.

Legfontosabb partnerünkkel, Németországgal az összforgalom 20%-át bonyolítottuk. A második legfontosabb Egyesült Államok 9, a harmadik helyen álló Ausztria 8%-os arányban részesedett a kereskedelemről.

A teljes szolgáltatásexportból az üzleti szolgáltatások csoportjának 45%-os (ezen belül az egyéb üzleti szolgáltatásoknak 24%-os) volt a részesedése, ezt követte a szállítási szolgáltatások 25%, majd a turizmus 22%-kal. Import tekintetében is ugyanezen szolgáltatáscsoportok voltak a dominánsak. A legkiemelkedőbb az üzleti szolgáltatások részesedése volt 61%-kal (ezen belül az egyéb üzleti szolgáltatásoké 37%), a szállítási szolgáltatások 21, a turizmus 11%-kal részesedett a teljes importforgalomból.

A beruházások alakulása

A nemzetgazdasági beruházások volumene 2019-ben az előző évhez képest 14%-kal bővült. Számottevő mérséklődés ezen belül az építési beruházásoké 16%-osra, és a gép- és berendezés-beruházások 11%-osra mérséklődő növekedése.

A legalább 50 főt foglalkoztató vállalkozások körében – amelyek a beruházásokból mintegy 15%-kal részesednek – 20 %-kal, a költségvetési szerveknél pedig 11%-kal nőtt a beruházások teljesítménye. A legjelentősebb beruházó ágak közül a teljesítményérték több mint negyedét realizáló feldolgozóiparban 16%-kal, az ingatlanügyletek körében 17%-kal, a szállítás, raktározásban 15%-kal növekedtek a beruházások, ezek az ágazatok az összes volumenből több mint 25%-kal részesednek.

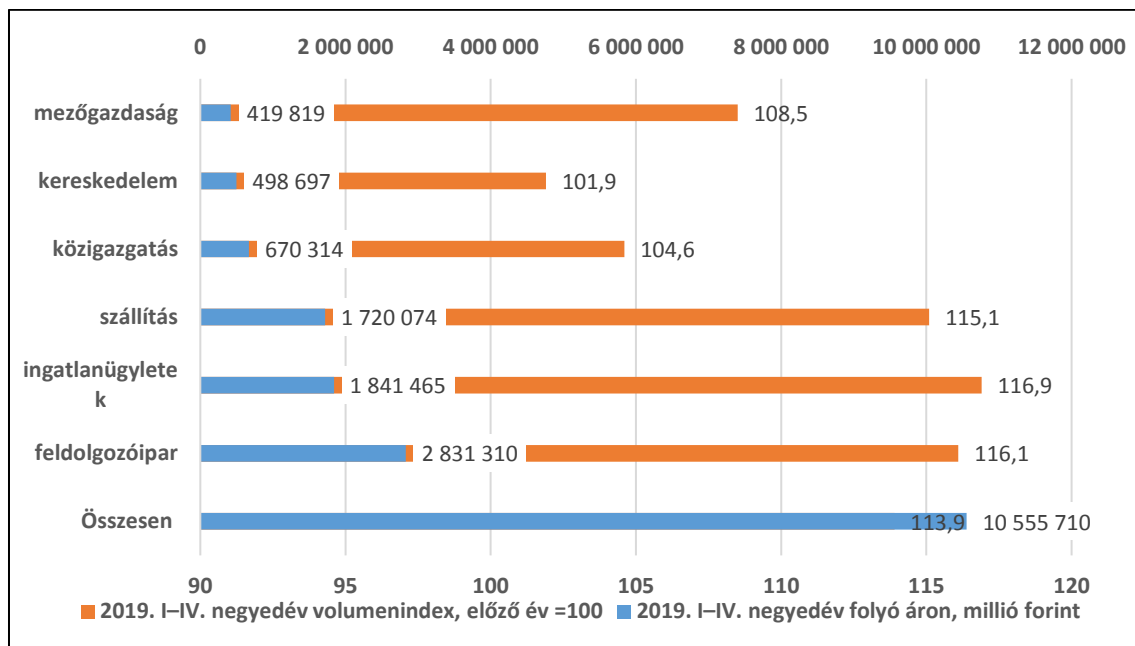
Az előző évhez viszonyítva a bővülés, fejlesztések a legnagyobb mértékben a kis súlyú víz- és hulladékgazdálkodásban történtek (39%), de jelentős volt a növekedés a művészet, szórakoztatás, szabadidő nemzetgazdasági ágban (33%), és a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás ágazataiban is (32%). Az információ, kommunikáció és az oktatás területén azonban 2018-hoz képest alacsonyabb volt a teljesítmény.

Az év utolsó negyedében a nemzetgazdasági beruházások 5,9%-kal bővültek. Említést érdemel a járműgyártás – szélesebben a nagysúlyú feldolgozóipar – beruházásainak mérséklődése. A szolgáltatási ágak többségében a beruházások a nemzetgazdasági átlag felett nőttek. A beruházási tevékenység negyedik negyedéves 5,9%-os bővülésén belül a teljesítményérték több, mint hattizedét képviselő építési beruházásoké 8,9%-kal, a mintegy négytizedét kitevő gép- és berendezés-beruházásoké 1,6%-kal nőtt. Elmaradt jelentősen a korábbi időszakokétól az építési, és a gépberuházások növekedési üteme is.

Az 50 főnél nagyobb vállalkozásoknál a fejlesztések a korábbi időszakok átlagához képest kisebb mértékben, 5,6%-kal nőttek. A beruházások 16%-át megvalósító költségvetési szerveknél azonban a megelőző negyedévi stagnálást követően 9,9%-kal bővült a volumen.

A feldolgozóipari fejlesztések a tárgynegyedévben 5,5%-kal estek vissza, kiemelkedő mértékben mérséklődött a járműgyártás, de csökkent az alágak többségének növekedése, így az élelmiszeriparé is. A több éve folyó, nagy értékű projektekkal kiemelkedő volt a bővülés a villamos berendezés és a gép-, gépi berendezések alágazatában.

A nemzetgazdasági beruházások teljesítményértéke*

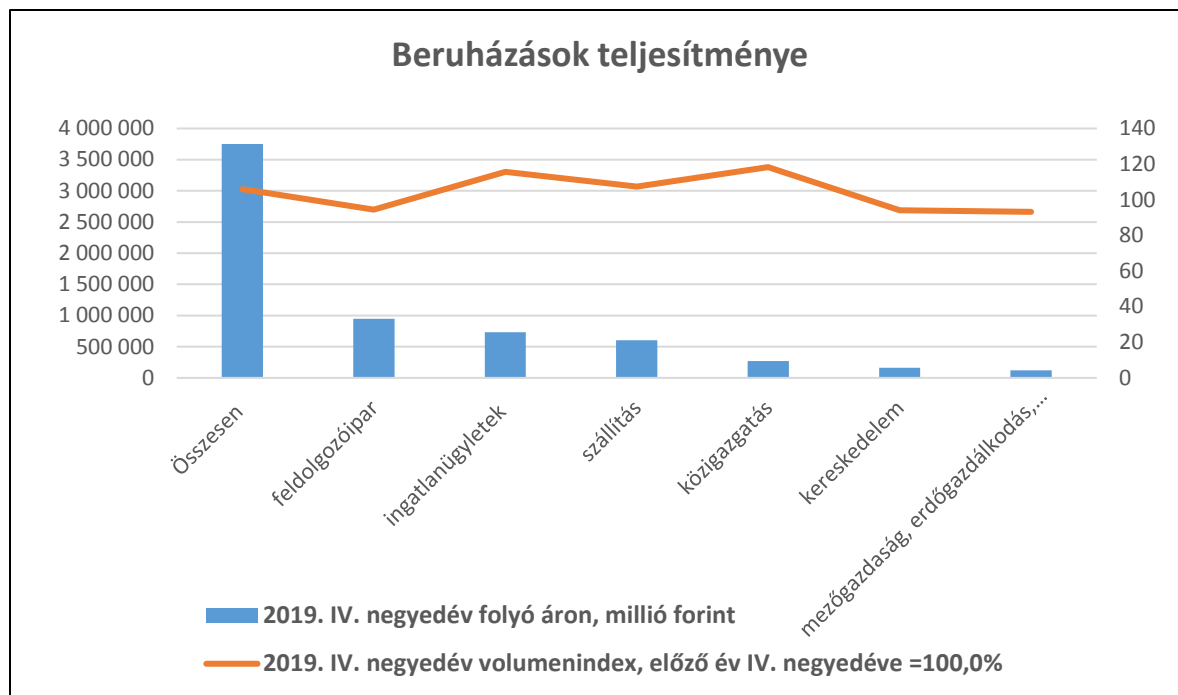
Forrás: KSH, saját számítás

* Az egész évi beruházási teljesítmény alapján a hat legnagyobb súlyú nemzetgazdasági ág adatai

A nemzetgazdasági ágak nagy részében emelkedett a beruházási aktivitás. A nemzetgazdasági beruházások 20%-át kitevő, így a második legnagyobb beruházónak tekinthető ingatlanügyletek területén 16%-kal emelkedett a beruházások teljesítménye. E csoporton belül a lakásépítések jelentős bővülése mellett a szolgáltató üzleti létesítményekben – bevásárlóközpontok, logisztikai csarnokok – elvégzett beruházások is kiugróan növekedtek.

A kisebb súlyú nemzetgazdasági ágakban is érezhetően meglódultak a fejlesztések, az energiaipari fejlesztések 22%-os bővülését az atomenergiával kapcsolatos nagyberuházások eredményezték. A szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás területén 14%-os növekedést eredményeztek a folytatódó szálloda-felújítások és építések. Az adminisztratív szolgáltatás területén az átlag feletti emelkedés 27%-os lett, ezt főleg a lízingtársaságok fokozódó gép- és járműbeszerzései eredményezték.

A szállítás, raktározás – mint a harmadik nagyobb részarányú terület – beruházásainak volumene viszont visszafogottabban, 7,4%-kal nőtt. Itt a régebb óta folyó infrastruktúra-beruházások (út-, autópálya-, kerékpárút- és vasútépítések) említhetők. A közúti fuvarozó vállalkozások szintén növelték beruházásaikat.

Forrás: KSH, saját szerkesztés

A közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás területén a központi közigazgatási szervek fejlesztettek elsősorban, és 18%-kal nőttek itt a beruházások. A sporttal és a kultúrával kapcsolatos projektek is 14%-kal növelték a beruházásokat. A víz- és hulladék-gazdálkodás területén – a részben uniós forrás-finanszírozás eredményeként – a hulladékkezelő projektek, és a regionális közműszolgáltatók fejlesztései eredményeként a beruházások volumene 7,2%-kal emelkedett. Az oktatásban (1,2%), a humán egészségügyi, szociális ellátásban (4,3%) mérsékeltebb volt a beruházások bővülése.

Az ágazati termelési sorrendben a hatodiknak számító kereskedelem, gépjárműjavítás a korábbi negyedévekkel szemben most már nem növelték a beruházásaik ütemét, sőt az visszaesett, 5,9%-os a volumenváltozás. Ezt alapvetően az élelmiszer-kereskedelmi nemzetközi üzletláncok korábbi magas bázishoz képest csökkenő volumenű beruházási tevékenysége okozta.

A 2019. utáni fejlődés

2020 elején még úgy láttuk, hogy a magyar gazdaság 2019-ben kissé lassuló bővülése folytatódhat, annak ellenére, hogy a tavalyi év végére az építőipar kiugró növekedése visszaesett, és az ipar növekedési várakozásai is jócskán gyengültek. Az egyensúly további romlására utalt, hogy gyorsult a fogyasztói áremelkedés üteme, tovább gyengült a forint. Ezzel

együtt a vállalatok és a háztartások körében az eddigi optimizmus csökkent, részben a külső gazdaság lassulását is okozó kockázati tényezők – Brexit, világgazdasági helyzet érezhető romlása, így a külkereskedelmi partnereink növekedésének lassulása – részben a változatlan versenyképességi problémákkal összefüggő hazai munkaerő-piaci anomáliáink miatt.

A 2020 márciusára kialakult világgazdasági helyzet azonban alapjaiban befolyásolja az eddig pozitívnak ítélt felzárkózási folyamatunkat. Egyértelművé vált a komoly gazdasági visszaesés folyamata és teljességgel bizonytalanná az, hogy a koronavírus miatti, az egész világra kiterjedő járvány milyen hatásokkal jár a magyar gazdaságra nézve. A hazánkat érintő rövid- és hosszabb távú hatások valós mértéke még nem látható.

A 2020. március végéig ismertté vált tények alapján kíséreljük megbecsülni, hogy milyen lefutásai lehetnek a magyar gazdaság számára a koronavírus okozta válságnak.

Előjáróban fontos hangsúlyozni, hogy most nem a pénzügyi szektor „fertőződétsége” okoz világméretű járványt. A globalizált gazdaság folyamatai nagyjából rendben folytak, és most a valóban jól működő rendszerek és ágazatok, vállalkozások kerültek/kerülnek lehetetlen helyzetbe, amely akár eddigi kiemelkedő tevékenységük ellenére csődjüket is okozhatja. Ezzel pedig hazánkban is százezreket foszt meg munkájuktól, a családok nagy részének okoz komoly megélhetési nehézségeket.

Növekedés helyett visszaesés

A nemzetközi gazdasági szervezetek jelenleg a globális GDP 1,9 százalékos csökkenését, ezen belül például az amerikai gazdaság 3,3 százalékos, az eurózána 4,2 százalékos visszaesését valószínűsítik. A kínai gazdaság az első negyedévi zuhanás után lassan fog élénkülni, de éves szinten már 2 százalékkal is nőhet. Az EKB elnöke pedig az eurózánaiban 5%-os visszaesésről beszél. A nemzetközi prognózisokban 2020 második negyedévében súlyos visszaesést, majd a második félévben már – igen nagy optimizmussal – emelkedést feltételeznek.

A gazdaságirányítás korábbi terveiben az szerepelt, hogy a magyar GDP 2019 évi 4,9%-os bővülése 2020-ban 1,5 - 2 százalékponttal csökken. Az építőipari termelés jelentős, az ipari termelés mérsékeltebb visszaesése, valamint a beruházások számottevő gyengülése mellett a jövedelmi viszonyok romlása okozta fogyasztás csökkenéssel is számolhattunk. Az ipari bizalmi index és a magyar növekedést is befolyásoló EU konjunktúra-indexek, köztük az IFO üzleti index is már az első negyedévben egyértelmű gyengülésre-visszaesésre utaltak.

Számítani kellett arra, hogy az állóeszköz-felhalmozás 2017 óta tartó 18-16%-os volumenbővülése 2020-ban jelentősen lelassul 4% körülire. A folyó fizetési mérleg 2019-es hiányát a beáramló külföldi működőtőke eddig még kompenzálta, és ezt vártuk 2020-ban is, egy – a korábbi 5 md euró feletti együttes mérleg helyett – 2,5 milliárd körüli mértékben. Feltételeztük azt is, hogy a világgazdaság és európai partnereink gazdasági visszaesése számottevően hat külkereskedelmi folyamatainkra és a forint árfolyamára is. A külkereskedelmi aktívumunk meghatározója pedig, hogy mind az export, mind az import az elmúlt években is folyamatosan csökkenő emelkedése 2020-ban további néhány százalékponttal visszaesik. Az EU-támogatások beruházás-serkentő hatása megszűnik, és emellett a háztartások vásárló ereje is csak lassabban emelkedik majd.

A járvány hazai megjelenése óta komoly mértékben leromlottak a gazdasági kilátásaink. A járvány nagysága és vége nagyon bizonytalan, ezért a gazdasági romlás nagyobb is lehet, már ez évi 5-7%-os visszaesést sem tartanak kizártnak az elemzők.

A feltételezett növekedési pályában a 2020 negyedik negyedévi visszaesés mértéke akár 7-8 % is lehet. Egyértelmű, hogy a fiskális és monetáris folyamatainkat alapvetően átírja az államháztartás gazdasági válság megoldására fordítandó forrás-átcsoportosítása és -felhasználása, valamint a forint árfolyam gyengülése és az infláció várható meglódulása.

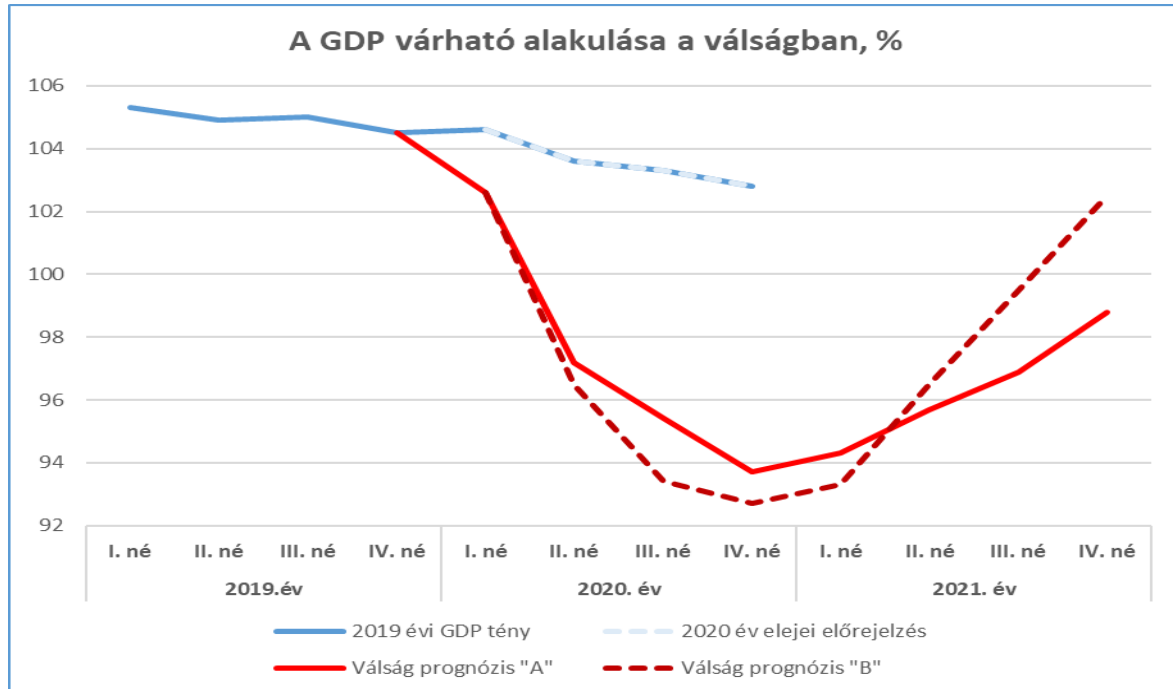
GDP volumenváltozás*
(előző év azonos időszakához, %)

negyedév/ év	Az előző válság évei			A korona-vírus járvány ideje			
	2008.	2009.	2010.	2019.	2020.	2020.	2021.
	tény				februári előrejelzés	márciusi becslés	
I.	102,2	92,9	99,5	105,3	104,2	102,6	93,3
II.	102,6	92,1	100,4	104,9	103,6	96,5	96,5
III.	101,8	92,5	101,2	105	103,3	93,4	99,5
IV.	97,9	95,6	101,4	104,5	102,8	92,7	102,5
ÉV	101,1	93,3	100,7	104,9	103,2	96,3	98,0
változás %	-	-6,7	0,7	-	3,2	-3,7	-2,0

* Forrás: KSH és a szerző becslése a válság várható lefolyása alapján, 2020. márciusban

2020 első negyedévének végére már érezhetővé vált a gazdaság pénzügyi mutatóinak számottevő romlása. A monetáris és fiskális helyzetünk bizonytalanságai a válság legszembetűnőbb jellemzője lesz. A válság kedvezőtlen hatásainak leküzdése a kiadások jelentős átcsoportosításával a GDP akár egyötödét elérő nagyságú is lehet. A 2020-ra tervezett, akár 1% körülire csökkenő államháztartási hiány 3% fölé emelkedhet. Az EU ez évben eltekint attól, hogy a tagországok betartsák a fiskális kritériumokat. Ez azt jelenti, hogy az ez évre tervezett 367 milliárdos hiányt akár további 900-1000 milliárd Ft-tal túl is lehet lépni, a várható rendkívüli EU-s támogatás felhasználásán túl.

Külső segítséget jelent, hogy az Európai Unió 100 milliárd eurót biztosít a munkahelyek és vállalkozások fenntartására. Ezt a támogatást a tagállamok kedvező feltételekkel nyújtott kölcsönök formájában vehetik majd igénybe. A Bizottság által "szolidaritási pénzügyi eszköznek" nevezett csomag célja, hogy a munkavállalók megélhetése ne kerüljön veszélybe, a vállalkozásokban alkalmazottak rövidített munkaidőben dolgozhassanak és továbbra is fizetni tudják bérleti díjaikat, számláikat, mindezzel is elősegítve a gazdaság stabilizálását. Minden tagállamnak lehetősége lesz arra, hogy pénzügyi garancia ellenében igénybe vegye a támogatást.

Forrás: KSH és a szerző becslése

A külföldi jegybankok már a járvány kirobbanása előtt recessziót feltételezve megszüntették gazdaságukat segítő a monetáris szigorítást. Ezzel egyúttal csökkent az MNB-re nehezedő kamatemelési nyomás, így a monetáris szigorítás elmaradásának természetes következménye lett a forint folyamatos gyengülése. A magyar és külföldi valuták közötti kamattérékek nagy volumenű shortolásra adtak lehetőséget, amely végül is a forint további gyengüléséhez vezetett, majd inflációt is gerjesztett. A válság bekövetkeztével a 2019. évi 325 forintos átlagos euró-árfolyam 2020 végére 350-360 fölé is romolhat. A gyengülő hazai fizetőeszköz hátrányosan fogja érinteni a magyarországi bérszínvonalat is. Az erősödő euróval-számolva viszont egyre kedvezőbb helyzetbe kerülhetnek a külföldi cégek a bérezést és a foglalkoztatási terheket tekintve. Az idei infláció alakulása kérdéses.

2019-ben a bankszféra nagy nyereséget termelt. A vállalati szféra 90 napon túli és a nemteljesítő hiteleinek aránya az elmúlt évekbeli csökkenés eredményeként már 2%-hoz közeli mértékre csökkent. A bankok gazdálkodásának kamateredménye, működési bevétele és általános eredménye is folyamatosan javult az elmúlt években. A Kormány által elrendelt – az egyik legkorábbi válságkezelő intézkedést jelentő – hitel visszafizetési moratórium tulajdonképpen csak hónapokkal eltolt kamatbevételt jelent számukra. A helyzet konszolidálódását követően a vállalati és lakossági hitelállomány eddigi dinamikus emelkedése folytatódni fog. A pénzügyi szektorban a kamatokra és tőketörlesztésre előírt moratórium átmenetileg rontja a bankok helyzetét, likviditását, de ez jóval kisebb kárt jelent, mint az életképes cégek csődje, és a háztartások pénzügyi ellehetetlenülése. Átmenetileg lelassul a pénzügyi szféra növekedése, de feltehetően a leggyorsabban fog magához térni a válságból a gazdasági ágazatok közül.

Az MNB hosszú ideje folytatott laza monetáris politikája miatt nem igen tudna további lazítást végrehajtani, pedig a csökkenő teljesítményű gazdaság lazítást igényelne. A növekvő infláció okán viszont az árstabilitás követelménye miatt szigorításra lenne szükség.

Az elmúlt évek jelentős fogyasztás-bővülése az előrejelzések szerint 2020-tól – a lassuló növekedéssel együtt már kissé mérséklődött volna – a válság nélkül is. A fogyasztást fékezik a magas lakásépítési-, karbantartási költségek, a lakásbérlés magas szintje és a megindult inflációs folyamat is.

A válságnak számos, az inflációt befolyásoló hatása van, ezért várható alakulása is nehezen becsülhető. A fogyasztói piac nagy részénél – élelmiszereknél, ázsiai import iparcikkekénél – a hiányhelyzet és az importverseny csökkenése vagy megszűnése okozhat áremelkedést, más cikkekénél viszont a világpiacon áresések (olaj, energia) jellemzők. Egyébként pedig a járvány

időszakában a fogyasztásnak a szokásostól nagymértékben eltérő alakulása torzíthatja a statisztikailag számított inflációt.

Jövedelem-szűkülés

Fontos áttekinteni, hogy milyen eredményeket ért el 2020 elejére, azaz milyen szintről esik vissza a vállalati, a háztartási és a közösségi szektor. A fogyasztás szűkülés mértékét, az eddigi növekedés visszaesésének hatásait csak sejteni lehet. Nyilvánvaló, hogy nagyon eltérő mértékben érzik meg a különböző jövedelmű családok a válságot.

A háztartások helyzetét és kilátásait a foglalkoztatási viszonyok alakulása alapvetően meghatározza. A járványügyi veszélyhelyzet következtében a romló vállalati gazdálkodással összefüggésben egyértelműen romlanak a foglalkoztatottsági mutatók, és a dolgozók jelentős körében lecsökken a havi jövedelem. A gazdálkodó szervezetek körében általánossá válik, hogy akár 50%-kal is csökkentik dolgozóik fizetését.

2019. év végén a regisztrált munkanélküliek mintegy 15%-a 25 éven aluli fiatal volt, kétharmaduk első munkahelyét kereste, de esetenként nem sok eredménnyel. A munkanélküliek egyharmadának nincs szakképzettsége. Az álláskeresők egynegyede az elhelyezkedés szempontjából az egyik legkiszolgáltatottabb korcsoportba tartozó 55 éven felüli. A munkanélküliek gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya öt megyében is meghaladta, illetve elérte az országos átlag másfélszeresét: Somogy megyében 9,7%-ot, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 9,3%-ot, Baranya megyében 8%-ot, Hajdú-Bihar megyében 7,9%-ot, Jász-Nagykun-Szolnok megyében szintén 7,9%-ot.

Jelentős szélsőségek vannak a kereseti-jövedelmi viszonyokban. A bruttó átlagbér 2019-ben a pénzügyi, biztosítási tevékenység gazdasági ágban 656.100,- Ft, míg a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás területén csupán 238.100,- Ft volt. A becslések szerint az átlagbérnél mintegy húsz százalékkal lehet alacsonyabb a medián bér Magyarországon. Azaz a kedvezmények nélküli 268 ezer Ft-os novemberi átlagkereset helyett 215 ezer Ft a medián kereset, az adókedvezményeket is figyelembe véve pedig csak 221 ezer Ft.

A felső jövedelmi tizedek javuló helyzetére utal, hogy az Államadósság Kezelő Központ adatai szerint 2019. végére a lakosság birtokában már több mint 9 ezer milliárd forint értékű állampapír volt, ez az állomány év elejétől 20%-kal növekedett. Az állampapír plusz nyár elejétől elérhető magasabb hozama megnövelte és át is strukturálta a megtakarításokat, ezzel

persze fékezve az expanziót. A lakosság betétállománya meghaladta a kilenc és fél ezer milliárd forintot, hitelállománya pedig több mint 7 ezer milliárd forintot tett ki.

Nagymértékben növekedtek a lakosság által befizetett adók összegei is. A háztartások egy év alatt mintegy 10%-kal több jövedelem típusú és 13%-kal több fogyasztáshoz kapcsolt adót fizettek be. Az Áfa bevételek mintegy 16%-kal, a jövedéki adó bevételek 6%-kal lettek magasabbak, mint az előző évben.

A vállalati gazdálkodás bizonytalansága

2019. végére a konjunktúra jelentések szerint a vállalati gazdálkodás mutatói az üzleti várakozások visszaesése ellenére sem romlottak. Az ipari termelés összességében szinten maradt. Az építőipar termelése azonban csökkent, az építőipar szerződésállománya év végén az egy évvel azelőttinél már jóval alacsonyabb volt.

A 2019-es év egészét tekintve a foglalkoztatottak átlagos létszáma 4 millió 512 ezer volt, a foglalkoztatási ráta a 15-64 évesek körében 70,1 százalékos volt, a munkanélküliség 2019 utolsó negyedévére 3,3%-ra csökkent. Ez az EU egyik legkedvezőbb mutatója, és a közmunkásokkal együtt számított 6% alatti ráta is jobb az EU átlagánál. A munkaerőpiacon azonban változatlan maradt a strukturális feszültség. A tartós munkaerő-piaci nehézségeknek a hatása érezhető volt a gyengülő gazdasági konjunktúrában.

A járvány mélysége és időtartama teljesen bizonytalan. A lakosság mozgásának szigorú korlátozása szükségképpen a gazdasági folyamatok visszaesésével, és így remélhetőleg rövid ideig tartó recesszióval jár. A globális termelői folyamatok és a kereslet visszaesésével komoly mértékű bizonytalanság határozza meg a kilátásokat.

A bekövetkezett válságban a foglalkoztatottak számának csökkenése időszakosan 350-400 ezer fő is lehet, és szinte valamennyi ágazatot érinteni fogja. A szakképzett munkaerőt foglalkoztató, normál körülmények között piacképes termékgyártó, illetve szolgáltató cégek egy része most különböző keresetcsökkentő technikákkal igyekszik megtartani a munkaerőt, míg a nem elég tőkeerős szervezetek elbocsátják dolgozóikat. Elsősorban a kkv-k alkalmazottai, és az önfoglalkoztatók veszélyeztetettek.

Az eddigi 160 ezer fős munkanélküliség (3,4%-os ráta) átmenetileg nagyon megemelkedik, akár 8% felettire. További probléma, hogy a mozgóbérek összeszűkülnek, általános eszközként használják a cégek a fizetés nélküli szabadságot, a rendelkezésre állási díj fizetését. A minimálbér-emelés hatását a cégek csökkentett munkaidővel fogják elkerülni. A bruttó

keresetek átmenetileg a gazdaság jelentős részében nominálisan is vissza fognak esni, és csak a helyzet konszolidálódásával állhat helyre a bérszínvonal.

A márciustól hazánkban is jelenlévő koronavírus okozta válság bekövetkeztével a kormány jelentős engedmények biztosításával-teszi lehetővé az átmeneti adó- és járulék mentességet a foglalkoztatottak bérfizetéséhez, a munkaerő lehetséges megtartásához.

A válság első hatásai

A válság első megrendítő hatása a munkaerő-piaci sokk volt. Be kellett zárni munkahelyeket, ágazatok tevékenysége szűnt meg részben vagy egészben, mint pl. az idegenforgalom és a szolgáltatások nagy része. A 4,5 millió foglalkoztatott akár 8-10%-ának teljesen megszűnt a munkahelye. További 40-50%-nak pedig korlátozott volt, azaz néhány órára szűkül, otthoni munkavégzéssé vált a tevékenysége. A veszélyhelyzet szomorú következménye lett az akár hosszabb időre is jelentősen csökkenő munkavégzés. Az idegenforgalomban működő cégek (szállodák, éttermek), a szolgáltató tevékenységeket végző szervezetek (kultúra, oktatás, közigazgatás stb.) egyértelműen a foglalkoztatottak elbocsájtására, illetve a tevékenység-végzés módjának a megváltoztatására kényszerültek.

Az ágazatok létszáma és súlya a GDP-ben

ágazat	ezer fő 2019-ben	GDP súlyarány, %
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	210,7	4,2
Bányászat, kőfejtés	11,5	0,3
Feldolgozó- ipar	996,6	22,1
Villamos- energia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás	34,5	1,5
Vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladék-gazdálkodás, szennyeződésk-mentesítés	58,2	0,9
Építőipar	343,3	5,3
Kereskedelem, gépjárműjavítás	570,0	11,0
Szállítás, raktározás	303,3	6,1
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	186,8	1,9
Információ kommunikáció	132,5	5,0
Pénzügyi, biztosítási tevékenység	76,4	3,5
Ingatlan- ügyletek	24,7	7,9
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	168,4	6,2
Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	139,8	4,0
Közigazgatás, védelem; kötelező társadalombiztosítás	407,2	8,0
Oktatás	345,5	4,5
Humán-egészség- ügyi, szociális ellátás	318,2	4,6
Művészet, szórakoztatás, szabad idő	80,1	1,5
Egyéb tevékenység	104,4	1,4
Összesen	4 512,1	100,0

Forrás: KSH

A Pénzügyminisztérium a veszélyhelyzet elrendelése óta egyre komolyabb csökkenést valószínűsít. Bizonyossá vált, hogy a foglalkoztatottság korlátozása is hosszabb időszakot fog érinteni. A gazdasági teljesítmény becslésének egyik kiindulópontja az ágazatok létszám-csökkenésének hatásvizsgálata. Végig kell nézni, hogy milyen mértékben és milyen multiplikatív módon hatott a foglalkoztatottság csökkenése egy-egy ágazat teljesítményére.

A válság az idegenforgalom és a szolgáltató szektor azonnali leállítását és a kapcsolódó tevékenységekre kiterjedő beszűkülését okozta. Elhúzódása a beruházási volumen legalább 8-10%-os, a foglalkoztatottság akár 10%-os csökkenését generálta a szinte valamennyi ágazatra kiterjedő termelés-csökkenés/leállítás következtében. A kereskedelem nagy részénél a kijárási korlátozás következtében bezártak az üzletek. Az ipari tevékenységeknél a kereslethiány okozott termelés csökkenést, az autóipar szinte teljesen leállította a termelést. A globális ellátási láncokba integrálódott vállalatoknál időszakos leállások történtek és ez a folyamat begyűrűzött a kkv-szektor tevékenységeibe is. Az ipari ágazat akár 10%-os visszaesése is elképzelhető. A nemzetközi szállításokban a leálló cégekhez történő szállítások megszűnése miatt lesz komolyabb csökkenés. A mezőgazdaságban az idény munkaerőhiány okozott jelentős termelés csökkenést, ez akár 400 md Ft is lehet.

A kijárási korlátozások, az otthoni munka és oktatás „eredményeként” a telekommunikációs szektorban történt bővülés. Ugyancsak növekedett a teljesítmény az egészségügy és a közigazgatás egyes szektoraiban a járvány leküzdésével összefüggő tevékenységek iránti fokozódó kereslet miatt.

A kormányzat a 2020. évi költségvetés radikális átalakítását hajtotta végre. Ez azért vált szükségessé, hogy forrásokat lehessen adni a csődhelyzetbe kerülő, átmeneti munkaerő gondokkal küszködő vállalatoknak, a gazdasági ellehetetlenülés és a munkanélküliség minimalizálása érdekében. Jelen prognózisunkban foglaltak azonban csupán a válság okozta folyamatok lehetséges – inkább optimistának ítélnélhető – számszerű lefutását jelzik, és tudjuk, hogy ettől eltérő is lehet majd a valóság.

Nyilvánvaló, hogy a következő hónapokban, negyedévekben a növekedés szükségszerű visszaesésével, a munkanélküliség várható nagyobb mértékű növekedésével a költségvetés súlypontjai áthelyeződnek, nagymértékű forrásokat igényel majd a vállalati gazdálkodás fenntartása, illetve újbóli beindítása. A koronavírus-járvány leküzdése során a munkaerőpiac átalakításában, a beralakulás kedvező változásaiban eddig elért eredmények megőrzése is

nehézségekbe fog ütközni. Mivel a járvány lefolyását sem ismerjük, azt sem igen lehet pontosan megbecsülni, hogy mekkora és milyen szerkezetű lesz a visszaesés és így honnan kell majd újra kezdeni az „építkezést.” Ahhoz, hogy minél kevesebb negatív hatással „vészljük át” ezt a gazdasági-társadalmi válságot, gyors és hatásos intézkedések kelljenek. Reményeink szerint ezek az intézkedések folyamatosan segítik majd a társadalom és a gazdaság helyzetének javítását.

A 2020 márciusától kialakult világgazdasági helyzet azonban alapjaiban befolyásolta és a későbbiekben is meghatározza az eddig pozitívnak ítélt felzárkózási folyamatunkat. Egyértelművé vált a komoly gazdasági visszaesés folyamata és teljességgel bizonytalanná az, hogy a koronavírus miatti, az egész világra kiterjedő járvány milyen hatásokkal jár a magyar gazdaságra nézve. A hazánkat érintő rövid- és hosszabb távú hatások valós mértéke még nem látható. A lapzártakor jelent meg a KSH 2020. második negyedéves GDP gyorsbecslése, amely alapján a nyers adatok szerint 13,6, a szezonálisan és naptárhatással kiigazított és kiegyensúlyozott adatok szerint 13,5%-kal csökkent az előző év azonos időszakához viszonyítva. A járvány miatti rendkívüli helyzet hatására a legtöbb nemzetgazdasági ág termelése visszaesett, főleg a szolgáltatások és az ipar ágazataiban történő teljesítmény romlás következtében. A nemzetgazdaság teljesítménye az I. félévben 6,1%-kal csökkent a nyers adatok szerint. és mindezek még az elmondottaknál is kedvezőtlenebb helyzetet jeleznek.

Felhasznált irodalom

1. Központi Statisztikai Hivatal – Gyorstájékoztatók, 2019, 2020
2. Magyar Nemzeti Bank – Inflációs jelentések, 2019, 2020
3. Policy Agenda – gazdasági tájékoztatók

Adatforrások:

KSH, MNB, PM, NFSZ, MÁK, OECD, Eurostat, IMF

HALLGATÓI VÉLEMÉNYEK A COVID-19 VILÁGJÁRVÁNY HATÁSAKÉNT BEVEZETETT ONLINE OKTATÁSRÓL

DR. DEÉS SZILVIA, főiskolai tanár
EDUTUS Egyetem
dees.szilvia@edutus.hu

DOI [10.47273/AP.2020.20.26-39](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.26-39)

ABSZTRAKT

A COVID-19 világjárvány az ajtók bezárására és a hallgatók ajtón kívül tartására kényszerítette az egyetemeket. Ennek ellenére az igény a hallgatók oktatására továbbra is fennállt. Az online oktatásnak az Edutus életében már volt előzménye, azonban ezt jellemzően a levelezős hallgatók használták. A kutatásban arra kerestem a választ, hogyan élték meg a hallgatók a szokatlan online félévet, mi a véleményük az egyetem nyújtotta szolgáltatásokról, és hogyan értékelik a félév során megszerzett tudásukat. A teljes sokaságot az egyetem aktív hallgatók jelentette, és a populáció 15,2 százaléka válaszolt a feltett kérdésekre. Az adatok statisztikai elemzése után, az eredmények ismeretében, a hallgatói vélemények alapján legjobbnak talált megoldásokra vonatkoznak javaslataik

Kulcsszó: tanulásmódszertan, online oktatás, felsőoktatás

Abstract

The COVID-19 pandemic forced universities to close doors and keep students out of doors. Nevertheless, the need to educate students remained. Online education already had a precedent in Edutus' life, but it was typically used by correspondence students. In the research, I sought answers to how students experienced the unusual online semester, what they thought of the services provided by the university, and how they valued the knowledge they gained during the semester. The total crowd was represented by active students at the university, and 15.2 percent of the population answered the questions asked. After statistical analysis of the data, the suggestions are based on the solutions found to be the best based on the students' opinions.

Keywords: teaching methodology, online education, higher education

1. Bevezetés

Az 1990-es években, amikor az első lépések megtörténtek az online oktatás irányába, még mind a diákok, mind az oktatók, mind a felsőoktatás meglehetősen szkeptikus volt a jövőt illetően. 1993-ban a Louisiana-i Egyetem hallgatói lapja például úgy fogalmazott: „Az egyetem az a hely, ahol a generációk továbbadják tudásukat, ami viszont lehetetlen gépeken keresztül. Egy számítógép adhat át információkat, de tudást csak emberi érintkezéssel lehet közvetíteni.” (Zimmermann, 2020)

Akkor talán még senki nem gondolta, hogy 30 évvel később világszerte „lehetőségünk” adódik majd verifikálni, vagy megcáfolni az elgondolást. Ez a lehetőség, vagyis a Humphrey-féle SWOT elemzés (Friesner, 2011) harmadik eleme szerinti külső környezeti tényező, amelyet megtapasztalva törekszünk az általa okozott előnyöket kihasználni és veszélyeire felkészülni, nem más, mint a koronavírus-helyzet okozta pandémia, amely az elmúlt hónapokban intézmények ezreit kényszerítette az online oktatásra való átállásra. Fontos kérdés, hogy vajon az online oktatásra váltás előnyt vagy hátrányt jelentett a hallgatóknak. Bevezetésképpen azonban először érdemes elgondolkodni azon, válaszolnunk kell-e egyáltalán erre a kérdésre? Egy biztos, az online oktatás évről évre elterjedtebbé vált és válik az egyetemeken is. 2016-ig az USA-ban hallgató diákok mintegy harmada vett részt legalább egy online kurzuson. A profitorientált oktatási intézményeknél ez az arány 50%, de az állami középiskolákon és egyetemeken is eléri a 11%-ot. (Zimmermann, 2020) Mégis mi a különbség a vírus előtti és a jelenlegi helyzet között? A választás szabadsága! Azok a diákok ugyanis, akik normál körülmények között az online tanulást választják, nos valószínűleg ők komfortosan érzik magukat abban. De legalábbis van választási lehetőségük. 2014-ben a Columbia Egyemen egy 40.000 Washington állambeli egyetemi hallgató megkérdezésével zajló kutatás azt mutatta, hogy az online órákat választó hallgatók mindig rosszabbul teljesítettek, de közülük is azoknak voltak a legrosszabbak a jegyeik, akiknek összességében gyengébb képességeik és tanulmányi eredményeik voltak. Azt is kimutatták, hogy a hallgatók jellemzően a számukra kevésbé vonzó kurzusokat választották online formában (még egy ok, ami miatt rosszabbul teljesítettek). Ha valamit nem szeretnek a diákok, akkor azt online választják, és inkább meghagyják az időt a vonzóbb vagy fontosabb tárgyaknak a normál oktatásban. A kurzusokat tehát nem a minőségük, hanem a kényelmük alapján választják.

A 2020-as felsőoktatási kihívás esetében azonban nem volt meg a választás lehetősége! Minden diáknak, minden kurzust online kellett tanulni! Persze minél körültekintőbben vizsgálódunk, akkor egyértelmű lesz, hogy a pandémia alatti online oktatásról kapott kutatási eredmények

nem lesznek a korábbi kutatásokkal teljes mértékben összehasonlíthatóak. Például azért, mert lesznek oktatók, akik addig sosem tanítottak online, így ők kevésbé lesznek gyakorlottak ezen a területen. Mégis foglalkoznunk kell a kérdéssel: egyrészt, mert megérdemeljük, hogy megtudjuk, vajon jobban sikerült-e a pandémia-szemeszter a korábbiaknál. Ha nem, akkor javítanunk kell az online rendszerükön, ha pedig jobban, akkor érdemes továbbfejleszteni, és akár nagyobb hangsúlyt adni neki. Másodsorban pedig azért, mert ha látjuk, hogy a hallgatók is pozitívnak érezték a megváltozott körülményeket, akkor ki kell használnunk ezt az élesedő, hallgatókért folytatott versenyben is, mint versenyelőny.

2. A téma felvezetése, a vonatkozó szakirodalom bemutatása, értékelése

Ahhoz, hogy egyáltalán online felsőoktatásról beszéljünk, nem csak a technikának, az oktatóknak és a módszereknek, de a befogadóknak, a hallgatóknak is készen kell állnia a fejlődésre. A legújabb (konnektivista) felfogás szerint a tanulás másokkal együttműködő tudásépítés, amely során az ingerek a tanulók számára jelentős mértékben már egymástól érkeznek. (Siemens, 2005). Siemens szerint a szakértelem a tudásszükséglet azonosításának és a tudásforrások fellelhetőségének képességével egészül ki. A hagyományos felsőoktatásban a tudás forrása elsődlegesen a frontális tantermi oktatás, ahol a hallgató vagy a tudásátadás passzív befogadója, vagy – a legújabb oktatási módszereknek köszönhetően – maga is aktív részese a folyamatnak, akár egyéni, akár csoportos bevonódáson keresztül. A mai egyetemi hallgatókra még az is jellemző, hogy intenzíven használják az internetet, azon keresztül kommunikálnak és szórakoznak. Egyes vélemények szerint azonban a jelenlegi „netgenerációt” helyesebb lenne „médiagenerációnak” nevezni, mivel az internet által biztosított lehetőségeket csak a számukra legfontosabb tevékenységekhez, a kapcsolattartáshoz és a szórakozásukhoz használják, tanuláshoz szinte egyáltalán nem. Vagyis, nincs szó arról, hogy más gondolkodásmódjuk és tanulási szokásaik lennének, az internetet és az egyéb megoldásokat (e-mail, chat, közösségi oldalak) pusztán mint médiumot használják. (Schulmeister, 2009; Bessenyei, 2010)

Az 1. táblázat rövid történeti áttekintést ad arról, hogyan fejlődött az online oktatás az elmúlt 40 évben. Az infokommunikációs technológiák átalakították a hallgatók elvárásait. Míg a hagyományos oktatás

- helyhez és az oktatói, hallgatói jelenléthez kötött,
- valós időben történik,

- az oktató által kontrolláltan működik és
- lineáris oktatási megoldásokat alkalmaz (Dabbagh és Nannaritland 2005),

addig az online oktatási és tanulási környezetben az új technológiai lehetőségeket kihasználva az aszinkron és valós idejű kommunikáció kötetlen és dinamikus lesz, sokféle pedagógiai gyakorlat, az aktív tanulás valósulhat meg, valamint a hallgatóközpontú pedagógiai attitűd válhat jellemzővé (Keengwe–Kidd 2010).

1. táblázat: Az online oktatás történeti áttekintése

Időszak	Fókuszpont	Oktatási sajátosság
1975–1985	Számítógéppel segített oktatás	Programozás a probléma megoldásához; helyi felhasználó-számítógép interakció
1985–1990	Számítógép-alapú tréning, multimédia	Interaktív multimédia-használat; passzív tanulás
1990–1995	Webalapú oktatás és tréning	Internetalapú tartalomtovábbítás; aktív tanulás; korlátozott végfelhasználói interaktivitás
1995–2005	E-learning	Internetalapú rugalmas kurzusok nagyobb interaktivitással; online multimédia kurzusok; távoli felhasználó-felhasználó kapcsolatok
2005 óta	M-learning és közösségi hálózatok	Interaktív távoktatás, online oktatásszervezési rendszerek, közösségi hálózati megoldások; vezeték nélküli eszközök alkalmazása; a hangsúly a tanuló mobilitásán van

Forrás: Keengwe–Kidd (2010) 534. old.

3. A kutatás szükségessége, módszere

Az online oktatásra való áttérés a tavaszi szemeszterben történt meg, már az oktatás megkezdése után. A kurzustartalom tervezése, valamint a kurzusfejlesztés – mint a képzés folyamatának első két eleme – tehát már megvalósult vagy éppen folyamatban volt. Az Eduvus Egyetem már évek óta használja levelező és kedvezményes tanrendes hallgatói számára webinárium rendszerét, amely, bár módszerét tekintve egy érdekes elegye a jelenléti, a webinárium (vagyis valós idejű online kapcsolattartás + szeminárium) és az e-learninges (kész anyagok visszanevezésének lehetősége kurzusvideó formájában) oktatásnak, az online oktatásra való kényszerű átálláskor ez óriási előnyt jelentett. Nem okozott problémát az online platform kiválasztása, hiszen adott volt erre a Skype vállalati verziója. Mindamelllett hallgató oldalról, főleg a webináriumot kevesebbet, vagy egyáltalán nem használó nappali tagozatosok körében gondot okozhatott, hogy az online tanulásban a hallgatók függetlenebbek és felelősebbek a saját tanulási folyamataikért, mivel korlátozottabb a kapcsolat az oktatókkal és a hallgatótársakkal.

Mi több, a diákok között találhatunk olyanokat is, akiket nem érdekelnek a különböző technikai eszközök, és kényelmesebbek számukra a hagyományos oktatási módszerek (Al-Adwan–Smedley, 2012).

Egy másik, 2018-as magyarországi kutatás (Szelei, 2018) szerint a hagyományos értelemben vett, könyvből való tanulás háttérbe szorul. A hallgatók nem töltenek túl sok időt a tanulással, és alapvetően szeretnek a tanárok által összeállított slide-sorokból felkészülni. A válaszadók egyharmada használja az internetet az órákon az előadáshoz kötődően, a szemináriumokra való készülés pedig a válaszadók 65 százalékánál kevesebb, mint egy óra. 40 százalékuk otthon szeret tanulni, ehhez kétharmaduk az internet segítségét is igénybe veszi. A kutatásból kiderült, hogy a fiataloknak nincs igazi tanulási stratégiája, illetve az otthoni tanulásuk kevésbé aktív és hatékony. A válaszadók fele használ a tanuláshoz könyvet, saját jegyzetet, elsődleges forrásként a tanárok által biztosított slide-okat (Szelei 2018).

Ha az egyetem arra törekszik, hogy a külső környezeti adottságát figyelembe véve a versenykörnyezet is minél inkább lehetőséggé konvertálja, akkor érdemes megvizsgálni, milyen eredményekkel zajlott az elmúlt félévben az átállás mind hallgatói, mind oktatói oldalról.

A COVID 19 Global Student Survey eredményei szerint (Covid 19 Social Science Lab, 2020) Magyarország a világ országai közül az első helyen áll annak tekintetében, hogy a hallgatók – saját véleményük szerint – növelni tudták teljesítményüket az új oktatási környezetben (3,05 / 5 értékelés), második helyen állnak hallgatói elégedettségben, ami a tananyag oktatóktól hallgatók felé történő prezentációját illeti (3,5 / 5 értékelés.). És a magyar hallgatók szintén második legjobbnak értékelik az egyetemek teljesítményét az új helyzetben (69%). Vajon a globális felmérés eredményeit mennyire támasztja alá az Edutus hallgatóinak véleménye? Jobbnak vagy rosszabbnak ítélték meg az elmúlt hónapok oktatását?

A COVID-19 világjárványnak az Edutus Egyetem oktatására gyakorolt hatásának vizsgálatára 2020. júliusában került sor azzal a céllal, hogy hasznos információkat és javaslatot tudjak megfogalmazni az online oktatás továbbfejlesztésére, esetleg specializációjára, amelyet mind a járványhelyzet folytatásakor, de még inkább azt követően az megváltozott piaci környezetben tud majd az intézmény a hallgatókért folytatott versenyben használni.

Az online kérdőíves megkérdezés során az egyetem összes hallgatóját és oktatóját bevontuk a kutatásba. A hallgatóknak szóló kérdőívet összesen 103-an töltötték ki, ez a teljes sokaság 15,2%-a. (Az oktatói válaszok feldolgozása nem ennek a cikknek a témája.) Az kérdőív összeállítását megelőzte a hallgatók, illetve oktatók közötti nyílt válaszos véleménykérés is. A hallgatók esetében ez két online kurzuson történt hallgatói feladat keretében, oktatók esetében pedig emailen keresztül történt.

4. A téma tárgyalása/ kutatási eredmények

A válaszadók körében a képzés jellegét tekintve felülreprezentáltak voltak a műszaki, képzési helyszínt tekintve pedig a tatabányai hallgatók.

2. táblázat: A megkérdezettek és az összes hallgató oktatásdemográfiai adatai

	Válaszadók eloszlása a mintában (%)	Eloszlás a teljes sokaságban (%)	Eltérés (%)
Műszaki képzés	21,4	13,4	+8,0
Gazdasági képzés	78,6	86,6	-8,0
Alapszak	83,5	79,2	+4,3
Mesterszak	2,9	2,3	+0,6
Felsőoktatási szakképzés	11,7	5,8	+5,9
Egyéb (szakirányú továbbképzés, nemzetközi program képzése, vendéghallgató)	1,9	12,7	-10,8
Budapest	43,7	52,8	-9,1
Tatabánya	55,3	36,1	+19,2
Egyéb (Sümege, Tata, Székelyudvarhely)	1,0	11,1	-10,1
Levelező	68,9	62,7	+6,2
Nappali	31,1	37,3	-6,2

Forrás: saját kutatás

A hallgatók 10-es skálán összességében 7,83-ra értékelik a 2019/20-as tavaszi, online szemesztert. Azt, hogy egy szóval hogyan is élték meg ezt a félévet az 1. ábrán látható.

3. táblázat: Az online oktatás mellett és ellen szóló érvek

Mi szól az online oktatás mellett?	Mi szól az online oktatás ellen?
<ul style="list-style-type: none"> - <i>Nem kellett utazni</i> - <i>Kényelmes és praktikus otthoni környezetben tanulni</i> - Nagyon segítőkészek voltak az oktatók - Rugalmasabb, de mégis órarend szerinti - A tanárok kreatívabbak voltak - Interaktív volt az oktatás - Kisebb volt a vizsgadrukk 	<ul style="list-style-type: none"> - A személyes kontakt hiánya - Technikai problémák - A „számolás” tárgyaknál nehezebb volt a megértés - Túl sok lett félév végére a beadandó - Hiányzott az egyetemi légkör és a társaság - Monotonabbak voltak az órák - Voltak tanárok, akik nagyon gyakorlatlanok voltak az online oktatásban - Egész nap a gép előtt kellett ülni, sokszor nem volt szünet az órák között

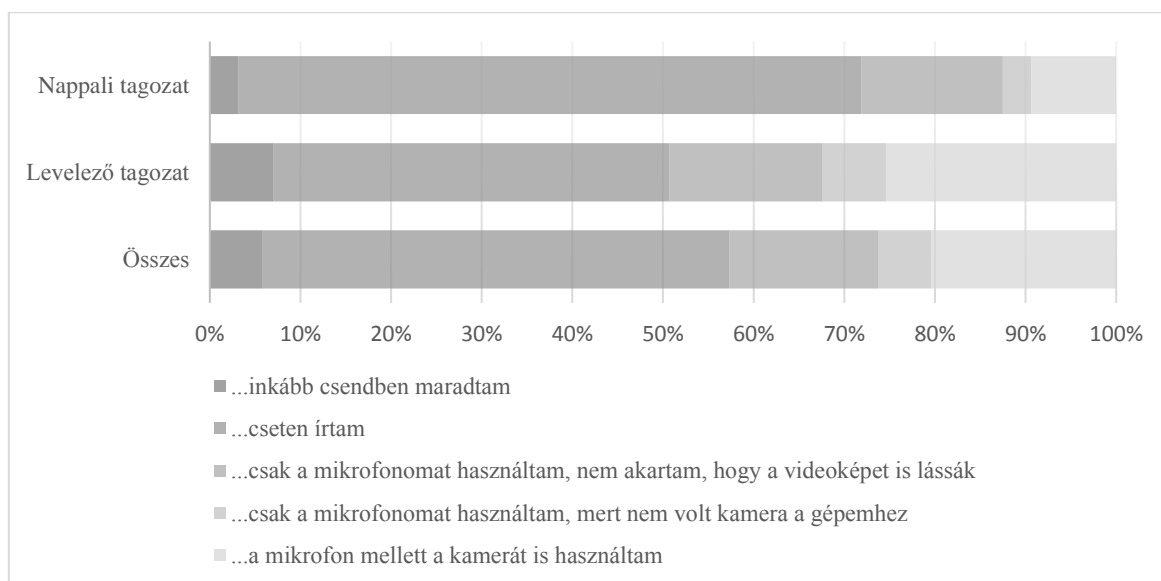
Forrás: saját kutatás

A levelezős hallgatók azt is kiemelték, hogy az eddigi webinárium funkció jobban megvalósult a vizsgált félévben, korábban ugyanis, amikor párhuzamosan zajlott a jelenléti és a webinárium oktatás, akkor őket nagyon zavarta, hogy az oktató a jelenlévőkkel is beszélget, ők ezt ugyanis nem hallják.

A hallgatók az online kurzusok minőségét kizárólag a tanárok személyének és kompetenciáinak tudták be. Nem befolyásolta véleményük szerint az oktatás minőségét a tantárgyi tartalom és a tananyagok. *A matematika alapú tárgyaknál nehezebbnek tartották a felkészülést, az otthon tanulást és a tananyag megértését, de összességében a hallgatók 28%-a, még nyílt kérdésre is azt válaszolta, hogy „nem volt olyan tantárgy, ami nehezebb lett volna online”.*

Mivel többen hiányolták a személyes kontaktot, megkérdeztem, hogy az online órák során hogyan tarották a kapcsolatot az oktatóval, illetve a többi hallgatóval. Bár hiányolták a személyes beszélgetést, a kommunikációra mégis inkább a csetet használták. A csetelés a levelezősöknél kevésbé volt hangsúlyos kapcsolattartási forma, mint az alap, vagy felsőoktatási szakképzésben résztvevőknél, ők koruknál, illetve a korábbi webináriumos előéletük miatt, valamint munkahelyi tapasztalataik miatt könnyebben váltottak mikrofonon keresztül szóbeli beszélgetésre, közel 50%-uk használta ezt a kommunikációs csatornát az órákon.

2. ábra: Milyen eszközöket használt az online kommunikációra? (n=103)

Forrás: saját kutatás

Az online oktatás részleteinek vizsgálatára ötfokozatú Likert skálát használtam. Legnagyobb kihívásként a hallgatók az önálló feladatmegoldás növekedését és a vizsgáztatást tartották.

3. ábra: Mennyire ért egyet az ellentétes állításokkal

Az online órák unalmasabbak voltak.	3,34	Az online órák érdekesebbek voltak.
A tanárok rosszabb, élvezhetlenebb órát tartottak.	3,53	A tanárok több új módszert bevetettek, hogy érdekesebbek legyenek az órák.
A tanárok elég sokat bénáztak a technikával.	3,73	A tanárok jól kezelték a technikát.
Sok gondom volt a technikával.	3,86	Részmeről mindig rendben volt a technika.
Nehezebben ment az online kommunikáció.	3,54	Élveztem az online kommunikációt.
Hiányzott a visszacsatolás, a személyes kommunikáció.	3,13	Remekül megoldottuk a kommunikációt az online térben is.
Jellemzőbben kellett önállóan feladatokat megoldanunk a félév folyamán.	2,53	Sok csapatmunkát végeztünk online is.
Nehezebben ment az önálló tanulás.	3,35	Könnyebben tudtam magamat fejleszteni, könnyű volt a tanulás egyedül.
A számonkérés nehezebb volt, mert az online vizsgák során a tanárok kevesebb időt adtak, hogy ne tudjunk segítséget igénybe venni.	3,04	A számonkérés könnyebb volt, mert könnyedén tudtunk segítséget használni vizsga közben.
A vizsgaidőszak nehezebb volt, mert az eddiginél több háziadolgot kellett megírunk.	3,23	A vizsgaidőszak könnyebb volt, mert kevesebb volt az írásbeli vizsga és több volt a beadandó háziadolgot.
Ebben a félévben kevesebb tudást szereztem, mint korábban.	3,28	Ebben a félévben több és értékesebb tudásra tettem szert.
Összességében kevesebbet kaptam ebben a félévben, mint az előzőben.	3,31	Ebben a félévben több szolgáltatást kaptam, mint korábban.

Forrás: saját kutatás

4. táblázat: Online oktatás értékelése tagozatok és képzési formák szerint

1	összesen	nappali	levelező	alap- képzés	mester- képzés	FSZ- képzés	5
Az online órák unalmasabbak voltak.	3,34	2,84	3,56	3,40	4,00	2,67	Az online órák érdekesebbek voltak.
A tanárok rosszabb, élvezhetetlenebb órát tartottak.	3,53	2,97	3,79	3,55	3,67	3,42	A tanárok több új módszert bevetettek, hogy érdekesebbek legyenek az órák.
A tanárok elég sokat bénáztak a technikával	3,73	3,38	3,89	3,72	4,67	3,75	A tanárok jól kezelték a technikát.
Sok gondom volt a technikával.	3,86	3,59	3,99	3,88	5,00	3,67	Részemről mindig rendben volt a technika.
Nehezebben ment az online kommunikáció.	3,54	3,09	3,75	3,53	5,00	3,33	Élveztem az online kommunikációt.
Hiányzott a visszacsatolás, a személyes kommunikáció.	3,13	2,63	3,35	3,14	4,33	2,75	Remekül megoldottuk a kommunikációt az online térben is.
Jellemzőbben kellett önállóan feladatokat megoldanunk a félév folyamán.	2,53	2,78	2,42	2,56	2,33	2,50	Sok csapatmunkát végeztünk online is.
Nehezebben ment az önálló tanulás.	3,35	3,13	3,45	3,37	3,67	2,92	Könnyebben tudtam magamat fejleszteni, könnyű volt a tanulás egyedül.
A számonkérés nehezebb volt, az online vizsgák során a tanárok kevesebb időt adtak, hogy ne tudjunk segítséget igénybe venni.	3,04	2,88	3,11	3,09	3,00	2,50	A számonkérés könnyebb volt, mert könnyedén tudtunk segítséget használni vizsga közben.
A vizsgaidőszak nehezebb volt, mert az eddiginél több házidolgozatot kellett megírnunk.	3,23	3,19	3,25	3,27	3,33	3,00	A vizsgaidőszak könnyebb volt, mert kevesebb volt az írásbeli vizsga és több a beadandó házidolgozat.
Ebben a félévben kevesebb tudást szereztem, mint korábban	3,28	3,16	3,34	3,29	3,67	3,17	Ebben a félévben több és értékesebb tudásra tettem szert.
Összességében kevesebbet kaptam ebben a félévben, mint az előzőben.	3,31	2,94	3,48	3,40	4,00	2,58	Ebben a félévben több szolgáltatást kaptam, mint korábban.

Forrás: saját kutatás

(A felsőoktatási szakképzésnél és a mesterképzéseknél is megjelentek különbségek, ezek azonban a kitöltők kis száma miatt nem tekinthető szignifikánsnak.)

Alapvető különbség tapasztalható a között, ahogy a nappali, illetve a levelező tagozatos diákok megélték az online félév tapasztalatait, úgy is fogalmazhatunk, hogy a nappali tagozatos hallgatóknak jóval nehezebb, a levelezősöknek viszont könnyebb félévük volt. Mindennek a háttérben a már működő webinárium rendszer áll, amelynek a nappali képzésben még nem voltak meg az előzményei, hagyományai, a levelezősök viszont ennek egy javított, egységes csak az online oktatásra optimalizált verzióját kapták meg a korábbi, több-célcsoportos, és sokszor blended oktatás helyett. Az is látható a véleményekből, hogy a hallgatók úgy érzik, az oktatók – éppen az új kihívások miatt – sokat foglalkoztak a tananyagokkal. Az online technikai eszközök hiányossága, illetve az oktatók tapasztalatlansága miatt a jelenléti óránál kicsit unalmasabbnak, ám a korábbi webinárium rendszerénél (ahol a jelenléti órát lehetett távolról követni, illetve vissza lehetett nézni a jelenléti óra felvételét) érdekesebb, színesebb lett az oktatás. A levelezősök, éppen az oktatási forma miatt, továbbá azért, mert ők jellemzően munka mellett tanulnak, ahol szintén egyre gyakrabban használják a kapcsolattartás online eszközeit, sokkal inkább rá vannak és voltak eddig is kényszerítve az egyéni feladatok megoldására és az önálló tanulásra, továbbá a régóta adott lehetőségek miatt rutinosabban kezelték az egyetem online rendszerét is.

Megváltozott a számonkérés rendszere is, sok oktató alkalmazta azt a módszert, hogy kevesebb időt hagyott a hallgatóknak egy-egy feladat megoldására, hogy azoknak ne legyen ideje segítséget igénybe venni, ezzel azonban gyakran azok sem tudtak megfelelően teljesíteni, akiknek nem állt szándékukban a külső támogatás igénybevétele.

Ha a befizetett tandíjnak az ellenértékét is nézzük, akkor bár a nappalisok itt is kedvezőtlenebb válaszokat adtak, mégis *minden esetben az átlag feletti a félév során kapott hallgatói érték.*

Megnőtt a hallgatói jelenlét a virtuális órákon. A hallgatók órai részvétele is okozott némi meglepetést: habár eleinte az oktatók a hallgatók lemorzsolódása miatt aggódtak, az órákat helyettesítő videokonferenciákon és a számonkéréseken is ritkábbak voltak a hiányzások a jelenléti oktatás időszakához képest. A változás háttérben azonban nem csak a távoktatásra való áttérés sikere áll, hanem a hallgatók bezártsága is: most ők sem tudnak az óra helyett dolgozni vagy szórakozni, jobban ráérnek és egyszerűbbé is vált számukra otthonról becsatlakozni az órákra.

Az órai aktivitásuk esetében már kevésbé érzékelhető ez a kedvező változás. Ennek háttérében a már említett eszközhiányok előfordulása mellett az is meghúzódik, hogy az interaktivitás új módja szokatlan és eleinte kellemetlen volt a hallgatók számára. Valószínű, hogy ha a félév nem a normális mederben kezdődött volna, a kétirányú kommunikáció még nehezebben működött volna a személyes kapcsolatok teljes hiánya miatt.

A hallgatók tanácsokat is megfogalmaztak az oktatók felé, amiket megfontolni javasolnak arra az esetre, ha tovább folytatódna az online oktatás, vagy más formában (akár kiegészítésként) újra megjelenne. Javasolják az oktatóknak a cset, mint kommunikációs forma előnyben részesítését. Egyrészt ez illik leginkább a hallgatók mindennapi kommunikációs szokásaihoz, másrészt sokan azért (is) használják, hogy ne kelljen beleszólniuk az órába, vagy más szavába vágni. Ez az oktatóknak mindenképpen kihívás, amihez azonban a hallgatói élmények miatt érdemes alkalmazkodni. Az online módszer hozza a javaslatok következő csoportját is: több videó használatát, akár csak ppt-be szűrt linkekkel (a Skype talán egyetlen hibája egyébként, hogy nem lehet rajta a videót lejátszani), valamint több alkalmazást, animációkat, interaktív játékokat és a gamification minden formáját (!), pontgyűjtést, online tesztek stb., amelyek színesítik az órákat és ellensúlyozzák a diákoknak azt a kihívását is, hogy online oktatás esetében napi 8-10 órát ülnek kizárólag a monitor előtt. Javaslatok érkeztek még a számonkérések átgondolására, amire az szűkebb időkorlátot nem látják jó megoldásnak, valamint néhány technikai javaslat – elsősorban a videók visszanezhetősége okozott néhány tárgynál problémát.

„Az Edutus az etalon”

Végezetül megkérdeztem a diákokat, tudnak-e olyan rendszerről, felsőoktatási intézményről, ahol véleményük szerint jól, vagy az Edutusnál jobban zajlott az online oktatás, hogy tanuljunk belőle: elmondhatom, hogy a diákok többsége azt jelezte, az Edutuson működött a legjobban a rendszer, meglátszott, hogy van előzménye az online oktatásnak. Az egyetlen jógyakorlat, amely elhangzott, az az, amikor az oktatók online személyes konzultációra adnak időpontokat, amire előre lehet jelentkezni, ha egy vagy több diák nem ért egy tananyagot vagy tananyagrészt.

5. Következtetések/összefoglaló

A technika adott, még ha voltak is átmeneti problémák

Az online oktatás szoftveres feltételei már évek óta adottak az intézményben, még ha ez nem is volt mindenki számára nyilvánvaló. Bár a Skype használata volt kötelező minden online kurzuson, az oktatók számos más szoftverrel egészítették az oktatást, ehhez azonban a hallgatók – valószínűleg digitális írástudásuknak köszönhetően – rendkívül jól alkalmazkodtak. A hallgatók körében előfordult, hogy nem rendelkeztek megfelelő hardver eszközökkel az órák követésére. Bár a videokonferenciákat okostelefonokon és tableteken is lehetett követni, ezeken keresztül interakcióba lépni már nem olyan egyszerű, főleg, ha egyszerre több alkalmazást is kellett használni.

A tananyag a régi, csak a módszer változik, és ez óriási terhelés

A kutatás kitért az oktatói véleményekre is, bár ebben a cikkben csak a hallgatói oldalt vizsgáltam. (Készült egy kutatás az oktatói oldal véleményéről is, amely egy következő anyag tartalma.) Az azonban tény, hogy mivel a tananyag és a követelményeken nem történt változtatás, csak az oktatás és a számonkérés módszerén, ezért az online oktatás a hallgatók és az oktatók számára is – sokszor váratlan – többletmunkát okozott. Egyes kutatások szerint ez az oktatóknál kétszeres-négyszeres terhelésnövekedést jelentett (Hajdú-Jandó, 2020).

További kutatási irány, hogy jelen kutatás eredményeit összehasonlítsuk a valós hallgatói eredményekkel, akár szakok, szakirányok szintjén.

Felhasznált irodalom

1. Caron, P (2020): Coronavirus and the Great Online-Learning Experiment. TaxProf Blog. 17 March, https://taxprof.typepad.com/taxprof_blog/2020/03/coronavirus-and-the-great-online-learningexperiment.html 2020.07.25.
2. CovidSoclab.org: Global Student Survey <http://www.covidsoclab.org> 2020.07.25.
3. Daad.de [2020]: COVID-19 Impact on International Higher Education: Studies & Forecasts. <https://www.daad.de/en/information-services-for-higher-education-institutions/centre-ofcompetence/covid-19-impact-on-international-higher-education-studies-and-forecasts> 2020.07.25.
4. Dr. Jan Kercher/Barbara Westfeld (2020): “Targeted support for universities in crisis management” <https://www2.daad.de/der-daad/daad-aktuell/en/77069-targeted-support-for-universities-in-crisis-management/> 2020.07.25 .
5. Friesner, Tim. (2011). History of swot analysis. Marketing Teacher. 2000-2010. <https://www.marketingteacher.com/history-of-swot-analysis/> 2020.07.25.
6. Hajdu M. – Jandó Z. (2020): Van olyan egyetem, ahol négyszeresére nőtt a terhelés a távoktatás miatt <https://g7.hu/kozelet/20200503/van-olyan-egyetem-ahol-negyszeresere-nott-a-terheles-a-tavoktatas-miatt/> 2020.07.25.
7. Hargitai D. M. – Sasné Grósz A. – Veres Z. (2020): Hagyományos és online tanulási preferenciák a felsőoktatásban – A COVID-járvány kihívásai in: Statisztikai Szemle, 98. évfolyam 7. szám 839–857. oldal
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/2020/2020_07/2020_07_839.pdf
2020.07.25. <https://doi.org/10.20311/stat2020.7.hu0839>
8. Jonathan Zimmerman (2020): Coronavirus and the Great Online-Learning Experiment <https://www.chronicle.com/article/coronavirus-and-the-great-online-learning-experiment/> 2020.07.25.
9. Szelei I. (2018): A tanulási szokások vizsgálata felsőoktatásban tanuló hallgatók körében. Hadmérnök. 13. évf. 4. sz. 423–434. old.
http://hadmernok.hu/184_34_szelei.pdf 2020.07.25.

READY PLAYER ONE - LERNJOURNALE/LERNTAGEBÜCHER IN DER AUSBILDUNG VON DAF/DAZ-LEHRENDEN. EIN PRAXISBEITRAG FÜR ERFAHRUNGEN UND VORSCHLÄGE FÜR NEUE EXPERIMENTE

ANNA MAJOROSI PhD, Hochschulprofessorin
KODOLÁNYI JÁNOS Egyetem
majorosianna@kodolanyi.hu

DOI [10.47273/AP.2020.20.40-50](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.40-50)

ABSTRAKT

In meinem Praxisbeitrag geht es um den Einsatz von Lerntagebüchern/Lernjournalen im universitären Kontext, in der Ausbildung von DaF/DaZ-Lehrenden. Es werden vor allem konkrete Erfahrungen und Vorschläge aus der Praxis beschrieben, die die Leserinnen und Leser (Hochschulangehörige) zum Experimentieren einladen möchten.

Schlüsselwörter: Lernjournale, Lerntagebücher, Reflexivität, DaF/DaZ-Studierende, Stufen der Reflexivität

ABSTRACT

In my article I am presenting the use of learning diaries in university education with special regards to German Language undergraduates. I am describing concrete, practical experiences and giving suggestions which, hopefully will make lecturers willing to use them in their professional work.

Keywords: learning diary, learning journal, reflexivity, student-teacher of German language, levels of reflexivity

1. Gründe für den Einsatz von Lernjournalen

Seit einem Jahrzehnt beschäftige ich mich mit der Problematik des reflexiven Denkens in diversen Bildungskontexten und dessen didaktischen Instrumenten wie Portfolios, Lernjournale/Lerntagebücher oder Feedbacks. Ich leite die Studierenden an,

Lernjournale/Lerntagebücher in diversen Kontexten in Österreich und Ungarn zu schreiben: in der Ausbildung von künftigen DaF/DaZ-Unterrichtenden, in der Fortbildung von DaF/DaZ-Lehrenden, in der Weiterbildung von Schulleiterinnen und Schulleitern und in der Berufsbildung. In diesem Beitrag fokussiere ich auf die Ausbildung und Fortbildung von DaF/DaZ-Lehrenden; die Beispiele stammen aus meiner Lehrpraxis an der Universität Wien. Ich bin nicht die Einzige, die mit dem Einsatz von Lernjournalen/Lerntagebüchern experimentiert, aber die Praxisberichte aus Hochschulinstitutionen in diesem Bereich sind relativ selten. Aus diesem Grund möchte ich die Argumente, die für das Verfassen von Lernjournalen/Lerntagebüchern sprechen, nur stichwortartig auflisten. In dem Beitrag möchte ich einerseits konkrete Beispiele zeigen, andererseits Vorschläge für den Einsatz von Lernjournalen/Lerntagebüchern im universitären Bereich skizzieren, um den Kolleginnen und Kollegen bei demselben eine mögliche Hilfe zu leisten. Dieser Beitrag richtet sich in erster Linie an FachdidaktikerInnen und an Unterrichtende an diversen Hochschulinstitutionen, und die Art und Weise des Beitrags entspricht der schweizerischen hochschuldidaktischen Texten.

Gründe für die bewusste Förderung der Reflexionsfähigkeit durch den Einsatz von Lernjournalen/Lerntagebüchern:

- gesellschaftliche Veränderungen (Veränderung der Beziehungen, mangelnde Stabilität, heterogene Umwelt, Individualisierung)
- das sogenannte Lebensprojekt erfordert den professionellen inneren Dialogpartner
- Selbstreflexion kann nur inhaltsbezogen entwickelt werden
- der Perspektivenwechsel (Lernende – Lehrende) wird ermöglicht
- Transfer zum (künftigen) Unterricht wird schriftlich festgehalten
- authentische Schreibmöglichkeit
- Lerntagebücher sind Umsetzungen der konstruktivistischen Lerntheorien
- die durch Asymmetrie oder Hierarchie gekennzeichnete Beziehung zwischen Unterrichtenden und Studierenden wird aufgehoben
- die Selbstwahrnehmung und die sich daraus ableitende Selbstwirksamkeit der Individuen werden mit diesem Instrument gefördert
- die vier Zustandsvariablen der Verhaltenssteuerung (die physische, die emotionale, die kognitive und die soziale) werden bewusstgemacht
- das Selbstbewusstsein wird gestärkt, was zur Entwicklung des Ich-s (des Selbstmodells) beiträgt

- sowohl die Reflexion während der Handlung, als auch die Reflexion nach der Handlung (vgl. Schön 1983) wird durch das Lernjournal schreiben ermöglicht, das zur Professionalisierung als Lehrperson führt

2. Ein Beispiel aus der Praxis

In der Ausbildung von künftigen Lehrenden gibt es genügend Zeit, das Verfassen von Lernjournalen/Lerntagebüchern in zwei Schritten aufzubauen. Im ersten Schritt wird der Fokus auf die Beobachtung, auf die Reflexion des Lerngegenstandes, der Lernhandlung, evtl. der Lernhaltung, der Gruppenprozesse und des Transfers gelegt. An der Universität Wien habe ich die Aufgabe folgenderweise eingeführt (Auszug aus der Lehrveranstaltungsbeschreibung, um den genauen Kontext der Lernjournale und der Wahlmöglichkeiten vorzuzeigen):

„Aufgaben und Übungen: Förderung der allgemeinen Kompetenzen im DaF/DaZ-Unterricht“

Ziele der Lehrveranstaltung:

- die StudentInnen sind im Stande, die Problematik der Förderung der allgemeinen Kompetenzen zu reflektieren
- die StudentInnen kennen mind. 4 Konzepte der Erwachsenenbildung
- die StudentInnen können Aufgaben zur Förderung der allgemeinen Kompetenzen in ihrem Unterricht einsetzen
- die StudentInnen können ihre soft skills einschätzen und die Ergebnisse in ihre Überlegungen/Unterrichtsplanung einbeziehen

Inhalte: Grundbegriffe, Prinzipien des Sprachunterrichts und die allgemeinen Kompetenzen, Unterschied zwischen Aufgaben und Übungen, zielorientierte Planung, allgemeine Kompetenzen nach dem GER, persönliche und soziale Kompetenzen, Lernen Erwachsener, Lernen Jugendlicher, Konzepte der Erwachsenenbildung, ethisch-moralische Fragen des Themas, Hierarchisierung der soft skills, Reflexivität, lernpsychologische online Tests, Aufgaben und Materialien zur Förderung der allgemeinen Kompetenzen, Lehrwerkanalyse

Leistungsnachweis: für Alle: A) selbständige Bearbeitung und die Präsentation der wichtigsten Punkte eines freigewählten Fachtextes zu einem der obigen Inhalte bis zum zweiten Block +

B) von den folgenden Möglichkeiten sollen mind. zwei geleistet werden, eine davon schriftlich: Lernjournal (vgl. Leitfragen) über die ganze LV, Hausarbeit, Präsentation von einer selbst erarbeiteten Fragestellung, Vorstellung ausgewählter und erprobter Aufgaben zur Förderung der allgemeinen Kompetenzen in einer Gruppe, Vorstellung kreativer Aufgaben mit didaktischer Begründung, Vorstellung einer eigenen Mini-Forschung zum Thema Förderung der allgemeinen Kompetenzen, Vorstellung eines eigenen Films oder Hörspiels zum Thema (einige Arbeiten können in Partnerarbeit oder in einem kleinen Team auch gemacht werden)

– es können aber auch weitere Vorschläge besprochen werden

Methoden: In der Lehrveranstaltung wird mit erwachsenengerechten Methoden gearbeitet, die im Sprachunterricht auch später verwendet werden können.

Lernjournal

Das Lernjournal ist ein Instrument, das dabei helfen soll, das im Lehrgang Gehörte, Beobachtete und Gelernte nochmals zu reflektieren und daraus Konsequenzen für den eigenen Unterricht abzuleiten.

Im Französischen bedeutet „réfléchir“ nachdenken und auch im Lernjournal geht es in erster Linie darum, zu überlegen und nachzudenken, was meinen Lernprozess in den diversen Dimensionen beeinflusst, wo es (Handlungs-)Blockaden gibt und wie bzw. wann Lernen (am) erfolgreich(sten) sein kann.

Die Ziele der Lernjournalführung sind:

- über die Inhalte, Methoden und Gruppenprozesse zu reflektieren
- die eigenen Ziele und Lernfortschritte bewusst zu machen
- Erfahrungen mit der Führung des Lernjournals zu sammeln und dadurch zu erkennen, was Selbstreflexion bedeutet
- den Transfer in den eigenen Unterricht herzustellen.

Achtung: Das Lernjournal ist ein halböffentliches Dokument!

Beim Lernjournal schreiben ist es wichtig, die Reflexion des Beobachteten und die Relevanz für das eigene Tun vor Augen zu haben.

<i>Was?</i>	<i>Wie?</i>	Transfer in den eigenen Unterricht
Was habe ich in diesem Block gelernt? (fachlich, methodisch, sozial)	<p>Wie habe ich die Arbeitsformen erlebt?</p> <p>Was beschäftigt mich im Zusammenhang mit dem bearbeiteten Inhalt? Mit welchen Inhalten habe ich (noch) Schwierigkeiten? Wo gibt es Stolpersteine, wo verstehe ich etwas nicht? Was hat mir besonders gut gefallen und warum?</p> <p>Was haben mir die Gruppenarbeiten / Partnerarbeiten gebracht?</p> <p>Was ist schwierig und was ist besonders angenehm in der Gruppe?</p>	<p>Was bringt mir das Gelernte (<i>fachlich, methodisch, sozial</i>) für meinen (künftigen) Unterricht?</p> <p>Wie kann ich das Gelernte in meinem (künftigen) Unterricht <i>konkret</i> umsetzen?</p>

Form und Länge des Lernjournals hängen vom Verfasser/von der Verfasserin ab. Wichtig: Machen Sie sich während der LV Notizen für das Lernjournal und schreiben Sie Ihr LS möglichst bald (innerhalb einer Woche) nach dem aktuellen Block.“

Wie aus der obigen Beschreibung entnommen werden kann, lege ich besonders viel Wert auf die Förderung der Entscheidungsfähigkeit der Studierenden, und ermögliche ihnen, das Verfassen von Lernjournalen frei zu wählen. Nach meiner Erfahrung wählen ca. 75%-85% der Studierenden diese Art des Leistungsnachweises. Ihre Motivation für ihre Entscheidung, die sie in den Lernjournalen mitgeteilt haben, ist unterschiedlich: Einige haben davon noch nie gehört und möchten es ausprobieren, andere denken, dass es bedeutend einfacher sein kann, einen persönlichen Text als einen wissenschaftlichen Text zum Thema zu schreiben, und etliche sehen in einem Lernjournal ein Instrument für die Bewusstmachung der eigenen Lernprozesse.

Am Anfang werden vor allem bezüglich der Länge und der Textsorte Unsicherheiten signalisiert. Ich versuche die Studierenden zu ermutigen, ihren eigenen Weg zu finden, demgemäß schlage ich ihnen vor, sowohl die tabellarische Form als auch den selbststrukturierten und den völlig freien Text in einer Aufgabe zu variieren. Nur ca. 15 % der Studierenden wechselt die Form innerhalb des Lernjournals, die meisten bleiben bei ihrer ersten Entscheidung. Es gibt auch Studierende, die offenbar Angst vor dem leeren Blatt haben, und so die tabellarische Form wählen; unter ihnen finden wir zahlreiche künftige LehrerInnen, die nicht merken, dass der eigene Text die Tabelle sprengt. Das längste Lernjournal, das ich an der Universität Wien nach drei Wochenendblöcken bekommen habe, war ein Text von 72 Seiten. Die durchschnittliche Länge für diese Aufgabe beträgt 12-15 Seiten.

Im zweiten Schritt, in höheren Semestern oder in Gruppen mit besonders ausgeprägter Reflexionskompetenz oder bei auffällig problematischen Lerngruppen, empfiehlt es sich, eine andere Struktur vorzugeben, basierend auf den Stufen bzw. den Zyklen der Reflexivität von Gibbs (1988), weil eine reflexive Haltung die kontinuierliche Selbstbeobachtung und Auseinandersetzung mit sich selbst erfordert. Diese Strukturierung kann Lehramtsstudierende sehr gut auf die diversen Hospitationen, Praktika und Feedbacks vorbereiten:

Stufe 1: Beschreibung der Situationen aufgrund der Beobachtungen (ohne Bewertung)

Stufe 2: Formulierung der Gefühle, die in der Situation erlebt wurden

Stufe 3: Bewertung der Situation aus der eigenen Perspektive (was ist gut und was weniger gut gelungen)

Stufe 4: Kritische, möglichst objektive Analyse der Situation (Standortwechsel)

Stufe 5: Formulierung von Konklusionen, d. h. was hätte man anders machen können/sollen

Stufe 6: Erarbeitung eines Planes für ähnliche Situationen (Transfer und Zukunftsrelevanz)

3. Einstiegsmöglichkeit durch einen literarischen Text

Bei den Lernjournals/Lerntagebüchern haben nicht nur die Lernenden Verpflichtungen, sondern auch die Unterrichtenden. Ich plädiere dafür, dass die Unterrichtenden, wenn Sie ein Lernjournal/Lerntagebuch verlangen, den VerfasserInnen eine kurze (4-5 Sätze) schriftliche Rückmeldung geben. Wenn sie sich dafür auch so viel bzw. wenig Zeit nicht nehmen können, sollten sie auf die Forderung eines Lernjournals/Lerntagebuchs lieber verzichten.

Vor zwei Jahren wurde ich auf den Film von Steven Spielberg, *Ready Player One*, aufmerksam, aber wie die meisten meiner Generation ging ich nicht ins Kino, sondern griff sofort nach dem Buch, auf dem er basiert (deutsche Ausgabe 2012). Das Buch, das laut der Filmkritik des Zeit-Online Magazin vom 27.03. 2018 von seinen Fans als Popkultur-Bibel verehrt wird, gehört m. E. zur getarnten Jugendliteratur, darunter zur Jugendliteratur. Leider liest das Zielpublikum des Romans immer weniger (der Roman erschien erst 2018 in ungarischer Übersetzung, so bestand kaum die Gefahr, dass das Buch vor dem Film gelesen wird). Das Buch, das im Jahre 2045 spielt, verarbeitet die Popkultur und die Geschichte der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts, die ja fast ausschließlich für die Generation 50+ richtig zugänglich bzw. begreifbar ist. Was hat nun aber ein Science Fiction- Jugendbuch mit dem Thema Reflexivität zu tun? Am einfachsten kann man die Frage durch ein Beispiel beantworten, das die Reflexionen des jungen Romanhelden über die Schule zeigt und der als quasi Lernjournaleintrag gelesen werden kann. Dies kann gleichwohl als Impuls zum Lernjournal schreiben in den Lehrveranstaltungen verwendet werden:

„Unsere Lehrerin, Ms Rank, stand vor der Klasse und konjugierte bedächtig lateinische Verben. Sobald sie ein Wort aussprach – zuerst auf Englisch, dann auf Lateinisch –, tauchte es automatisch auf der Tafel hinter ihr auf. Wenn wir uns mit der Konjugation von Verben abplagten, musste ich jedes Mal an den Text eines alten Liedes aus *Schoolhouse Rock!* denken: ‚To run, to go, to get, to give. Verb! You’re what’s happening!‘ Ich summt die Melodie leise vor mich hin, während Ms Rank anfing, das Verb ‚lernen‘ zu konjugieren. ‚Lernen. Discere‘, sagte sie. ‚Nun, das solltet ihr euch leicht merken können, denn es ist mit dem Wort Disziplin verwandt. Zum Lernen braucht man Disziplin.‘ Als ich hörte, wie sie das Wort ‚lernen‘ wiederholte, fiel mir wieder der Limerick ein: *Noch viel muss er lernen, noch viel muss er schauen, muss auf sein gewonnenes Wissen bauen, bis ihm ein Platz auf der Liste wird zuerkannt.* Als Nächstes verwendete Ms Rank das Verb in einem Satz: ‚Wir gehen zur Schule, um zu lernen‘, sagte sie. ‚*Ad discendum in scholam imus.*‘ Tja, und da ging mir plötzlich ein Licht auf. Ein ganzer Kronleuchter. Ich schaute mich im Klassenzimmer um. ...“ (Cline, 2012, S. 104)“

Ich hoffe, es ist mir gelungen, das Interesse der Leserinnen und der Leser zu wecken, und sie zum Experimentieren mit Lernjournalen/Lerntagebüchern einzuladen.

4. Lernjournalauszüge von Studierenden

Am Ende des Beitrages möchte ich drei Beispiele [unverändert] aus Lernjournalen von Studierenden zeigen, um die Sinnhaftigkeit und die Schwierigkeit der Aufgabe zu demonstrieren. Ich glaube, dass die drei Texte für sich sprechen. Die Texte stammen aus dem ersten Block von der oben beschriebenen Lehrveranstaltung im WS 2016/2017. In allen drei Texten geht es um den Beginn derselben Lehrveranstaltung:

Lernjournalbeispiel 1:

„Die erste Einheit startete mit einer Kennenlernphase, so wie es eben üblich ist. Allerdings nicht unbedingt im Rahmen einer universitären Veranstaltung – denn auf der Uni finden diese Veranstaltungen meist auf einer sehr unpersönlichen Ebene statt. Nicht so bei diesem Seminar, man merkte doch gleich, dass hier auch sehr viele Teilnehmer pädagogisch vorgebildet sind, allein schon am Umgangston etc. Nachdem ich selbst Pädagogin bin, fühlte ich mich sehr wohl und war gespannt, wohin die Reise wohl geht.

Durch die angebotenen Kennenlernspiele mussten wir uns in Kleingruppen zusammenfinden und somit wurde unsere Sozialkompetenz gefordert, wir mussten diskutieren, uns absprechen, kommunizieren und verständigen. Das Kartenspiel kannte ich noch gar nicht, fand es aber in jedem Fall sehr lustig und auch vor allem sehr sinnvoll innerhalb einer Kennenlernphase.

Ebenfalls wurde 'guter Unterricht' besprochen, wie er sein muss, welche Inhalte vorkommen müssen usw. Gerade dadurch, dass wir so eine bunte Gruppe waren, fand ich die Einwürfe der anderen Kolleginnen sehr interessant, die meisten haben schon berufliche Praxis hinter sich und konnten erzählen. Ich fand den regen Austausch sehr nett und vor allem sehr spannend.

Was mich etwas gestört hat war das dezente Chaos, das in der ersten Einheit geherrscht hat. Ich kannte mich nicht wirklich aus, welche Leistungen ich denn nun erbringen muss etc. Aber ich denke, das erging nicht nur mir so. Vielleicht sind wir aber auch nur darauf konditioniert, aufgrund der anderen Seminare und Veranstaltungen, in denen immer sehr klar und deutlich formuliert wird, was der Veranstaltungsleiter möchte. Vielleicht sind wir es nicht mehr gewöhnt, innerhalb eines gewissen Rahmens selbst zu entscheiden.“

Lernjournalbeispiel 2 (tabellarische Form):

<p>FREITAG</p> <p>ORGANISATORISCHES</p>	<p>Das Seminar begann mit einer sehr angenehmen Atmosphäre, die sehr einladend war. Zu Beginn wurden die Anforderungen und Rahmenbedingungen des Seminars klar kommuniziert. Es dauerte etwas, bis alle Teilnehmer_innen die Anforderungen verstanden haben, da diese sehr offen sind. Das bedeutet, die Leistungsüberprüfung ist nicht fix vorgegeben sondern es obliegt den Teilnehmer_innen, welche Beurteilungsformen sie sich aussuchen. (Referat, Lernjournal, Seminararbeit,...)</p>	<p>Es ist immer wichtig, sich um einen positiven Start zu bemühen. Ich finde, diese gute Stimmung hat sehr wesentlich dazu beigetragen, dass ich mich in diesem Seminar von Anfang an recht wohl gefühlt habe. Der Umgang mit den anderen Kolleginnen ist sehr wertschätzend. Ich denke, das kann ich mir auf jeden Fall für meine Arbeit in der Praxis mitnehmen. Du bist willkommen!</p>
<p>KENNENLERNEN/SPIELE</p>	<p>Medias ins res starteten wir, aber nicht direkt mit inhaltlichem, nein, sondern mit sehr Wichtigem! – dem Kennenlernen. Wir bildeten spontan Gruppen und suchten uns eine Form des Kennenlernens (verschiedene Spiele) aus. Ich habe eine sehr liebe Gruppe erwischt, die ich vorher nicht kannte und wir spielten ein Würfelspiel mit verschiedenen Fragen auf den Feldern, die dann von der Person beantwortet wurden. Wir hatten großen Spaß und die Fragen waren von Anfang an Eisbrecher. Schnell kamen wir</p>	<p>Das Spiel habe ich super gefunden! Ich habe zu Hause gleich eine ähnliche Version erstellt und bereits letzte Woche in einer Lernhilfegruppe in einem sonderpädagogischem Zentrum ausprobiert. Es hat super funktioniert! Auch wenn ich als Lehrperson in dieser Gruppe mitgespielt habe, um zu koordinieren und einen Rahmen zu schaffen, in dem sich alle wohlfühlen. Die Kinder erzählten sehr gerne von ihren Gewohnheiten, Vorlieben,... und schnell waren Anknüpfungspunkte und Gemeinsamkeiten gefunden. Es ist ein</p>

	ins Gespräch und das Spiel wurde schnell zur Nebensache. Ich hatte ein sehr positives Gefühl beim Spielen mit den anderen und wir tratschten weiter in der Pause und noch nach dem Seminar.	wirklich sehr einfaches Spiel mit großer Wirkung. Auch das Spiel Dixit werde ich ausprobieren, ich denke damit kann man sehr viel machen!
--	---	--

Lernjournalbeispiel 3:

„Einstieg in die Unterrichtseinheit

Der Einstieg in die heutige Einheit erfolgte durch das Abklären organisatorischer Fragen. Zunächst wurde die Anwesenheitsliste und damit die Aufnahme ins Proseminar geklärt, danach wurden die Anforderungen zum Erlangen einer positiven Beurteilung besprochen.

Da ich mir diese schon vorab auf dem Informationsblatt, das auf moodle bereitgestellt wurde, durchgelesen hatte, und danach etwas verunsichert war, war dies ein sehr wichtiger Punkt für mich. Wie sich herausstellte, gab es bei vielen Studierenden offene Fragen, und diese wurden ausführlich besprochen und geklärt. Zum einen war es beruhigend für mich, zu sehen, dass auch andere Teilnehmer*innen verunsichert waren, zum anderen empfand ich es als sehr angenehm, dass schon zu Beginn alles detailliert besprochen wurde und ich mir im weiteren Verlauf keine Gedanken mehr zu diesen Fragen machen musste, da ich nun das Gefühl hatte, alles verstanden zu haben.

Für meinen zukünftigen Unterricht ist diese Struktur, Organisatorisches vorab zu klären, ein sehr hilfreicher Input. Die Lernenden können sich ohne Fragen im Hinterkopf vermutlich besser auf die Lerninhalte konzentrieren.

Anschließend an den organisatorischen Teil folgte eine „Kennenlernrunde“, in der die LV-Leiterin Fragen, wie zum Beispiel *Wer hat schon Erfahrung mit Unterrichten?* stellte und alle betroffenen Personen die Hand heben mussten. Nach einigen Fragen wurde das „Fragerecht“ an die Studierenden weitergegeben.

Ich empfand es als sehr angenehm, dass es uns beim ersten Kennenlernen in der Gesamtgruppe freigestellt war, ob wir und zu Wort meldeten. Niemand musste eine Frage stellen und die Beantwortung der Fragen erfolgte nonverbal. Ich denke, dass ich grundsätzlich ein sehr offener Mensch bin, der keine großen Probleme mit dem Sprechen vor einer Gruppe hat. Dennoch habe ich mich auf der Uni schon des Öfteren dabei beobachtet, dass erste Wortmeldungen in neuen Lehrveranstaltungen durchaus Nervosität und Stress bei mir auslösen.

Ich gehe sehr stark davon aus, dass der Einstieg von der LV-Leiterin sehr bewusst geplant wurde, um uns Studierenden ein anschauliches Beispiel von „gutem Unterricht“ zu geben. Ich könnte mir vorstellen, dass ein Einstieg, bei dem die Kursteilnehmer*innen nicht zum Sprechen gezwungen werden, sondern sich nonverbal äußern können, gerade im Fremdsprachenunterricht als deutlich entspannter empfunden wird. Da im DaF/Z-Unterricht in einer Fremdsprache gesprochen wird, gehe ich davon aus, dass der Stresslevel bei Wortmeldungen noch deutlich höher ist. Ich könnte mir vorstellen, dass bei einer „üblichen“ Vorstellungsrunde (sofern überhaupt ein sprachliches Niveau besteht, in dem eine solche möglich wäre) die meisten Lernenden gar nicht richtig zuhören sondern sich vielmehr auf ihren Redebeitrag vorbereiten. In diesem Zusammenhang ist es vermutlich auch sinnvoll im Allgemeinen zu reflektieren, inwieweit das Auffordern zum Sprechen in den ersten Unterrichtseinheiten erfolgen sollte. Ich komme aus der Elementarpädagogik, einem Bereich, in dem es „selbstverständlich“ ist, zu respektieren, wenn einige Kinder lange Zeit nur rezipieren

und nicht produzieren. In der Erwachsenenbildung habe ich jedoch noch nicht so viel Erfahrung. Ich engagiere mich in einem Deutschkurs für Geflüchtete, doch obwohl ich mich sowohl im Rahmen meines Studiums, als auch privat in diesem Bereich weitergebildet habe, fühle ich mich oft noch sehr unsicher. Dieser Denkanstoß führt bei mir deshalb zu einem Hinterfragen meiner Unterrichtsgestaltung. Ich frage mich, ob ich von meinen Lernern bezüglich des Sprechens vor der Gruppe zu viel verlange. Für manche Erwachsene bedeutet es eventuell immer Stress, vor andern Menschen zu reden. Und ich habe auch bei einigen meiner Schüler beobachtet, dass es ihnen Überwindung kostet, in den ersten Stunden auf Fragen wie *Wie heißt du?*, *Woher kommst du?*, etc. zu antworten. Oft bin ich mir allerdings nicht sicher, ob es das Sprechen vor der Gruppe ist, das sie verunsichert, oder vielmehr die Angst einen „Fehler“ zu machen. Ich denke bei diesem Punkt geht es um das zentrale Thema der Lehrveranstaltung, denn Sprechen vor anderen Menschen halte ich für eine allgemeine Kompetenz. Ich bin mir etwas unsicher, inwieweit es für Erwachsenen Lerner*innen wichtig ist, sie zu „zwingen“ über den eigenen Schatten zu springen, oder ob sich so ein Unterricht eher negativ auf das Lernen auswirkt.

Ich werde meinen Unterricht diesbezüglich zukünftig ausführlicher reflektieren. Vielleicht kann ich es schaffen, die kommunikative Kompetenz etwas zu fördern, ohne die Lerner*innen in unangenehme Situationen zu bringen. Einen Prozess zu schaffen, um auch introvertierte Lerner*innen an das Sprechen heranzuführen, ist auf jeden Fall mein Ziel.

In der Lehrveranstaltung gingen wir von der Kennenlernrunde in der Gesamtgruppe zu einer Kleingruppenaktivität über. Wir konnten zwischen verschiedenen Spielen wählen, und meine Gruppe entschied sich für ein Brettspiel, bei dem mehr oder weniger persönliche Fragen beantwortet werden mussten. Ich empfand das Spielen als sehr angenehm, da es mir auch die Möglichkeit gab, andere Teilnehmerinnen aus der Lehrveranstaltung in einer fröhlichen Atmosphäre etwas näher kennenzulernen. Mir persönlich gibt es Sicherheit, wenn mir nicht alle Personen fremd sind, und ich denke, dass das Unterrichtsklima produktiver ist, wenn die Teilnehmer*innen sich sicher und wohlfühlen.

Anschließend an die Gruppenarbeit, wurde der Einstieg in die Lehrveranstaltung thematisiert und kurz reflektiert. Wir besprachen, dass auf diese Weise die soziale Kompetenz gefördert wird, die Arbeitsfähigkeit der Gruppe erhöht wird und dass es zentral ist, den Lerner*innen zu ermöglichen, Arbeitskontakte herzustellen.

Für mich war es sehr interessant, selbst zu erleben, wie gut so ein Einstieg in eine Lehrveranstaltung funktionieren kann. Der Übergang vom Non-verbalen über die Kleingruppenarbeit hin zu einer „Diskussion“ im Plenum.

Sollte ich einmal eine größere Lerner*innengruppe unterrichten, werde ich diese Vorgehensweise auf jeden Fall im Hinterkopf behalten und darauf achten, dass die Lerner*innen sich in kleinen Gruppen austauschen können, um Kontakte zu knüpfen und Sicherheit zu erlangen. Bei Lerner*innengruppen, in denen viele verschiedenen Erstsprachen gesprochen werden und Deutsch noch nicht beherrscht wird, ist beim Einstieg vermutlich viel Kreativität gefragt. Ich könnte mir vorstellen, dass hier gut mit Bildern gearbeitet werden kann.“

5. Lernjournale als Professionalisierungsinstrument von Dozent/innen

Wie die Beispiele zeigen, variiert die Länge, der Fokus, der Schreibstil und der Transfer zum eigenen Unterricht je nach Erfahrung, Lust und Vorlieben. Die Analyse der Beispiele überlasse ich den LeserInnen, da dies den Rahmen dieses Beitrages sprengen würde. Die professionelle

Analyse der Lernjournale/Lerntagebücher erfolgt meistens mit induktiver Inhaltsanalyse, evtl. mit Hilfe der Software MAXQDA. MAXQDA ist eine Software zur qualitativen Datenanalyse und/oder Textanalyse. Mit MAXQDA kann man die Ergebnisse auch visuell ansprechend darstellen.

Bisher ging es vor allem um die Lernenden und ihre Entwicklungen im Lernprozess. Darüber hinaus leisten aber Lernjournale/Lerntagebücher auch zur Professionalisierung der Unterrichtenden einen Beitrag, sofern diese Selbstreflexions-Dokumente nicht nur abgehakt oder schnell überflogen werden. Uns, den Unterrichtenden, wird durch die Begegnung der studentischen Lernjournale/Lerntagebücher eine fast einmalige Chance zuteil, unsere ganze Lehrveranstaltung mit den beabsichtigten und unbeabsichtigten Zielen, unsere Reflexe und Gewohnheiten, unsere Wirkung, die Relevanz der von uns vermittelten Inhalte, die Gruppenprozesse, also quasi unsere Dozentenleistung in einem Spiegel zu betrachten. Sofern wir unseren Studierenden genügend Zeit widmen können und für ihre in den Lernjournalen/Lerntagebüchern beinhalteten Rückkopplungen offene Augen und Ohren haben, können wir uns als Unterrichtende mit Hilfe der Lernjournale/Lerntagebücher besser weiterentwickeln, als mit Hilfe der zentralen, administrativen Qualitätssicherungssystemen und Maßnahmen.

Literaturverzeichnis:

1. Cline, Ernest (übersetzt von Hannes und Sara Riffel) 2012. *Ready Player One*. München: Penhaligon Verlag. ISBN-13: 978-3764530907
2. Gibbs, Graham 1988. *Learning by Doing: A guide to teaching and learning methods. Further Education Unit*. Oxford: Oxford Polytechnic. ISBN. 1853380717
3. Schön, Donald A. 1983. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. London: Temple Smith. ISBN-10: 9780465068784

LÉZERSUGÁRRAL FELÜLETKEZELT ACÉL MINTÁK BALL-ON-DISK TÍPUSÚ KOPTATÓ VIZSGÁLATA

DR. MARKOVITS TAMÁS, egyetemi docens

BME Közlekedésmérnöki és Járműmérnöki Kar, Gépjárműtechnológia Tanszék

DR. BORBÁS LAJOS, Professor Emeritus

EDUTUS Egyetem, Műszaki Intézet

borbas.lajos@edutus.hu

MOLNÁR LÁSZLÓ, m. tanár,

EDUTUS Egyetem, Műszaki Intézet

molnar.laszlo@edutus.hu

NAGY ANDRÁS LAJOS, FÜLÖP DÁVID,

Széchenyi István Egyetem,

Belső Égésű Motorok és Járműhajtások Tanszék

DOI [10.47273/AP.2020.20.51-63](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.51-63)

ABSZTRAKT

A bemutatott kutatásban lézersugárral felületkezelt acél minták ball-on-disk típusú koptató vizsgálatának eredményeit mutatjuk be. A lézeres felületkezeléssel létrehozott edzett és nikkel bázisú wolfram karbid tartalmú bevonatolt tárcsák koptató vizsgálatait végeztük el, azzal a céllal, hogy meghatározzuk a kopással szembeni ellenállás változását a kezeletlen acél alapanyagokhoz képest. A kapott eredményekből jól látható, hogy a lézerrel felületkezelt alapanyagok kopásállósága jobb volt, mint felületkezelés nélkül. Az eredményekben bemutatásra kerülnek jellegzetes kopási nyomok, kopási szélességek, mélységek, keresztmetszetek, a lekoptatott tömeg és a súrlódási együttható változása a különböző esetekben.

Kulcsszavak: lézersugaras megmunkálás, kopás, pin-on-disc vizsgálat

ABSTRACT

In case of laser surface treatments it is necessary to determine the main technological parameters, taking into account the possibilities and limitations of the applied system elements. In the present research the results of different technological parameters influenced by the surface properties measured by ball-on-disc veering measurement have been introduced.

Keywords: laser beam technologies, wear, pin-on-disc measurement

1. BEVEZETÉS

Az alkatrészek felületi tulajdonságainak változtatására sok eljárás létezik. Ezek közül egyik elterjedt és precízen megvalósítható módszer, ha lézersugár segítségével változtatjuk meg a felületi tulajdonságokat. Az egyik gyakori követelmény a felületi tulajdonságokkal szemben a felületek keménységének és kopásállóságának növelése, amire többféle lézeres eljárás létezik. A kutatás korábbi fázisában a lézersugaras edzés és lézersugaras bevonatolás technológiáját dolgoztuk ki acél próbatestekre. Ebben a közleményben a létrehozott próbatestek koptatási vizsgálatait, és azok eredményeit mutatjuk be [1, 2].

Különböző kísérleti elrendezések és vizsgálati eljárások állnak rendelkezésre a műszaki felületek kopással szembeni ellenálló képességének meghatározására. A kopási folyamatra számos tényező van hatással, amelyek megváltoztatása a kopásfolyamatok jellegét nagymértékben befolyásolja. A koptatási kísérlet során a kapcsolódó felületek által kialakított érintkezés lehet pontszerű, vonalmenti vagy felületi. A kopásfolyamatokat befolyásoló jellemzők között megtalálhatók az alaptest és ellentest anyaga, az érintkező felületek geometriája és felületi jellemzői, az alkalmazott közbenső anyag, illetve a környezeti közeg. Fontos folyamatparaméter az érintkező felületeket terhelő normálerő, a felületek egymáshoz viszonyított sebessége, az érintkező felületek hőmérséklete és a vizsgálat időtartama. Fontos továbbá a felületek mozgásviszonya (egyenes, forgó, spirál), a kenőanyag típusa (szilárd / folyékony kenőanyaggal vagy kenőanyag nélkül), valamint a testek, a kenőanyag és a környezet hőmérséklete [3, 4].

A vizsgálat kimeneteként a lekopott geometria jellemzői (szélesség, mélység és keresztmetszet), illetve a lekopatott tömeg és a súrlódási állapotot jellemző mennyiségek (súrlódási erő, súrlódási együttható) adhatók meg.

A jelen publikációban bemutatott vizsgálat célja a lézerrel felületkezelt és a nem felületkezelt minták ugyanolyan terhelési állapotban, azonos körülmények között történő összehasonlítása. A vizsgálatok során a kezelt minták kezeletlen alapanyagokhoz képesti kopási ellenállás változását ball-on-disk típusú koptatógépen határoztuk meg.

2. AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLATOK

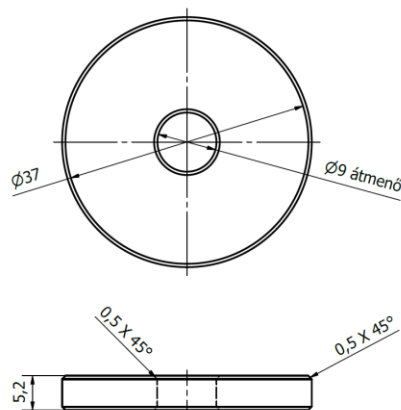
A kezeletlen, edzett és a bevonatolt minták koptatási vizsgálatát egy IAVF gyártmányú tribométeren (1. ábra) végeztük el.

Az alkalmazott berendezésbe illeszkedő vizsgálati minták makrogeometriája tárcsa alakú, geometriai méretei a 2. ábrán láthatóak. A hengeres tárcsák fedőlap felülete volt felületkezelve. A kísérletek során használt hengeres tárcsa vastagsága 5,2 mm, átmérője 37 mm, a közepén található furat átmérője 9 mm. A tárcsák kezelt felületi érdességét a kísérletek során meghatároztuk.

1. ábra. Az alkalmazott koptató berendezés

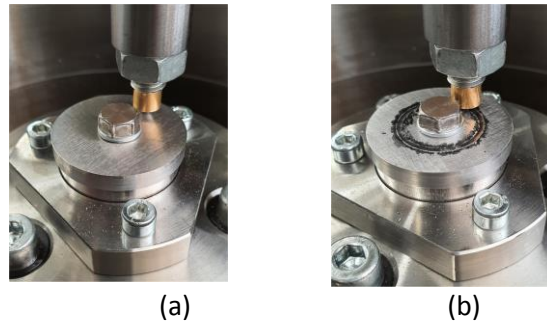
Az ellendarab egy 6 mm átmérőjű, 100Cr6 anyagú edzett acél golyó volt. A koptatási tesztek kenőanyag adagolás nélkül (szárazon) történtek, 60 N normálerővel és 0,075 m/s kerületi sebességgel. Az edzett daraboknál a tárcsa anyaga C45-ös acél volt, a bevonatolt darabok esetében M-1001WC-PL2 típusú nikkel bázisú WC porból készült réteget vittünk fel az S235-ös acél alaplemezre.

2. ábra. A koptatási vizsgálat próbatest geometriája

Az elvégzett vizsgálatok után meghatároztuk a kopás mélységét, a kopás szélességét, a kopott keresztmetszetet, valamint a lekopott tömeg mennyiségét. A súrlódási együtthatót a vizsgálatok teljes időtartama alatt rögzítettük.

A felületkezelt mintákon egy-egy körpálya mentén végeztük a koptatást 12 mm-es sugáron. Az alapanyagok esetében egy mintán három pálya mentén azonos koptatási sebesség mellett végeztünk vizsgálatokat, mivel itt a réteg inhomogenitásának lehetőségével nem kellett számolni. A beállításról készült fotókat koptatás előtti és utáni helyzetről a 3. ábrán láthatjuk.

3. ábra. A koptató vizsgálat előtti (a) és utáni (b) állapotról készült felvételek

A koptatási vizsgálatok során a minták jelölését, az alapanyagokat, a rétegeket, a minták darabszámát és a réteg előállítás stratégiáját az 1. táblázatban foglaltuk össze.

A lézeres edzésnél és a bevonatolásnál is egymással párhuzamos sávokat hoztunk létre, amelyeket a koptatás előtt köszörüléssel munkáltunk ki. Az edzett daraboknál kialakítottunk 12 mm-es sugáron, körpálya mentén megvalósítandó edzési stratégiát is, amivel a sávok közötti kilágyulás hatását ki tudtuk küszöbölni.

Minta jelölése	alapanyag	réteg	Minta darabszáma (db)	Réteg előállítási stratégia
EK1, EK2, EK3	C45 acél	Edzett	3	Körpálya mentén
ES1, ES2, ES3	C45 acél	Edzett	3	Sávosan átlapolással
C45	C45 acél	-	1	-
EP1, EP2, EP3	S235 acél	bevonatolt	3	Sávosan átlapolással
S235	S235 acél		1	-

1. táblázat. A koptatásnál használt minták jelölési rendszere

3. EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

A koptatási vizsgálatok során kapott eredményeket a továbbiakban együtt mutatjuk be a lézersugaras edzés és a bevonatolás során kapott eredményekkel.

A kopási nyomok közül a lézeres mozgató stratégijától való függés illusztrálását mutatjuk be az edzett és a C45-ös alapanyag felületén. A 4. ábrán az EK jelű kör mentén edzett minták kopási nyomai figyelhetők meg. A körpályán történő edzésnél a lézersugár és a koptató ellendarab is a 12 mm-es rádiusznál haladt, így a legnagyobb keménységű helyen történt a koptatás megvalósítása. Az ábrán megfigyelhető, hogy a kerület mentén a kopási nyomokban nagy eltérés makro szinten nem tapasztalható.

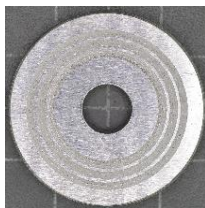
4. ábra. A koptatott tárcsák fotói az EK jelű mintáknál

Az 5. ábrán a sávosan hőkezelt minták kopási nyomainak makrofotói láthatóak. Az előző mintához képest itt már láthatóak a kerület mentén eltérések a kopási nyom szélességében, ami a sávos hőkezelési stratégia jellemzőiből fakad, ahogy erre számítani is lehetett. A sávok elhelyezkedésétől függően a keményebb részekon keskenyebb, míg a kilágyult részekon már szabad szemmel is szélesebb kopásnyom figyelhető meg.

5. ábra. A koptatott tárcsák fotói az ES jelű mintáknál

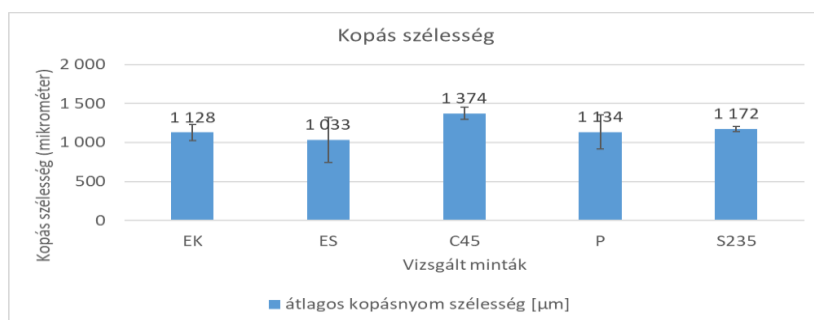
A 6. ábrán a C45-ös alapanyagból készített minta kopásnyomának fotóit mutatjuk be. Itt az alapanyagban 3 különböző átmérőn végeztünk koptatást a mérés bizonytalanságának bemutatása érdekében. Mivel az alapanyag nem kapott semmilyen hőkezelést, ezért a mintában nem volt inhomogenitás, ami a mérést zavarta volna.

6. ábra. A koptatott tárcsa fotója a C45 jelű mintánál

A bevonatolt daraboknál a p jelű minták kopási mikro felvételei alapján a kopási nyomon megfigyelhető, hogy kevésbé éles annak kontúrja, mint az edzett daraboknál, valamint a kerület menti eloszlása is egyenletesebb. A darabok között nem látható jelentősebb eltérés és periodicitásra utaló jelet sem tapasztaltunk.

A kopási nyom szélességeket mikroszkópon mértük, a kapott eredményeket a 7. ábrán mutatjuk be.

7. ábra. A kopási szélesség értéke a különböző jelű mintáknál

A kopási nyom szélessége 1 mm feletti értéket adott minden mintánál. Az edzett daraboknál jól látható, hogy a C45-ös alapanyaghoz képest az EK és az ES mintáknál is kisebb szélesség adódott. A sávos hőkezeléssel gyártott minták esetében ez még valamelyest kisebb (25 %-os csökkenés), mint a körpálya mentén edzett daraboké (18 %-os csökkenés), ami meglepő eredmény a korábbi várakozásainkkal szemben. Mint az már korábban is említettük, a felülnézetben látható kopási szélesség önmagában nem jellemzi megfelelő módon a kopással szembeni ellenállást.

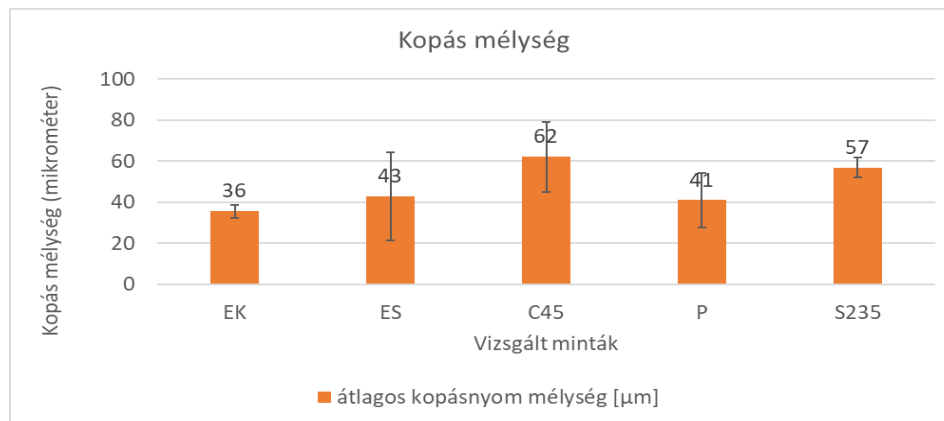
Az S235-ös alapanyaghoz képest a bevonatolt darab kopásnyomának szélessége kisebb lett átlagosan 4 %-kal, ami nem tekinthető túlzottan nagy eltérésnek. Az is megállapíthatjuk, hogy a bevonatolt darab mérési eredményeinek a szórása többszöröse az alapanyag esetén mért értékeknek, ami a bemutatott felvételeinken is látható volt.

A kopási nyom szélességén kívül további fontos jellemző a kopás mélységének értéke is. Ennek mértékét a félkörhöz hasonló geometriájú kopási nyom alsó pontjának és a felületnek a

távolságaként határoztuk meg. A mért értékek –hasonlóan, ahogyan a szélességi értékeket bemutattuk - a 8. ábrán közölt diagramban mutatjuk be.

Az eltérések jellege és iránya a korábban bemutatottakhoz hasonló sajátosságokat követ, azonban az jellemzők mértékében jelentős eltérést figyelhetünk meg.

Az edzett darabok esetén a kopási mélység átlagosan a körpálya mentén edzett EK daraboknál volt a legkisebb, itt a csökkenés 40 % valamint az ES jelölésű daraboknál is nagyobb csökkenés volt tapasztalható (30 %) az C45-ös alapanyagok mért értékeihez viszonyítva. Az ES jelű daraboknál a felvételeken látható kopási nyom egyenetlenségek mélység irányban is megjelentek, így az ES jelű minták mérési eredményei mutatták a legnagyobb szórási értékeket. További eredmény, hogy a C45-ös minták esetén a mérési eredmények szórási értékei a szélességi méreteknél is nagyobb értékeket mutattak.

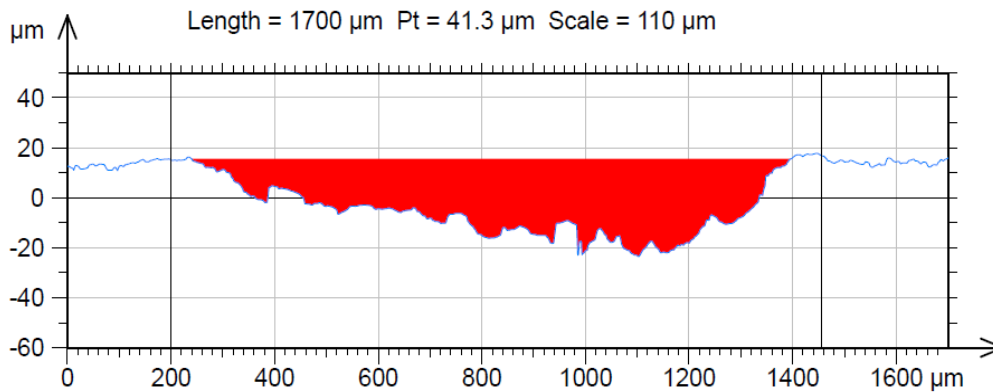

8. ábra. A kopási mélység értéke a különböző jelű mintáknál

A bevonatolt mintáknál a korábbi diagramon a szélességben nem volt nagy eltérés, azonban a mélységben a csökkenés már jelentősebb, 38 % mértékű, ami arra utal, hogy a nikkel bázisú bevonat mélység irányú kopásállósága nagyobb a bevonatolás nélküliekhez viszonyítva.

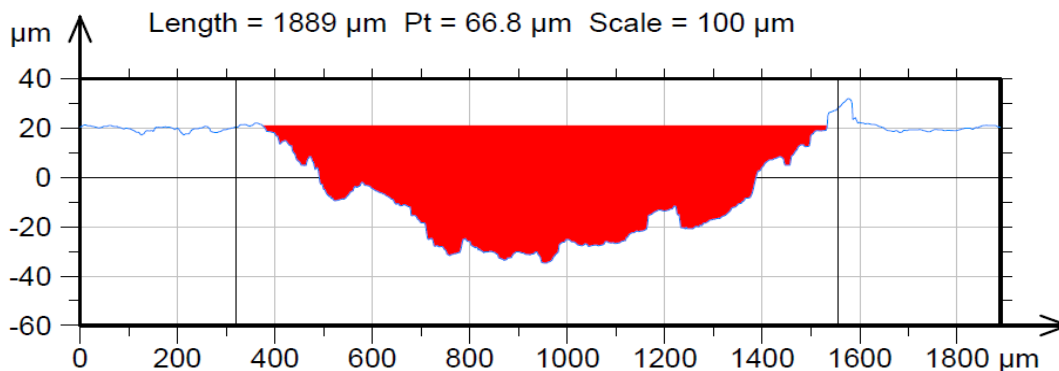
A kopási nyom szélessége és mélysége jellemzi a kopási tulajdonságokat, azonban a mért kopási keresztmetszet már figyelembe veszi a kopásnyom ideálisnak feltételezett félkörívtől való eltéréseit is. Ezért a következőkben a kopási keresztmetszet jellemző alakjának alakulását mutatjuk be .

A 9. ábrán a P bevonatolt minta kopásnyomának keresztmetszeti kontúrja látható. A korábbiakhoz képest itt a félkör alaknál jóval laposabb kontúr alakul ki. Itt nem félkör alakú a kontúr, hanem egy aszimmetrikus laposabb formához hasonlít. A szélesség mélység arány itt a legnagyobb.

9. ábra. Jellemző EP minta kopási keresztmetszete

A 10. ábrán az S235-ös acéllemez minta kopási nyoma látható. Itt is láthatóak kisebb, nagyobb kopási egyenetlenségek a keresztmetszeti kontúron.

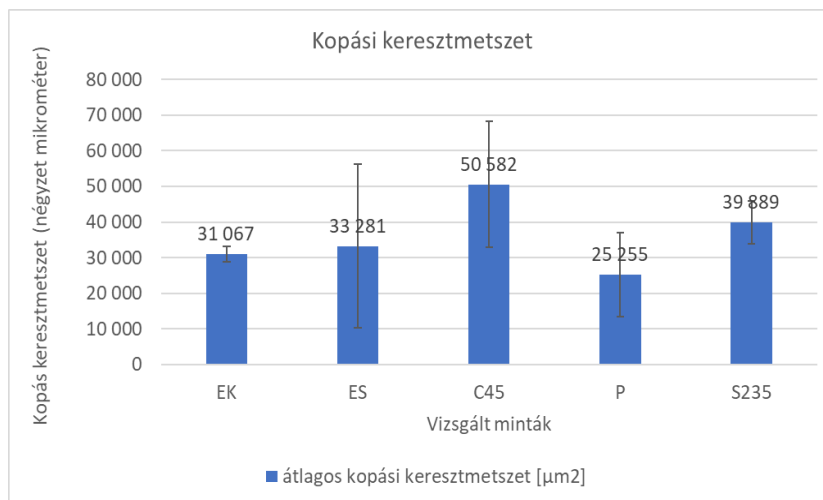

10. ábra. Jellemző S235 minta kopási keresztmetszete

A kopási keresztmetszet néhány jellegzetességének elemzése, bemutatása után a számszerű értékelés adatait a 11. ábrán látható diagramon mutatjuk be. A diagram hasonló jellegű, mint a korábbiakban bemutatottak, azonban az eltérések egyes esetekben a korábban közölteknél nagyobb értékűek.

Az edzett daraboknál a sorrend a korábban bemutatottaknak megfelelően megmaradt. Ezek szerint a körpályán jelölt edzett darabnál a legkisebb a kopási keresztmetszet átlaga (csökkenés 38 %), és a szűrőmező is kisméretű, ennek megfelelően egy stabil folyamatról beszélhetünk. Az ES jelű sávosan hőkezelt mintáknál a csökkenés az alapanyaghoz képest 34 % mértékű, valamint az átlag értékhez képest igen nagy szórással rendelkeznek. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, miszerint a mért adatok a folyamat instabilitására utalnak.

A bevonatolt daraboknál a S235-ös acéllemezhez képesti kopási keresztmetszet csökkenése 36 % mértékű (közepes) a szórás tartománya itt is magasnak tekinthető.. A legkisebb kopási keresztmetszet értékeket is a P jelű mintáknál mértük megegyező terhelési körülmények fennállása esetén. Az itt számítható százalékos eltérésen azért nem jelenik meg ez az érték, mert a vizsgált S235-ös lemez kopással szembeni ellenálló képessége nagyobb, mint a C45-ös alapanyag hasonló jellemzője.

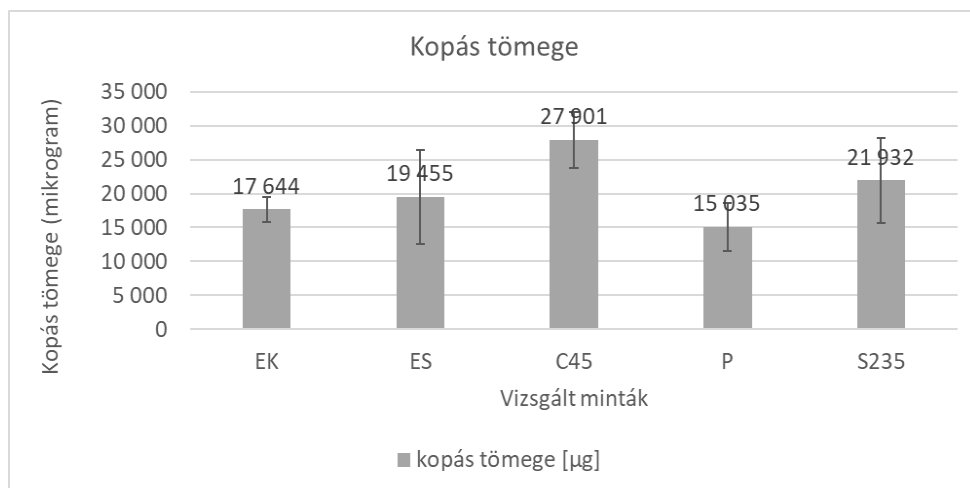

11. ábra. A kopási keresztmetszet értéke a különböző jelű mintáknál

A kopás mértékét az összehasonlító vizsgálataink során a kopási keresztmetszet mellett jól mutatja a lekopott anyag tömegének mértékei is. Az eredményeket a 12. ábrán mutatjuk be. A kopás tömegében a sorrend hasonló, a korábbiakban olvasottakhoz.

Az edzett daraboknál a kör mentén edzett mintánál a legkisebb a csökkenés mértéke: 36 %. Az ES mintákon a csökkenés ennél valamivel kisebb mértékű, összesen 30 %.

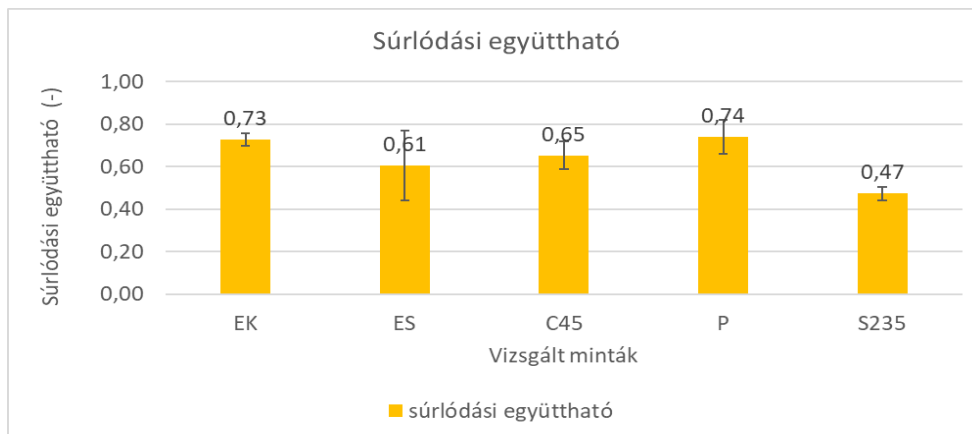
A bevonatolt darabon az S235-ös mintához képesti csökkenés mértéke 31 %. Az edzett és a bevonatolt darabok kopási tömegeinek összehasonlításánál a jövőbeni vizsgálatoknál szükséges figyelembe venni a lekopott anyagok sűrűségének eltéréseit is.

12. ábra. A kopási tömeg értéke a különböző jelű mintáknál

A kopási tulajdonságok közül a súrlódási együttható értéke és folyamat közbeni alakulása is fontos jellemző. A súrlódási együttható a felületi normális erő és a súrlódási erő vizsgálat közbeni mérésével, és a hányadosuk képzésével határozható meg. A 13. ábrán a súrlódási együtthatók (COF) átlagának értéke - több mintán és időben kiátlagolva - látható. A diagramon megfigyelhető, hogy a legnagyobb COF értéket a körpályán edzett daraboknál mértük. Mértékes a sávosan edzett darabok esetén volt a legkisebb a C45-ös alapú minták közül. A C45 kezeletlen alapanyagnál mért értékek a szélsőértékek között helyezkedtek el. Az ES mintáknál a szórások kimagaslóan nagy értékeket mutattak.

A bevonatolt mintáknál a COF értéke hasonlóan magas volt, mint az EK mintáknál, az S235-ös alapanyag viszont itt mutatta a legkisebb COF értéket. A nagyobb súrlódási együttható nagyobb kopást is eredményezhetett volna, ugyanakkor a korábban bemutatott kopási keresztmetszet és kopási tömeg diagramokon nem ezt láttuk. Mindezekből az a következtetés is levonható, hogy nagyobb súrlódási együttható mellett is kisebb kopási értékek mérhetők a felületkezelt minták esetében.

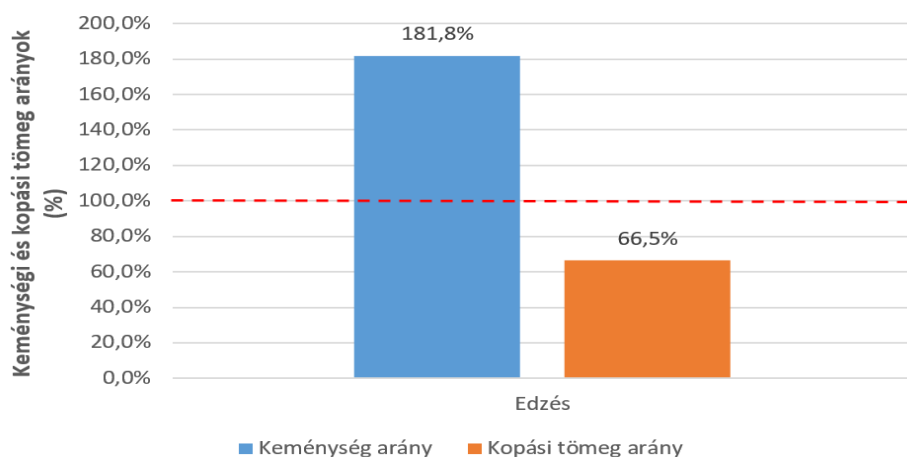
13. ábra. A súrlódási együttható értéke különböző koptatási mintáknál

A lézeresen edzett darabok szerkezeti vizsgálatának és a kopási tulajdonságok eredményeinek bemutatása és elemzése alapján bemutattuk, hogy a hőkezelt sáv felületen mért oldalirányú keménységeloszlásának csökkenése a felületi kopással szembeni ellenállást is befolyásolja.

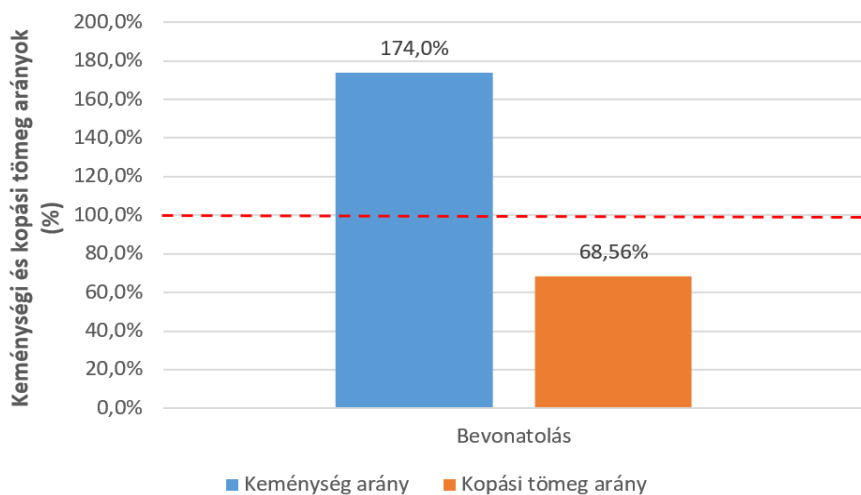
Az anyagvizsgálatok során kimért keménység változási adatok - amelyek az egyes sávokon belüli keménység eloszlásából és nagyobb felületeknél az átlapolódáskor bekövetkező kilágyulás eredményeként jönnek létre - arra szolgának bizonyítékul, hogy a keménység változás a kopási jellemzők mértékére is hatással van. Ezt megfigyeltük az edzett darabok kopási nyomain, amely beigazolta korábban megfogalmazott feltevéseinket.

A kísérletek során a rendelkezésre álló lézerfejvel sávonként volt lehetőségünk nagyobb felületek edzésére. Az ideális megoldás egy rezgőtükörrel ellátott szkener optika lenne, amely vonali fókusz mozgatásával a teljes kívánt szélességben alkalmas lehetne a felület homogén keményítésére.

A felületkezelés és az alapanyagok közötti keménységi és a lekoptatott anyag tömeg arányait a edzés esetére a 14., bevonatolás esetére a 15. ábrán mutatjuk be, ahol az alapanyag keménységi és kopási tömeg értékeit vettük 100 %-nak.

14. ábra. Az anyagszerkezeti és kopási tulajdonságok összehasonlítása edzésnél

15. ábra. Az anyagszerkezeti és kopási tulajdonságok összehasonlítása bevonatolásnál

4. ÖSSZEFOGLALÁS

A vizsgálataink eredményeképpen megállapítható, hogy a lézersugárral felületkezelt mintáknak a kopással szembeni ellenállása jobb, mint a kiválasztott alapanyagoké.

Megállapítható, hogy a kilágyulást is figyelembe véve az edzett felület átlagosan 80 %-kal nagyobb keménysége 33 %-kal csökkentette a kopási tömeg mértékét, amely egyenletes edzési technika megvalósítása esetén tovább növelhető.

A bevonatolásnál a kiválasztott minta felületi keménységében a tárcsa felületén nem volt olyan jellegű keménység változás, mint az edzett darabok esetében, ezért a kopási tulajdonságai is egyenletesebbek az edzett mintákhoz viszonyítva.

A kopásnyomok szélességében nem mértünk jelentős eltérés. A beolvadási mélység csökkentésével a felkeveredés mértéke is csökkenthető, így a bevonati keménység mértéke növekedhet.

Ezzel az eljárással a kopási tulajdonságok még tovább javíthatók. A megvizsgált paraméterek mellett az átlagosan 74 %-kal keményebb bevonat ugyanazon az S235-ös alapanyagban 32 %-os kopási tömeg csökkenést eredményezett, amely összességében a kopással szembeni ellenállást javította.

Felhasznált irodalom

- [1] W. M. Steen: Laser Surface Cladding, Surface and Coating Technology, 1990, p. 369-387
- [2] PengfeiFan: Study on process optimization of WC-Co50 cermet composite coating by laser cladding, International Journal of Refractory Metals and Hard Materials, Volume 87, February 2020, 105133
- [3] W. Tarasiuk, A.I. Gordienko, A.T. Wolocko, J. Piwnik, B. Szczucka-Lasota: The tribological properties of laser hardened steel 42CrMo4, Archives of Metallurgy and Materials, Volume 60, Issue 4, 2015
- [4] M. Pellizzari, M.G. De Flora: Influence of laser hardening on the tribological properties of forged steel for hot rolls, Wear 271 (2011) 2402– 2411

Köszönetnyilvánítás

A dokumentumban bemutatott kutatás eredményeinek elérésében köszönetet mondunk az EDUTUS Egyetem Lézer Laboratóriumának dolgozóinak: Molnár Istvánnak és Suta Máténak, illetve Fodor Péter BME hallgatónak a vizsgálatok végrehajtásában történt részvételéért.

A projekt a Nemzeti Kutatási és Innovációs Hivatal támogatásával, az NKIH Alapból támogatott, EFOP-3.6.1-16-2016-00009 azonosítószámú pályázathoz kapcsolódóan valósult meg. A szerzők köszönik a támogatást.

KORONAVÍRUS ÉS A RUGALMAS ALKALMAZKODÁS, JÁRVÁNY ÉRTÉKEK MENTÉN

COVID -19 AND ATTITUDE OF RESILIENCE PANDEMIC ALONG WITH SOCIAL VALUES

MIKLÓS ILONA PhD, adjunktus

EDUTUS Egyetem

miklos.ilona@edutus.hu

DOI [10.47273/AP.2020.20.64-84](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.64-84)

ABSZTRAKT

Koronavírus járvány idején fenntarthatóság szempontjából fontos meghatározni, hogy milyen gondolkodásminták határozzák meg, hogy egyes társadalmak előnyösen vagy éppenséggel hátrányosan reagálnak vészhelyzet esetén. Az empirikus tanulmány olyan, az emberek gondolkodásmódjában tetten érhető jellemzőket keres, amelyek az aktuális járvánnyal kapcsolatos kihívások és a jellemző viselkedések előfordulására, értékrendjére világít rá. Az eredmények alapján megállapítható, hogy egyéni szinteken a reziliencia, a rugalmas alkalmazkodás képessége, fontos szerepet játszott a korlátozások idején, másrészt az erős családi kapcsolatok mellett a szolidaritás és a spiritualitás is fontos erőforrásokat jelentenek a reziliens viselkedés gyors adaptálásához.

Kulcsszavak: járvány, társadalmi értékek, reziliencia, fenntarthatóság

ABSTRACT

In the time of the COVID-19 pandemic, it is important for sustainability to determine what patterns of thinking respond of certain societies in an emergency. The empirical study looks for characteristics of people's way of thinking, which examined the occurrence of the challenges related to the current epidemic and the occurrence and values of the characteristic ways of thinking. The empirical study looks for characteristics of people's way of thinking, which examined the occurrence and values of the challenges related to the current epidemic and the characteristic behaviors.

The results show that at the individual level, resilience, the ability to adapt flexibly, played an important role in times of constraints, on the other hand, in addition to strong family ties, solidarity and spirituality are important resources for rapid adaptation of resilient behavior.

Keywords: epidemic, social values, resilience, sustainability

Bevezetés

Fenntarthatóság szempontjából a természeti vagy intézményi erőforrások mellett a gondolkodásminták is meghatározzák, hogy egyes társadalmak a hosszútávú fenntarthatóság szempontjából előnyösen vagy éppenséggel hátrányosan reagálnak bizonyos vészhelyzet esetén. A tanulmány arra keresi a választ, hogy milyen tényezők ösztönözték a társadalmi együttműködés fenntartását vagy megváltoztatását Magyarországon a 2020. március 11-én hivatalosan bevezetésre kerülő és június 18-ig tartó kijárási korlátozás ideje alatt.

Megfigyelhető, hogy a járványkezeléssel kapcsolatos jelenlegi egészségügyi és gazdasági elemzések mellett egyre nagyobb szerephez jut az a kulturális magyarázat, amely lehetőséget adhat az egyéni viselkedések alapját meghatározható értékek bemutatására. Az egyes értékek és viselkedések, az uralkodó gondolkodásmód vagy közhangulat feltérképezése nagy jelentőséggel bírhat későbbi járványkezelések rövid és hosszútávú vizsgálataiban.

A koronavírus megfékezése érdekében elrendelt védőeszközök kötelező használata és a terjedés lelassítása érdekében hozott lezárásokkal és bezárásokkal járó intézkedések vegyes fogadtatásra találtak a társadalom különböző részein, hiszen sokan összeegyeztethetetlennek tartották a közjavakat képviselő közegészség érdekében hozott szabályokat saját, személyes értékeikkel. Ez a konfliktus az egyik legjelentősebb társadalmi kihívás, amely elsőként kimutathatóvá vált a vírus idején, hiszen ez azt jelenti, hogy az embereknek választaniuk kell a saját előnyük maximalizálása és a társadalmi jólét előmozdítása között, viszont a nagyobb társadalmi csoportokat érintő vészhelyzetek, mint amilyen koronavírus járvány is, összeférhetlenséget jelentenek az egyéni és társadalmi jólét között.

Éppen ezért érdemes megvizsgálni, hogy közel fél évvel az első intézkedések bevezetése óta, a megelőzés mennyire sikeresen támaszkodhat a társadalomra, hiszen amilyen hajlandóság mentén használja a lakosság az előírt védőeszközöket, az azt mutatja meg, hogy milyen mértékben hisznek a járvány megelőzésében játszott saját szerepükben és a kormányzati intézkedésekben.

A tanulmány arra keresi a választ, hogy a globális járvánnyal kapcsolatos megelőző intézkedések a társadalmi közjó érdekében 1.) kapcsolhatók-e egyéni szinten a reziliencia, a rugalmas alkalmazkodás, társadalmi szintű adaptálási képességéhez, 2.) képesek-e az emberek alkalmazkodni a kialakult helyzethez, 3.) a reziliencia milyen erőforrások mentén tud kibontakozni.

Az empirikus kutatás, hólabda módszerrel, 2020. március 23. és április 4. között egy 26 kérdésből álló, Qualitrics online kérdőív segítségével gyűjtött adatbázisra épül. A kutatás limitációja, hogy módszertanát tekintve nem reprezentatív, hiszen az internetelés és digitális eszközhasználat nem egyenlően biztosítottak Magyarországon. Annak ellenére, hogy az EU átlaghoz közeli volt a KSH 2018-ban kiadott elemzése alapján (KSH; 2018) az internettel rendelkező háztartások aránya, és azzal, hogy magyarországi háztartások 83%-a rendelkezett szélessávú internetkapcsolattal, ez az arány csupán az uniós rangsor középső harmadára volt elegendő.

A cikk eredménye azt mutatja, hogy hazánkban a reziliencia és a fenntartható fejlődés szempontjából meglehetősen vegyes értékekkel ötvözött, és sokszor önellentmondásos viselkedések mutathatók ki. A kognitív disszonancia kimutatására, a limitált mintanagyság ellenére, a kapott eredmények alapján az elemzés alkalmas az adott időszakot meghatározó és bemutató értékek feltérképezésére.

4. Elméleti keret

A koronavírusról (COVID-19) először 2019. december 31-én számoltak be Wuhanban, Hubei tartományban, Kínában három hónappal később pedig már világjárvány kitöréséről tudósítottak a nemzetközi hírek. A vírus első, hivatalos megjelenése óta egyre több elemzés születik a sok kezeléséről és annak várható hosszáról és hatásairól. A legtöbb korai elemzés a gazdasági életben megtapasztalt széles körű zavarokat mutatja be: a globális ellátási láncok megroppanását, a szolgáltatások iránti kereslet leszűkülését, a turizmus visszaesését, viszont szembeutó, hogy a gazdasági mutatók mellett a koronavírus az emberek napi rutinját, életmódját sem kímélte.

Ahhoz, hogy a koronavírussal, a járvánnyal kapcsolatos attitűd mértéke és a rugalmas alkalmazkodás képességének formái mérhetővé válhassanak, elsőként a korábbi nemzetközi és hazai kutatások vizsgálatait kerülnek bemutatásra, ugyanis a járványkezeléssel, félelemmel és a jövővel foglalkozó értékvizsgálatok arra világítanak rá, hogy a társadalmi és az egyéni megküzdés képességei nem minden esetben egyértelműek, és az eltérések sok esetben nem a gazdasági, hanem a kulturális értékbeli különbségek miatt alakulnak ki.

1.1. Normák, értékek, attitűd

Az emberi közösségek működőképességének feltétele, hogy a közösség tagjai bizonyos viselkedési szabályokat, normákat kövessenek, ellenkező esetben, ha a közösség tagjainak magatartása kiszámíthatatlan, akkor az együttműködés lehetetlenné válik.

A normákhoz szorosan kapcsolódnak az értékek, amelyek megadják a norma tartalmát. Az értékek olyan kulturális alapelvek, amelyek kifejezik, hogy az adott társadalomban mit tartanak fontosnak, kívánatosnak, jónak és rossznak. Az értékek koronként változhatnak, sőt társadalmi osztályonként is különbségek lehetnek, viszont érdemes szem előtt tartani, hogy minden közösségnek, a társadalomnak legyenek olyan értékei, amelyek kizárólag az adott társadalom tagjai számára jelentenek viszonyítási alapot.

Az értékek elsajátítása (internalizálása) azt a folyamatot jelenti, hogy az egyén az értékekkel milyen mértékben azonosul. Tehát nem a szankciótól való félelem miatt normakövető, hanem azért, mert számára a követendő magatartás a helyes magatartást jelenti (Spéder; 2006).

Normakövető viselkedés létrejöhet azért, mert az egyén fél a következményektől, vagy a normasértés miatti hátrányoktól, ezért mindenki számára előnyösebb, ha a társadalom tagjai saját meggyőződésből követik a normát, azonosulnak azzal, érvényesül a viselkedésükben, mert értékként ismerik el a normában foglaltakat.

Az érték kategóriához kapcsolódó fogalom az attitűd. Az attitűd az egyénnek az a szellemi és lelki képessége, hogy bizonyos tárgyakra, helyzetekre, személyekre meghatározott módon reagáljon. Az attitűdök háttérében általában értékek állnak. Az attitűd és az érték közötti különbség abban áll, hogy az attitűd, mint viszonyulás mindig konkrét kérdésre, helyzetre, míg az érték általános helyzetre vonatkozik (Spéder; 2006 in Andorka 2006).

A koronavírussal kapcsolatos kommunikációkban az egyes országokban számos esetben kerültek napvilágra ellentmondásos vélemények és intézkedések a szájmásk használatának jogossága, a társadalmi távolságtartás, boltbezárások, kulturális események korlátozása terén. Nemcsak a nemzetközi szervezet, a WHO hozzáállása volt ellentmondásos, de a nemzeti kormányok intézkedései között is sok ellentétes nézőpont alapján hoztak politikai döntést.

Míg a svédek és az angolok szabadjára engedték a koronavírust a nyájimmunitás elérése érdekében, addig az Európai Unió többi országa bezárt. A svéd modell végül egyedül maradt az Unióban, mert az Egyesült Királyság elég hamar elmozdult a lezárás felé, ahol az emberek kapcsolatainak korlátozását, a járvány terjedésének "késleltetését" igyekeztek elérni, mivel a

védekezési taktika fő elemét csupán kormányzati intézkedésekkel nem tudták kontrollálni. Ezzel szemben a svédek következetesen tartják magukat ahhoz az elgondoláshoz, hogy a koronavírussal való fertőzés az esetek többségében, és a nem különösen veszélyeztetett csoportok tagjaiban enyhe lefolyású, sőt akár majdnem tünetmentes is lehet. *„Nem hozhatunk olyan drákói döntéseket, amelyek mérsékelt hatással lennének a járványra, de cserébe leállítanák a társadalom működését.”* mondta Johan Carlson.

Más kérdés, hogy ebben az időszakban ez egyes társadalmak miképp gondolkodtak a leállásról és a COVID-19 világjárványról, és a tapasztalatokat milyen hiedelmekkel kapcsolják össze egyéni szinten. Az első hetekben, Európából és Észak-Amerikából érkező tömeges élelmiszer-felvásárlásokról szóló hírek azon a félelmen alapultak, hogy mások már mekkora tartalékokat halmoztak fel (Corkery és Maheshwari, 2020). Amikor széleskörben elterjedt, hogy a boltokban alapélelmiszereket és WC-papírt halmoznak fel egy távolabbi, nem ismert jövő érdekében, akkor azoknak a viselkedése, akik megtagadták a felhalmozást, azok sok esetben a közjó érdekeit szolgálta.

1.2. Társadalmi magatartás

Az egyes országok társadalmi hálózatokból és egymásba fonódó társadalmi hálózatokból állnak. Mind a társadalmi kontroll, mind a szociális támogatás függ a szoros és laza kapcsolatok komplex struktúrájától. A relatív társadalmi stabilitás időszakaiban a társadalmi magatartást gyakran olyan tényezők határozzák meg, mint személyes értékek, anyagi korlátok, törvények, társadalmi normák stb. Ez azt jelenti, hogy ezen tényezők egyikében bekövetkezett változást gyakran a stabilitás felszívja, míg a többi tényező ellensúlyozza (Tankard és Paluck, 2017; Vallacher, Read, Nowak, 2002).

A társadalmi magatartás stabilitásának és kiszámíthatóságának ebből következő intuitív megértése azonban nem elegendő ahhoz, hogy megértsük, hogy mi történik a válság idején. Amikor a lakosság mindennapi élete jelentős fordulatnak van kitéve, a sok egyszerre érintheti a társadalmi viselkedés több, vagy akár az összes meghatározóját. Több tényező közötti kölcsönhatás egyidejűleg felgyorsítja a stabilitás felbomlását (Elcheroth és Reicher, 2017; Vallacher et al., 2002). A felbomlással létrejövő magatartás rendkívüli rugalmasságot, gyors alkalmazkodást követel meg, miközben a lakosság a hatóságokat a válság idején esetleges rendellenességük okozójának és forrásának tekinti. Úgy tűnik azonban, hogy ez az egyénektől eredő, különböző szintű és erősségű alkalmazkodóképesség nagyban megkönnyíti a viselkedés

új követelményekhez történő alkalmazkodását, olyan mértékben és olyan sebességgel, amely normális körülmények között elképzelhetetlen lenne.

Az egyes egyének azon képessége, hogy képessé váljanak egy-egy környezetüket érintő gazdasági, természeti vagy társadalmi katasztrófával való megbirkózásra, az az általuk kiépített szociális hálózatok méretétől és erősségétől függ. A kutatók azt is megállapították, hogy a társadalmi és gazdasági integráció mértéke egyszerre befolyásolja a szociális hálózatok közötti laza kapcsolatok erősségét. A szociális hálózatok sűrű szerkezete által biztosított ellenállóképesség révén válnak képessé arra az emberek, hogy reagálni tudjanak az őket ért mind a jó, mind a rossz hatásokra.

1.3. Félelem és megküzdés

A járvány idején az egyik központi érzelmi válasz a félelem. Az emberek, mint más állatok, védelmi rendszerekkel is rendelkeznek az ökológiai veszélyek leküzdésére. A fenyegetésből származó negatív érzelmek fertőzőek és rombolóak is lehetnek. Cole et al. (2017) szerint a félelem bizonyos helyzetekben hasznos lehet, másokban nem: a félelemre való hivatkozás egyrészt arra készteti az embereket, hogy megváltoztassák viselkedésüket, ha úgy érzik, hogy képesek kezelni a fenyegetést, másrészt védekező reakciókat is kiválthatnak, amikor tehetetleneknek tűnik a helyzettel való megbirkózást.

A Miskolci Egyetem ATTI kutatócsoportjának járványösszefoglaló tanulmányának célja a járványhelyzet akut időszakának szociológiai feltérképezése volt. Az elemzés kiindulásaként azt feltételezték, hogy a kijárási szigorítások időszaka többféleképpen értelmezhető és többféleképpen átélhető. Abból indultak ki, hogy a megküzdés fogalmának értelmezésére már korábban számos pszichológiai modell született.

Lazarus és Folkman (1988) a félelemmel kapcsolatban két átfogó megküzdési stratégiát ír le. A problémaközpontú megküzdés során az egyén célja a probléma leküzdése, kezelése, vagy jövőbeli elkerülése. Az érzelemközpontú stratégiák esetében viszont a cél az érzelmi stresszreakciók enyhítése, a negatív érzelmek túlaradásának csökkentése. Ezt a két stratégiát egy-egy helyzetben lehet vegyesen használni és általában ideiglenesen, addig, ameddig a végleges megoldási módra rá nem lelünk.

A Miskolci Egyetem fenti 2020-as, empirikus kutatásában szembeötlő eredményként azt tartották a kutatók, hogy a járványügyi helyzetet sokan nagyon félelmetesnek és nagyon riasztónak jellemezték. Mindezt elsősorban a kiszolgáltatottság és bizonytalanság miatt, hiszen

a felmérés idején még - a járvány akut – szakaszában nem lehetett előre tudni, hogy hogyan fog alakulni a fertőzés mértéke Magyarországon. Sokan tartottak attól, hogy idős hozzátartozóik megbetegszenek. Sokan féltek a járvány gazdasági hatásaitól. Többen kifejezték az iránti aggodalmukat, hogy nem látható a járványhelyzet vége és az egész helyzet nagyon kiszámíthatatlan.

Korábbi járványkutatások szerint az országos védőintézkedések sikere sokszor attól függ, hogy az egyes társadalmi csoportok és egyének mennyire tartják hatékonynak az elrendelt intézkedéseket, mennyire tudnak azonosulni velük vagy mennyire utasítják el azokat (Peters, Ruiters, és Kok, 2013; Sheeran, Harris, Epton, 2014). Az említett kutatók vizsgálatai azt is megállapították, hogy a félelem átkeretezése az egészségügyi kockázatok szélesebb körben való megismerésével kapcsolatban jelenthet sikeres megelőzést. Minél intenzívebbek és szélesebb körben zajlik a dohányzás veszélyeiről és a rák kockázatairól való társadalmi kommunikáció, annál nagyobbak a félelemből eredő társadalmi reakciók, vagyis a szűrésre és a megelőzésre való hajlandóság.

Rimal és Juon (2010) kutatásai szerint a félelem ébrentartása kizárólag akkor működik, ha mind az üzenet hatékonysága és a fenyegetés szintje elég magas. A félelemmel való megküzdés hatásossága és a fenyegetés alapszintje viszont egyénenként változó, ezért viselkedésnél többféle reakciók születhetnek: egyesek **közömbösek** lehetnek (alacsony fenyegetés, alacsony hatékonyság mellett), mások **elkerülő** (avoidant) magatartást választanak (nagy fenyegetés, alacsony hatékonyság mellett), míg vannak, akik **proaktívakká válnak** (alacsony fenyegetés, nagy hatékonyság alatt), de akadnak, akik **érzékenyen reagálnak** (nagy fenyegetés, nagy hatékonyság mellett).

A félelemre, mint érzelemre adott válaszok a közül a pszichológia James-Lange (in: Thorne-Henley; 2000) által képviselt elmélete alapján azt mondja, hogy a környezet a testi válaszokon keresztül, közvetett módon váltja ki, ellentétben azzal a korabeli elképzeléssel, hogy az érzelmi élményt közvetlenül az észlelt tárgy vagy esemény váltja ki. James-Lange elmélete alapján tehát először sírunk és aztán leszünk szomorúak, először elfutunk, és utána félünk, vagy először ütünk, és utána leszünk dühösesek. Az érzelmek tehát az ingerre adott reakcióink biológiai kimenetele, az érzelemkeltő helyzetek bizonyos testi válaszokat váltanak ki, és ezeknek a válaszoknak a bennünk kialakuló tudatossága az érzelem érzése.

A pszichológia kognitív modellje (Beck, 2001) alapján az egyén gondolkodásmódja, döntései és végeredményben a viselkedése úgynevezett sémák mentén szerveződik. A sémák általában gyermekkor-ban jönnek létre, sokszor valamilyen kellemetlen, de leginkább valamilyen traumatikus élmény (szeretett személy halála, megszegyenyítés, abúzus stb.) hatására. Az egyént egész élete során nagymértékben befolyásolja az az elakadás, amelyet az adott élmény okozott. Mindezekből az következik, hogy az egyén traumatikus élményeivel való megküzdésének képessége és annak társadalmi támogatottsága nagyban meghatározza a társadalmi értékrend fejlődését és ezen keresztül a környezetterhelését is.

1.4.Jövő és döntéshozatal

Felmerül tehát az a kérdés, hogy vajon milyen értékek vezetnek az egyéneket a félelem észlelése során? Elfogadják-e a koronavírus idején hozott rendelkezéseket, mint például a maszkhasználatot, a társadalmi távolságtartást vagy éppen az élelmiszer felhalmozásra fókuszálnak?

A döntéshozattal foglalkozó elméleti és empirikus kutatások már korábban is vizsgálták, hogy miben különböznek az egyének egymástól az egyes védőintézkedések alkalmazása során. Vajon az egyéni viselkedés összekapcsolható-e az egyének társadalmi értékorientációjával (Messick és McClintock, 1968). vagy a társadalmi kockázatvállalás inkább személyiségjegyekhez köthető (Leder és Betsch, 2016)? Ezek a felmérések arra voltak kíváncsiak, hogy vészhelyzetben az egyének inkább önmagukat védik-e, vagy másokat is szem előtt tartva hoznak döntést az intézkedésekkel kapcsolatban.

Magyarországon a Friedrich Ebert Alapítvány kutatása a vírus utáni, lehetséges jövőképekről való diskurzusok gyűjteménye is lehetne. Tanulmányukban a szerzők kísérletet tettek arra, hogy összegyűjtsék azokat a jó európai gyakorlatokat helyi szinteken, amelyek progresszíven hatással lehetnek a későbbi, vírus utáni időszakra. A kutatócsoport megállapítása szerint a pandémia nemcsak a fizikai, hanem a mentális egészségre nézve is súlyos fenyegetést jelent mind a halálfélelem, mind a magány, mind a járulékos életszínvonal-romlás következtében. A jövőtől való szorongás és félelem, mint érzelmi állapot sokféleképpen magyarázható, látható, hogy tudományosan is számos elmélet hangsúlyozza az érzelmek komplexitását.

1.5.Reziliencia

A reziliencia fogalmát a kutatók meglehetősen eltérő problémákra és módokon alkalmazzák. A Nemzetközi Reziliencia Projekt definíciójában: „*A reziliencia olyan univerzális képesség,*

amely lehetővé teszi egy személy, egy csoport vagy egy közösség számára, hogy megelőzze, minimálisra csökkentse vagy legyőzze a megpróbáltatások káros hatásait.” (Grotberg 1996).

A reziliencia fogalma párhuzamosan, de függetlenül terjedt el a pszichológiában (Robinson, Carson; 2016), ahol nagyjából hasonló tartalommal, de individumokra és csoportokra is alkalmazzák (Bonanno; 2004).

A társadalomtudományokban a reziliencia-alapú kutatásokban az ember nemcsak a külső hatások kiváltója, hanem azok elszenvedője is (Berkes, Folke;1998; Folke; 2006). A legtöbb, rezilienciával kapcsolatos kutatás a társadalmi csoportok külső hatásoknak való kitettségével, sérülékenységével, ellenálló vagy helyreálló képességével foglalkozik (Campanella 2006; Keogh et al. 2011), továbbá olyan meghatározó nagy természeti katasztrófák, mint amilyen a Katrina hurrikán (2005) hozzájárultak a reziliens gondolkodás elterjedéséhez (Lang 2011).

A természeti katasztrófák mellett egyre gyakoribbakká váltak ember által okozott katasztrófák, ahogy a 2001. szeptember 11-i terrorfenyegetettség és a biztonság kérdéskörével (Coaffee 2008) a reziliencia megfogalmazása újabb szakaszhoz érkezett.

Bourbeau (2013) megkülönbözteti a reziliencia ökológiai és szocioökológiai típusát, aki szerint a legösszetettebb rendszer az emberi társadalmak és a környezet közös szocioökológiai metarendszere, amelyhez képes a csak ökológiai vagy csak társadalmi rendszerek vizsgálata szükségképpen leszűkített). Székely szerint a reziliencia nem kétállapotú fogalom, ami vagy van, vagy hiányzik, hanem számtalan foka, megnyilvánulási formája létezik, melyek időhöz való viszonya is eltérő lehet (Székely, 2015).

Az emberek a számukra hátrányos változásokat – például szabadságjogaik csorbítását –, amennyiben azok igen lassan következnek be, hajlamosak egészen addig figyelmen kívül hagyni, amíg a hatás felismerése már túl későn történik meg ahhoz, hogy hatásos reziliens reakciót indukálhasson.

Tudományos, hazai vizsgálatokban mindezidáig azonban még nem vizsgálták, mennyire alapozták meg a védőintézkedések sikeres alkalmazását a szubjektív értékek, mennyire tudnak az egyének azonosulni a központilag meghozott intézkedésekkel, sok esetben korlátozásokkal.

A cikk a következőkben egy online empirikus kutatási eredményeire alapozva arra keresi a választ, hogy Magyarországon a kijárási korlátozások illeszkedtek-e az egyéni döntések mögött

húzódó értékekhez illetve, hogy a korlátozások milyen lemondásokkal és értékpreferenciákkal párosultak az egyéni és a közjó érdekében.

5. Módszertan

A kvantitatív kutatás strukturált módszere, amelyet jellemzően a vizsgált sokaság statisztikai jellemzésére és az azonosított összefüggések számszerűsítésére alkalmaznak (Neulinger 2016). A 21. század egyik nagy vívmánya, hogy az online felületek kiváló platform lehetőséget biztosítanak empirikus kutatások számára. Az online felületeket és csatornákat viszonylagos rugalmasság jellemzi, hiszen egyaránt lehetőséget biztosít nyílt vagy zárt csoport számára, akár a Facebook felületén vagy azon belül zárt csoportokban vagy e-mailbe beágyazott felméréssel dolgozik a kutató. (Fricker és Schonlau, 2002; Malhotra et al. 2004;). Érdemes megemlíteni, különösen a bezárulással együttjáró járványkezelés idején a különböző média és közösségi média által kínált platformok révén erős érzelmi kötődések és bizalmi viszonyok alakíthatók ki fizikai távolságtól mentesen, így az online térben vizsgált nyilvánosság nem minden esetben tekinthető reprezentatív véleménynek. A primer kutatás a Qualtrics online rendszer segítségével összeállított kérdőív eredményei alapján, a 2020. március 23. és április 04. között N=64 fős válaszadó adatait dolgozta fel, többváltozós statisztikai elemzéssel. Az empirikus kutatás arra keresett választ, hogy miképpen jellemezhető a magyar járvány profil, milyen manifeszt értékek befolyásolják a járvánnyal kapcsolatos viselkedéseket Magyarországon. Két változóhalmazt különböztetünk meg alapvetően egymástól, míg az egyik a közvetlenül megfigyelhető, mérhető, ez a manifeszt változók halmaza, addig a másik a közvetlenül nem mérhető, látens változók, faktorok halmazát jelenti. A mérés minőségének két legfontosabb eleme a mérés érvényessége (validity) és a mérés megbízhatósága (reliability). A két komponens nem független egymástól mivel, ha a mérés nem megbízható, nem lehet érvényes sem (Füstös; 2018). A kutatás a manifeszt viselkedések és értékek feltérképezésére többfokozatú attitűd skálával mért descriptives mean értékek alapján felállított sorrendiséget hasonlított össze.

6. Elemzés

1.6. Demográfia

A felmérés reprezentativitását nem csak a mintavétel módja, hanem nagysága (N=60) is korlátozza, emellett a nemek és az életkor aránya is torzítást mutatnak az átlag magyar

populációt tekintve. A nők 65%-os válaszadási hajlandósága mellett (39 fő), a férfiak 35%-ban (21 fő) képviselték magukat az online felmérésben.

Az életkori változók alapján (N=60) mellett a 16-21 évesek 8,64%-ban, a 22-35 éves korcsoportból 32, 68% , a 36-50 évesek aránya 43,50% , 51-64 évesek 13,39 % , 65-80% 1,79 %; az online felmérésben 80 éve feletti személy nem képviseltette magát.

A válaszadók 61,1 % aktív munkavállalónak tartja magát, míg 7,21 % részmunkaidőben dolgozott a válaszadás ideje alatt. 11,98% főállású vállalkozóként, míg diákként 14,01% regisztrálta magát. A munkanélküli, de munkát kereső aránya 1,48%, míg a nyugdíjasok aránya a válaszadók között 3,07% volt.

A válaszadók családi állapotát tekintve 34,95% házasságban, míg 34,17% kapcsolatban élőként jellemezte magát. Az elváltak 3,26, viszont özvegyek csupán 1,46%-ban képviseltették magukat, az egyedülállók, soha házasságban nem élők aránya 26,13 %-os volt a felmérés idején.

A kétnyelvű, angol-magyar kutatás válaszadói 91,67 %-ban Magyarországon élnek, míg a külföldi válaszadók aránya 8,33%. A külföldi válaszadók Németországot, Szerbiát, Kínát, Olaszországot, Svédországot adták meg a felmérés ideje alatt állandó tartózkodási helyüknek.

A fővárosban a válaszadók 29,30%-a élt, míg a fővárosi agglomerációt 19,02% adta meg életvitelszerű lakóhelyként. Kisvárost a válaszadók 18,8 % -a adta meg lakóhelyéül, míg falun 15,66% él.

1.7.A kijárási korlátozás

A kijárási korlátozással bevezetett intézkedések során megváltozott a társadalom minden tagjának a fontossági sorrendje.

Az aktuális és a jövőbeli viselkedés jellemzőinek feltérképezésére (2. táblázat) 7 állítás került 6 fokozatú skálán vizsgálatra, descriptives mean értékek összehasonlításával. Az 1-6 -ig terjedő skálán a fontos értékek az 1-essel jelölt prioritások voltak, míg a magasabb átlagok a kevésbé fontos szempontokat értelmezik. A vizsgálat során önálló választással azok az értékek kerültek összehasonlításra, amelyek a kijárási korlátozásokra vonatkozott a MOST és a JÖVŐ idősíkban jelenthetnek fontossági sorrendet.

A munkahelymegtartás (2,13), a háztartási bevételek biztosítása (2,42) és utóbbi kontrollálása vált (3,01) a legfontosabb prioritásává a magyar családoknak. A kijárási időtartam

bizonytalansága, a rendszerszintű leállások sokakat elbizonytalanítottak és inkább kockázatkerülővé váltak, semmint a jövővel kapcsolatos hosszútávú tervekben való gondolkodást engedhették meg maguknak.

1. táblázat: A kijárási korlátozással egyidőben milyen fontossági szempontok változtak meg az életében?

A következő kérdésnél arra vagyunk kíváncsiak, hogy az Ön fontossági sorrendje hogyan változott meg a kijárási korlátozás óta?		Mean
1.	Munkahely megtartás/ munkahelyi követelményeknek való megfelelés (1)	2,13
2.	Háztartási bevételek biztosítása (2)	2,42
3.	Háztartási kiadások kontrolálása (3)	3,01
4.	Lakhatás biztosítása (4)	3,55
5.	Utazás/logisztika (5)	5,36
6.	Befektetési lehetőségek keresése (6)	5,69
7.	Nyugdíjjárulék/jövőről való gondoskodás (7)	5,84

Forrás: saját elemzés

A következőkben annak a fontossági sorrendjére (3. táblázat) kérdeztünk rá a kérdőív, hogy melyek azok a mindennapi tevékenységek, amelyek jelentősége megnövekedett a kijárási korlátozásokkal; az 1- 10-ig terjedő Likert skálánál a legfontosabb értéket a 10-es jelezte, míg a legkevésbé jelentősét az 1-es jelentette.

Látható, hogy a maximálisan elérhető 10-es skálán az egészségmegőrzés vezeti a listát (8,62). A járványtól való félelem, a közegészségügyi szempontok betartásának fontossága után a második legfontosabb értéket az internetelérés kapta (7,89). A 21. század digitalizációja a home office-szal és az online oktatás bevezetésével érkezett meg Magyarországra, így a legtöbb aktív háztartás számára extra terheket rótt a digitális eszközökkel való ellátottság, de egyes településeken a digitális hozzáférés folytonosságának biztosítása is.

Meglepő módon a digitális világba való beilleszkedés után, harmadik helyen (7,55), megelőzve a megfelelő mennyiségű otthoni ételmiszer biztosítását (7,08), a meglévő házastársi kapcsolatok működtetése jelentette. A fizikailag összezárt családok számára extra feszültséget jelentett az egymással való együttélés, és a bizonytalanság mellett a terek újrafelosztása, illetve a feladatok újraütemezése extra erőforrásokat igényeltek. A középmezőnybe szorult rendszeres takarítás (6,51), az Énidővel való lavírozás (6,44) és a betegek ápolása (6,13) úgy tűnik, korábban is megfelelő rugalmasságot vártak el az egyéntől bár meglepő módon a karantén

idején a gyerekekkel való foglalkozás (5,52) alig előzte meg a háziállatok napi ellátását (4,99). A lista alacsony prioritásai közé szorult a jövőre való fókuszálás.

A mindennapi MOST helyzetek megoldásaiban az élet értelmének megtalálását (4,34), vagy akár a rájuk szakadt szabadidőben egy új hobby (3,07), az öltözködés (3,03) vagy társ (1,47) keresésének fontosságát is elhalasztották.

2. táblázat A kijárási korlátozással milyen területeken változott meg a fontossági sorrend

A következő kérdésnél arra vagyunk kíváncsiak, hogy az Ön fontossági sorrendje hogyan változott meg a kijárási korlátozás bevezetése óta?		Mean
1.	Egészségmegőrzés és egészségtudatosság (8)	8,62
2.	Internetelérés biztosítása (4)	7,89
3.	Meglévő házastársi, élettársi kapcsolat működtetése (5)	7,55
4.	Megfelelő mennyiségű élelmiszer otthoni biztosítása (6)	7,08
5.	Takarítás (14)	6,51
6.	Saját idő és hely megtartása (7)	6,44
7.	Idősek/ betegek gondozása (2)	6,13
8.	Gyerekekről való gondoskodás (1)	5,52
9.	Házi kedvencek tartása (3)	4,99
10.	Szabadidő, kirándulás, sport, kultúrára fordított idő biztosítása (9)	4,80
11.	Élet értelmének megtalálása (13)	4,34
12.	Új hobby megtalálása (11)	3,07
13.	Öltözködés (10)	3,03
14.	Társkeresés (12)	1,47

Forrás: saját elemzés

1.8.Akadályok és ütközési pontok

A kijárási korlátozással kapcsolatos értékek feltérképezés után, 15 olyan állítást vizsgáltunk (4.táblázat) 10 fokozatú skálán, descriptives mean értékek összehasonlításával, amelyek a korábbi napi rutin elmaradásával kapcsolhatók össze. A megadott állítások közül 1-10-ig terjedő Likert skálán azt kellett a válaszadóknak meghatározni, hogy az életük mely területén érezték magukat elhanyagoltnak, illetve mely tevékenységek megszűnése miatt érezhették magukat elhagyottnak. A lista egyben a személyes élmények, kötődések és kapcsolódások korlátozását, a tehetetlenség érzetét és frusztrációját ábrázolja a kapott értékek alapján.

3. táblázat Napi tevékenységek akadályoztatása a kijárási korlátozás alatt

A következőkben arra vagyunk kíváncsiak, hogy Ön mennyiben érzi magát akadályoztatva az alábbi tevékenységekben?		Mean
1.	Barátok/társaság személyes kapcsolatok ápolása (5)	6,35
2.	Utazás (3)	6,14
3.	A külső eseményekbe való beavatkozás lehetősége (13)	5,79
4.	Anyagiak biztosítása (4)	5,71
5.	Bevásárlóközpontokban, üzletekben vásárlás(8)	5,50
6.	Szabadság, önrendelkezés (1)	5,03
7.	Munkavégzés (9)	4,32
8.	Családi élet (10)	4,11
9.	Személyes biztonság (2)	4,02
10.	Tanulás (12)	3,67
11.	Templomba járás (11)	3,66
12.	Változatos étkezés (15)	3,58
13.	Szex (6)	3,39
14.	Drog (7)	2,27
15.	Alkohol (14)	2,05

Forrás: saját elemzés

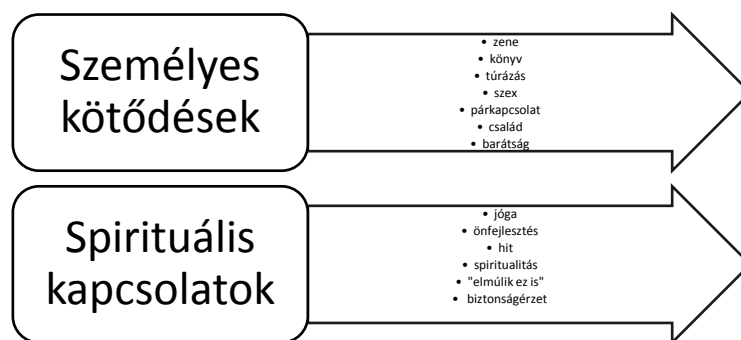
A válaszadókat a szociális háló befagyása érintette leginkább (6,35) személyesen. Elmondásuk szerint a baráti kapcsolatok ápolásáról és az utazásról (6,14) való kényszerű lemondást volt frusztrációjuk alapja a kijárási korlátozások bevezetésével. A külső körülményekbe való bele nem avatkozás lehetősége (5,79) szintén okozója lehet annak, hogy a fizikai korlátozások ideje alatt a többség „béna kacsaként” jellemezte helyzetét.

Érdekes módon a személyes kapcsolatok hiánya és korlátozása nem jelentette, hogy a változatos étkezéshez, a szexhez, a droghoz és az alkoholhoz való hozzájutás vagy éppen ezekről való lemondás a válaszadók számára problémát okozott volna, vagy éppenséggel egyáltalán nem érezték ezekben akadályozva magukat. Ezek az alacsony értékek nemcsak azt jelenthetik, hogy korlátlanul állt rendelkezésükre, hanem azt is, hogy ezek a viselkedések és tudatmódosító szerek nem képezték a COVID előtti mindennapi életük részét.

1.9. Erőforrások

Az online kérdőív nyitott kérdésként kérdezett rá arra, hogy az egyes válaszadók milyen erőforrások mentén töltöttek a kijárási korlátozások idején. A válaszadók által megosztott gondolatok alapján személyes kapcsolatok és spirituális kötődések között változatos és színes alkategóriák születtek (1. ábra).

1. ábra Személyes és spirituális kötődések, mint erőforrások COVID-19 idején bevezetett kijárási korlátozás idején

Forrás: saját elemzés

1.10. Problémakezelés és megoldási módok

A felmérés során a válaszadók felismerték annak jelentőségét, hogy összefogásra és közös cselekvésre van szükség. A koronavírus nem csupán beazonosítható, távoli közösségeket érintő probléma, hanem globális kihívás, amely hatással lesz a következő évekre.

A válaszadók az értékelés szerint (5.táblázat) viszont legkevésbé sem látnak a válságban lehetőségeket. Az eredmények alapján elég szembetűnő, hogy a tudományos eredményekben kevésbé bíznak (6,04) a válaszadók, mint a politikusi és állami szintű döntéshozatalban (7,14). Holott arra a korábbi kérdésre, hogy hisz-e a politikusokban, 21,45% állította, hogy hisz. Az eredmények alapján látható, hogy az ellentmondások ellenére az összeesküvéselmélet hívei nem kaptak teret (4,72), de az egyénieskedők sem. Járványhelyzet idején az egyénieskedés, a saját utas megoldások nem elfogadhatóak a többség szerint.

4. táblázat Megküzdési módok és lehetőségek

A következőkben arra vagyunk kíváncsiak, hogy Ön szerint a magyar társadalomban 10 ember közül mennyien tartják jellemzőnek az alábbi felsorolásokat?		Mean
1.	Egy társadalomban és a világnak most össze kell fogni. (10)	7,78
2.	Az emberiség jelenleg globális válsággal néz szembe. (1)	7,41
3.	Gyorsan és határozottan kell cselekednünk (3)	7,34
4.	A következő hetekben hozott gazdasági, politikai és társadalmi döntések valószínűleg az elkövetkező években alakítják a világot. (2)	7,14
5.	Egy társadalomban az embereket, az adott ország államának kell megvédeni (8)	6,64
6.	Ki kell várnunk, bízni kell a tudományos adatokban és az egészségügyi szakemberekben. (4)	6,04
7.	Egy társadalomban az embereknek önmaguknak kell döntést hozni (9)	5,32
8.	Minden válság lehetőséget kínál (7)	5,07
9.	Egy nagyszabású társadalmi kísérlet részesei vagyunk (5)	4,72
10.	Az emberek választhatnak a magánélet és az egészség között (6)	4,37

Forrás: saját elemzés

Amennyire meglepetésként érte Magyarországot a koronajárvány és az azzal járó intézkedések sorozata, olyannyira érdekesek a sztoikus válaszok arra a kérdésre, amely a meglepetéssel kapcsolatban kérdezett rá. A válaszadók véleményét ugyanis három dolog határozta meg: egyrészt a többség saját elmondása szerint egyáltalán „*semmin*” nem lepődött meg, míg a második és harmadik legfontosabb okai a döbbenetnek „*mások felelőtlensége*”, illetve az „*emberi felelőtlenség*”, illetve a „*politikusok felelőtlensége*” jelentette. A személyesebb vonalat a munkahellyel kapcsolatos bizonytalanságok ingatták meg legerősebben, másrészt a helyzet ismeretlensége, harmadrészt a bizonytalansággal járó személyes labilitás és veszteség érzet súlya. Annak ellenére, hogy a válaszadók 81,1% állította, hogy hisz a szolidaritásban, nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy az én és MÁSOK szembesítése mellett egy teljes társadalmi csoport vált a kirekesztés célpontjává, hiszen az első adatok és értelmezések szerint az idősek számára jelent a vírus a nagyobb kockázatot.

„Még mindig látni időseket az utcákon.”

„Az, hogy sok idős ember van az utcákon.”

„Az emberek nem fogják fel, mit jelent az otthonmaradás ..”

Ennek érdekében számos korlátozás és intézkedés született a kijárási korlátozások idején a 65. életévüket betöltők számára, holott a fiatalabbak, akik halmozottan, vagy rejtetten súlyosabb betegségekkel bírnak, nagyobb kockázatot jelentenek a betegséggel szemben. Az időskorúakkal szemben felmerült türelmetlenség és hibáztatás a kialakult hangulatban nehezen értelmezhető viselkedés, egyrészt azért, mert nem beazonosítható, hogy ezek a megnyilvánulások a megelőzés, óvás és védelem érdekében született érzetek, vagy a véleményüket kifejezők a fertőzés terjedésének további veszélyét látják az idősekben.

7. Összefoglalás

A Science magazin száz évvel ezelőtt egy tanulmányt publikált a spanyol influenzajárványról. A tanulmány azt állította, hogy három fő tényező akadályozta meg a spanyolnátha világméretű járvány megelőzését: egyrészt az emberek nem ismerték fel az általuk okozott kockázatokat, az akkori technológiai és hírközlési lehetőségeket ismerve a tájékoztatás mértéke nem tudott olyan széles rétegekhez eljutni, mint napjainkban a tömegmédia és a közösségi média korában. Másrészt azt állították, hogy az emberi természettel ellentétben az, ha az emberek merev elszigeteltségben tartják magukat mások védelmében és ezért sokan renitensek voltak, nem követték az elzárkózás, a karantén követelményeit. Harmadrészt annak tulajdonították a

járványkezelés sikertelenségét, hogy az emberek gyakran öntudatlanul folyamatosan veszélyeztetik magukat és másokat.

Sorokin (1942) a II. világháború közepén, a katasztrófák társadalmi életre gyakorolt hatásáról megjegyezte, hogy a balesetek ritkán fordulnak elő önmagukban. Sorokin elsősorban azért aggódott, hogy a betegségek a szegénység, háború vagy forradalom előfutárai.

A kutatás eredménye alapján a jelenlegi globális egészségügyi válság leküzdése után a legfontosabb kérdés az lesz, hogy vajon az emberiség a pandémia során elegendő rugalmassággal száll-e szembe az immár globális kihívásokkal. Vajon a koronavírus ideje alatt szerzett megküzdési képességek kellően hatékony társadalmi dinamikát indítottak-e el, amelyek sikeres szocializációja megkönnyítheti a hatékonyabb fellépést a későbbiekben más, globális fenyegetésekkel szemben is? Látható, hogy a fentiek közül sokak megküzdési stratégiája az elkerülés mellett a pozitív jelentések keresésével párosult a helyzet leírására érdekében. Míg mások a megélhetésük és létfenntartásuk biztosításával és egy háztartásban élőként egymás elviselésével próbálták a mindennapokban megbirkózni.

A gyerekek és az öregek elhanyagolása, a saját időben való kiteljesedésre törekvés fontos információkat adnak ahhoz, hogy betekintést nyerjünk a magyar társadalom- és magatartástudomány járványhoz kapcsolódó viszonyához. A felmérés rávilágított, hogy a fenyegetés érzékelése, a félelem eltérő képet mutat különböző társadalmi kontextusokban, míg az is megfigyelhető, hogy a kommunikáció, az egyéni és a kollektív érdekek összehangolása, valamint a stressz és a megküzdéssel kapcsolatos kollektív érzelmek sem egysíkúan kerültek megfogalmazásra.

A tanulmány elején feltett kérdésekre kapott eredmények alapján megállapítható, hogy 1.) egyéni szinten a reziliencia, a rugalmas alkalmazkodás, társadalmi szintű adaptálási képességéhez kapcsolható. 2.) Magyarországon az emberek viszonylag gyorsan és hatékonyan voltak képesek alkalmazkodni a kialakult helyzethez. 3. A reziliencia többnyire az erős családi kapcsolatok, illetve a szolidaritás érzete mentén, valamint a spiritualitás mentén tud kibontakozni.

A felhasznált hazai és nemzetközi szakirodalom alapján megfogalmazható, hogy a 21. században az egészségről szóló kommunikációból a jóléttel és közjóval kapcsolatos szempontok már egyáltalán nem hiányozhatnak, hiszen látható, hogy a félelem és a frusztráció leküzdése sokat segít a betegség megelőzésében és az életminőség érzetének javításában

bezártság idején. Az is fontos észrevétele a kutatásnak, hogy a járvány okozta társadalmi viselkedés egy lassan kibontakozó globális szolidaritás képét vetíti elő, amely közelebb hozza azokat az embereket, akik reziliensen változni tudnak és képesek azonosulni a változással. A fenntarthatóság szempontjából csakis ezek a gondolkodásminták szavatolják, hogy az egyes társadalmak a hosszú távú fenntarthatóság szempontjából előnyösen reagáljanak a későbbiekben egy hasonló volumenű, globális korlátozásokkal járó vészhelyzet esetén.

Felhasznált irodalom

1. Beck, Aaron T., et al. "Dysfunctional beliefs discriminate personality disorders." *Behaviour research and therapy* 39.10 (2001): 1213-1225.
2. Berkes, F., Folke, C. (1998): *Linking social and ecological systems for resilience and sustainability*. Cambridge University Press, Cambridge
3. Bonanno, George A., Camille B. Wortman, and Randolph M. Nesse. "Prospective patterns of resilience and maladjustment during widowhood." *Psychology and aging* 19.2 (2004): 260.
4. Bourbeau, Philippe (2013): *Resiliencism: Premises and Promises in Securitisation Research*. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses* 1(1): 3–17.
Interneten:
http://philippebourbeau.net/uploads/3/5/3/2/3532952/bourbeau_resiliencism_final_version_resilience_2013.pdf. (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
5. Boris Johnson radikális fordulata: Anglia is bezár, rendőri segítséggel
<https://mfor.hu/cikkek/makro/boris-johnson-radikal-is-fordulata-anglia-is-bezar-rendori-segitseggel.html>
6. Campanella, T. (2006): *Urban resilience and the recovery of New Orleans*. *Journal of the American Planning Association*, 2., 141–146. <http://doi.org/cgcp4p>
7. Coaffee, J. (2008): *Risk, resilience, and environmentally sustainable cities*. *Energy Policy*, 12., 4633–4638. <http://doi.org/b9h5vf>
8. Cole, S., Balcetis, E. és Dunning, D. *Affective signals of threat increase perceived proximity*. *Psychol. Sci.* 24, 34–40 (2013).
9. Corkery, M., és Maheshwari, S. (2020, mar). *Is There Really a Toilet Paper Shortage?* Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/03/13/business/toilet-paper-shortage.html>
10. *Coronavirus: WHO advises to wear masks in public areas*
<https://www.bbc.com/news/health-52945210> (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
11. DÁVID Imre-FÜLÖP Márta-PATAKY Nóra-RUDAS János (Szerk.) (2014): *Stressz, Megküzdés, Versengés, Konfliktusok. MAGYAR TEHETSÉGSEGÍTŐ SZERVEZETEK SZÖVETSÉGE*.
https://tehetseg.hu/sites/default/files/konyvek/geniusz_34_net.pdf
12. *Digitális gazdaság és társadalom, 2018 KSH*
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt18.pdf>
13. Elcheroth, G. , és Reicher, S. (2017). *Identity, violence, and power. Mobilising hatred, demobilising dissent*. London, UK: Palgrave Macmillan.
14. Eurocities. 2020. "Live Updates COVID-19 European Cities Respond to the Coronavirus Crisis Zaragoza – Support for Young, Old and Victims of Gender Violence EURO CITIES." Live Updates COVID-19. April 6, 2020.
<https://covidnews.eurocities.eu/2020/04/06/zaragoza-support-for-young-old-and-victims-of-gender-violence/> (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
15. Folke, C. (2006): *Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses*. *Global Environmental Change*, 3., 253–267. <http://doi.org/bm28fh>

16. Folkman, S.-Lazarus, R. S. (1988): Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 466-475
17. Fricker, R. D., és Schonlau, M. (2002). Advantages and disadvantages of Internet research surveys: Evidence from the literature. *Field methods*, 14(4), 347-367.
18. Füstös L.: Látens változós modellek. Értékindikátorok. Magyarország, Európa és Kína értékrendszere, értéktere. Módszertani füzetek 2018/1. Budapesti CORVINUS Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar Informatikai Intézet, TEAM, Társadalmi elemzések Alkalmazott Műhelye. 270 oldal.
19. Grotberg, E. H. (1996). The International Resilience Project: Findings from the Research and Effectiveness of Interventions. (kézirat). Forrás: <http://resilnet.uiuc.edu/library/grotb97a.html> (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
20. D. Kahneman, P. Wakker, R. Sarin Back to Bentham? Explorations of experienced utility *Quarterly Journal of Economics*, 112 (1997), pp. 375-405 Thorne-Henley; 2
21. Kelland K.: Wear masks in public says WHO, in update of COVID-19 advice <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-masks/wear-masks-in-public-says-who-in-update-of-covid-19-advice-idUSKBN23C27Y> (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
22. Keogh, D. U., Apan, A., Mushtaq, S., King, D., Thomas, M. (2011): Resilience, vulnerability and adaptive capacity of an inland rural town prone to flooding: A climate change adaptation case study of Charleville, Queensland, Australia. *Natural Hazards*, 2., 699–723. <http://doi.org/dx2mjm>
23. Krekó Péter - Győri Lóránt- Molnár Csaba- Takácsy Dorka : Milyen jövő vár Európára a koronavírus után? Friedrich Ebert Alapítvány <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/16375.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
24. Lang, T. (2011): Urban resilience and new institutional theory – A happy couple for urban and regional studies? In: Müller, B. (ed.): *German Annual of Spatial Research and Policy*. Springer, Berlin, Heidelberg, 9–18. <http://doi.org/cpxrmw>
25. Leder, J., és Betsch, T. (2016). Risky choice in interpersonal context: Do people dare because they care? *Journal of Economic Psychology*, 52, 1–23. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2015.11.003>
26. Malhotra, N. K., Kim, S. S., és Agarwal, J. (2004). Internet users' information privacy concerns (IUIPC): The construct, the scale, and a causal model. *Information systems research*, 15(4), 336-355.
27. Messick, D. M., és McClintock, C. G. (1968). Motivational bases of choice in experimental games. *Journal of Experimental Social Psychology*, 4(1), 1–25.
28. Miklós, Ilona (2018) A magyar földrajzi árujelzős élelmiszerek észlelési térképe: a magyar vásárlók értékdimenziói = Detection map of Hungarian food products with geographical indications: value dimensions of Hungarian consumers. PhD thesis, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola.
29. Mobbs, D., Hagan, C. C., Dalgleish, T., Silston, B. és Prévost, C. The ecology of human fear: survival optimization and the nervous system. *Front. Neurosci.* 9, 55 (2015).

30. Most akkor megbukott a svéd koronavírus-modell, vagy nekik volt igazuk? https://hvg.hu/vilag/20200719_svedorszag_koronavirus_fertozes (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
31. Neulinger, Á. (2016). Több-módszertanú és vegyes módszertanú kutatások. *Vezetéstudomány/Budapest Management Review*, 47(4), 63-66.
32. Peters, G. J. Y., Ruiters, R. A. C., és Kok, G. (2013). Threatening communication: A critical reanalysis and a revised meta-analytic test of fear appeal theory. *Health Psychology Review*, 7(SUPPL1), 8–31. <https://doi.org/10.1080/17437199.2012.703527>
33. Pszichiátria a járvány idején: szakmai segítő anyagok gyűjteménye, MPT <http://www.mptpszichiatria.hu/hirek.aspx?nid=99235és cid=468> (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
34. Pszichiátria a járvány idején: szakmai segítő anyagok gyűjteménye, MPT <http://www.mptpszichiatria.hu/hirek.aspx?nid=99235és cid=468> (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
35. Rimal, Rajiv N., and Hee- Soon Juon. "Use of the risk perception attitude framework for promoting breast cancer prevention." *Journal of Applied Social Psychology* 40.2 (2010): 287-310.
36. Robinson, Guy M., and Doris A. Carson. "Resilient communities: transitions, pathways and resourcefulness." *The Geographical Journal* 182.2 (2016): 114-122.
37. Spéder, Zs. 2006. Kultúrák, értékek, normák, szocializáció. In: Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Budapest: Osiris Kiadó. pp. 357-367. Osiris Kiadó Budapest 2006
38. Szabó-Tóth Kinga – Szepessy Péter: Szellem és Tudomány 2020/2 file:///D:/v%C3%ADrus/SzellemesTudomany2020_2.pdf (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
39. Székely Iván: Reziliencia: a rendszerelmélettől a társadalomtudományokig , *Replika* 94, 7–23. <http://www.replika.hu/replika/94-01> (letöltés dátuma: 2020. 07.27)
40. Sheeran, P., Harris, P. R., és Epton, T. (2014). Does heightening risk appraisals change people's intentions and behavior? A meta-analysis of experimental studies. *Psychological Bulletin*, 140(2), 511–543. <https://doi.org/10.1037/a0033065>
41. Sorokin, P. A. (1942/2017). *Man and society in calamity*. London, UK; New York, NY: Routledge
42. Soper, G. A. The lessons of the pandemic. *Science* 49, 501–506 (1919).
43. Vallacher, Robin R., Stephen J. Read, and Andrzej Nowak. "The dynamical perspective in personality and social psychology." *Personality and Social Psychology Review* 6.4 (2002): 264-273.

A COVID-19 JÁRVÁNY HATÁSAI AZ ELEKTROMOS AUTÓK LÍTIUM-ION AKKUMULÁTORAIT GYÁRTÓ KOMÁROMI SK BATTERY HUNGARY KFT. ESETÉBEN

DR. PEREDY ZOLTÁN, intézetvezető

EDUTUS Egyetem
peredy.zoltan@edutus.hu

VENCZEL MÁRK, doktorandusz

BME Vasúti Járművek, Repülőgép és Hajók Tanszék
mvenczel@vhrt.bme.hu

DOI [10.47273/AP.2020.20.85-105](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.85-105)

ABSZTRAKT

A COVID-19 járvány a hagyományos belsőégésű motorral (ICE) felszerelt autókat gyártó járműipari szegmenst jelentősen visszavetette, felerősítve a kontinenseken átívelő, koncentrált, hosszúra nyúlt termelési láncok problémáit. Ugyanakkor – amint látni fogjuk a tanulmányban - az elektromos hajtásláncú járműveket (EV) és ezek erőforrásait, a lítium-ionos akkumulátorokat (LIB) gyártó szegmensre nem gyakorolt szignifikáns hatást a koronavírus járvány. Ezen okok elemzése és megértése alapvető lehet Magyarország és ezen belül Komárom-Esztergom megye (KEM) számára, amelynek gazdaságában egyik húzóágazatként jelentős súllyal szerepel a járműipar, ahol a régió egyetlen felsőoktatási intézménye, a tatabányai székhelyű Edutus Egyetem is működik, kulcsszereplőként a megye számára szükséges magasan képzett munkaerő biztosításában, és a helyi kis-és középvállalati (KKV) szektor versenyképességének növelésében.

Az esettanulmányban bemutatott, LIB gyártó komáromi SK Battery Hungary (SK BH) üzleti folyamataira a járvány nem gyakorolt hatást, a felfutóban lévő gyártó kapacitások kiépítése zavartalanul folytatódott. Ennek okai az EV iránti kereslet jövőbeli felfutása mellett a dél-koreai céges kultúrában keresendő, amely mindig is törekedett a külföldről való függetlenedésre. Ez megnyilvánul a saját beszállítói láncának rövidítésében és optimalizálásában (a szintén Komárom-Esztergom megyébe betelepült dél-koreai beszállítókkal és alvállalkozókkal dolgoztatás), amely sikeresnek bizonyulhat a későbbiekben is, csökkentve a járvány hatásainak való kitétséget.

A koronavírustól függetlenül az utóbbi időben elindult egy alkalmazkodási folyamat a magyar cégek körében is, amelyek szintén igyekeznek újra pozicionálni a termelésüket, újra gondolva a munkaerő-kapacitást, a termelési láncstruktúrát, és a készletezési politikát. Ebben segíthet a fenti példa végig gondolása is.

Kulcsszavak: COVID-19, EV, LIB, SK Battery Hungary, rövidített és optimalizált beszállítói láncok

ABSTRACT

The COVID-19 epidemic had negative impact on the automotive segment that manufactures cars with conventional internal combustion engines (ICE), exacerbating the problems of concentrated, lengthy production chains across continents. However, the segment producing electric powertrain vehicles (EV) and their resources, lithium-ion batteries (LIB), was not significantly affected by the coronavirus pandemic as you can see in this study. The analysis and understanding of these reasons beyond this trend can be essential for Hungary including Komárom-Esztergom county (KEM) as well, where the automotive industry is one of the strategic sector in the regional economy. The private HEI, the Edutus University located also here in its HQ in Tatabánya that should play pivotal role increasing the competitiveness of the local SME sector and provide the well-educated and skilled labour workforce for the local companies.

In this case study, the example of South Korean global chaebol, the SK Innovation owned SK Battery Hungary (SK BH) is presented, which located in Komárom Industrial Park and its business operation processes had not been influenced by the COVID-19, since the production and the enlargement of the capacities managed to continue uninterrupted. The reasons can be found in the South Korean corporate culture, which has always strived to be independent from abroad. This reflecting in shortening and optimization of its own supply chain (working with South Korean suppliers and subcontractors also settled in Komárom-Esztergom county), which may prove successful strategy in the future, reducing exposure to the effects of the epidemic. Independently from the coronavirus pandemic, an adjustment process has recently started among Hungarian companies, aiming to reposition their production, rethinking their workforce capacity, supply chain structure and inventory policy. Taking into consideration the above example can contribute to a successful implementation of these efforts into practice.

Keywords: COVID-19, EV, LIB, SK Battery Hungary, shortened and optimised supply chains

1. Bevezetés

Az elmúlt években a járműiparban megfigyelhető globális trend az elektromos járműgyártás előtérbe kerülése, az eladott különböző típusú elektromos járművek számának növekedése, amelynek okai összetettek: a fenntarthatóság és klímavédelem szempontjából egyre szigorodó környezetvédelmi normák, a dízelbotrány, a technológiai fejlődés, amely elérhető közelségbe hozta a megfizethető árszintű, nagyobb hatótávolságú és hosszabb üzem idejű akkumulátorokkal rendelkező, a városi mobilitás optimalizálását lehetővé tevő modelleket. (IEA 2020)

A COVID-19 járvány a hagyományos belsőégésű motorral felszerelt autók gyártó járműipari szegmenst jelentősen visszavetette, felerősítve a kontinenseken átívelő, koncentrált, hosszú távú nyúlt termelési láncok problémáit. Az erős piaci verseny által kikényszerített költség- és méretgazdaságos és minőség-orientált működésre való törekvés miatt számos terméknek van csak kevés számú, vagy egyetlen termelője, sokszor egy távoli országban. A just-in-time rendszerek széles körben való bevezetése és a szigorú készletgazdálkodás is hozzájárul ezen

struktúra külső tényezőknek való kitettségéhez. Ugyanakkor az elektromos autókat és akkumulátorokat gyártó szegmensre nem gyakorolt szignifikáns hatást a koronavírus járvány. Ezen okok elemzése és megértése alapvető lehet Magyarország és ezen belül Komárom-Esztergom megye számára (amelynek gazdaságában egyik húzóágazatként jelentős súllyal szerepel a járműipar, ahol a régió egyetlen felsőoktatási intézménye a tatabányai székhelyű Eduvus Egyetem is működik kulcsszereplőként a megye számára szükséges magasan képzett munkaerő biztosításában és helyben tartásában).

Jelen cikk a dél-koreai SK Innovation 100%-os tulajdonában lévő, komáromi telephellyel működő, az elektromos járművek számára szükséges lítium-ion akkumulátorokat (LIB) gyártó SK Battery Hungary beruházási döntéseinek hátterét és a gyártókapacitásainak felfutását és működési folyamatainak „járvány állósági” okait elemzi a hasznosítható tanulságok levonásával. A bemutatott esettanulmány hozzájárulhat a Komárom-Esztergom megyei cégek COVID-19 járvány valószínűsíthető újabb hullámaival szembeni kitettségük mértékének csökkentéséhez, növelve a hazai vállalkozások számára korábban meghozott gazdaságvédelmi intézkedések hatékonyságát (OECD 2020).

2. Kutatási módszertan

A nemzetközi áttekintés a szekunder vagy „desk research” kutatási módszerekre támaszkodik (meglévő releváns dokumentumok /IEA, EEA, OECD, EC, Bloomberg, Benchmark Mineral Intelligence/, publikációk, statisztikai adatbázisok, online weboldalak átnézése, majd az így összegyűjtött adatok rendszerezése, szelektálása, elemzése). Emellett primer információk felhasználásával (SK Battery Hungary vezetőivel mini fókuszcsoporthozos interjú, Komáromi Ipari Park koordinátorával történő mélyinterjú alapján) készült a példaként bemutatott esettanulmány. A nemzetközi tapasztalatokra épülő, a konkrét példára vonatkozó elemzésből levont főbb következtetések a szerzők saját szakmai véleményét tükrözik.

3. Struktúraváltás a járműiparban

3.1. Az elektromos járműgyártás előtérbe kerülése

Az elektromos meghajtású járművek kategóriái (Budde-Meiwes, Heide et al. 2013; EEA 2018):

- **Hidrid elektromos jármű (HEV):** a meghajtás két részből áll, egy elektromos motorból és egy belsőégésű egységből. Egy HEV minden esetben képes teljesen elektromos, hibrid és klasszikus belsőégésű hajtással közlekedni. A kategórián belül

szokás még a mikro-HEV, enyhe (mild) HEV és a teljes (strong) HEV csoportokat is megkülönböztetni a kétféle hajtáslánc egymáshoz viszonyított arányától függően.

- **Plug-in-hibrid (PHEV):** A plug-in hibrid szinte megegyező egy hibrid hajtáslánccal. A különbség azonban, hogy a plug-in hibridet már nem csak az elektromos generátor vagy belső égésű motor (ICE) segítségével lehet feltölteni. Léteznek kifejezetten erre kialakított töltőállomások, de akár a saját otthonában is töltheti egy fali töltőről a tulajdonos. Amikor pedig az elektromos akkumulátorok lemerülnek, átvált a rendszer a hagyományos hibrid hajtásmódra.
- **Akkumulátormeghajtású elektronos jármű (BEV):** a teljesen elektromos jármű, amelynek energiáját egy elektromos hajtáslánc és akkumulátorpakk, vagy pakkok biztosítják. Nincsen ICE vagy üzemanyag tartály, és a töltést, mint azt a PHEV esetében külső egységről kell megoldani.

A járműiparban elinduló belső átrendeződésének valószínű okai között a környezet- és klímavédelmi előírások szigorodása mellett például a dízelbotrány is szerepet játszhatott (Jae C. Chung et al. 2019; Christian Brand 2016), amely a hagyományos belső égésű motoros járművek iránti kereslet visszaesésével egyidőben, az elektromos meghajtású járművek /BEV, PHEV, HEV/) előtérbe kerülését eredményezte.

Az Egyesült Államok Környezetvédelmi Ügynöksége (EPA) 2015 szeptemberében megvádolta a gyártót, hogy olyan szoftvert telepített 482 ezer dízelüzemű jármű kipufogógáz-tisztító berendezésébe, amely érzékeli a mérés körülményeit. Az autó így a teszteken a valóságos nitrogén-oxid-kibocsátás töredékét produkálta, vagyis csalt a vizsgán. A VW elismerte a csalást. Az ügy világszerte a VW mintegy 11 millió gépjárművét érintette, ezek közül 8,5 milliót az EU-ban adtak el. Azóta pedig a Daimler is elismerte, hogy érintett a dízelbotrányban, valamint a Fiat Chrysler Jeep Grand Cherokee, és a Suzuki Vitara dízelmotoros modelljeiről derült ki, hogy megsértik az uniós emissziós normákat. Az Európai Unióban referenciának tekintett holland gépjármű-felügyelet az RDW közleménye szerint az érintett Jeep és Suzuki modellek értékesítését be kell tiltani, amennyiben a gyártók nem nyújtanak megoldást a problémára. (Jae C. Chung et al. 2019; Janene Pieters 2017 és 2020)

Mivel a szélesebb tömegek számára is elérhető elektromos modellekre, valamint a töltőinfrastruktúra dinamikus fejlesztésére van szükség ahhoz, hogy az autógyártók képesek legyenek teljesíteni az előírásokat, ezért intenzív fejlesztések indultak el az elektromos autók vonalán, amelyek hozzájárultak a vásárlói döntéseknek az elektromos járművek irányába történő elmozdításához (elsősorban a városi mobilitás optimalizálásában). Új korszak kezdődött az autógyártásban, ahol az új belépők a régi szereplők pozícióira törnek, olyan

versenybe kényszerítve őket, amely felgyorsítja a belsőégésű motorok „kifutását”. (Yeon Baik et al. 2019).

Globális szinten 2010-ben 17 ezer elektromos autó közlekedett, 2019-re ez a szám 7,2 millióra növekedett, amelyből 47 %-t a Kínai Népköztársaság képvisel, de másik 20 országban is elérte vagy meghaladta az eladott elektromos autók részaránya az 1%-t az összesen eladott autók arányához viszonyítva. (IEA 2020)

Az elektromos autók elterjedésével előtérbe kerülnek az autómegosztó szolgáltatások is. Sok ember számára nincs értelme beruházni egy saját, akár elektromos modellre, ezt pedig a gyártók is kezdik felmérni. A vállalatok az autómegosztó szolgáltatások felé veszik az irányt – flottaüzemeltetővé válva pedig felvehetik a versenyt az olyan szolgáltatókkal, mint az Uber vagy a Didi. Az autómegosztó szolgáltatások egyébként már nagy népszerűségnek örvendenek a fiatalabb generációk körében, főleg a nagyobb városokban, ahol rövidesen korlátozni fogják az autók számát, és a közösségi közlekedés sokkal nagyobb hangsúlyt kap majd.

3.2. A COVID-19 járvány hatásai a járműipari elektromos autók szegmensére

A különböző országok kormányai elkötelezték a fenntarthatósági, klímavédelmi, környezetvédelmi szempontok (károsanyagok kibocsátása, a légszennyezés csökkentése, hulladékok újra hasznosítása, alternatív hajtásláncok, a gazdaság zöldítése) teljesítése irányában. Erre példa az Európai Zöld Megállapodás, amely az előbbi célok megvalósításához adja meg a szükséges kereteket. Ennek egyik eleme, hogy olyan államilag támogatott projekteket kell indítani, amelyek segítik az olyan új, innovatív értékláncok kiépítését, mint a biztonságos, körforgásos és fenntartható akkumulátor-gyártókapacitások kialakítása az elektromos járművek növekvő piacának ellátására. (Európai Bizottság COM /2019/ 640 final)

Az Európai Zöld megállapodás alapján az Európai Bizottság 2020. márciusában elindította „A körkörös gazdaság új cselekvési terve a tisztább és versenyképesebb Európáért” nevű tervezési folyamatot, amelyben egyik kiemelt prioritás az akkumulátorok és elektromos járművek.

Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség szerint egy elektromos személyautó teljes élettartama alatt, országtól függően 17-30%-kal kevésbé terheli a környezetet, mint a hasonló ICE megfelelője. (EEA 2018).

A fentiek miatt számos országban (néhány példa Kína, Egyesült Királyság, Németország, Japán, Dél-Korea) jelentős állami szubvenciókkal ösztönzik a döntéshozók az elektromobilitás elterjedését. Kína nemrégiben meghosszabbította támogatási rendszerét 2022-ig, illetve Kína

és Európa megállapodtak a belső égésű motorral felszerelt gépjárművek légszennyezőanyag-kibocsátására vonatkozó előírások szigorításáról az elektromos gépjárművek gyártásának előmozdítása érdekében. Az Európai Unió a jövőben szorosabban együtt kíván működni a G-20 csoport országaival, amelyek az üvegházhatású gázkibocsátás 80%-t okozzák (Európai Bizottság COM /2019/ 640 final).

A dokumentum szerint a Bizottság tervei között szerepel, hogy 2021 júniusáig megtörténne a személygépkocsikra és kisteherautókra vonatkozó szén-dioxid kibocsátási előírásokról szóló jogszabályok felülvizsgálata, hogy 2025-től megnyíljon az út a kibocsátásmentes mobilitás felé. Emellett mérlegelni fogja az európai kibocsátás-kereskedelem közúti közlekedésre való alkalmazását, a járművekre vonatkozó jelenlegi és jövőbeli szén-dioxid kibocsátási előírásokat kiegészítve. Az EU törekvése, hogy az általa elfogadott szabványok figyelembevételre kerüljenek a globális értékláncok esetében is. A Bizottság úgy alakítja majd a nemzetközi szabványokat, hogy azok összhangban legyenek az uniós környezet- és éghajlatvédelmi törekvésekkel.

Ezért a COVID-19 járvány jóval kisebb mértékben befolyásolta a járműipar e szegmensét, miközben az ICE szegmens megsínylette a karantén-intézkedések miatti globális beszállítói láncok leállását. A 2020 januárjától áprilisáig tartó időszakban a szakértői becslések alapján a hagyományos gépjárművek értékesítési volumene a 2019. évihez viszonyítva 15 %-kal csökkent, addig az elektromos meghajtású gépjárművek értékesítési volumene nagyjából a 2019. évi szinten maradt. Összességében az elektromos autók értékesítésének részaránya a globális autóértékesítésnek 3%-t teszi ki 2020-ban az előrejelzések szerint. A járvány utáni gazdaság-újra indító intézkedések egy része is az elektromos járműgyártás felfuttatását fogja célozni. (Erre példa Franciaország és Németország, amelyek 2020. 2. félévére az elektromos járművek elterjedésére irányuló fokozott támogatási intézkedéseket jelentettek be. (IEA 2020; Saskia Hausler et al. 2020).

Az elektromos járműgyártó szegmens helyzete a járványt követően régióként eltérő lehet. Kínában (és más délkelet-ázsiai országokban) az EV-k piaci részesedésének gyors és erőteljes növekedése prognosztizálható. (A Kínai Népköztársaságban a döntéshozók a járműipart a gazdasági ösztönzés elsődleges eszközének tekintik. A központi kormány arra ösztönözte a városokat, hogy ideiglenesen ne alkalmazzák a gépjárművek számára vonatkozó engedélyezési kvótákat, kiegészítve célzott, a széles körű társadalmi elfogadottságú elektromos meghajtású gépjárművek elterjedését segítő intézkedésekkel, mint a városi közlekedések átállítása elektromos buszokra. Így a potenciális vásárlók 70%-a az elektromos járműveket preferálja, valamint az EV modellek választéka Kínában az egyik legszélesebb a világon. Az Európai

Unióban ugyanez a folyamat – a politikai elkötelezettség ellenére – hosszabb időtartamú és kevésbé meredekebb felfutású lesz és a társadalmi elfogadottság is valamivel kisebb (40-60%). Az Amerikai Egyesült Államokban – amennyiben továbbra is alacsonyan maradnak az olajárak és az üvegházhatású gázok kibocsátására vonatkozó szövetségi szintű előírások nem követik az európai szigorítási trendeket – akkor ezek a tényezők egyelőre lassíthatják vagy gátolhatják az elektromobilitásba történő beruházásokat, így az EV piaci részaránya stagnálhat vagy enyhén csökkenhet. Ráadásul itt a potenciális vásárlóknak csak 10-30% preferálná az elektromos járműveket fogyasztói döntéseinek meghozatala során (Saskia Hausler et al. 2020).

3.3. Trendek és főbb szereplők a Li-ion akkumulátor (LIB) gyártásban

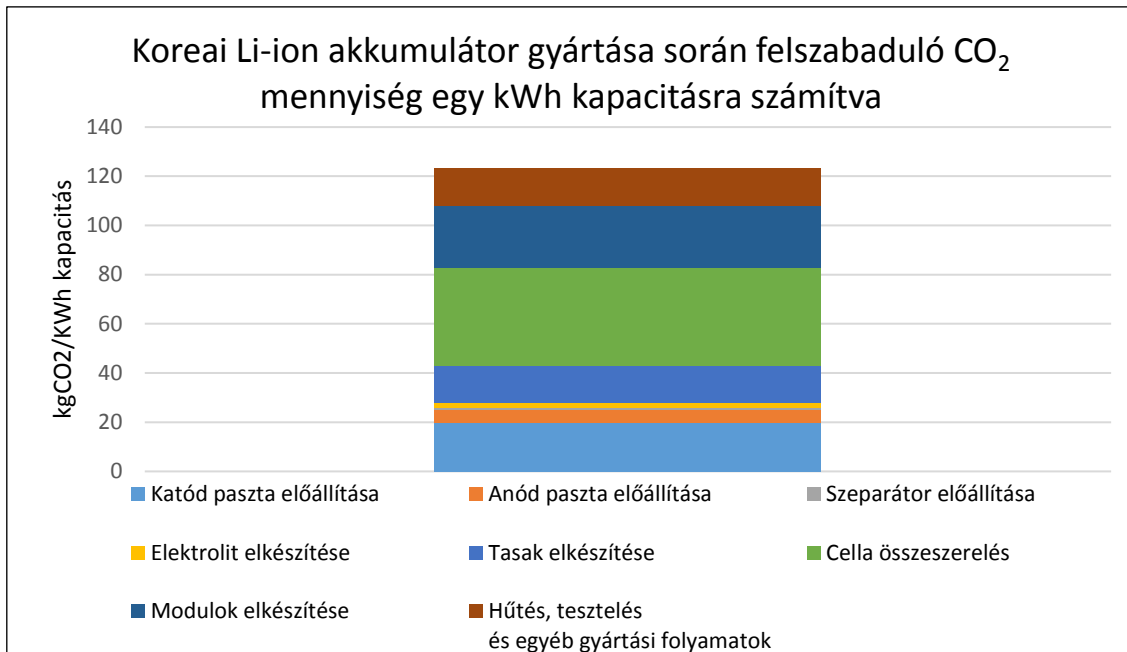
Jelenleg az elektromos autók majdnem kizárólagosan lítium-ion akkumulátorokat használnak, mivel ezeknek nagyobb az energiasűrűségük, több töltési ciklust viselnek el. Eddig viszont kihívás volt a LIB gyártókapacitások hiánya, amely eddig nem tudta lekövetni a megnövekedett igényeket. **Az elmúlt 1-1,5 évben be is mutatott számtalan elektromos autó nagyobb volumenű szériagyártása 2020-ban vagy ezt követően tud beindulni, mivel LIB gyártó kapacitást és a beszállítói láncot ki kellett építeni.** (A vezető európai autógyártók nem rendelkeznek saját akkumulátorgyártással, így az elektromos hajtáslánc legköltségesebb elemét külső forrásoktól kénytelenek beszerezni).

Ezekre néhány példa: Magyarországon a Samsung SDI gödi és az SK Innovation komáromi beruházásai vagy az LG Chemicals Wroclaw-ban (Lengyelország) létesített üzeme, illetve a Tesla elektromos autói mellé kiépítette a saját LIB gyártó kapacitását. (vezetői interjúk)

A másik nagy kihívás a LIB gyártása során jelentkező környezetterhelés. Az elektromos autózás előnye, hogy a szennyezőanyagot nem helyben adja le a jármű, hanem a gyártás helyén, illetve erőművekben, kontrollált körülmények között. A teljes élettartam alatt kibocsátott CO₂ szint függ az elektromos áram forrásától és az akkumulátor, illetve a gépjármű gyártási helyétől és a felhasznált technológiától. A Nemzetközi Energia Ügynökség (IEA) számításai szerint mindössze 25%-kal kisebb CO₂ kibocsátás történik a teljes élettartam alatt egy tisztán elektromos jármű esetében, főleg azért, mert az elektromos áram tárolására szolgáló Li-ion akkumulátorok előállítása magas CO₂ kibocsátással járó folyamat és messze meghaladja a belső égésű motorokkal felszerelt járművek gyártása során keletkezett szennyezést. A Li-ion akkumulátor gyártási folyamata energiaigényes (jelentős mennyiségű elektromos áram, illetve fosszilis energiahordozó felhasználását igényli). Jelenleg egy koreai gyártású akkumulátor

minden egyes kWh-nyi kapacitásának megtermelésével 123 kg CO₂ szabadul fel, ahogyan az az 1. ábrán látható. A jövőbeli feladat a Li-ion akkumulátor gyártási technológiájának fejlesztése a környezeti terhelés mérséklése érdekében. (Maeva Philippet et al. 2019)

1. ábra: A Li-ion akkumulátor gyártási lépései során jelentkező GHG² kibocsátás

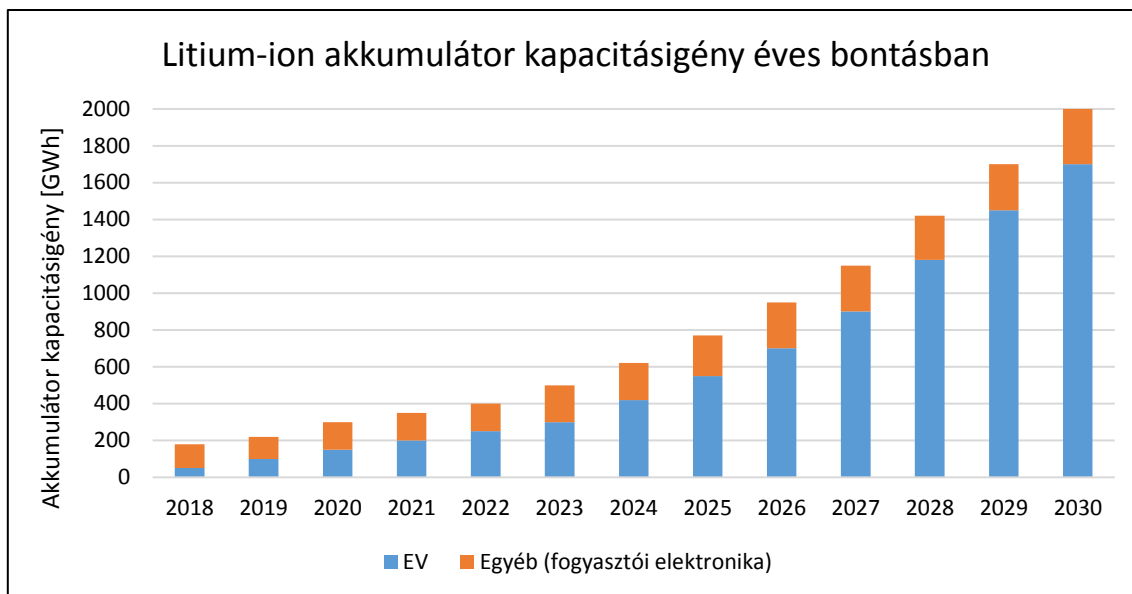

Forrás: Maeva Philippet et al. 2019 alapján saját szerkesztés

A világ lítium-ion akkumulátor igénye az előrejelzések szerint várhatóan körülbelül tízszeresére növekszik 2018 és 2030 között, elsősorban a járműiparon belüli strukturális átrendeződés, valamint a kereskedelmi és személyszállítású elektromos járművek (EV) előtérbe kerülése miatt, ahogy az alábbi 2. ábrán látható.

2. ábra: Az elektromos járművek számára szükséges akkumulátor kapacitás

² GHG: Greenhouse Gas: üvegházhatású gázok

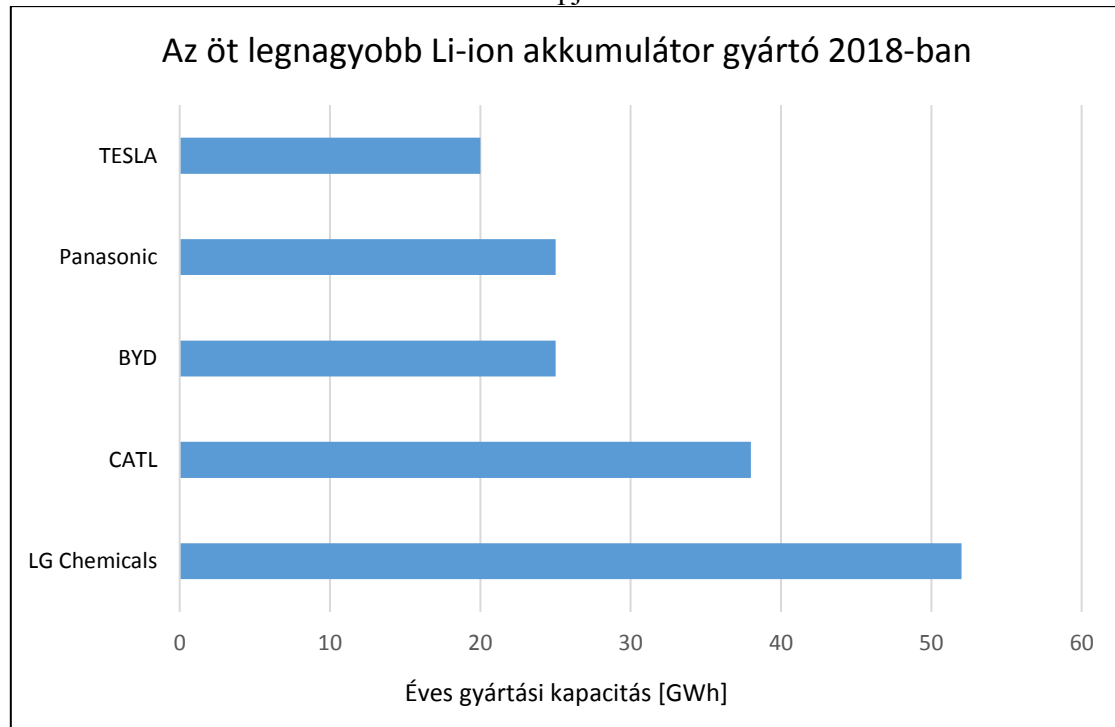
Forrás: Bloomberg NEF 2019 Electric Vehicle Outlook alapján saját szerkesztés

A lítium-ion akkumulátorok esetén a katód valamilyen fém-oxid elektróda, az itt használt anyag alapján szokás csoportosítani a különféle összetételű cellákat. A lítium-fémoxid készítése: forgó csökemencében magas hőmérsékleten a lítiumot fémmel (kobalt és nikkell vagy mangán) oxidálják. A lítium elektródapasztát kötőanyaggal és szén hozzáadásával nagy fordulatszámú centrifugában homogén eleggyé sűrítik, majd egyenletesen alumíniumfóliával vonják be. Az autóiipari Li-ion akkumulátorok esetében a katód elektróda gyártásánál az alábbi komponensek kerülhetnek felhasználásra: Lítium-kobalt-oxid (LiCoO_2 – LCO); Lítium-nikkell-mangán-kobalt-oxid (LiNiMnCoO_2 – NMC); Lítium-mangán-oxid (LiMn_2O_4 - LMO); és lítium-vasfoszfát (LiFePO_4 – LFP). Szakértői becslések alapján a katód elektróda gyártásához felhasznált anyagok iránti globális éves igény a 2015. évi 140 ezer tonnáról 2025-re évi 400 ezer tonnára fog növekedni. Mivel a Li-ion akkumulátorok teljesítményét jelentősen befolyásolja a katód alapanyagok minősége, ezért a legnagyobb gyártók létrehozták a saját katód alapanyaggyártó kapacitásaikat. (Lebedeva, N. et al. 2016).

Az anód jellemzően természetes vagy mesterséges grafit, ez kb. 1kg igen finom grafitot jelent 1kWh-ként, az elektrolit pedig folyékony lítium-hexafluorofoszfát (LiPF_6) vagy újabban lítium-tetrafluoroborát (LiBF_4). A lítium-polimer akkumulátoroknál a különbség, hogy a folyékony elektrolitot egy félig folyadék, félig szilárd halmazállapotú polimer gél helyettesíti. A katódot az anódtól elválasztó rész pedig a kerámia bevonatú szeparátor, amely biztosítja a Li ionok áramlását, de rövidzárlat esetén szigetelőként viselkedik. (Ogumi Zempachi et al. 2020; Arumugam Manthiram 2017)

A világ öt legnagyobb Li-ion akkumulátorgyártó cégét a 3. ábra tünteti fel a gyártási kapacitásaik alapján.

3. A legnagyobb Li-ion akkumulátorgyártó cégek 2018-ban az éves gyártási kapacitásaik alapján

Forrás: Benchmark Intelligence alapján saját szerkesztés

Ahogy az ábrán látható a világ legnagyobb akkumulátorgyártó cégei:

- Az LG Chemicals (Dél-Korea) a Chevrolet and Chrysler és a Nissan elektromos modelljeihez gyárt akkumulátorokat
- A CATL (Kína) számára jelenleg kihívás, hogy a másik négy versenytársa által gyártott akkumulátorokhoz hasonló minőségben állítsa elő a saját akkumulátorait.
- A BYD Company Ltd. (Kína) az akkumulátor gyártásban a világ legnagyobb kutatás-fejlesztési kapacitásával rendelkezik, a fő profilja városi közlekedésre szánt elektromos autóbuszok gyártása.
- A Toyota és a Panasonic (Japán) 51:49 tulajdoni hányaddal közös vállalatot alapított 2019-ban, amelynek feladata az autóipar számára az elektromos járművekhez akkumulátorok gyártása.
- A TESLA (USA) a saját elektromos autóihoz kiépítette a saját akkumulátorgyártó kapacitását.

Mellettük jelentősnek számít még az **SK Innovation (Dél-Korea)**, a Samsung SDI (Dél-Korea), valamint a Nortvolt (Svédország).

Az SK Innovation mellett a szintén akkumulátorgyártásban érdekelt Samsung SDI 390 milliárd forintból bővíti gödi akkumulátorgyárát, 1200 új munkahelyet teremtve ezzel. Emellett Miskolc déli ipari parkjában építi fel első európai gyárát az akkumulátorok gyártására szakosodott japán GS Yuasa is, az üzem alapkövét 2018 márciusban helyezték el. (vezetői interjúk)

4. Az SK Battery Hungary, Komárom

7.1. Előzmények

A dél-koreai beruházóknak köszönhetően Magyarország az elektromos autók akkumulátorainak 17. legnagyobb exportőre. Az 1953-ban Sunkyoung Textile néven megalakult cég 1997-ben alakult SK Group-pá. Az SK Group a harmadik legnagyobb csebol³ Dél-Koreában. A 81 ezer alkalmazottat foglalkoztató és 2015-ben 112 milliárd USD bevételű SK Group kb.: 87 cégből áll (ebből 16 jelen van a Koreai Tőzsdéken – KOSPI és KOSDAQ), amelyek az alábbi szektorokban tevékenykednek: (Céges honlap)

- **Energetika/vegyipar** (ez a szektor képviseli a legnagyobb arányt – legjelentősebb cégek: SK Corporation [Dél-Korea legnagyobb olajipari vállalata, az SK Group bevételeinek kb.: 40%-t hozza – kőolaj feldolgozás, petrolkémiai termékek, kenőanyagok]; SK Chemicals [polimer szálak és mágnesszalagok gyártása], SK Incheon Oil, az SK Gas [ez Dél-Korea cseppfolyósított földgáz nagykereskedője és disztribútora], valamint az **SK Innovation**)
- **Távközlés/IKT** (pld: SK Telekom Company Ltd., amely az SK Group árbevételének kb.: 20 százalékát hozza)
- **Szolgáltatások/kereskedelem** (pld: SK Networks; SK Engineering&Construction; SK Shipping; SK Securities)

³ A csebol (chaebol) a családi alapítású dél-koreai óriásvállalatok megnevezése. Ezek a vállalatok pedig nagy hatást gyakorolnak Dél-Korea gazdaságára, a Samsung cégcsoport bevételei például az ország GDP-jének 20%-át adják. Közismert csebol cégcsoportok még például a Hyundai, a KIA, az LG, a Daewoo és az SK. A csebolok jellemzője, hogy a vállalatorias több szektorban érdekelt, több cégből áll, és családi alapítású. A csebol családi irányítása többféleképpen is történhet. Van, ahol az alapító és családtagjai vezetik az összes céget, máshol a család irányítja az úgynevezett anyavállalatot, ami a leányvállalatokat felügyeli, így közvetett kontrollal rendelkezik az összes vállalat fölött. Lehetséges olyan struktúra is, hogy a család az anyacéget uralja, a leányvállalatok pedig egymás részvényeit birtokolják, hálózatot alkotva. **A csebolok különböző gazdasági ágazatokban is tevékenykednek egyidejűleg:** az elektronikai eszközök gyártásáról ismert Samsungnak egy időben autógyára is volt, de divatmárkával (FUBU) és szállodalánccal (The Shilla) is rendelkezik. Az LG Group a szórakoztató elektronikai és telekommunikációs eszközökön túl a vegyi anyagok és a műanyagok piacán is jelen van. A Hyundai áruházlánccal is rendelkezik, bár ma már ez is csak nevében tartozik a konglomerátumhoz, miután a Hyundai Groupot a 2000-es évek elején kormányzati nyomásra feldarabolták. Egy-egy csebol akár 20–50 céget is összefoghat.

A Korea Oil Corporation néven megalapított cég a több mint 55 éves tevékenysége során a kőolaj kitermelés és feldolgozás mellett a vegyiparban és az elektronikai ágazatban is fontos szereplővé vált. A jelenleg SK Innovation néven működő cégnél 2006 óta gyártanak lítium-ion akkumulátorokat, partnereik között található többek között a Hyundai-KIA, a Volkswagen és a Daimler is. (interjúk alapján)

A kőolajgyártás a mai napig fontos része az SK Innovation tevékenységének. Dél-Koreában elsőként ők valósították meg a lítium-ion akkumulátor elválasztót, igazi versenyelőnyt szerezve ezzel az információs és elektronikaianyag-ágazatban, és az autópárhban is. Az SK Energy Korea vezető finomítója, vegyipari ágazatunk, az SK Global Chemical pedig a petrolkémiai szektor fontos szereplője. Kenőanyagüzletáguk, az SK Lubricants több mint 50 országba szállít minőségi alapolajokat, huszonöt országba pedig kész kenőanyagokat. Az SK Innovation 2005-ben kezdte meg a lítiumion-akkumulátorok fejlesztését elektromos járművekhez, amik 2006-ban már gyártásba is kerültek. Az első nagy mérföldkövet 2010-ben érték el, amikor Korea első elektromos autójának, a Hyundai BlueOn-jának, és a Kia Ray modelljének akkumulátor beszállítói lettek. Alig egy évvel később a Mercedes-AMG is a céget bízta meg elektromos szuperkocsija, az SLS AMG E-Cell akkumulátorának gyártásával. Így lett az SK Innovation az autógyártók megbízható partnere a világ minden részén. (interjúk alapján)

A dél-koreai daejeoni, 100 MW teljesítményű akkumulátor gyártósort 2012-ben újabb gyártósorral bővítették Seosanban, a teljesítményt 200MW-ra növelve, így ma már évente 30.000 elektromos autót tudnak ellátni akkumulátorokkal. És ez a kereslet egyre csak nő. Ezért újabb és újabb gyártósorokat és teljes gyárépületeket hoznak létre, hogy partnereik igényeit kielégíthessék. (SK BH céges weboldal)

Az SK Innovation megrendelés-állománya akkumulátorokra a tavalyi év végére 500 GWh-ra emelkedett az egy évvel korábbi 320 GWh-ról. Kínában az SK Innovation első gyára Csangcsouban (Changzhou) 2019 második felében kezdte meg a termelést 7,5 GWh kapacitással. Az idei év végére fejeződik be a második üzem építése Jencsengben (Yancheng) 20 GWh kapacitással. Az SK Innovation befektetést tervez a kínai EVE Energy Co. Ltd. vállalatba is, ami további 8,5 GWh-val növelné meg akkumulátor-gyártási kapacitását. Kim Jun szerint 2025-re az eladott új autóknak globális szinten 10%-át adják majd az elektromos autók, míg 2030-ra azok 20%-át. Az SK Innovation akkumulátor-gyártási kapacitása 2030-ra eléri az évi 200 GWh-t. (céges honlap)

Az SK Innovation 2023-ban 727 millió USD beruházással az Amerikai Egyesült Államokban (Georgia államban Jackson megye) szintén felépít egy elektromos autók hajtásához alkalmas akkumulátorokat gyártó üzemet, amelynek éves termelési kapacitása 11,7 GWh áramtárolási

kapacitású akkumulátor lesz. A későbbi tervek szerint a gyártó kapacitás bővítésére is sor kerül 1,5 milliárd USD összeggel.

Az SK Innovation, amely eddig 177,5 milliárd forintot fektetett be Magyarországon, és 750 munkahelyet teremtett, közel 100 milliárd forintos beruházással elektromos autókban használható akkumulátorcellák sorozatgyártását, valamint akkumulátormodulok és -packek összeállítását kezdte meg 2020-tól a Komáromi Ipari Parkban. (Maknics 2020; Forbes 2020)

2017-ben indultak meg a tárgyalások az SK Innovation-nal. Számukra külön E-on transzformátor házat kellett építeni a már meglévő mellé. A 120 kV távvezeték mellett jelentős iparvíz és szennyvízkezelési igényük is volt, ezért Almásfüzitő és Komárom határában bővíteni kellett a szennyvíztelepet, illetve a Szent-Pál szigeten új kutakat kellett fúrni. (interjúk alapján)

A beruházási helyszínválasztás okai: (interjúk alapján)

- Jelentős kormányzati támogatás a beruházásokhoz a magas hozzáadott értéket előállító termelési tevékenységek és a legkorszerűbb gyártási technológiák Magyarországra telepítése miatt.
- Jól képzett helyi munkaerő. (bár ezt egyre nehezebb megtalálni)
- A komáromi térség kedvező fekvése. Rendkívüli adottságokkal rendelkezik Komárom városa a közlekedés és a megközelíthetőség terén is, mivel a központban keresztezi egymást két jelentős főútvonal az 1-es és a 13-as számú. Hatalmas forgalmat bonyolít le a hazai és nemzetközi vasútforgalom, mind személy és teherszállítás terén. Az M1-es számú autópálya a településtől déli irányban 8 km-re halad el, emellett határváros is. A település jellemzői pozitívan hatnak a gazdasági szereplők bevonására.
- Magyarország, ezen belül Komárom-Esztergom megye az európai logisztikában kedvező helyet foglal el, ezért nem zárható ki a további, újabb első és második körös (fejlesztő, kapacitásbővítő) beruházások lehetősége. Budapest-Bécs-Pozsony háromszög középpontjában fekszik a megye. **Nagyon jó logisztikai adottságokkal rendelkezik a régió. - WV csoport Pozsony, Hyundai Galánta, Jaguar Nyitra, Audi Győr, Suzuki Esztergom.** Megjegyzendő, hogy Komárom számára az intermodalitásban rejlő lehetőségek egyelőre még nem kellően kihasználtak. Legjelentősebb kiaknázatlan potenciált a szlovák kapcsolatok rejtik. Ennek új lökést adhat a Révkomárom-Komárom között megépülő új Duna híd és az Esztergomonál átadott teherkomp, valamint a várost az M1-es autópályával összekötő gyorsforgalmi út, továbbá a jelentős kapacitású párkányi és ebedi teherpályaudvarok tervezett

rekonstrukciója a határon átívelő integrált területi beruházás keretében. E tervezett fejlesztések a meglévő, de alulhasznosított szlovákiai kikötő- és vasúti logisztikai kapacitásokhoz is kapcsolatot biztosíthatnak.

A vállalat Battery üzletága a Komáromi Ipari Parkban megvásárolt 43 hektáros területen létesítette első 7,5 GWh kapacitású európai gyáregységét. Az **SK Battery Hungary** üzemében teljesen elektromos és plug-in hibrid járművek akkumulátoraihoz használatos lítium-ion akkumulátorcellák, modulok és packek készülnek. A piaci környezet változása, a nagy autógyártók elektromos autózás irányába történő elmozdulása viszont újabb beruházásra ösztönözte az SK Innovation menedzsmentjét. Ennek eredményeként 2019 februárjában bejelentették: közel 239 milliárd forintból egy második akkumulátorgyárat is felépítenek majd Komáromban, amely 1000 új munkahelyet jelent. Az új egység az első gyár építéséhez megvásárolt 43 hektáros telek 11,7 hektárnyi részén fog megvalósulni, 10 GWh-val növelve az éves gyártókapacitást. A kibővített termelés 2021. évi elindításával a komáromi gyár maximális kapacitásával évi 250 ezer elektromos autóhoz biztosíthat akár 500 kilométeres hatótávot jelentő, harmadik generációs EV-akkumulátorokat.

7.2. Az SK Battery Hungary működése, jövőbeli tervei (interjúk alapján)

Az SK BH szervezeti felépítése: a főbb területek élén dél-koreai menedzser van. A céges kultúra eltér a KEM-beli japán, kínai, európai és amerikai székhelyű nemzetközi nagyvállalatok helyi gyáregységeiben meglévő céges kultúrától. Ez nem a hierarchikus szervezeti struktúrában, az egyes folyamatok/technológiák műveletelemekre való lebontásában, az egyes technológiai lépések minőségbiztosított működésében, vagy a rövid értéklánc miatti viszonylag szűk mozgástérben (KEM-ben a gyártás és az összeszerelés van, de stratégiai fejlesztési, marketing/disztribúciós döntéseket az SK Innovation koreai központjában hozzák meg) nyilvánul meg. Az eltérés lényege, hogy **a dél-koreai helyi menedzsment nem szándékozik a későbbiekben sem a háttérbe vonulni és fokozatosan átadni a felső vezetői pozíciókat a helyi menedzsmentnek** úgy, ahogyan például a japán tulajdonú Bridgestone Tatabánya Termelő Kft. esetében történt.

Emellett szintén a dél-koreai kultúrára jellemző, hogy az erősen hierarchikus társadalmi berendezkedés és az autokrata vezetési stílusra való hajlam és a korlátozott, sokszor egyirányú (felülről lefelé történő) információáramlás mellett, **minden gyártási és működési problémát igyekeznek „házon belül”, külföldi cégek kizárásával megoldani a horizontális és vertikális integráció keretében.** Az előre történő vertikális integrációban a cég törekszik a LIB gyártáshoz szükséges alapanyagok és egységek feletti ellenőrzés kézben tartására. Az SK Innovation erre a területre specializálódott, hasonló kultúrájú dél-koreai beszállítókkal

dolgozik, azaz igyekszik a külföldi beszállítóktól való függőséget csökkenteni és optimalizálni a saját beszállítói láncát.

A horizontális integráció keretében a vállalat arra törekszik, hogy minél több piacon növelje az üzleti részesedését. Erre példa, hogy az SK Innovation 100% tulajdonában lévő SK BH mellett létrejött a Volkswagen (VW) csoporttal 50-50% tulajdonosi szerkezetű SK Manufacturing is.

Az európai autógyártóknak egyre szigorodó károsanyag-kibocsátási követelményeknek kell megfelelniük, amelynek hatására nagyobb szerepet szánnak az elektromos autóknak a termék portfoliójukban. A termeléshez nélkülözhetetlen akkumulátorokat ázsiai beszállítóktól megvásárolják. A látványosan megugró keresletre reagálva ezek a szereplők sorra kezdték építeni európai üzemüket, köztük volt az SK Innovation is, amelynek Komáromban már második akkumulátorgyára épül. **A dél-koreai vállalat még több akkumulátort akar előállítani európai partnerének, a Volkswagennek (VW), ezért bővíteni fogja a második komáromi üzemét, amely így a korábbi 10 GWh helyett összesen 16 GWh-val növeli az éves gyártókapacitást. A VW csoporttal közös vegyesvállalat (50-50% tulajdoni részarány) SK Manufacturing néven fog működni. (interjúk alapján)**

Az elektromos hajtásláncok erőforrásainak (LIB) a gyártási technológiája – bár magas hozzáadott értéket jelentő termékről van szó – kevésbé összetett, mint a hagyományos belső égésű robbanómotorral (ICE) felszerelt gépjárművek erőforrásainak a gyártása, valamint azokhoz viszonyítva költséghatékonyabb tevékenység. A cellák gyártási költségeit az anyag és energiafelhasználás (10%); a munkaerő bér és járulék költségei (10%), a minőségbiztosítási, karbantartási folyamatok (20%), valamint az értékcsökkenés (60%) adódnak.

A SK BH által alkalmazott LIB gyártási technológiákat sehol máshol nem lehet megtanulni, azok speciális, egyedi jellege miatt. Ugyanezen okból az ICE autókat gyártó cégeknél és ezek beszállítóinál elsajátított szakmai ismeretek (néhány kivételtől eltekintve) nem adaptálhatók. A gyártási folyamatok hatékonyságának és minőségi színvonalának emelése érdekében minden innovatív megoldásra nyitottak.

Termelés: 5 gyártósor (ebből jelenleg 3 üzemel, a másik kettő 2020. végére lesz üzembe helyezve). A gyártási kapacitások teljes felfuttatásával évente 250 ezer elektromos autóhoz tudnak Li-ion akkumulátort biztosítani.

A gyártási folyamat részei:

- elektróda gyártás
- cella összeszerelés
- formázás

Gyártás támogatás: Logisztika, EHS⁴ (tűz, katasztrófavédelem, ipari biztonság), Utility

Minőségügy: gyártás előtti alapanyagok ellenőrzése, gyártás közbeni és végellenőrzés

Általános támogató terület: pénzügy, HR, beszerzés

Az SK BH jelenleg 1200 fő munkavállalót foglalkoztat, amelynek 19-20%-a szlovák állampolgár (Felvidék); 1%-a pedig dél-koreai. A teljes munkavállalói létszámból 800 fő operator, 30 fő pedig mérnök. A felsőfokú műszaki végzettségük terén a cégnek folyamatmérnökökre és minőségügyi mérnökökre van szüksége vegyészmérnöki, villamos mérnöki, mechatronikai mérnöki háttérrel. A műszaki menedzsereket nem preferálják.

Az SK Innovation által létesített két magyarországi SKBH gyárának együttes értéke 416 milliárd forint, és összesen 2500 embert fog foglalkoztatni a beruházásokat követően a gyártókapacitások teljes felfuttatásával.

5. Következtetések

Az SK Battery Hungary Kft. üzleti folyamataira a koronavírus járvány nem gyakorolt szignifikáns hatást.

Ennek valószínűsíthető okai (az interjúk alapján):

- **Az elektromos autók piaci szegmensét a járvány nem vetette vissza annyira, mint a járműipart összességében.** Míg a hagyományos belsőégésű motoros autók (ICE) iránti kereslet visszaesett a járvány kitörését követő időszakban, addig a 27 EU-tagállam összességében a külsőleg tölthető elektromos személygépkocsik (a tisztán elektromos BEV és a plug-in hibrid PHEV kategóriák) piaci részesedése az egy évvel korábbinak a duplájára emelkedett, több mint 167 ezer autó eladásával 6,8%-ra. Vagyis Európában minden tizenötödik eladott személygépkocsi elektromos volt március végéig. Magyarországon az első negyedév negatív tendenciái érvényesültek mind az új, mind a használtan külföldről behozott autók értékesítésében. Az előbbieket esetében a visszaesés 4,9%-os, az utóbbiaknál 4%-os volt március végéig, majd lényegében befagyott a piac.

⁴ A magyarországi gyártó cégeknél keresettek az EHS koordinátorok. Azért van szükség rájuk – általában helyben, saját alkalmazottként – mivel különböző veszélyességi fokú gyártó gépekkel, hatalmas csarnokokban dolgozik pár száztól több ezer főig nagyon sok munkavállaló. Az EHS koordinátorok legfőbb feladata egy gyártó cégnél, hogy a megfelelő munkavédelmi, környezetvédelmi vagy tűzvédelmi intézkedéseket létrehozzák, kialakítsák és betartassák a szervezeten belül. Munkavédelemhez hozzátartozik a megfelelő védőruha alkalmazásától kezdve a biztonságos utakon való haladás a gyártócsarnokon belül. Amennyiben egészségre káros üzemi környezetről beszélünk, csökkenteni kell a kockázatát az üzemi baleseteknek és fokozni kell a munkavállalók hosszú távú egészségének megővését (pl. esetleges halláskárosodás a zajos gépek mellett). Ha a gyártó cég gyártás közben bármilyen környezetre káros mellékterméket termel, ennek a megfelelő kezelése, eltávolítása (pl. szennyvíz elvezetése) felkerül a megoldandó feladatok listájára az EHS-es kollégához. (interjúk alapján)

Az elektromos szegmensben azonban látványos volt a növekedés: a BEV és PHEV járművek piaci részesedése elérte a 3%-ot.

- Az Európai Unió vezetői erőteljesen elkötelezték magukat a járvány utáni „zöld gazdasági újjáépítés” mellett, és ebben Magyarország is kivételes iparfejlesztési lehetőséget lát. A tagállamoknak a gazdasági szektorok – mint az energia és a közlekedés – összekapcsolásával kell új értékláncokat teremteni. Ennek mentén alakulnak ki olyan okos mikrohálózatok, amelyek nagymértékben digitalizáltak, és képesek kezelni az elektromos járművek töltése mellett a különböző energiatárolási technológiákat is.
- A komáromi gyár 2020. januárjában indította el a sorozatgyártást, egy előre meghatározott gyártási ütemterv és megrendelés állomány alapján. **Az éppen felfutóban lévő gyártókapacitás még nem érte el a maximumát 2020. március 11-ig, amikor Magyarországon kihirdetésre került a járványügyi vészhelyzet. A járvány ellenére a termelés bővülése és az új munkatársak felvétele változatlan ütemben folyt és jelenleg is folyik.** (Egy már teljes kapacitáson működő üzemnél talán más lehetett volna a COVID-19 hatása). A cég egyébként készül a 2020. végén esedékes, a járműipari beszállítók számára kötelező IATF 16949 auditra.
- **Az SK Innovation első és második körös beszállítói (TIER 1. és TIER 2.) túlnyomórészt szintén dél-koreai cégek közül kerülnek ki, azaz a vállalat igyekszik a külföldi beszállítóktól való függőséget és a globalizált, sokszereplős, hosszú és sérülékeny beszállítói láncok hatásait kiküszöbölni.**
 - A járvány felszínre hozta a kontinenseken átnyúló, koncentrált termelési láncok problémáit. Az erős piaci verseny által kikényszerített költséghatékonyság, a minőségre és a méretgazdaságosságra való törekvés mellett látszik, hogy számos terméknek (alapanyag, alkatrészek, részegységek) van kevés számú, vagy egyetlen termelője, sokszor egy távoli országban. A just-in-time rendszerek egyre szélesebb körben való bevezetése, a szigorú készletgazdálkodás pedig még elősegítette a struktúra sérülékenységét. A kialakuló hiány pedig hirtelen kezelendő komoly problémává vált.
 - A méretgazdaságosság kérdése továbbra sem lesz megkerülhető, nem gyárthat minden ország mindent. Ugyanakkor valószínű - és erre állami ösztönzők is jönnek majd – **hogyan a nagy gazdasági régiók - az USA, Európa és Kína a hozzájuk kapcsolódó “szatellit” területekkel a mostaninál önállóbb termelési centrumokká alakulnak majd bizonyos termékek esetében, a nagy régiók közötti kereskedelem pedig a korábbinál kevésbé lesz intenzív.**
 - A jövőben nem akar majd egyetlen ország sem arra kényszerülni, hogy másoktól kérjen segítséget a kialakuló hiányok kezelésének érdekében, illetve vállalati

szinten is fontos lesz ezen kockázatok kezelése. Ebbe a sorba beilleszkedik az SK BH vállalati stratégiája is.

- **Az SKBH LIB gyártósorainak ellátására a LIB négy fő komponensét biztosító cégek zöme azonos kultúra és értékrend mentén működő dél-koreai csebol, amelyek szintén KEM telephelyet választottak maguknak, követte Magyarországra az SK Innovation-t: Doosan (Környe), Lotte Aluminium (Tatabánya), Soulbrain (Tatabánya) lerövidítve a globális beszállítói láncokat.**

A koronavírus által előidézett gazdasági recesszió miatt (reálgazdasági és pénzügyi bizonytalanságok) „visszalassultak a dolgok”, de a rugalmasság, kreativitás is segíthet a talpon maradásban. A cég nyitott a korszerű vezetési és menedzsment módszerek elsajátítását célzó tudástranszferre is, működésének még hatékonyabbá tétele érdekében.

6. Összefoglalás

A COVID-19 járvány negatív hatásai érezhetőek voltak globális szinten a hagyományos belsőégésű motoros személygépkocsikat és haszongépjárműveket gyártó és értékesítő járműipari szektorban is, mivel a legtöbb járműgyártó (OEM) leállásra vagy csökkentett üzemmódban történő működésre kényszerült egyrészt a globális beszállítói láncok leállása miatt, ahonnan a gyártáshoz szükséges alapanyagok és alkatrészek beszerzése történt. A járvány terjedésének lassítását célzó karantén-intézkedések miatti gazdasági recesszió következtében pedig az ügyfelek elhalasztották az új ICE gépjárművásárlási döntéseiket, a megrendelés állomány drasztikus zsugorodását előidézve.

Ugyanakkor a járműipar EV szegmensében a járvány hatásai jóval mérsékeltebbek voltak. Az elektromos hajtásláncú járművek iránti kereslet nem, vagy csak minimális mértékben esett vissza, és a piaci részarányuk szignifikánsan növekedni fog a globális járműpiacon belül a közeljövőben. Köszönhető ez az egyre szigorodó klíma- és környezetvédelmi előírásoknak, a gazdaság zöldítésére vonatkozó törekvéseknek társulva az EV elterjedését célzó állami szubvenciókkal is.

Az elmúlt évek trendjei alapján Magyarország – ahol szintén jelentős gazdasági súlyt képvisel a feldolgozóiparon belül a járműipar – kihasználhatja a járműiparon belüli szerkezeti átrendezésből adódó lehetőségeket. 2018-2020 között több jelentős dél-koreai, japán és kínai, az EV gyártásban, illetve ezek erőforrásainak (LIB) előállításában érintett cég választotta Magyarországot (és ezen belül néhány Komárom-Esztergom megyét) gyártási kapacitásbővítésének európai színhelyéül.

Az esettanulmányban bemutatott, LIB gyártó komáromi SK BH üzleti folyamataira a járvány nem gyakorolt hatást, a felfutóban lévő gyártó kapacitások kiépítése zavartalanul folytatódott. Ennek okai az EV iránti kereslet jövőbeli felfutása mellett a dél-koreai céges kultúrában keresendő, amely mindig is törekedett a külföldtől való függetlenedésre. Ez megnyilvánul a saját beszállítói láncának rövidítésében és optimalizálásában (a szintén Komárom-Esztergom megyébe betelepült dél-koreai beszállítókkal és alvállalkozókkal dolgoztatás), amely sikeresnek bizonyulhat a későbbiekben is, csökkentve a járvány hatásainak való kitettséget.

A koronavírustól függetlenül az utóbbi időben elindult egy alkalmazkodási folyamat a magyar cégek körében is, amelyek szintén igyekeznek újra pozicionálni a termelésüket, újra gondolva a munkaerő kapacitást, a termelési láncstruktúrát és a készletezési politikát. Ebben segíthet a fenti példa végig gondolása is.

Másfelől a megyei KKV-k egyelőre nem rendelkeznek azzal a kapacitással, technológiai tudással, tőkével, menedzsment, szervezeti és munkakultúrával, amely lehetővé tenné, hogy az SK BH 1. vagy 2. vonalas beszállítói körébe bekerülhessenek importot kiváltó helyettesítő termékekkel, magas hozzáadott értékű szolgáltatásokkal (energiamenedzsment, hulladékgazdálkodás, prediktív analitikai szolgáltatások). Azonban az LIB gyártókapacitások Komárom-Esztergom megyébe történő telepítése számos jól fizetett munkahelyet teremt, amely fizetőképes keresletet generál. A helyi cégeknek ezen igények kielégítésére lenne célszerű törekedniük helyben előállított, jó minőségű és környezetbarát termékkel és szolgáltatásokkal, amire fel lehet őket készíteni és ebben az Eduvus Egyetemnek is lesznek feladatai.

Felhasznált irodalom

1. *OECD (2020): Coronavirus (COVID-19): SME Policy Responses; Hungary 76-77 p.*
2. *Bloomberg NEF 2019 Electric Vehicle Outlook*
3. *Lebedeva, N., Di Persio, F., Boon-Brett, L.: Lithium ion battery value chain and related opportunities for Europe, European Commission, Petten, 2016*
4. *Ogumi, Zempachi & Arai, Hajime & Abe, Takeshi & Morita, Masayuki. (2020). Present LIB Chemistries. 1-35. doi 10.1002/9783527610426.bard110005.*
5. *Budde-Meiwes, Heide & Drillkens, Julia & Lunz, Benedikt & Muennix, Jens & Lehner (maiden name Rothgang), Susanne & Kowal, Julia & Sauer, Dirk (2013): A review of current automotive battery technology and future prospects. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part D: Journal of Automobile Engineering. 227(5); 761-776.; doi 10.1177/0954407013485567.*
6. *Maeva Philippot; Garbiñe Alvarez; Elixabete Ayerbe; Joeri Van Mierlo; and Maarten Messagie: Eco-Efficiency of a Lithium-Ion Battery for Electric Vehicles: Influence of Manufacturing Country and Commodity Prices on GHG Emissions and Co Batteries 2019, 5, 23 doi:10.3390/batteries5010023*
7. *Arumugam Manthiram (2017): An Outlook on Lithium Ion Battery Technology ACS Central Science doi: 10.1021/acscentsci.7b00288*
8. *Jae C. Jung; Elizabet Sharon (2019): The Volkswagen emissions scandal and its aftermath Global Business and Organisational Excellence 38 (4) 6-15; doi: 10.1002/joe.21930*
9. *Christian Brand (2016): Beyond ‘Dieselgate’: Implications of unaccounted and future air pollutant emissions and energy use for cars in the United Kingdom Energy Policy Vol. 97, 1-12; doi:*
10. *Janene Pieters (2017): Netherlands suspects Fiat of Diesel software fraud <https://nltimes.nl/2017/07/11/netherlands-suspects-fiat-diesel-software-fraud> 2020.07.03.*
11. *Janene Pieters (2020): Suzuki and Jeep caught messing with emission tests <https://nltimes.nl/2020/01/23/suzuki-jeep-caught-messing-emission-tests> 2020.07.03.*
12. *IEA (2020), Global EV Outlook 2020, IEA, Paris <https://www.iea.org/reports/global-ev-outlook-2020> 2020.07.03.*
13. *Európai Bizottság (2019): A Bizottság közleménye. Az európai zöld megállapodás COM (2019) 640. final*
14. *European Environment Agency /EEA/ (2018): Electric vehicles from life cycle and circular economy perspectives; TERM 2018: Transport and Environment Reporting Mechanism (TERM) report No 13/2018 ISSN 1977-8449; doi:10.2800/77428*
15. *Benchmark Mineral Intelligence: Who is winning the global lithium ion battery arms race? <https://www.benchmarkminerals.com/who-is-winning-the-global-lithium-ion-battery-arms-race/> 2020.07.06.*
16. *Yeon Baik, Russell Hensley, Patrick Hertzke, and Stefan Knupfer (2019): Making electric vehicles profitable MacKinsey & Company <https://www.mckinsey.com/industries/automotive-and-assembly/our-insights/making-electric-vehicles-profitable#> 2020.07.02.*

17. *Saskia Hausler, Kersten Heineke, Russell Hensley, Timo Möller, Dennis Schwedhelm, and Pei Shen (2020):* The impact of COVID-19 on future mobility solutions; MacKinsey & Company <https://www.mckinsey.com/industries/automotive-and-assembly/our-insights/the-impact-of-covid-19-on-future-mobility-solutions> 2020.07.09.
18. *Forbes:* Miközben a világ Kínára figyel, ázsiai cégek egy magyar megyében építik az elektromos autók mini-Detroitját 2020 <https://forbes.hu/uzlet/mikozben-a-vilag-kinara-figyel-azsiai-cegek-egy-magyar-megyeben-epitik-az-elektromos-autok-mini-detroitjat/> 2020.07.03.
19. *Maknics Zoltán (2020):* Komárom-Esztergom Megye Gazdasága, TOP-100 <https://www.kemkik.hu/hu/komarom-esztergom-megyei-kereskedelmi-es-iparkamara/cikkek/top-100-komarom-esztergom-megye-gazdasaga-111115> 2020.07.03.
20. *SK Battery Hungary céges weboldal:* <https://www.skbhungary.com/en/> 2020.07.03.

WEGE DER DIFFERENZIERUNG IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

ANNA PERES, Hochschulprofessorin
EDUTUS-Universität
peres.anna@edutus.hu

DOI [10.47273/AP.2020.20.106-119](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.106-119)

ABSTRAKT

Im Zentrum des Artikels steht die Suche nach Wegen, wie man mit Hilfe des differenzierenden Unterrichts die Neugierde der Lernenden, die Sprache grundsätzlich selber zu erkunden und die innere Motivation, selbstständig Antworten auf die Fragen zu finden, aufbewahrt werden kann.

Potenziale freizulegen, selbstständiges Lernen zu ermöglichen, Wissen begeisternd zu vermitteln, die Kraft in der Vielfalt eines Teams aufzuzeigen sind Aspekte des Unterrichts, die erheblich dazu beitragen können, den Lernenden die Fremdsprache erlebnisorientiert beizubringen.

Wenn Klassenzimmer und die Alltagsrealität der Studierenden in den Aufgabenstellungen nicht streng auseinandergelassen sind, wird es ermöglicht, relevante Inhalte auch außerhalb des Unterrichts zu animieren und somit eine breite Palette der Differenzierungsmöglichkeiten aufzuzeigen.

ABSTRACT

The differentiating teaching method allows us to sustain the students' curiosity so they can discover the language themselves, furthermore it allows us to maintain their motivation to independently find the answers to the questions.

Unlocking potential, enabling independent learning, imparting knowledge enthusiastically, demonstrating the strength in the diversity of a team are aspects of teaching that can make a significant contribution to teaching students the foreign language in an experience-oriented manner.

If the classroom and the everyday reality of the students are not strictly separated in the tasks, it is possible to animate relevant content outside of class and thus demonstrate a wide range of differentiation options.

I. Einführende Gedanken

Lernen und Lehren ist ein Prozess mit unebenen Kurven und schönen Ausflügen. Es liegt eben seinem Prozesscharakter zugrunde, dass man seinen eigenen Weg gehen kann, einmal mit eiligeren Schritten, ein anderes Mal langsamer. Als Lehrende seit über zwei Jahrzehnten kann ich überzeugt behaupten, das Schönste am gemeinsamen Weg die Begleiterrolle selbst ist: schafft man es, auf die individuellen Bedürfnisse der Lernenden einzugehen und zu erkennen, dass mit einem lobenden Wort mehr erreicht werden kann, als mit Kritik, dann ist viel dafür getan, motivierend maßgeschneiderte Unterstützung zu geben.

In diesem Sinne ist es nicht besonders angebracht, bei der Differenzierung über Fortgeschrittene und Schwächere, oder eben über Leistungsstarke und Leistungsschwache zu unterscheiden. Erst in Bezug auf den eigenen Lernweg lässt sich über starke, mittelstarke, etwas langsamere Fortschritte zu sprechen. Wörter, Fachwörter sind aber korpuskularem Charakter. Im Folgenden beziehen sich die genannten Kategorien erst der Einfachheit halber auf die Unterrichtssituation, im Klassenraum mit Differenzen erfolgreich umzugehen und die Lernenden bestmöglich fördern zu können.

II. (Günstige) Voraussetzungen für die Differenzierung

Eine bedeutende gesellschaftlich-bildungspolitische Errungenschaft der vergangenen Jahrzehnte ist, dass Kinder mit Lernstörungen im Unterrichtsprozess immer mehr mit Erfolg unterstützt werden können. Ohne die Bereitschaft, Bücher, Lernmaterialien zu entwickeln, entsprechende Methoden anzuwenden, um Leistungsvermögen nach einer breiteren Palette zu differenzieren, wäre es kaum möglich gewesen (vgl. Heimlich 2016: S. 20).

Lernstörung ist aber immerhin die extremste Variante der bunten Vielfalt, die die individuelle Besonderheit jedes einzelnen Lernenden beschreibt. Im Lernprozess funktioniert man ebenfalls nach seiner exklusiven Beschaffenheit: je nach Erfahrungen, Lerngeschwindigkeit, Motivation, Ausdrucksmittel, Strategien, Interessenkreis und Ziele etc. verfügt man über Bedürfnisse anderer Art.

Der diverse Charakter von Individualität und die Funktion der Motivation beim Lernen werden in der Studie von Andreas Krapp ganz exakt und bestens abgebildet:

„Doch hinter den scheinbar identischen deskriptiven Kategorien können sich ganz unterschiedliche psychologische Sachverhalte verbergen, die auf jeweils unterschiedlichen psychologischen Wirkmechanismen beruhen. Dies wird offensichtlich, wenn man z.B. das

Gefühl des Wohlbefindens eines am Badestrand dösenden Urlaubers mit dem Wohlbefinden eines Bergsteigers vergleicht, der gerade die letzten Meter einer für ihn extrem schwierigen Klettertour bewältigt – oder eines Schülers, der nach einer längeren Phase des intensiven Nachdenkens und Ausprobierens endlich die richtige Lösung einer Mathematikaufgabe gefunden hat, weil er mit einem Mal das zugrundeliegende mathematische Prinzip verstanden hat. Ähnliches gilt für das Erleben intrinsischer Motivation. Sie wird auf der deskriptiven Ebene im Allgemeinen als ein motivationaler Zustand beschrieben, der den inneren Neigungen und Wünschen der handelnden Person entspricht und zu dessen Aufrechterhaltung keine extrinsischen Anreize (z.B. Lohn oder Strafe) erforderlich sind (Krapp 2005: S.638).“

Im Sinne der oben geschilderten Gründe gilt es, dass es im Prinzip keine homogene Gruppe gibt.

Für die erfolgreiche Durchführung differenzierender Methoden wird im Optimalfall als bestimmender Faktor eine motivierte Lehrkraft vorausgesetzt, der bereit ist, konzentriert die Aufmerksamkeit zu teilen, sich effektiv vorzubereiten und auf die individuellen Bedürfnisse der Lernenden einzugehen.

Bezüglich der Lernerseite sollte im Zeichen der Heterogenität eine Diagnose über die Stärken und Schwächen jedes einzelnen vorhanden sein, damit die Ziele bestmöglich personifiziert werden können.

Weitere ausschlaggebende Aspekte des Voraussetzungsfeldes der erfolgreichen Differenzierung sind die optimale Lernumgebung und die gemeinsam vereinbarte Angabe der minimalen Anforderungen. Und nicht zuletzt liegt der gemeinsamen Arbeit in der Lerngruppe selbstverständlich die Akzeptanz von Unterschieden zugrunde.

III. Differenzierung – Rahmensatz

Grundsätzlich lassen sich zwei Typen von Differenzierung unterscheiden: äußere und innere Differenzierung. Während die erste eine stärkere Rolle des Pädagogen voraussetzt, drückt sich im Falle der letzteren die Dominanz der Lernendenrolle in den Vordergrund.

„Von äußerer Differenzierung spricht man

a) bei der Zuordnung eines Schülerjahrganges in die verschiedenen Schulformen des mehrgliedrigen Schulsystems (z.B. Hauptschule, Gymnasium), b) wenn Schüler in

fachspezifische Leistungsgruppen mit unterschiedlichen Anforderungen eingeteilt werden (z.B. in der Gesamtschule) oder c) wenn sie neben dem gemeinsamen Unterricht in den Pflichtfächern dann auf verschiedene Wahlpflichtfächer (z.B. auf der AHS-Oberstufe) aufgeteilt sind. Bei der äußeren Differenzierung bleiben die Schülergruppierungen im Allgemeinen in ihrer Zusammensetzung über einen längeren Zeitraum gleich. Die einzelnen Gruppen werden räumlich getrennt voneinander unterrichtet.

Innere Differenzierung ist hingegen meist (aber nicht ausschließlich) fachbezogen und betrifft alle didaktisch-methodischen Maßnahmen innerhalb eines gemeinsamen Klassenunterrichts, die darauf abzielen, den individuellen Begabungen, Fähigkeiten und Interessen der Schüler gerecht zu werden. Innere Differenzierung (manchmal wird für sie auch der Ausdruck Binnendifferenzierung verwendet) findet grundsätzlich in der heterogenen Lerngruppe statt. Sie will in bestimmten Lernbereichen, trotz unterschiedlicher Lernvoraussetzungen, möglichst alle Schüler unter Einsatz entsprechender Arbeitsweisen bzw. Arbeitsformen und Arbeitsmittel zur Beherrschung der als grundlegend erachteten Lernziele führen. Das kann in manchen Fällen bis zur Individualisierung des Unterrichts gehen. Dabei bewältigen Schüler einzeln oder partnerschaftlich mit nach Schwierigkeitsgrad entsprechend gestalteten Unterrichtsmaterialien unterschiedliche Lernwege zu gleichen Zielen. Sie können ihr Arbeitstempo dabei selbst bestimmen. Der Lernfortschritt wird am Erreichen operationalisierter Ziele laufend vom Lehrer (eventuell auch von den Schülern selbst) überprüft und Zurückgebliebene können Hilfen (vom Lehrer, von anderen Schülern, von Medien – z.B. vom Computer) in Anspruch nehmen. Die individuelle Lernphase dauert jedoch nur so lange, bis ein gemeinsames Lernen in der Klasse wieder sinnvoll ist“ (Sitte 2001: S. 199).

Die erhofften Ergebnisse der Differenzierung sind vor allem Chancengleichheit und die bestmöglich ideale Förderung jedes einzelnen. Die Unterstützung der Selbständigkeit und der Autonomie, sowie die Motivationsförderung sind dadurch nicht nur für den gegebenen Unterricht, sondern für die Formen sozialen und personalen Lernens im späteren ebenfalls ausschlaggebend.

Die differenzierenden Maßnahmen führen im Optimalfall zur Zunahme der kommunikativen Kompetenz, die konzentrisch wiederum weitere bestimmende Aspekte des Lernprozesses, wie z. B. die Konfliktbewältigungsfertigkeit, Kooperation, Einbezug und Stabilisierung der ganzen Lerngruppe, Vermeidung von Über- und Unterforderung, belebt (vgl. Bönsch 2009: S. 34).

Der differenzierenden Aufgabenstellung liegen je nach Ausmaß zwei Kriterien zugrunde: das Kriterium der Vorgabe und das der Steuerung (Bönsch 2008).

In diesem Kontext werden nachgehende Differenzierung, Bearbeitungsdifferenzierung und freigebende Differenzierung unterschieden. In der ersten Form gilt es, den Unterricht gemeinsam anzufangen, um nachher Aufgaben und Übungen anzugeben, die nach Quantität (Zahl der Aufgaben), Qualität (Anspruchsniveau), Umfang der Unterstützungsleistung und Zeit unterschiedlich sind.

In der zweiten Form wird die Bearbeitungszeit angegeben, die flexibel und individuell eingeteilt werden kann. Die vorgegebenen Lernaufgaben sind mit Hilfe von Büchern, Lernmaterialien selbstständig auszuführen.

Bei der letzten Form, der freigebenden Differenzierung wird der zu lernende Stoff vom Lehrenden und den Lernenden gemeinsam aufgeteilt und nach einem vereinbarten Zeitplan selbstständig bearbeitet.

In der Fachliteratur können im Bereich DaF Typologien verschiedenster Art erforscht werden. Im Einklang von den Experten Kiper, Scholz und Kaufmann können in großen Zügen folgende Möglichkeiten der Binnendifferenzierung aufgestellt und jeweils durch unterschiedliche Sozialformen unterstützt werden (vgl. Kiper 2008, Scholz 2007, Kaufmann 2007):

- Niveaudifferenzierung: Differenzierung nach Leistungsanforderung oder Schwierigkeitsgrad
- Differenzierung nach Sprachniveaus
- Differenzierung nach Lernzielen
- Differenzierung nach Inhalten, Themen
- Differenzierung nach Lernmaterialien, Textsorten oder Medien
- Differenzierung nach Methoden (offen, bzw. geschlossen)
- Differenzierung nach Zeitrahmen
- Differenzierung nach Lerntechniken oder Lernstrategien (individuellen Lernstile)
- Differenzierung nach Aufgabentypen.

IV. Methoden: Differenzierung in der Praxis

1. Sanfte Formen der Differenzierung

In der sogenannten latenten Form der Binnendifferenzierung (vgl. Wischer 2008) wird grundsätzlich gruppenmäßig gemeinsam gearbeitet, wobei gegebenenfalls Einzelne gesondert

angesprochen werden. D.h. im Frontalunterricht werden vom Lehrenden entweder individuelle Fragen gestellt, oder individuelle Korrekturen durchgeführt, bzw. individuelle Hilfestellungen gegeben. Eine weitere Lösung dabei ist, offene Fragen an die ganze Lerngruppe zu stellen und für die Lernenden frei möglich zu machen, wer sich wie einbringt.

Die geschilderten Möglichkeiten funktionieren jedoch erst in Gruppen erfolgreich, in denen die Heterogenität nicht allzu groß ist, und wenn sie vorwiegend in zielorientierten Lernsituationen eingesetzt werden.

2. Einzelunterricht (innerhalb der Gruppe)

Der Einzelunterricht in der Gruppe ist die radikalste Form der Binnendifferenzierung, indem hier die einzelnen Lernenden in Abstimmung mit dem Lehrenden je individuelle Lernziele für den eigenen Lernfortschritt formulieren. Im extremsten Fall ist ein jeder mit seinen eigenen Aufgaben nach angelegten Wochen- oder Monatsplänen einzeln beschäftigt, wobei vom Lehrenden maßgeschneiderte Unterstützung je nach Bedarf geleistet wird.

Darüber hinaus kann z. B. durch die Erstellung unterschiedlicher Arbeitsblätter ebenfalls ermöglicht werden, individualisierte Übungen für die eigenständige Durchführung anzubieten, oder mit Hilfe individueller Lernkarteien, Wörterbücher den eigenen Lernweg zu unterstützen. Die Portfolioarbeit mit einem individuellen Kompetenzraster kann dabei helfen, durch die angeordneten und gesammelten Dokumente, Übungen den Lernfortschritt zu belegen und bewusst zu verfolgen. Diese Formen des individualisierenden Lernens sind stark dadurch gekennzeichnet, „dass hier der Strukturierung und aktiven Rolle der Lehrenden eine zentrale Rolle zukommt“ (Wischer 2008: S. 716).

3. Niveaudifferenzierung

Bei der Differenzierungsform nach Leistungsanforderung oder Schwierigkeitsgrad macht der mittelstarke Gruppenbereich die implizite Niveaunorm aus, wobei differenzierend für die leistungsschwächeren, oder -stärkeren Lernenden extra Wahlmöglichkeiten angeboten werden.

Fortgeschrittene können daher z. B. in Form von Schwerpunktaufgaben diverse Übungen erhalten, während der Großteil der Lerngruppe Übungsaufgaben durchführt. Um die Ergebnisse der Schwerpunktaufgaben und dadurch nützliche Informationen oder weitere relevante Kenntnisse mit den anderen zu teilen, können zusammenfassende Präsentationen in der Großgruppe gehalten werden.

Nach einem anderen Lösungsweg können freie Aufgaben für Fortgeschrittene und zugleich konkrete Aufgaben für die anderen vorgegeben werden. Fortgeschrittene können in diesem Sinne beispielsweise frei zu einem bestimmten Thema einen Text formulieren, während die anderen Textbausteine bekommen oder einen bereits geübten Paralleltext schreiben.

Eine Variante dazu stellt das Hausaufgabenmodell dar, wobei die schwächeren oder langsameren Lernenden Zusatzangebote oder ergänzende Aufgaben außerhalb der gemeinsamen Kurszeit erhalten.

Das sogenannte Nachhilfemodell schließt optional verschiedenartige Realisationsmöglichkeiten ebenfalls außerhalb der gemeinsamen Kurszeit in sich, wie u.a. den kursbegleitenden Einzelunterricht, der von der Bildungseinrichtung selbst angeboten wird, oder die organisierten privaten Hilfen (z.B. die Vermittlung von Mentoren).

Die Bereithaltung einiger Reserveaufgaben kann dem Lehrenden in Situationen nützlich zur Seite stehen, um zu vermeiden, dass sich die besonders schnellen Lernenden langweilen könnten. Wichtig ist dabei, vorab zu definieren, welche Inhalte je nach Ziel bzw. Kontext des Kurses den Grund- oder Basisstoff bilden. Fundamente sind Ziele und Inhalte, die alle Gruppenmitglieder erarbeiten sollten, zusätzliche Aufgaben (Additum) sind ergänzende, freie Inhalte/Ziele für einzelne Gruppenmitglieder.

„In diesem Zusammenhang wird auch häufig die Differenzierung über quantitativ unterschiedliche (oder unterschiedliche schwierige) „Hausaufgaben“ angewendet. Eine logische Konsequenz ist auch die Verwendung differenzierter Kursunterlagen (z.B. in Form von Ringbüchern mit unterschiedlichen Einlagen oder als Skripten mit fakultativen Zusatzmaterialien)“ (Aschemann 2011: S. 7.).

Niveaudifferenzierung kann durch diverse Formen von Teamteaching erheblich unterstützt werden. Wird die Großgruppe zumindest für den Übungsteil des Unterrichts in zwei Parteien, d.h. dauerhaft auf eine „Regelgruppe“ und eine „Fördergruppe“ (Aschemann 2011 S. 8.) aufgeteilt, kann eine zielgerechte Differenzierung ermöglicht werden. Dabei sollte im Sinne einer durchlässigen Struktur auf jeden Fall berücksichtigt werden, einen Gruppenwechsel durchgehend zu ermöglichen, um ein gesundes Selbstbild der schwächeren Schüler zu bewahren. Wege dazu sind in Lösungsformen zu finden, wo z. B. neben den zwei unterschiedlich leistungsstarken Untergruppen parallel abwechselnd in Kleingruppen, in Paararbeit und gemeinsamem Unterricht gelernt wird.

Bei der Tischgruppenform wird ermöglicht, die fortgeschrittenen Lernenden bewusst herauszufordern, indem ihnen die Verantwortung übertragen wird: die Lernenden unterschiedlichen Wissens arbeiten jeweils gemeinsam an einem Tisch, wobei je ein Tischgruppensprecher gewählt ist.

Gruppenaufgaben, bei denen manche sehr aktiv und andere deklariert passiv sein können, geben Schwächeren die Möglichkeit, sich auf Basisinformationen zu konzentrieren, ohne sich dabei zu frustrieren. Beim Lesen eines Textes in Dreier-Gruppen kann z. B. ein Lernender den Text vorlesen, der andere auf den Textteil zeigen, der vorgelesen wird und der dritte unterstreicht schließlich die wichtigsten Schlüsselwörter (die Lernenden, die sich mehr Aufmerksamkeit bedürfen, können sich dabei bloß auf das Mitzeigen bzw. auf die Schlüsselwörter konzentrieren).

Wenn die Lernenden von Anfang an an differenzierenden Aufgabenstellungen gewohnt sind, sie etwa als einen normalen Zustand betrachten, können individuelle Zielsetzungen leicht angestrebt werden. Mit Hilfe unterschiedlicher Applikationen ist es möglich, dazu verschiedenartig individualisierte Arbeitsblätter mit Wortsuchrätseln, Schlangentexten und Lückentexten zu erstellen.

Fertigkeitsförderung sollte bestmöglich umgehend erfolgen. Lesefertigkeit z. B. kann in differenzierter Form gefördert werden, indem ein Text zuerst zum Lesen ausgegeben und danach mehrere Arbeitsblätter mit Verständnisfragen vorbereitet werden (z.B. ein Blatt mit einfachen Ja-Nein-Fragen, ein weiteres mit mittelschweren Fragen und eine dritte Version mit komplexen Fragen (vgl. Kaufmann 2007).

Schnippeltexte stellen ebenfalls eine ausgezeichnete Möglichkeit für Niveaudifferenzierung dar. Dabei wird ein Text gemeinsam gelesen und danach zerschnippelt. Ein Satz mit größeren Schnippeln kann natürlich leicht rekonstruiert werden, während ein Satz mit kleineren Schnippeln schwerer zusammensetzen ist und ein Satz, in dem sogar manche Schnippel fehlen (und so die Sätze ergänzt werden sollen) ist dabei am meisten schwierig (vgl. Kaufmann 2007). Nicht nur Sätze, sondern auch Volltexte können natürlich zerschnippelt werden.

Darüber hinaus können Lückentexte auch mit wenigem Aufwand zur differenzierten Bearbeitung angefertigt werden, indem ein Text mit mehr Lücken schwieriger, darum mit weniger Lücken natürlich leichter nachvollzogen werden kann. Noch leichter ist die Arbeit, wenn die einzufügenden Wörter extra vorgegeben werden (und noch leichter, wenn sie sogar in der richtigen Reihenfolge angeboten werden).

Das eigenständige Erstellen von Unterrichtsmitteln erlaubt Fortgeschrittenen Lernenden, Übungsaufgaben, Themenhefte für Aufgabenstellung oder ein Quiz selber anzufertigen, die dann nach der Kontrolle des Lehrenden von den anderen in der Gruppe gemeinsam gelöst werden können.

Eine weitere Form der Niveaudifferenzierung ist, wenn Kleingruppen mit unterschiedlichen Materialien und Methoden parallel arbeiten. Die am meisten fortgeschrittenen Lernenden führen z. B. ohne Vorgabe eine Aufgabe (z. B. einen Lesetext) aus, während die zweite Gruppe die gleiche Aufgabe mit angegebenen Leitwörtern und Ausdrücken löst. Auf dem nächsten, dritten Niveau werden vorgegebene Satzteile zu einem Text geordnet und schließlich auf dem letzten Niveau arbeitet der Lehrende mit der Gruppe zusammen.

Nach Demmig (2008) ist die Dialogarbeit die klassische Form der Binnendifferenzierung im Sprachunterricht. Die vorher bewusst zusammengestellten Paare bekommen hier Dialoge zum Üben, die zielgemäß vorbereitet worden sind. Eine alternative Form stellt dazu die Fragensammlung zur gegebenen thematischen, lexikalischen oder grammatischen Einheit, die dann paarweise frei nach Wahl zu bearbeiten ist. Ähnlich funktionieren Bilderdominos oder auch Bildkarteien.

Qualitativ unterschiedliche Hausaufgaben dienen den Zwecken der Differenzierung ebenfalls ausgezeichnet. Fortgeschrittene können Fragen zu einem Text frei beantworten oder eigenständig Sätze bilden, sogar einen Text allein formulieren. Lernende mit etwas schwächerem Leistungsvermögen bekommen dafür einen Lückentext mit auf das Gelernte fokussierten Aufgabenstellungen.

4. Offene Aufgabenstellungen

Grundsätzlich geht es hier um Aufgaben mit qualitativ variablen Lösungs- oder Wahlmöglichkeiten. Die Lernenden können in diesem Kontext frei einen Lesetext für sich selbst aussuchen und bearbeiten oder von bereits angegebenen Fragen nur die für sich interessanten beantworten.

Offene Aufgaben mit quantitativ variablen Lösungsmöglichkeiten erlauben den Lernenden, wahlweise viel oder wenig dazu zu schreiben oder zu sagen. Die Aufgabe z. B., einen Text über die Zukunftspläne zu verfassen, ermöglicht Schwächeren, nur ein paar Sätze, Fortgeschrittenen, ausführlich viel dazu zu formulieren.

Eine differenzierende Möglichkeit bieten Präsentationsaufgaben, wo je nach Wissensstand sehr verschiedenartige Leistungen nach sprachlicher Komplexität akzeptiert werden können. Alternativ ist auch das gemeinsame Verfassen eines kurzen Textes mit anschließendem Vorlesen angebracht, das vorher zu zweit geübt werden kann.

Der Projektunterricht mit einem umfassenden Thema, das in Gruppen je nach eigenem Interesse unterthemenartig bearbeitet wird, ermöglicht in seiner offenen Form auch eine breite Palette akzeptabler Lösungen.

Besonders attraktiv ist die Lernform in Lernstationen. Im Klassenraum werden Stationen mit Aufgaben und Unterrichtsmaterialien aufgestellt, welche von den Lernenden je nach Interesse oder Fähigkeiten oder Lerntyp nacheinander ausgeführt oder einfach geübt werden. Dabei kann es Pflicht- und Freistationen geben.

Der Ausgangspunkt in der Freiarbeit ist der Zeitrahmen. Die Lernenden sind mit Aufgaben und Unterrichtsmaterialien selbst beschäftigt, Tempo und Sozialform, eventuell auch Material können sie für sich selbst dabei aussuchen.

5. Kooperative Differenzierung

Lern- oder Sozialformen, die dem Zwecke der Kollaboration dienen, sind „Gruppenarbeit, bei der die Lernenden gemeinsam eine Aufgabe lösen, Partnerarbeit, bei der die Lernenden Gedanken austauschen, einander befragen oder miteinander üben, Lernerkorrekturen, bei denen die Teilnehmenden die Texte anderer Lernenden analysieren und kommentieren, Brainstorming, bei dem die Lernenden Ideen zu einem bestimmten Thema sammeln, Puzzle-Aktivitäten, bei denen jeder Lernende einen anderen Wissensaspekt beisteuert, Gemeinschaftliches Schreiben, bei dem eine Gruppe von Lernenden zusammen einen Text erstellt, z.B. einen Ratgeber (...), Gemeinschaftsprojekte, bei denen die Lernenden einen Aspekt ihrer Umgebung erkunden und später im Kurs darüber berichten (...), Gruppenposter-Präsentationen, in denen eine Gruppe von Lernenden zu einem bestimmten Thema oder Problem ein Poster entwirft usw.“ (Kaufmann 2007: S.198).

V. Abschließende Gedanken

Die ausgeführten differenzierenden Ideen, Methoden, die im Klassenzimmer erlauben, demokratisch und mit guten Voraussetzungen eine Fremdsprache zu beherrschen, sind bewährte Katalysatoren im Lernprozess.

Zieht man noch in Betracht, dass die Fragen, auf die im Unterricht Antwort gesucht wird - oder Inhalte, die durcharbeiten sind, im Grunde praktisch ausschließlich vom Lehrenden gestellt, bzw. bestimmt werden. Die Erfahrung zeigt aber, dass die Motivation erheblich gestärkt werden kann, wenn die Lernenden ihre Welt, ihre Interessen mit in die Klasse bringen dürfen. Die Formen der kooperativen Differenzierung sind insbesondere geeignet, die Grenzen des klassischen Klassenraums zu sprengen, die schulische und private Wirklichkeit aufeinander zu beziehen, wo es verwirklicht werden kann, dass die Lernenden selbst die Fragen stellen können, die einen zentralen Platz in den Unterrichtseinheiten bekommen.

Die Stundenzahl ist begrenzt, Lernende und Lehrende sind oft überbelastet. Es ist nicht einfach, Zeit und Energie zu investieren, die Lernenden bezüglich ihrer Ziele, Lernstile, Persönlichkeit, Motivation, Vorwissen usw. möglichst genau kennenzulernen, beziehungsweise individuelle Förderungswege zu finden. Auf der anderen Seite der Waage stehen aber glückliche, entspannte Sprachbenutzer, Erlebnislernen und eine optimale Entfaltung der persönlichen Fähigkeiten.

Literatur

1. Dr. Birgit Aschemann (unter Mitarbeit von Mag.a Petra Gugler und Mag.a Maria Nimmerfall): Vierzig Wege der Binnendifferenzierung für heterogene LernerInnen-Gruppen. Ein didaktischer Reader verfasst im Rahmen des Projekts „Deutsch und andere Erstsprachen im gemeinsamen Alphabetisierungskurs“. Frauenservice Graz 2011. http://www.aschemann.at/wp-content/uploads/2015/05/Vierzig_Wege_Binnendifferenzierung.pdf (Herunterladen am 16-ten Juli 2020).
2. Bönsch, Manfred (2008): Methodik der Differenzierung. In: Die Berufsbildende Schule 60/2008.
3. Bönsch, Manfred (2009): Erfolgreiches Lernen durch Differenzierung im Unterricht. Westermann Verlag, Braunschweig
4. Böttinger, Anja (2019): „Hilfe, mein Kurs ist so heterogen.“ – Methodentipps für den binnendifferenzierenden Alphabetisierungsunterricht. In: ALFA-Forum / Ausgabe 95 Sommer 2019. https://www.iik.berlin/sites/default/files//publikationen/AF%2095_Böttinger_2019_3.pdf (Herunterladen am 15-ten Juli 2020).
5. Demmig, Silvia (2008): Binnendifferenzierung und Heterogenität. In: Deutsch als Zweitsprache 2008/4. S. 34-39.
6. Demmig, Silvia (2007): Das professionelle Handlungswissen von DaZ-Lehrenden in der Erwachsenenbildung am Beispiel Binnendifferenzierung. München: Ludicium Verlag.
7. Dergovics, Elke (2010): Verschiedene Menschen, verschiedenen Sprachen – ein Kurs. In: Isop GmbH; Rath, Otto; Hahn, Mariella (Hg.): Zwischenbilanz. Die Basisbildung in Österreich in Theorie und Praxis. S. 30-35. Online verfügbar unter: <http://www.zukunftsbasisbildung.at/Downloads/Situation/1-04-Dergovic.pdf> (2010-10-21). (Herunterladen am 10-ten Juli 2020).
8. Ewers, Heike (2002): Maßgeschneidert oder von der Stange? Gruppenarbeit und Binnendifferenzierung. In: Passwort Deutsch. Didaktische Beiträge. Online verfügbar unter: <http://www.passwort-deutsch.de/lehren/unterrichtstipps/download/binnendifferenzierung.pdf> (2010-01-04).
9. Freiling, Elke; Biloa Onana, Marie; Sonntag, Ilse (2010): Binnendifferenzierung: gezielt und wohldosiert. In: Alpha-Forum 74/2010, S. 25-27.
10. Heimlich, Ulrich [Hrsg.]; Kahlert, Joachim [Hrsg.]; Lelgemann, Reinhard [Hrsg.]; Fischer, Erhard [Hrsg.]: Inklusives Schulsystem. Analysen, Befunde, Empfehlungen zum bayerischen Weg. Bad Heilbrunn : Verlag Julius Klinkhardt 2016, 159 S. - (Klinkhardt-Forschung)
11. Hubertus, Peter (2010): Teilnehmerorientierung und das Verhältnis von Lehren und Lernen. In: Alpha-Forum 74/2010, S. 38-40.

12. Károly, Krisztina szerk.]; Homonnay, Zoltán [szerk.] (2017): Diszciplinák tanítása –a tanítás diszciplinái. Mérési és értékelési módszerek az oktatásban és a pedagógusképzésben. Diszciplinák tanítása – a tanítás diszciplinái 5. kötet. ELTE Eötvös Kiadó.
13. Kaufmann, Susan (2007): Heterogenität und Binnendifferenzierung im DaZ-Unterricht. In: Fortbildung für DaZ-Kursleitende. Hueber 2007. S. 186 – 214.
14. Kiper, Hanna (2008a): Zur Diskussion um Heterogenität in Gesellschaft, Pädagogik und Unterrichtstheorie. In: Kiper, Hanna; Miller, Susanne; Palentien, Christian; Rohlf, Carsten (Hg.) (2008): Lernarrangements für heterogene Gruppen. Bad Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhardt. S. 78-105.
15. Kiper, Hanna (2008b): Unterrichtsplanung für heterogene Lerngruppen. In: Kiper, Hanna; Miller, Susanne; Palentien, Christian; Rohlf, Carsten (Hg.) (2008): Lernarrangements für heterogene Gruppen. Bad Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhardt. S. 127-152.
16. Konietzko, Gerd; Dahmann, Monika (2004): Think-Pair-Share. In: Heterogenität. Unterschiede nutzen –Gemeinsamkeiten stärken. (Friedrich Jahresheft 22/2004). S.118-119.
17. Kossmeier, Elisabeth (2009): Einzelnen gerecht werden. Linz: Pädagogische Hochschule Oberösterreich.
18. Krapp, Andreas (2005): Das Konzept der grundlegenden psychologischen Bedürfnisse. Ein Erklärungsansatz für die positiven Effekte von Wohlbefinden und intrinsischer Motivation im Lehr-Lerngeschehen. Zeitschrift für Pädagogik 51 (2005) 5, S. 626-641.
19. Kress, Karin (2016): Binnendifferenzierung in der Sekundarstufe – Das Praxisbuch. Auer Verlag, Augsburg.
20. Kutty, Margitta (2009): Binnendifferenzierung in Aktion. Einsteigertipps aus der Praxis. In: Praxis Fremdsprachenunterricht 6/2009, 3, S. 16-21.
21. Palmsdorfer, Brigitte (2006): Differenzierung KONKRET – Aus der Praxis für die Praxis. Ein Handbuch für die Grundschule. Wien: Jugend und Volk.
22. Plutzar Verena (2007): Empfehlungen für das Lehren in der Zweitsprache. Online verfügbar unter: <http://www.integrationshaus.at/cgi-bin/file.pl?id=205> (2010-10-21).
23. Posch, Claudia (2010): Implikationen der gemeinsamen Alphabetisierung von Migrantinnen und Migranten und Menschen deutscher Muttersprache. Unveröffentlichte Bachelorarbeit, Karl Franzens-Universität Graz.
24. Salner-Gridling, Ingrid (2009): Querfeldein: individuell lernen - differenziert lehren. Wien: Amedia (im Auftrag des bm:ukk). Online verfügbar unter: http://www.bmukk.gv.at/medienpool/18764/mat_querfeldein.pdf (2010-10-21).
25. Scheunpflug, Annette (2008): Lernen in heterogenen Gruppen – Möglichkeiten einer natürlichen Differenzierung. In: Kiper, Hanna; Miller, Susanne; Palentien, Christian;

- Rohlf, Carsten (Hg.): Lernarrangements für heterogene Gruppen. Bad Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhardt. S. 66-77.
26. Scholz, Ingvelde (2007): Es ist normal, verschieden zu sein – Unterrichten in heterogenen Klassen. In: Scholz, Ingvelde (Hg.): Der Spagat zwischen Fördern und Fordern: Unterrichten in heterogenen Klassen. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, S. 7-23. Online verfügbar unter:
http://www.pedocs.de/volltexte/2010/1450/pdf/Scholz_Spagat_Scholz_Normal_W_D_A.pdf (2010-10-21).
 27. Schweckendiek, Jürgen (2001): Spiele und Spielerisches. Zur Förderung der Gruppenintegration und zur Binnendifferenzierung. In: Fremdsprache Deutsch, Heft 25/2001, S. 9-19.
 28. Sitte, W.; Wohlschlägl, H. Hrsg. (2001): Beiträge zur Didaktik des „Geographie und Wirtschaftskunde“-Unterrichts. Wien, 564 Seiten (= Materialien zur Didaktik der Geographie und Wirtschaftskunde. Bd. 16) Institut für Geographie und Regionalforschung der Universität Wien
 29. Wischer, Beate (2008): „Binnendifferenzierung ist ein Wort für das schlechte Gewissen des Lehrers“. In: Erziehung und Unterricht, 2008/9-10, S. 714-722. Online verfügbar unter:
<http://www.oebv.at/sixcms/media.php/504/wischer.pdf> (2010-10-21).

A HELIKOPTER FELSZÁLLÁSI ENGEDÉLYRE VÁR. KORONAVÍRUS, MAKROÖKONÓMIA ÉS OKTATÁS.

**Helicopter awaiting clearance for take-off.
Coronavirus, macroeconomics and education.**

DR. SÁRKÁNY PÉTER, főiskolai tanár
EDUTUS Egyetem
sarkany.peter@edutus.hu

DOI [10.47273/AP.2020.20.120-149](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.120-149)

ABSZTRAKT

Mivel a koronavírus-járvány okozta gazdasági válság jelentősen eltér az eddig ismert válságoktól, ezért kezelésének eszközei is jórészt különbözőek az eddig alkalmazott módszerektől. Más megoldásokra, eddig nem ismert módszerekre, vagy csak elméleti szempontból felvetett, de a gyakorlatban valójában nem kipróbált lépésekre lehet szükség. A tanulmány ezek közül néhány lehetőség felvázolására vállalkozik, felhívva a figyelmet ezek bemutatásának fontosságára a közgazdaságtan oktatása során.

Kulcsszavak: koronavírus, helikopterpénz, feltétel nélküli alapjövedelem, örökjáradék kötvény, kurzarbeit, digitális jegybank pénz

ABSTRACT

The coronavirus pandemic and the ensuing economic crisis is significantly different from the crises we have known thus far, which means the methods required to remedy it are largely dissimilar to established approaches. It may require alternate solutions, methods yet to be discovered, or an approach which has been purely theoretical so far, but yet to be tested in practice. The purpose of this examination, therefore, is to present a select number of methods, pointing out the importance of introducing these options in teaching economics.

Keywords: COVID-19, helicopter money, basic income guarantee, perpetual annuity bond, reduced working hours, central bank digital currency,

1. BEVEZETÉS

Magyarországon már 2020 január végén létrehozták a Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzset, amikor még nem is volt fertőzött beteg nálunk. Az első regisztrált esetet március elején jegyezték fel. Néhány nappal később már megjelentek a

COVID-19 koronavírus-járvány gazdasági hatásainak enyhítésére hozott azonnali intézkedések rendeletei. Tudható volt, hogy a járvány okozta gazdasági válság a gazdaság szereplőit nehéz helyzetbe hozza, mivel egyszerre okoz kínálati és keresleti sokkot a gazdaságban: sok ember állása kerülhet veszélybe, ezáltal jelentős jövedelemcsökkenés következik be náluk, visszaesik számos területen a kereslet, azaz a termelők (vállalatok, cégek, iparágak) megrendelési nagymértékben elmaradhatnak, visszaesik a gazdaság teljesítménye, beindulhat egy inflációs nyomás. És ha az állam hathatós ellenlépéseket kíván foganatosítani, akkor az az eladósodás mértékének emelkedésével fog járni.

A koronavírus-járvány okozta gazdasági válság számos tekintetben eltérő, összehasonlítva korábbi gazdasági válságokkal (Hardy-Szapáry, 2020; Madár, 2020), így kezelésének eszközei is jelentősen mások lehetnek, mint az előzőknél voltak. Más megoldásokra, eddig nem ismert módszerekre, vagy csak elméleti szempontból felvetett, de a gyakorlatban valójában nem kipróbált lépésekre lehet szükség.

Cikkemben ezen megoldásokból szeretnék néhányat bemutatni, egyrészt annak érdekében, hogy ezután remélhetőleg tisztábban láthatunk közöttük, és másrészt azért is, mert – úgy gondolom – a közgazdaságtan oktatásába is be kell emelni ezeket a fontos és aktuális lehetőségeket.

2. KUTATÁSI MÓDSZERTAN

A hazai és nemzetközi áttekintés a szekunder vagy „desk research” kutatási módszerekre támaszkodik (meglévő releváns dokumentumok, publikációk, statisztikai adatbázisok, online weboldalak átnézése, majd az így összegyűjtött adatok rendszerezése, szelektálása, elemzése). Ezt kiegészítették a primer információk megszerzését célzó szakmai műhelybeszélgetések is. A hazai és nemzetközi tapasztalatokra épülő elemzésekből levont következtetések a szerző saját szakmai véleményét tükrözi.

Mivel a tanulmány a koronavírus-járvány idején készült, amikor a publikációk szinte kivétel nélkül online módon voltak elérhetők, ezért a felhasznált szakirodalmi jegyzékben is döntően internetes elérhetőségű cikkek szerepelnek.

3. A HAZAI GAZDASÁGÉLÉNKÍTÉS MONETÁRIS-FISKÁLIS LEHETŐSÉGEI A COVID-19 UTÁN

A járvány hazai felbukkanása óta eltelt négy és fél hónap alatt, azaz a július közepéig tartó időszakban egy EU-s felmérés (Szűcs, 2020) szerint a magyar válaszolók 43 %-ának csökkent

a jövedelme, 35 %-a vesztette el részben vagy teljesen munkáját, 22 %-uknak gondot okozott a hiteltörlesztés, és 20 %-nak az is problémát jelentett, hogy naponta rendes ételhez jusson.

Vagyis a legnagyobb gond az emberek és persze a gazdaság számára egyértelműen a nem elegendő kereslet/jövedelem volt. Mi jelenthet megoldást ebben a helyzetben? Például az, hogy a jegybanknak pénzt kell juttatni a gazdaságba.

3.1. A *”helikopter pénz”*

Egy lehetséges megoldás: a **„helikopter pénz”**. Az ötlet Milton Friedman amerikai közgazdásztól származik, aki az 1960-as évek végén ezzel kívánta megoldani a deflációval küzdő USA problémáját. (Friedmann, 1969) A lényeg: a jegybank közvetlenül az állampolgároknak (azok bankszámlájára) ad többletpénzt, megnövelve így a fogyasztást. Az egyszeri juttatásban minden állampolgár részesül, amit bármikor el lehet költeni. A helikopteres pénzosztás nem máshonnan elvont pénzekből történik, hanem új pénz teremtéséből.

A „helikopter pénz” ötlete időről-időre előkerül (például 2003-ban ajánlotta ezt az amerikai jegybank elnöke, illetve a 2008-as válság kapcsán is felmerült, vagy 2016-ban, amikor az Európai Központi Bank elnökét kérdezték erről a lehetőségről). A koronavírus által kiváltott gazdasági problémák újra felszínre hozták ezt a lehetőséget, és komoly viták alakultak ki az ötletéről.⁵

Vajon mennyiben más ez az ötlet, mint a monetáris politikában az utóbbi időkben egyre gyakrabban alkalmazott ún. mennyiségi könnyítés (quantitative easing = QE)? És mennyiben hasonló a két megoldás?

„A mennyiségi enyhítés tulajdonképpen pénznyomtatást jelent” (Helikopter pénz, 2017, oldalszám nélkül) – tegyük hozzá: valódi fedezet nélküli pénznyomtatást – ugyanis ilyenkor a jegybankok (például egy válsághelyzet leküzdésére) pénzt teremtenek, és ezt arra használják, hogy pénzügyi termékeket (állampapírokat, kötvényeket, stb.) vásároljanak a bankoktól és a befektetőktől annak érdekében, hogy a hosszabb lejáratú hozamok csökkenjenek. Tehát a **mennyiségi lazítás egy monetáris eszköz**, amelyhez nem kapcsolódik közvetlen fiskális politikai lépés.

⁵ Tegyük hozzá, hogy az elmúlt években olyan kezdeményezések is napvilágot láttak, mint a **QE for People** (mennyiségi enyhítés az emberekért) közgazdászokat is magába foglaló **mozgalma**, amely azzal érvel, hogy a pénzhelikopterpénz módszere alkalmas lenne arra, hogy a pénzügyi rendszert megkerülve, közvetlen a háztartások kapják meg a pénzüsszeget. (Kicsid, 2016; QE for People, évszám nélkül)

Ezzel szemben a **helikopterpénz egy összehangolt fiskális-monetáris élénkítés**, hiszen (a pénzmennyiség növelése, azaz) a „monetáris enyhítés” után fiskális lépés következik be a pénz szétesztásával.⁶

A két megoldás esetén különbség az is, hogy amíg a mennyiségi lazítás közvetlenül nem növeli – igaz közvetetten igen – az M1-es pénzmennyiséget (mivel elektronikus formában jön létre), viszont a helikopter pénz közvetlenül emeli meg az M1-es pénz nagyságát. Ugyanakkor, mivel mindkét esetben megnő a monetáris bázis (vagyis a készpénz és a jegybanki tartalékok nagysága), így ez két fontos kérdést vet fel: emelkedik-e az államháztartás adóssága, illetve okoz-e ez inflációt? Mindkét kérdésben megoszlottak a közgazdászok véleménye a Portfolio.hu-n 2020. áprilisában-májusában lezajlott vitában, amelynek végső kicsengése az volt, hogy a „helikopter pénz” **államadósság-növelő és inflációs-nyomással rendelkező eszköz**.

Közismert, és a hagyományos makroökonómiában⁷ is tanított megállapítás, hogy a jegybank által fedezet nélküli pénz beáramoltatása a gazdaságba egyrészt (a kereslet megnövelésén keresztül) infláció gerjesztő hatással bír, másrészt magában hordozza a költségvetés túlköltekezési éhségének veszélyét. Éppen ezért – harmadrészt – a legtöbb országban (így hazánkban is) tiltott, és negyedrészt növeli az államadósságot. Vagyis úgy tűnik, az ilyen lépés közgazdasági szempontból értelmetlen és kockázatos is.

Ez kétségtelenül így van normál gazdasági körülmények között. De nem a mostani válsághelyzetben, sem az 1929-33-as nagy gazdasági világválság idején. Nem véletlen, hogy mindkét esetben keresletösztönzésre volt/van szükség.⁸ Igaz a nagy világgazdasági válság alapvetően keresleti sokk jellegű volt, míg ma egyszerre tapasztalható a keresleti és a kínálati sokk jelenléte. Teljesen egyet lehet érteni azzal, hogy egy normál gazdasági helyzettől eltérően „most nem az összkereslet elszabadulása, hanem zuhanása jelenti a kihívást” (Bihari, 2020b,

⁶ Ezt fogalmazta meg a Lehmann és Vonák (2020) szerzőpáros, és Dedák István (2020) is. Ugyanakkor van, aki úgy véli, a „helikopter pénz” a fiskális politika hatáskörébe tartozik. „Az egész művelet nem több, mint fiskális expanzió, amit kötvénykibocsátással, azaz adóssággal finanszíroz a kincstár (amit aztán egy nap vissza kell fizetni)” (Sebestyén, 2020, oldalszám nélkül). Van, aki szerint jobb lenne a „helikopter pénzt” közvetlen monetáris mennyiségi lazításnak nevezni, mert közvetlenül a fogyasztókhöz kerül (Németh, 2020).

⁷ Egy korábban kissé elszigetelt, de a koronavírus kapcsán előtérbe került, „nem hagyományos” megközelítés, a **Modern Monetáris Elmélet** szerint bizonyos feltételek teljesülése esetén tulajdonképpen az állam bármennyi pénzt nyomtathat. (Chohan, 2020)

⁸ Nagyon találóan azt mondhatjuk: „az elmúlt hetek intézkedéseit látva, ma mind keynesiánusok vagyunk”. (Samu, 2020, oldalszám nélkül) Közismert, hogy Keynes az állam keresletbővítésében látta a megoldást az 1929-33-as válság kapcsán.

oldalszám nélkül). Nagyon sokan veszítették el állásukat, sok cég (időlegesen vagy véglegesen) bezárt, nehéz helyzetbe került, ezáltal sokak jövedelme lecsökkent, vagyis eleve visszaesett a makrokereslet. Nem beszélve ezen emberek, családok helyzetének rosszabbodásával, ami a társadalom számára nem igazán megengedhető.

Mindettől függetlenül, kétségtelen, hogy a „helikopter pénz” csak csökkentheti a problémákat, és nem tekinthető csodaszernek, emellett alkalmazásának hatékonysága is hagy kívánni valót maga után. Ennek bizonyítása elméleti és gyakorlati szempontból is alátámasztható.

Tudjuk, hogy a közgazdaságtudomány több „lehetetlen hármast” (trilemma) is ismer. Ezek lényege, hogy három cél közül rendre csak kettő érvényesíthető. Ilyenkor a döntéshozó mindig választásra kényszerül. A többnyire a Mundell–Fleming-modell⁹ felhasználásával bemutatott, a monetáris politika lehetlenségi tétele azt mondja ki, hogy az árfolyamok rögzítettsége, a jegybanki politika autonómiája (önálló kamatpolitika) és a tökéletes tőke mozgás (nyitott tőkepiac) megvalósítása egyszerre, egy időben nem lehetséges. Tehát teljesen elfogadható az érvelés, amely szerint „minél kisebb és nyitottabb egy gazdaság, annál inkább igaz lesz az, hogy a belső kereslet élénkítése elsősorban az importot növeli, rontja a külső egyensúlyt, és a keresletnek legfeljebb nagyon kis hányada jutna oda, ahová szánjuk, azaz a hazai vállalkozások és munkavállalók megsegítésére” (Kertész, 2020, oldalszám nélkül). És tegyük hozzá, azt sem tudhatjuk biztosan, hogy a teljes többletpénz eljut-e a reálgazdaságba, mivel elképzelhető, hogy annak egy részét megtakarítják, befektetik a szereplők.¹⁰

Mint említettük, „helikopter pénzről” akkor beszélünk, ha 1) az állam (pontosabban a jegybank) új pénzt teremt, és 2) azt osztja szét minden állampolgárnak. Ebből következik egyrészt az, ha az állam meglévő pénzek átcsoportosításával ad pénzt, igaz mindenkinek, az nem „helikopter pénz”, hanem valamilyen juttatás, támogatás.¹¹ Másrészt, ha a jegybank ugyan új pénzt teremt, de abból nem ad mindenkinek (csak például valamilyen jövedelemszint alatt élőknek, vagy valami módon nehéz helyzetbe került szereplőknek, stb.), azt sem tekinthetjük szoros

⁹ A modell lényege, hogy tökéletes tőkemobilitás esetén a monetáris és fiskális politika hatékonysága a belső egyensúly megteremtésében eltérő, az adott ország méretétől (kis, nyitott vagy nagy, zárt ország) és árfolyamrendszerétől (rögzített, rugalmas árfolyamrendszer) függ. M. Fleming brit és R. Mundell kanadai közgazdász egy időben, de egymástól teljesen függetlenül jutottak hasonló elméleti megállapításokra.

¹⁰ Az, hogy ez mennyire reális veszély, az abból is látszik, hogy „az a 80 millió amerikai, aki költségvetési forrásból kapott 1.200 dollárt az összeomló gazdaság megtámasztása céljából, jelentős részben részvényeket vásárolt ezen.” (Kovács, 2020, oldalszám nélkül.)

¹¹ Valójában a későbbiekben tárgyalandó Feltétel Nélküli Alapjövedelem is ebbe a kategóriába sorolható.

értelemben vett „helikopter pénznek”, hanem inkább „feltételhez kötött új pénz (célzott) szétosztásának”.

Ezek alapján valódi, feltétel nélküli „helikopter pénzt” a mostani válságnál (Előd, 2020; Fellegi 2020) csak Japán esetében beszélhetünk, ahol minden állampolgár egy adott összeget kapott az államtól. USA-ban és Hongkongban az alacsony jövedelemmel rendelkező állampolgároknak adtak jövedelmet.¹² Több országban (így például Olaszországban) bizonyos ágazatokban dolgozók kaptak támogatást. A legtöbb országban – Dániában, az Egyesült Királyságban, Csehországban, Lengyelországban, Németországban és Magyarországon is – adott feltételek megléte esetén a munkavállalók fizetésének valamennyi %-át az állam adta meghatározott ideig.¹³ Izraelben egyszeri pénzjuttatást ígértek július közepén az állampolgároknak.

Tehát az országok – egy kivétellel – feltételhez kötötték a gazdaság szereplőinek nyújtott támogatást. Ugyanakkor az a gondolat, hogy „adjunk pénzt mindenkinek”, újra előhozta a már többször előkerült, néhány országban bevezetésre is került, de sok sikert nem mutató „feltétel nélküli alapjövedelem” problematikáját.

3.2. Feltétel nélküli alapjövedelem

A **feltétel nélküli alapjövedelem** (röviden: FNA, angolul: basic income guarantee, vagy citizen's income vagy unconditional basic income, illetve hazánkban elterjedt megfogalmazással: LÉT-pénz) egy gazdaságpolitikai eszköz, a társadalombiztosítás olyan javasolt rendszere, melyben a politikai közösség összes tagja (azaz minden állampolgár¹⁴), egyéni alapon és feltétel nélkül rendszeresen fizetett jövedelemre jogosult. (Sheahan, 2015) Az ötlet nem újkeletű, mivel már a 16. században Morus (Szent) Tamás javasolta, hogy biztosítani kell minden embernek egy megélhetési alapot. Az elképzelést azóta is a világ sok országában – köztünk hazánkban is – magukévá tették, és megvalósításáról, bevezetéséről eszmecseréket folytattak. És akadtak olyan országok, ahol a gyakorlatban is kipróbálták.

A feltétel nélküli alapjövedelem öt fontos jellemzővel rendelkezik:

1. Az összeget pénzben (és nem természeti javakban) kapják az érintettek.
2. Egyénileg (és nem háztartásonként vagy nem családonként) jogosult rá mindenki.
3. Az érintettek rendszeresen (és nem egyösszegben) kapják.
4. Összege az alapvető szükségletek (étkezés és lakhatás) költségeire elegendő.

¹² Július 26.-án jelentettek be egy újabb 1200 dolláros támogatást az amerikai állampolgárok számára. (Ma jöhet, 2020; Jöhet 2020).

¹³ Erről a megoldásról – amit leginkább kurtzarbeitnek neveznek – még részletesen lesz szó.

¹⁴ Van olyan javaslat, hogy csak a felnőttek kapjanak, illetve csak a munkanélküliek. (Pogátsa, 2019).

5. A közösség minden tagja feltétel nélkül (és nem rászorultság vagy munkavállalási hajlandóság miatt) jogosult rá.

Sokszor azonosnak tekintik a feltétel nélküli alapjövedelmet és a garantált minimumjövedelmet, illetve a garantált bérminimumot.

A **garantált minimumjövedelem** (röviden: GMJ, vagy másképpen: államilag garantált minimális jövedelem, angolul: guaranteed minimum income) azt a célt szolgálja, hogy senki se keressen kevesebbet egy meghatározott szintnél. Tehát ez egy állam által működtetett, jövedelem-újraelosztási rendszer, amelynél a jogosultságot bizonyítani kell. Amennyiben valakinek ez alatt van a jövedelme, akkor az állam kiegészíti azt a minimális szintig. Ez az eszköz annyiban tér el az FNA-tól, hogy nem feltétel nélküli, mivel összege függ a rászorultságtól, illetve az egyéb jövedelmektől. Bár az országokban különbségek mutatkoznak a fő célok, a kiterjesztettség és a rendszer működtetése tekintetében, azért mindenhol a legfontosabb cél, hogy minden állampolgár vagy család a megélhetéshez elegendő jövedelemre tegyen szert. Ilyen minimális jövedelem az EU számos országában létezik.

Hazánkban 2006 óta alkalmazzák a törvényben rögzített **garantált bérminimum** rendszerét. Az erre való jogosultsághoz két feltételnek szükséges együttesen érvényesülnie. Egyrészt a munkavállalónak rendelkeznie kell középfokú végzettséggel, szakképzettséggel, másrészt a munkakör betöltése középiskolai végzettséghez, illetőleg középfokú szakképesítéshez legyen kötve. Tehát itt egy törvényi előírásról van szó, amelynél a munkáltatónak kell – a feltételek megléte esetén – az összeget a munkavállalónak fizetnie.

Visszatérve a feltétel nélküli alapjövedelem kérdéséhez, rengeteg érv és ellenérv hozható fel bevezetésével kapcsolatban. Mivel ezek teljes kifejtése messze túlmutat a jelen cikk lényegén, ezért itt és most csak a legfontosabbakat, a legjellemzőbbeket említeném meg.

Az **FNA mellett érvelők** szerint ennek bevezetésével jelentősen lehetne enyhíteni a meglévő jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségeken, a gazdasági bizonytalanságon és komoly lépést lehetne tenni a mélyszegénység megszüntetése érdekében. Ugyanakkor szerepet játszhatna a gazdaságélénkítés megvalósításában, hiszen vásárlóerőt, kereslet- és termelésbővítést jelenthet a gazdaság számára. És mindenképpen meg kell említeni, hogy lehetővé tenné a kiszolgáltatott rétegek, szegregált csoportok elérését, ez pedig erősítené a különböző osztályok közötti szolidaritás érzését. Az érzelmekre ható legfontosabb érv pedig az, hogy mindenkinek joga van a szociális biztonsághoz, az emberi méltósághoz, amit az FNA elősegítene.

Amennyiben az alapjövedelmet **ellenzők véleményét** tekintjük, akkor talán az első két legfontosabb érv, hogy az FNA nagy valószínűséggel inaktívításra vagy szürkegazdaságba való átlépésre ösztönözne, illetve csak a jelenlegi összes juttatás (nyugdíj, munkanélküli járadék, állami egészségbiztosítás, stb.) átcsoportosítása nem lenne elegendő a finanszírozásra, így bevezetése a szociális kiadások megnövekedését jelentené, ami adónövelést tenne szükségessé. Félő, hogy a vásárlóerő-növelés inflációt gerjesztene a gazdaságban, és a jövedelmi-viszonyok jelentős javulása sem következne be. Mivel az európai országokban egyszerre történő bevezetése nem lehetséges, ezért nagy valószínűséggel a migrációs folyamatok felerősödését is magával hozná.

Az FNA-t (vagy annak némileg módosított változatát) hosszabb-rövidebb ideig, de mindig csak részlegesen **számos ország próbálta ki:**

- ✓ 1968 és 1982 között az Egyesült Államok kormánya 4 különböző negatív jövedelemadó¹⁵ tesztprogramot valósított meg, különböző államokban. Hasonló megoldással próbálkoztak Kanadában 2017 áprilisában. Az Alaska Permanent Fund 1982 óta évente fizet osztalékot minden jogosult alaszakai állampolgárnak. Hasonló megoldásként egy amerikai indián törzs tagjainak a területükön működő kaszinó nyereségének egy részét feltétel nélkül, félévente szétosztják.
- ✓ FNA tesztprogramot valósítottak meg Kanada egyik városában 1975 és 1977 között, Srí Lankán a 2000-es évek elején (igaz nem állampolgároknak, hanem mikro vállalkozásoknak), Észak-Ugandában 2008-ban, Namíbiában 2008-tól ezer főre, Indiában 2009 és 2013 között.
- ✓ Különböző nemzetközi (karitatív) szervezetek pénzzuttatásokat adnak Kenyában 2008 óta, és adtak 2016-ban Libanonban. Iránban 2010 decemberétől adnak az állampolgároknak havi összeget.
- ✓ Európában egyedülként Finnországban 2017 januárjában indítottak el egy kétéves kísérletet, amelynek keretében havonta 560 eurót juttattak kétezer, 25-58 éves, véletlenszerűen kiválasztott munkanélkülinek.

Az eddigi kísérletek eredményei ellentmondásosak, és a programok lassan megszűntek. Ennek ellenére az FNA-hoz, illetve a negatív jövedelemadóhoz hasonló programok vannak előkészületben Skóciában, Spanyolországban, Hollandiában, illetve az Amerikai Egyesült Államokban és Brazíliában. Svájcban is felmerült az alapjövedelem bevezetése, de az állampolgárok közel 4/5-e leszavazta az ötletet.

¹⁵ A **negatív jövedelemadó** koncepciója lényegét tekintve nagyon hasonló, mint az alapjövedelem. M. Friedman és J. Tobin nevéhez köthető megoldás szerint az állam egy adómentes jövedelmi minimumot állapítana meg. Az ezen összeg feletti keresettel rendelkezők jövedelemadót fizetnének, míg a határ alatti jövedelmet elérőknél életbe lépne a negatív jövedelemadó, vagyis az állam kiegyeztené keresetüket egy megállapított adókulcs szerint. (Friedman, 1967)

Magyarországon nagyobb nyilvánosságot 2013-ban, Európai Unió tagállamaiban indult civil kezdeményezés hatására kapott e megoldás. 2014-ben egy részletes – a megvalósíthatóságot is bemutató – anyagot készítettek (LÉT, 2014), amit egy konferencia keretében mutattak be. Ennek hatására az ÉS (Élet és Irodalom) hasábjain 2014-ben folyt egy szenvedélyes vita.¹⁶ Először a Csillag és Mihályi szerzőpáros (Csillag-Mihályi, 2014a és 2014b) sorakoztatott fel számos – először 12, később 21-re kibővített közgazdasági – ellenérvet a LÉT-pénz hazai bevezetésével kapcsolatban adatokkal, tényekkel alátámasztva megállapításait. Ezután nagyon sok hozzászólás látott napvilágot – pro és kontra. Majd lassan elcsendesült a vita. Ugyan évente 1-2 írás megjelent a témában különösebb visszhang nélkül, azonban az elképzelés erőteljessé a koronavírus kapcsán kialakult válság hatására vált, amikor is a Városi Kurír 2020. március végén vitát indított el „Merre tovább?” címmel. A legelső javaslat szerint: „Mindenkinek, aki tavaly legalább 3 hónap adózott jövedelemmel bírt, közmunkát végzett, KATÁ-s vállalkozása volt és még ki tudja milyen módon hozzá járult az ország fenntartásához, a válsághelyzet ideje alatt minden mástól függetlenül, havi 80.000,- Ft-ot kapjon az államtól. (Közmunkások a 48.000,- Ft-ot.)” (Surányi, 2020, oldalszám nélkül) A szerző létpénz-nek nevezi ezt a jövedelmet, amit csak ideiglenesen és adott feltétel teljesítése esetén kapnának meg az emberek. Így valójában ez nem nevezhető Feltétel Nélküli Alapjövedelemnek, inkább valamilyen átmeneti segély nyújtásának. Van, aki a minimálbér megemelését, és szociális minimáljövedelem (Szanyi, 2020), van, aki rendkívüli jövedelempótló támogatás (RJP) (Bokros, 2020a és 2020b) bevezetését javasolta. Van, aki meghatározott nagyságig egészítené ki mindenki jövedelmét, aki azt nem éri el. (Lendvai, 2020) Van, aki válságkezelő alapjövedelmet adna mindenkinek. (Kis, 2020) És újra előkerült Liska Tibor társadalmi örökség koncepciója¹⁷ is.

Érdekes és tanulságos annak áttekintése, vajon **hogyan vélekedik a lakosság** a feltétel nélküli alapjövedelem kérdéséről. 2014-ben, a LÉT-tanulmányának vitája után néhány nappal a Századvég Csoport 1000 véletlenszerűen kiválasztott felnőttkorú személyt kérdezett meg, és abból kiderült, hogy a magyar lakosság több mint kétharmada nem támogatja a LÉT munkacsoport által kidolgozott alapjövedelem-koncepciót. (A többség, 2014) (Az eredményt

¹⁶ A vita kapcsán még sokan, sok más fórumon is kifejtették nézeteiket. A rengeteg hozzászólás részletes feldolgozása túlmegegy jelen cikk keretein, és még inkább célján.

¹⁷ Lásd: F. Liska Tibor (2020) és Liskáné Pólya Lenke (2020) tanulmányait. A „társadalmi örökség” alkalmazása azt jelentené, hogy születéskor mindenki kapna egy zárolt betétkönyvet, „amiből fedeznie kell az egészségügyi ellátását, neveltetését, képzését, és ez szolgál induló tőkeként is a tanulmányok befejezése után, sőt ez a nyugdíj forrása is”. (F. Liska, 1998, p.940)

természetesen nagyban befolyásolta, hogy a pro és kontra érvek még nem voltak igazán ismertek az emberek körében.) 2020 áprilisában a világjárvány kiteljesedésekor történt megkérdezésnél már megfordult a lakossági megítélés, hiszen a Republikon Intézet 1000 fős (nem, életkor, végzettség és településtípus szerint reprezentatív) kutatása szerint „az alapjövedelem bevezetésével a válaszadók túlnyomó többsége, 76%-a egyet ért, az ellenzők aránya pedig 17%-os. A kérdésről láthatóan kiforrott véleménye van a hazai társadalomnak, hiszen a megkérdezettek csupán 7%-a nem tudott vagy nem akart válaszolni a kérdésre.” (Az alapjövedelem, 2020, 2) Hasonló eredményt mutatott ki a Pulzus Kutató 1000 fős reprezentatív közvéleménykutatása is, ahol a válaszolók 80 %-a az általános alapjövedelem bevezetését szorgalmazná, ezen belül 53 százalék szerint ezt a lehető leghamarabb meg kellene lépni. (Domokos, 2020). 2020 márciusában az Oxfordi Egyetem Szent Antal Kollégiumának Európai Kutatások Központja (Ash, 2020) az EU 27 tagállamára és Nagy-Britanniára kiterjedően több mint tizenkétezer, 16-69 év közötti állampolgárt kérdezett meg – többek között – az alapjövedelemről. Kiderült, hogy mindegyik korcsoport egyértelműen (70 %-os mértékben) támogatná a bevezetését. Elgondolkodtató, hogy a kötelező európai minimálbér támogatottsága ennél is nagyobb, 85% körüli volt.¹⁸

Sokan vélekedtek úgy, hogy a koronavírus kapcsán kialakult válság megteremti a lehetőséget a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetéséhez. Ahogy említettük, sok országban folytak viták ezzel kapcsolatban, és több ország is gondolkodik az alkalmazásáról, de úgy tűnik – a válság lecsengése, gyengülése – az FNA témáját is elhalványítja. Ugyanakkor nagyon sokan (Ingyen, 2018; Márton, 2018; Sárosi, 2020) gondolják úgy, ez az eszköz nem fog eltűnni a közeljövőben, mivel a technika felgyorsult folyamata, a mesterséges intelligencia és a robotok megjelenése, az automatizáció következtében munkahelyek tömeges megszűnése várható. Ez azt jelenti, hogy az embereknek más típusú, más képzettséget igénylő munkát kell majd végezniük, és az erre való átállás, átképzés időszakára is megélhetést kell biztosítani számukra. Ezt szolgálná akkor az FNA bevezetése.

¹⁸ Csak az érdekesség kedvéért említem meg, hogy az FNA-ról a Makroökonómia tantárgy keretében 2020. áprilisában (még a járvány kirobbanásának kezdetén) megkérdeztem a hallgatók véleményét. Elmondva az alapjövedelem lényegét, azt kértem tőlük, hogy még aznap – anélkül, hogy utána olvasnának a témának – írják le saját véleményüket arról, egyetérténeek egy ilyen rendszer hazai bevezetésével vagy sem, és indokolják is álláspontjukat. A semmilyen szempontból nem reprezentatív, és csak 60 főre kiterjedt megkérdezésből kiderült, hogy mind a levelezős, mind a nappalis hallgatók kb. 2/3-a elutasította az FNA hazai alkalmazását.

3.3. *Kurzarbeit, azaz a rövidített munkaidő támogatások*

Az, hogy az automatizáció ténylegesen kikényszeríti-e a feltétel nélküli alapjövedelmet, azt majd a (közel)jövő dönti el. Viszont a feltételesen és kifejezetten válsághelyzetben, vagy nehéz helyzetben adott támogatás már régóta jelen van a gazdaságokban. A Német Birodalomban már 1910-ben, később 1924-ben és aztán az 1950-es, sőt az 1960-as és 1970-es években is hoztak törvényt a csökkentett munkaidős dolgozók állami támogatásáról, amit németül **kurzarbeit**-nek (angolul: short-time working-nek) hívnak. Az állami bérkiegészítés ezen rendszere igazán népszerűvé a 2008-as válság idején vált, és széleskörű alkalmazása a koronavírus-járvány hatására kialakult gazdasági nehézségek idején következett be. (Will, 2020)

„A módszer egyszerű: gazdasági visszaesések idején a cégek hazaküldhetik a munkavállalóikat vagy jelentősen csökkentheti munkaidejüket, miközben az állam átvállalja bérük nagy részének kifizetését” (Komócsin, 2020, oldalszám nélkül). A munkavállaló szempontjából az előny az, hogy nem veszíti el munkahelyét, és bére sem csökken túlzott mértékben, miközben nem dolgozik teljes munkaidőben, sőt rövidebb időszakokban semennyit sem. A munkáltató oldaláról előnyként jelentkezik az, hogy a válság csökkenésekor nem kell időt, energiát és pénzt költenie a korábban elküldött dolgozóik pótlására, azaz megtarthatják a már betanított és a szervezetben jól teljesítő dolgozóikat. Az állam szempontjából fontos pozitívum, hogy nem nő olyan mértékben a munkanélküliek száma (aránya)¹⁹, valamint a munkanélküli segélyek és az átképzéshez kapcsolódó kiadások mértéke, nem beszélve az állampolgárok részéről tapasztalható kedvező megítélésről.

Egyébként az Európai Unió már áprilistól pozitívan állt a csökkentett munkavégzéshez kapcsolódó támogatások kérdéséhez, hiszen a munkahelyvédelmi (SURE) program keretében a tagállamok támogatást hívhatnak le bizonyos, a rendkívüli helyzetekben fogatosított intézkedések költségeinek fedezésére, és ezek között vannak a Kurzarbeit típusú intézkedések is.

Most is sok európai ország gyakorlatában megtalálható volt, igaz „nem mindenhol ugyanazokra az ágazatokra vonatkozik, valamint egyes helyeken csak a karanténba kerültek kapnak állami

¹⁹ „A 2008-2009-es pénzügyi válság idején bevált ez a megoldás: miközben Németországban 7,9 százalékról 7 százalékra csökkent a munkanélküliségi ráta 2009-en, az OECD országok átlagában három százalékról 8,6 százalékra ugrott. Az OECD becslése szerint 2009 harmadik negyedévében, amikor dühöngött a világgazdasági válság, 200 ezer munkahelyet tudtak megvédeni a németek ezzel a módszerrel.” (Komócsin, 2020, oldalszám nélkül)

bérpótlást, másutt mindenki, aki most nem tud dolgozni a koronavírus hatásai miatt” (Sipos, 2020, oldalszám nélkül).

Nézzük néhány ország tényleges gyakorlatát a kérdésben (Hardi-Szapáry, 2020; Komócsin, 2020; Marton, 2020; Orban, 2020; Petrus, 2020; Sz.A., 2020; Véget, 2020):

Németországban a korábbi kereset 80%-át (gyerekekkel rendelkező munkavállalók esetében 87%-át), de max. 3000 eurót kapnak 12 hónapon át. Ausztriában a rövidített munkaidő legalább 10, de legfeljebb 90% lehet, míg időtartama nem lehet több, mint 3 hónap. Az Egyesült Királyságban a vállalatok folyamodhatnak állami támogatásért dolgozóik bérére, ami akár a fizetések 80 százalékát is fedezheti. Hasonló mértékű támogatás van Franciaországban, Svájcban, Svédországban is. Spanyolországban az ERTE rendszerben a felfüggesztett dolgozók fizetésük 70 százalékát kaphatják meg ideiglenes támogatásként. Csehországban a teljes bér 80%-ára jogosultak, ha az iskolák és óvodák bezárása miatt gyermekükre kell vigyázniuk és ezért nem tudnak munkába menni. Egyébként munkahiány esetén az állam a bér 60 százalékát kifizeti. Dániában, Hollandiában, Írországon és Norvégiában a teljes bért fizeti az állam. Belgiumban és Spanyolországban 70%-ot ad az állam. Olaszországban az iskolák, óvodák bezárása miatt gyerekeikkel otthon maradó szülők megkapják az államtól bérük 50 százalékát. Szlovákiában a kijárási korlátozások miatt kinyitni nem tudó vállalkozások alkalmazottainak bérét 80 százalékban átvállalta a kormány. Lengyelországban csak a 250 vagy annál több alkalmazottat foglalkoztató cégek, tehát a nagyvállalatok kaphatnak bértámogatást. Románia március közepétől május végéig segélyezte a felfüggesztett munkaszerződésű (azaz a kényszerszabadságra küldött) alkalmazottakat. Viszont június végén bejelentették, hogy az ország a napi gyakorlatba kívánja átültetni a rugalmas munkaprogram bevezetését rendkívüli helyzetek esetén.

Magyarországon április elején vezették be a csökkentett munkaidős foglalkoztatottak támogatását, amelyet az érintettek véleményének figyelembevételével két héten belül módosítottak.²⁰ A támogatás elnyerésének feltételei között szerepel, hogy a munkáltatónak bizonyítania kell, hogy a munkavállalók megtartása a folyamatos gazdasági tevékenységével

²⁰ Lásd a 105/2020. (IV. 10.) és a 141/2020. (IV. 21.) számú Kormány rendeleteket!

összefüggő nemzetgazdasági érdek. A támogatás mértéke alapesetben a korábbi bér 70%-a, de maximum 3 hónapos időtartamra.²¹

Az OECD július közepén közzétett jelentésében nagyon hatásosnak ítélte meg a rövidített munkaidő-támogatás rendszerét. Példaképpen Németországot és az USA-t említette, ahol az előbbinél relatíve kis mértékben nőtt a munkanélküliség a járvány miatti válság következtében, míg az USA-ban (ahol nem minden tagállamban működtettek ilyen rendszert) kiugró mértékben nőtt a munkanélküliség. (Rengeteg, 2020)

3.4. Digitális jegybankpénz

A fentiekben vázolt bármelyik keresletélénkítő, a gazdaság szereplőinek közvetlenül nyújtott támogatási megoldást működtetik, érdekes kérdésként merül fel: vajon hogyan kellene az összeget eljuttatni az érdekeltekhez? Késspénzben? Bankszámlára utalva? Vagy másképpen?

2020 márciusában két amerikai elemző (Coronado-Potter, 2020a és 2020b) azt javasolta²², hogy a ma létező bankrendszeren kívül jöjjön létre egy speciális szolgáltató (amelyet Digital Payment Provider-nek neveznek), ahol minden 16 évnél idősebb amerikai magánszemély számlát nyithatna. Ez a szolgáltató a FED és az amerikai pénzügyminisztérium engedélyével digitális dollárt bocsátana ki, amely bármikor beváltható lenne a hagyományos amerikai dollárra. Az újfajta pénzre azért lenne szükség, mert ha meghatározott időn belül nem költik el meghatározott javakra és szolgáltatásokra, akkor a pénz eltűnik a számláról.

A **digitális jegybankpénz** (angolul: central bank digital currency, röviden: CBDC) a jegybank által kibocsátott és ellenőrzött, dematerializált (tehát fizikai formában nem létező), univerzálisan hozzáférhető olyan digitális fizetőeszköz, amelynek árfolyama megegyezik a hagyományos fizetőeszközzel. Ez a pénz kiegészíti és nem felváltja a meglévő pénzügyi rendszer elemeit, emellett pedig a monetáris politikai célok elérését is támogathatja. A CBDC biztonságosabb, olcsóbb, földrajzilag és társadalmi csoportok szerint tágabb körben elérhető lehet, mint a hagyományos pénz.

A digitális jegybankpénz felépítése lehet számla (account) alapú, illetve érme (token) alapú. Struktúráját tekintve a digitális jegybankpénz két modellje ismert: lehet egyszintű (amikor a

²¹ A 2020. augusztus 31-ig igényelhető bértámogatást május végéig 9500 cég igényelte, ami 125 ezer munkavállalót érintett. (CsD, 2020). Július közepi adatok szerint 14 ezer vállalkozás nyújtott be támogatási kérelmet 200 ezer munkavállalóra. (Már kétszáz ezer, 2020).

²² Később az amerikai Szenátus egy tagja terjesztett be törvénymódosítást a digitális dollárról, illetve a digitális tárcáról.

központi bank közvetlen kapcsolatban áll a gazdasági szereplőkkel), és többszintű (amikor a központi bank pénzügyi közvetítők szolgáltatásait veszi igénybe a digitális pénz szolgáltatásainál). (Szabó–Kollarik, 2020; Szegő, 2020b)

Bár vannak hasonlóságok a kriptovalutákkal, de a digitális jegybankpénz nagyon más. A **kriptovaluták** a digitális valuták egy részhalmazát képviselik, de besorolhatók az alternatív valuták vagy a virtuális valuták csoportjába is. Olyan csere- és fizetőeszközök, amelyek titkosítást használnak a tranzakciók biztonságossága érdekében. A kriptovaluták tranzakcióinak tárolása blokklánc technológiával történik, ami nyilvános (bárki csatlakozhat), elosztott főkönyvi technológiát jelent, és amelynél így az adatokat nagyon nehéz módosítani, megváltoztatni. A kriptovaluták általában decentralizáltak, azaz központosított testület helyett különböző összetételű online közösségek tartják ellenőrzés alatt.

A digitális jegybankpénz egyrészt elveti a virtuális valuták monetáris rendszerét, másrészt központi testület (a jegybank) tartja ellenőrzés alatt, nem pedig online közösségek. Tehát a legfontosabb különbség az, hogy mennyire és hogyan használja fel a pénzt a monetáris politika, illetve ki, mikor és hol férhet hozzá a szolgáltatáshoz. Ezeket a digitális jegybankpénznél a központi bank határozza meg, míg a kriptovalutáknál nem.

Valójában négy tényezőben összegezhető, hogy miért nőtt meg, és gyorsult fel az igény a digitális jegybankpénzek iránt:

- „A digitális pénz és digitális értéktovábbító szolgáltatások iránti **kereslet az elmúlt években jelentősen megnőtt**. Ez a tendencia várhatóan jelentősen erősödni fog a COVID-19 és ahhoz hasonló járványok megjelenése következtében. Természetesen léteznek online pénzügyi szolgáltatások, azonban ezek nagy része a papír alapú pénz koncepcióját próbálják jól-rosszul digitalizálni és nem természetes (native) módon digitálisak.
- **Technológiai “nyomás”**: A blokklánc és kriptovaluta tízéves fejlődése következtében eljutott arra a szintre, hogy általánosan is használatos **digitális pénz rendszereket lehessen vele megvalósítani**. Lassan a digitális jegybankpénzre is reális technológiai alternatíva lehet. Ráadásul, mivel blokklánc témakörben szinte teljesen open source, az egyik **legdinamikusabban fejlődő értéktovábbításra alkalmas technológia**.
- Az **üzleti szektor** kezdi felismerni a piaci igényt és a technológiai lehetőségeket, amelyek eredményeként olyan szolgáltatások jelennek meg, amik versenytársai lehetnek a jegybankpénznek is. Ilyen projektek például a stabil kriptovaluták, vagy a Facebook Libra projektje.

- Végül de nem utolsó sorban fontos tényező **a versenyfutás a több jegybankkal**. Amelyik először vezet be nemzetközileg is elfogadott digitális jegybankpénzt, jelentős előnyre tehet szert.²³

Az Egyesült Államokkal szemben – úgy tűnik – Kína lépéselőnybe került, hiszen közel áll ahhoz, hogy bevezesse a központi bank által kibocsátott digitális jüan-t. (Mészáros, 2020) Egyébként Kínán kívül más országok – így Svédország, Kanada, Uruguay, Szingapúr, Thaiföld és Bahamák – is kísérleteznek, vagy tesztelnek digitális jegybanki pénzeket. Sőt Hollandia felvetette, hogy szeretnének egy európai digitális pénz „próbaterülete” lenni. (Huszák, 2020) Franciaország pedig korábban azt tervezte, hogy 2020-ban elindítja az állami kriptovaluta tesztelését. (2020-ban jön, 2019)

Az MNB elnöke szerint „évtizedünk az eddigi pénzügyi innovációk forradalmi felgyorsítását hozhatja” (Matolcsy, 2020, oldalszám nélkül), és közeleg az idő a digitális jegybankpénzek megjelenésére.

Tehát digitális pénzpiacra, és annak szabályozására mindenképp szükség van. Nemcsak a fent említett folyamatok következtében, hanem annak ismeretében is, hogy például egyrészt saját digitális devizát bocsáthat ki 2020 második felében a japán Mitsubishi UFJ Financial Group, a világ ötödik legnagyobb bankja (Virtuális, 2020), és másrészt Németország március elején a világon elsőként minősítette a legnépszerűbb digitális pénznemet, a bitcoint hivatalosan is pénzpiaci eszközként. (Rácz, 2020)

3.5. Örökjáradék kötvény

Térjünk vissza egy kicsit a helikopterpénz ötletéhez! A helikopterpénz nyújtása esetén elképzelhető, hogy a központi bank hitelszerződés nélkül engedi át a kormánynak a létrehozott helikopterpénzt. Így nem is lesz visszafizetési kötelezettség. De az is lehet, hogy a hitelszerződésben lejárat kerül megállapításra, csak a kormány nem akar, vagy nem tud törleszteni, így gyakorlatilag a központi bank kénytelen-kelletlen belemehet a törlesztés végtelen halaszthatóságába. Ezáltal „a helikopterpénzt az úgynevezett örökjáradék kötvényhez teszi hasonlónak, amelynél a fölvelt tőkét akkor törleszthetjük, amikor akarjuk; addig csak a kamatokat kell fizetni rá. **Az örökjáradék kötvény, ha lenne, megjelenne az állam**

²³ Szegő Dániel (2020a): oldalszám nélkül. *Kiemelések a szerzőtől!*

adósságállományában, és rontaná (mint minden más adósság) az állam hitelképességét, növelve a tőle mint adóstól elvárt kamatokat.²⁴

A kötvények lényege, hogy annak birtokosa vagy tulajdonosa a kötvény lejártakor visszakapja a névértéket, miközben a kibocsátó előre rögzített módon kamatot fizet, és/vagy más szolgáltatást nyújt. Az **örökjáradék kötvény** (angolul perpetual bond) esetében nincs lejárat, azaz a kibocsátó mindig köteles kamatot fizetni, ugyanakkor a tőkét (gyakorlatilag a hitelt) nem kell visszafizetnie. Azonban a kibocsátónak kellőképp hosszú idő után lehetősége van a kötvényt visszavásárolnia, ha akarja, de ekkor a tőkét vissza kell fizetnie.

A kötvény vásárlója tehát állandóan kap kamatot. Viszont ez az összeg, vagyis a tartozás az idők folyamán „elinflálódik”, tehát reál értékben egyre kevesebbet ér.

Egy ilyen kötvény esetén a kibocsátó azonnal hozzájut az összeghez, ami jelentős vonzerő. Az EU esetében – összehasonlítva egy véges idejű kötvénykibocsátással – ez kiegészül azzal az előnnyel, hogy a kormányok mentesülnének attól, hogy meghatározott időnként (3, 5 vagy 10 évenként) belemenjenek a lejárató kötvényállomány refinanszírozási módjával kapcsolatos politikai vitába.

Az örökjáradék kötvényt már régóta alkalmazzák. Például az Egyesült Királyságban a napóleoni háborúk vagy épp az első világháború kiadásainak finanszírozására, aztán 2012-ben is. Egy holland vízügyi hatóság a XVII. század közepén bocsátott ki mólóépítésre ilyen kötvényt, amelynek a kamatát még ma is kapja a Yale Egyetem. (Sztójcssev, 2020) Egyes országokban forgalomban vannak 40 és 50 éves futamidejű kötvények, de létezik 100 éves osztrák örökjáradék kötvény is. Magyarországon az OTP 2006-ban euróban bocsátotta ki az OPUS lejárat nélküli kötvényét, amelyet 2016. október végétől visszahívhatott volna, de nem tette meg.

Az Európai Bizottság még áprilisban úgy számolt, hogy kb. ezer milliárd euró kellene a koronavírus-járvány okozta gazdasági válság kezelésére, leginkább Olaszország és Spanyolországot támogatására. Megoldásként valójában négy lehetőség jöhetett szóba:

1. Tagállamok befizetéseit kellene növelni, és egy központi alapba befolyt pénzt lehetne szétosztani a rászorultság alapján. Kézenfekvő megoldásnak tűnik, de a gond az, hogy

²⁴ Soós Károly Attila (2020): oldalszám nélkül. *Kiemelés a szerzőtől!*

a tagállamok a saját helyzetük finanszírozásával vannak elfoglalva, nagyobb befizetéseket nehezen tudnának teljesíteni.

2. Örökjáradék kötvény kibocsátásával, amit Soros György ötlete alapján Spanyolország vetett fel az Európai Tanács április végi ülésén. (Cué–De Miguel, 2020) Amennyiben 1000 milliárd eurót évi 0,5% kamat mellett (ami nem elképzelhetetlen²⁵) örökjáradék kötvény formájában bocsátana ki az EU, az évi 5 milliárd euró kiadás lenne az EU-nak. Az majd a kötvénykibocsátás során alakul ki, hogy melyik tagállam mennyi pénzt kapna, kinek mennyit kellene visszafizetnie, ahogy az is, hogy milyen feltételekkel vehetnének részt a programban a nem eurót használó országok.
3. Közös euróvezeti koronakötvény kibocsátásával, amit Franciaország és a déli államok vezetői vetettek fel. Lényege: fel kellene állítani egy pénzügyi alapot vagy átcsoportosítani az EU-s költségvetést úgy, hogy létrejöjjön egy kb. 500 milliárd eurós forrás, amely az eurótagállamok közös visszafizetési garanciájával bocsátana ki 8-10 éves kötvényeket, és az így befolyó pénzt nem az egyes országok nagysága, hanem szükségletei alapján osztanák szét. Mivel a kötvények csak 2027 után járnak le, így addig a költségvetéseket nem terheli kiadás. Azonban a magukat „takarékosok”-nak nevező országok (Ausztria, Svédország, Dánia és Hollandia)²⁶ erőteljesen ellenezték ezt a javaslatot.
4. Marshall-segélyhez²⁷ hasonló megoldással a beruházások erőteljes támogatása érdekében, amit Ursula von der Leyen, az Európai Bizottság elnöke vetett fel. Ez persze Németországra nagy terhet róna, de egyrészt Németország az európai egységfolyamat legnagyobb haszonélvezője, és másrészt a német állami fejlesztési bank forrásai között még mindig van olyan tétel – egy 12 milliárd eurós pénzalap –, amely a Marshall-terv programjaiból származik. Legfőképpen Olaszországot és a Spanyolországot kellene támogatni a segélyből.

Végül is az a javaslat született, hogy 750 milliárd eurónyi támogatási (koronavírusos helyreállítási) alapot (Next Generation EU) hoznának létre, amelyből 250 milliárd eurónyi rész az országok hozzájárulásának megemeléséből állna (a GNI 1,4% körüli mértékének 2%-ra

²⁵ „Jelenleg a kormányzati euró kötvények lejáratától függő hozamai nulla körül ingadoznak, egyes országok esetében még a leghosszabb futamidő esetén is.” (Werner, 2020, oldalszám nélkül)

²⁶ Általában a „négy fukar” néven illetik ezen országokat, habár sok tekintetben Finnország is ide sorolható lenne.

²⁷ A háború utáni Marshall-tervben 17 európai ország 1952-ig összesen 14 milliárd dollárnyi segélyt kapott – elsősorban amerikai áru formájában. Nagy-Britanniának jutott a segély 25%-a, Franciaországnak 20%-a, Olaszországnak 12%-a, NSZK-nak pedig 10%-a. Közismert, hogy Magyarország politikai okok miatt – a szovjetek elutasították az imperialista támogatást – nem részesülhetett a segélyből.

történő megemelése által), míg a további 500 milliárd eurónyi értékben 3 és 30 év közötti időszakra szóló kötvénykibocsátásokból fedeznék. A 250 milliárd eurónyi visszatérítendő részt az érintett tagállamoknak valamikor 2028 és 2058 között kellene majd visszafizetniük a kötvények lejáratától függően. Az 500 milliárd eurónyi összeg vissza nem térítendő támogatásként kerülne az országokhoz. (A közös, 2020; Helyreállítási, 2020; Taktikát, 2020; Óriási, 2020; Darvas, 2020)

Az elfogadott javaslat szerint maradt 750 milliárd eurós a helyreállítási alap keretösszege, és 1074 milliárd euró a 2021-2027-es évekre szóló keret költségvetés, valamint az eredeti 500-ról 390 milliárd euróra csökkent a vissza nem térítendő támogatási rész, és 250-ről 360 milliárd euróra emelkedett a hitel nagysága. (EU-csúcs, 2020)

4. TANULSÁGOK

A koronavírus-járvány számos problémát, negatív folyamatot, nehézséget okozott és valószínűleg okoz még mind a társadalmak, mind a gazdaságok számára. Ugyanakkor lehetőséget is adott eddig nem, vagy nem igazán alkalmazott eszközök, módszerek kipróbálására, használatára, és ezekből a tanulságok levonására. Ez nagyon sok területen igaz, így az oktatásban is.

A járvány alatt, az online oktatás során nemcsak azt tapasztaltuk meg, hogy **máshogy is lehet/kell tanítani**, hanem, hogy **mást is kell oktatni**. Át kell gondolni a közgazdaságtan eddigi oktatását, annak szerkezetét és tartalmát. Mindenképpen beszélni kell olyan gyakorlati módszerekről, amelyek eddig nem léteztek, vagy csak marginálisan voltak jelen. (Lásd például a cikkben részletesebben tárgyalt témákat: helikopter-pénz, Feltétel Nélküli Alapjövedelem, kurzarbeit, digitális jegybankpénz, örökjradék kötvény; vagy a csak említés szintjén lévőket, például a negatív jövedelemadó, illetve a társadalmi örökség koncepció kérdéseit, valamint a különböző (szociális) támogatási megoldásokat). Mindenképpen helyre kell tenni, olyan kérdéseket, amelyek a hagyományos oktatási struktúrában nem szerepelnek, de az élet erőteljesen előtérbe helyezte azokat. (Lásd például az alternatív valuták, a kriptovaluták, a virtuális valuták és a digitális valuták fogalmának, használatának kérdéseit.) Mindenképpen meg kell mutatni, hogy a hagyományos közgazdaságtani iskolák mellett milyen új, alternatív megközelítések léteznek. (Lásd például amelyekről a tanulmány csak említett: QE for People mozgalom, Modern Monetáris Elmélet, Nemnövekedés mozgalom.)

5. JAVASLATOK

Komárom-Esztergom megye egyetlen felsőoktatási intézményeként működő, innovatív és vállalkozói személetű Edutus Egyetem feladata a térség számára a jól képzett, multidiszciplináris szemléletű, minőségi és motivált munkaerő utánpótlás biztosítása és helyben tartása a gazdasági és a műszaki területeken egyaránt. A képzési kínálat szélesítése és vonzóbbá tételének egyik részét jelentheti, ha a COVID-19 utáni gazdaságélénkítés újszerű monetáris és fiskális lehetőségeinek ismeretanyaga beépítésre kerül felsőoktatási gazdasági képzésekbe.

Az Edutus Egyetem alapszakos gazdasági képzései esetében a **megoldást** két irányban tartom elképzelhetőnek.

- a) Az első lehetőség a Mikro- és Makroökonómia szemináriumi rendszerén való változtatás, és a példamegoldások egyszerűsítésével, némileg háttérbeszorításával kellene időt „nyerni” ezen témák közös feldolgozására.
- b) A második lehetőség – vissza kellene hozni az I. félévre a Közgazdaságtani alapok tárgyat. Így az abban tisztázott alapfogalmak már nem kerülnének elő a Mikro- és Makroökonómia tantárgy keretében, tehát azoknál jutna elegendő idő az alternatív elméleti iskolák megközelítésére, új megoldások, lehetőségek bemutatására.

Egy dologban biztos vagyok: valamelyik út választása elkerülhetetlen az oktatás számára, annak érdekében, hogy a hallgatók naprakész, versenyképes tudást szerezzenek!

A gazdasági képzések tartalmi megújítása mellett a tantervi reformok és a szóban forgó szakmai tárgyak tematikáinak aktualizása mellett szükséges végiggondolni egyrészt a digitális, online oktatásban rejlő lehetőség jobb kihasználását, valamint új oktatási módszertani eszközök bevezetését a hatékony tudástranszfer megvalósítása érdekében.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A COVID-19 járvány okozta gazdasági recesszió jelentős kockázatait látva az egyes országok kormányai korábban példa nélküli fiskális intézkedéseket hoztak a gazdasági szereplők és háztartások megmentésére. A piacok leolvadásának megelőzésére a nemzeti jegybankok sorban jelentették be a hatalmas összegű monetáris expanziót, és ígéretet tettek a fiskális erőfeszítések finanszírozására is. Egyelőre még nem tudni, hogy a gazdasági recesszióból való kilábalás U, V, W, vagy L alakú lesz-e, de az optimális monetáris és fiskális eszköztár megtalálására a döntéshozók mindenhol jelentős erőfeszítéseket tesznek.

Jelen cikk áttekinti a járvány utáni hazai gazdaságélénkítés néhány monetáris és fiskális eszközét, ismertette az ezekkel kapcsolatos pro és kontra érveket, és mindezek mellett javaslatokat fogalmaz meg ezen ismeretanyagok a felsőoktatási gazdasági képzésekbe való beépítési lehetőségeivel kapcsolatban.

Felhasznált szakirodalom

1. 2020-ban (2019): 2020-ban jön a francia állami kriptovaluta, cryptofalka.hu, 12.09., <https://cryptofalka.hu/hirek/2020-francia-allami-kriptovaluta/>, letöltve: 2020-07-15
2. Az alapjövedelem (2020): Az alapjövedelem társadalmi megítélése, Republikon Intézet elemzése, Kézirat, 4 old., http://republikon.hu/media/38208/republikon_a%CC%81prilis_alapjo%CC%88vedelem.pdf, letöltve: 2020-07-05
3. A finn (2020): A finn alapjövedelem-kísérlet tanulságai. jogaszvilag.hu, 05.08., <https://jogaszvilag.hu/a-finn-alapjovedelem-kiserlet-tanulsagai/>, letöltve: 2020-05-08
4. A többség (2014): A többség nem ért egyet a mindenkinek járó alapjövedelem ötletével, Századvég, 01.17., <https://szazadveg.hu/hu/kutatasok/az-alapitvany-kutatasai/piackutatas-kozvelemeny-kutatas/a-tobbseg-nem-ert-egy-et-a-mindenkinek-jaro-alapjovedelem-otletevel>, letöltve: 2020-07-05
5. akiraly (2020): Az európaiak jelentős többsége garantált alapjövedelemre vágyik. 444.hu, 05.07., <https://444.hu/2020/05/07/az-europaiak-jelentos-tobbsege-garantalt-alapjovedelemre-vagyik>, letöltve: 2020-06-19
6. András Bence (2013): Miért nem nyomtatunk pénz és adjuk oda az embereknek? portfolio.hu, 08.16., http://www.portfolio.hu/gazdasag/miert_nem_nyomtatunk_penzt_es_adjuk_oda_az_embereknek.187993.html, letöltve: 2020-06-08
7. Ash, T.G. – Zimmermann, A. (2020): In Crisis, Europeans Support Radical Positions. Climate Change and Social Welfare issues most salient, eupinions brief, 6 Mai, <https://eupinions.eu/de/text/in-crisis-europeans-support-radical-positions>, letöltve: 2020-06-19
8. Ádám Örs (2018): Feltétel Nélküli Alapjövedelem – Elmélet és Tények. Szakdolgozat, Budapesti Metropolitan Egyetem, 88 old.
9. Balás Gábor – Csire András (2020): Nem a magyar csomag mérete, hanem a tartalma és az időzítése a fontos! portfolio.hu, 04.02., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200402/nem-a-magyar-csomag-merete-hanem-a-tartalma-es-az-idozítése-a-fontos-423762>, letöltés: 2020-04-17
10. Bánfalvi István (2014): Vitaképtelenek. Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 16. szám, 04.18., http://www.es.hu/banfalvi_istvan;vitakeptelenek;2014-04-17.html, letöltve: 2015-02-21
11. Bergmann, Barbara R. (2010): Svéd típusú jóléti állam, vagy alapjövedelem – melyik élvezzen prioritást? Esély 5. szám, 68-80. old.
12. Berlinger Edina (2020): Először a családokat mentsek, ne a vállalatokat! portfolio.hu, 04.01., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200401/eloszor-a-csaladokat-mentsek-ne-a-vallalatokat-423480>, letöltve: 2020-04-17
13. Bihari Péter (2020a): Helikopterpénz kell Magyarországra a koronavírus ellen. portfolio.hu, 03.30., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200330/helikopterpenz-kell-magyarorszagra-a-koronavirus-ellen-422750>, letöltve: 2020-03-30
14. Bihari Péter (2020b): Koronavírusra helikopterpénzt: okoz-e adósságnövekedést a bankóprés? portfolio.hu, 04.14., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200414/koronavirusra-helikopterpenzt-okoz-e-adossagnovekedest-a-bankopres-425760>, letöltve: 2020-04-17
15. Bogár László (2020): Pénzkommunizmus, Magyar Hírlap, 06.15., <https://www.magyarhirlap.hu/velemeney/20200615-penzkommunizmus>, letöltve: 2020-07-09

16. Bokros Lajos (2020a): Reccsen a koponya. Élet és Irodalom, LXIV. évfolyam, 13. szám, 03.27., <https://www.es.hu/cikk/2020-03-27/bokros-lajos/reccsen-a-koponya.html>, letöltve: 2020-06-16
17. Bokros Lajos (2020b): Milyen módon támogassuk a járvány okozta válság gazdasági kárvallottjait? Városi Kurír, 03.31., <https://varosikurir.hu/vita-a-letpenzrol-4-bokros-lajos-milyen-modon-tamogassuk-a-jarvany-okozta-valsag-gazdasagi-karvallottjait/>, letöltve: 2020-03-31
18. Borowski, Didier (2020): Járatlan utakon a fiskális és a monetáris politika a járvány óta, index.hu, 07.13., https://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2020/07/13/jaratlan_utakon_a_fiskalis_es_a_monetaris_politika_a_jarvany_ota/, letöltve: 2020-07-15
19. Brückner Gergely (2020a): A koronavírus megszabadíthat minket a készpénztől, index.hu, 04.19., https://index.hu/gazdasag/2020/04/19/a_koronavirus_megszabadithat_minket_a_keszpenztol_hoditanak_a_kontaktmentes_fizetesek/, letöltve: 2020-07-09
20. Brückner Gergely (2020b): Jó ötlet Sorostól az 1000 milliárd eurós pénzosztás?, index.hu, 05.12., https://index.hu/gazdasag/2020/05/12/azt_tanultuk_hogy_nem_lehetcsak_ugy_nyomtatni_a_penz_t_vagy_megis/, letöltve: 2020-07-15
21. Chohan, Usman W. (6 April 2020). "Modern Monetary Theory (MMT): A General Introduction". CASS Working Papers on Economics & National Affairs. Social Science Research Network. EC017UC (2020). Retrieved 27 July 2020.
22. Coronado, J. – Potter, Simon M. (2020a): Securing Macroeconomic and Monetary Stability with a Federal Reserve – Backed Digital Currency. Peterson Institute for International Economics, Policy Brief, March, Issue 4., pp. 11, <https://www.piie.com/system/files/documents/pb20-4.pdf>, letöltve: 2020-07-20
23. Coronado, J. – Potter, Simon M. (2020b): Reviving the Potency of Monetary Policy with Recession Insurance Bonds. Peterson Institute for International Economics, Policy Brief, April, Issue 5., pp. 16, <https://www.piie.com/system/files/documents/pb20-5.pdf>, letöltve: 2020-07-20
24. Cué, Carlos E. - De Miguel, Bernardo (2020): Spain proposes a €1.5 trillion coronavirus recovery fund financed through perpetual EU debt, Madrid / Brussels, El País, <https://english.elpais.com/politics/2020-04-20/spain-proposes-a-15-trillion-coronavirus-recovery-fund-financed-through-perpetual-eu-debt.html>, letöltve: 2020-07-15
25. CsD (2020): Már 9500 cég kapott bértámogatást a kormánytól, index.hu, 05.26., https://index.hu/gazdasag/allas/2020/05/26/palkovics_laszlo_bertamogatás_kurzarbeit/, letöltve: 2020-06-01
26. Csillag István – Mihályi Péter (2014a): Tizenkét érv a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben. Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 3. szám, 01.17., <https://www.es.hu/cikk/2014-01-17/csillag-istvan-mihalyi-peter/tizenket-erv-a-feltétel-nelkuli-alapjövedelemmel-szemben-.html>, letöltve: 2020-06-11
27. Csillag István – Mihályi Péter (2014b): Huszonegy közgazdasági érv a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben. Competitio, Debreceni Egyetem, 13. évf. 1. szám, 5-29. old., <https://doi.org/10.21845/comp/2014/1/1>, letöltve: 2020-06-11
28. Csillag István–Mihályi Péter (2014c): Mi a szegényekkel vagyunk. (Vitazáró a feltétel nélküli alapjövedelemről.), Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 14. szám, 04.04., http://www.es.hu/csillag_istvan8211;mihalyi_peter;mi_a_szegenyekkel_vagyunk;2014-04-03.html, letöltve: 2015-02-21

29. Darvas Zsolt (2020): Eső után köpönyeg lehet az EU koronavírus-mentőalapja, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/krtk/20200615/eso-utan-koponyeg-lehet-az-eu-koronavirus-mentoalapja-436744), 06.15., <https://www.portfolio.hu/krtk/20200615/eso-utan-koponyeg-lehet-az-eu-koronavirus-mentoalapja-436744>, letöltve: 2020-07-08
30. Dedák István (2020): Pénzt szórni a nép közé, avagy mikor repül ingyen a helikopter? [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200529/penzt-szorni-a-nep-koze-avagy-mikor-repul-ingeny-a-helikopter-433720), 05.29., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200529/penzt-szorni-a-nep-koze-avagy-mikor-repul-ingeny-a-helikopter-433720>, letöltve: 2020-05-29
31. Domokos László (2020): Alapjövedelem: zavarba ejtő eredmény született. [napi.hu](https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/pulzus-alapjovedelem-jovedelem-tamogatas-kozvelemeny-kutatas-munka.707715.html?utm_source=index.hu&utm_medium=doz&utm_campaign=link), 06.09., https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/pulzus-alapjovedelem-jovedelem-tamogatas-kozvelemeny-kutatas-munka.707715.html?utm_source=index.hu&utm_medium=doz&utm_campaign=link, letöltve: 2020-06-09
32. Elgarte, Julieta (2010): Az alapjövedelem és a nemi szerepek szerinti munkamegosztás összefüggései, *Esély* 5. szám, 61-67. old.
33. Előd Fruzsina (2020): Élesben próbálja ki a világ, mi van, ha az állam csak úgy pénzt ad az embereknek, [index.hu](https://index.hu/gazdasag/2020/04/08/koronavirus_valsag_munkanelkuliseg_segely_helyett_alapjovedelem_fna_minimumjovedelem/), 04.08., https://index.hu/gazdasag/2020/04/08/koronavirus_valsag_munkanelkuliseg_segely_helyett_alapjovedelem_fna_minimumjovedelem/, letöltve: 2020-06-08
34. Essősy Zsombor (2020): Szolidaritás és versenyképesség – avagy újratervezés a reálgazdaságban. [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200402/szolidarit-as-versenykepesség-avagy-ujratervezés-a-reálgazdaságban-423630), 04.02., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200402/szolidarit-as-versenykepesség-avagy-ujratervezés-a-reálgazdaságban-423630>, letöltve: 2020-04-17
35. EU-csúcs (2020): EU-csúcs: megvan a megállapodás!, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200721/eu-csucs-megvan-a-megallapodas-441638), 07.21., <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200721/eu-csucs-megvan-a-megallapodas-441638>, 2020-07-21
36. F. Liska Tibor (1998): A Liska-modell, *Közgazdasági Szemle*, XLV. évfolyam, 10. szám, 940-953. old.
37. F. Liska Tibor (2014): Alapjövedelem és „társadalmi-örökség”. *Élet és Irodalom*, LVIII. évfolyam, 7. szám, 02.14., http://www.es.hu/f_liska_tibor;alapjovedelem_es_8222;tarsadalmi-orokseg8221;;2014-02-13.html, letöltve: 2015-02-21
38. Felcsuti Péter – Molnár György (2014): A kritika kritikája. Hozzászólás a feltétel nélküli alapjövedelemről szóló vitához., *Élet és Irodalom*, LVIII. évfolyam, 5. szám, 01.31., http://www.es.hu/felcsuti_peter8211;molnar_gyorgy;a_kritika_kritikaja;2014-01-29.html, letöltve: 2015-02-21
39. Ferge Zsuzsa (2014): A lét jogán. [dinamo.blog.hu](https://dinamo.blog.hu/2014/01/17/a_let_jogan#more5761550), 01.17., https://dinamo.blog.hu/2014/01/17/a_let_jogan#more5761550, letöltve: 2020-06-13
40. Friedman, Milton (1967): “The Case for the Negative Income Tax”, *National Review*, 7 March, pp. 239-241
41. Friedman, Milton (1969): *The Optimum Quantity of Money*, London, Macmillan, pp. 296
42. Györfi András (2020): Digitális dollárt hozhat a válságkezelés, 03.27., <https://hu.coincash.eu/blog/digitalis-dollart-hozhat-a-valsagkezeles>, letöltve: 2020-07-09
43. Gyükeri Mercédesz (2020) Csúsztat a kormány, amikor azt állítja: adósrabszolgává teszi az EU a magyarokat, [hvg.hu](https://hvg.hu/gazdasag/20200709_Csuztat_a_kormany_mikor_arrol_beszeli_adosrabszolgava_teszi_az_EU_a_magyarokat), 07.09., https://hvg.hu/gazdasag/20200709_Csuztat_a_kormany_mikor_arrol_beszeli_adosrabszolgava_teszi_az_EU_a_magyarokat, letöltve: 2020-07-15

44. Hardi Zsuzsanna és Szapáry György (2020): Gazdasági intézkedések a koronavírus ellen: nemzetközi összehasonlítás, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200618/gazdasagi-intezkedesek-a-koronavirus-ellen-nemzetkozi-osszehasonlitas-437398), 06.18., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200618/gazdasagi-intezkedesek-a-koronavirus-ellen-nemzetkozi-osszehasonlitas-437398>, letöltve: 2020-06-19
45. Helyreállítási (2020): Helyreállítási alap = A következő generációs EU, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200527/itt-a-nagy-eu-s-helyreallitasi-terv-reszletei-750-milliardos-alap-jon-434154), 05.07., <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200527/itt-a-nagy-eu-s-helyreallitasi-terv-reszletei-750-milliardos-alap-jon-434154>, letöltve: 2020-05-29
46. Hugh Frazer, H. – Marlier, E. (2010): Minimumjövedelmi rendszerek az EU tagállamaiban, *Esély* 5. szám, 81-139. old.
47. Helikopter pénz (2017): Helikopter pénz: Mit jelent? Milyen hatása lesz a gazdaságra? Elemzőközpont, 11.01., <https://elemzeskozpont.hu/helikopter-penz-mit-jelent-milyen-hatasa-lesz-gazdasagra>, letöltve: 2020-05-24
48. Horváth Irén (2014): Feltétel Nélküli Alapjövedelem. Országgyűlés Hivatala, infojegyzet, 52. szám, 06.07., 4 old.
49. Huszák Dániel (2020) A koronavírus viheti be a készpénznek a kegyelemdőfést? [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200424/a-koronavirus-viheti-be-a-keszpenznek-a-kegyelemdofest-427708), 04.24., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200424/a-koronavirus-viheti-be-a-keszpenznek-a-kegyelemdofest-427708>, letöltve: 2020-04-24
50. Ingyen (2018): Ingyen pénz: alanyi jogon 10 000 fontot adnának minden britnek, [qubit.hu](https://qubit.hu/2018/02/16/ingyen-penz-alanyi-jogon-10-000-fontot-adnanak-minden-britnek), 02.16., <https://qubit.hu/2018/02/16/ingyen-penz-alanyi-jogon-10-000-fontot-adnanak-minden-britnek>, letöltve: 2020-07-04
51. Illés Gergő (2020): Soros: Mire az EU-tagok felismerik, hogy az örökjáradék-kötvények elkerülhetetlenek, már túl késő lesz, [azonnali.hu](https://azonnali.hu/cikk/20200629_soros-mire-az-eu-tagok-felismerik-hogy-az-orokjaradek-kotvenyek-elkerulhetetlenek-mar-tul-keso-lesz), 06.29., https://azonnali.hu/cikk/20200629_soros-mire-az-eu-tagok-felismerik-hogy-az-orokjaradek-kotvenyek-elkerulhetetlenek-mar-tul-keso-lesz, letöltve: 2020-07-07
52. Iványi György (2014): Jóléti rendszerváltás vagy politikai csapda? Az állampolgári alapfizetés víziójáról. *Élet és Irodalom*, LVIII. évfolyam, 5. szám, 01.31., http://www.es.hu/ivanyi_gyorgy:joleti_rendszervaltas_vagy_politikai_csapda;2014-01-29.html, letöltve: 2015-02-21
53. JM (2013): Járjon pénz csak azért, mert élünk? [index.hu](https://index.hu/gazdasag/2013/05/31/alapjovedelem/), 05.31., <https://index.hu/gazdasag/2013/05/31/alapjovedelem/>, letöltve: 2020-06-08
54. Jöhet (2020): Jöhet az 1200 dolláros csekk a munkanélküli amerikaiaknak, meghosszabbíthatják a moratóriumot is. [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200726/johet-az-1200-dollaros-csekk-a-munkanelkuli-amerikaiaknak-meghosszabbithatjak-a-moratoriumot-is-442538), 07.26., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200726/johet-az-1200-dollaros-csekk-a-munkanelkuli-amerikaiaknak-meghosszabbithatjak-a-moratoriumot-is-442538>, letöltve: 2020-07-27
55. Kertész Krisztián (2020): Koronavírus-válság: Óvatosan a fiskális élénkítéssel!, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200418/koronavirus-valsag-ovatosan-a-fiskalis-elenkitessel-425998), 04.18., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200418/koronavirus-valsag-ovatosan-a-fiskalis-elenkitessel-425998>, letöltve: 2020-04-20
56. Kicsid Attila (2016): Használhatná az EKB a pénzhelikoptert, és pénzt oszthatna szét az emberek között? [penzcsinalok.transindex.ro](https://penzcsinalok.transindex.ro/penzpiac/20160318-hasznalhatna-az-ekb-a-penzhelikoptert-es-penz-t-oszthatna-szet-az-emberek-kozott). 03.21., <https://penzcsinalok.transindex.ro/penzpiac/20160318-hasznalhatna-az-ekb-a-penzhelikoptert-es-penz-t-oszthatna-szet-az-emberek-kozott>, letöltve: 2020-05-29
57. Kis Miklós (2020): Havi százezer forint alapjövedelmet most! – Ne kelljen választani tanulás és megélhetés között! *Városi Kurír*, 04.01., <https://varosikurir.hu/kis-mikos-havi-szazezer->

- forint-alapjovedelmet-most-ne-kelljen-valasztani-tanulas-es-megelhetes-kozott/, letöltve: 2020-04-01
58. Komócsin Sándor (2020): Újra bevetik a német csodafegyvert, napi.hu, 03.28., https://www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/koronavirus-jarvany-valsag-munka-allas-nemet-munkaido.702774.html, letöltve: 2020-07-07
 59. A Kormány (2020a): A Kormány 105/2020. (IV. 10.) Korm. rendelete a veszélyhelyzet idején történő csökkentett munkaidős foglalkoztatásnak a Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében történő támogatásáról, Magyar Közlöny, 71. szám, 1943-1946. old.
 60. A Kormány (2020b): A Kormány 141/2020. (IV. 21.) Korm. rendelete a kutató-fejlesztő tevékenységet végző munkavállalók veszélyhelyzet idején megvalósuló foglalkoztatásának a Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében történő támogatásáról szóló 103/2020. (IV. 10.) Korm. rendelet, valamint a veszélyhelyzet idején történő csökkentett munkaidős foglalkoztatásnak a Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében történő támogatásáról szóló 105/2020. (IV. 10.) Korm. rendelet módosításáról, Magyar Közlöny, 82. szám, 2141-2144. old.
 61. Koronavírus (2020): Koronavírus: egyszeri pénzjuttatást kapnak az izraeli állampolgárok, portfolio.hu, 07.16., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200716/koronavirus-egyszeri-penzjuttatast-kapnak-az-izraeli-allampolgarok-441398>, letöltve: 2020-07-16
 62. Kovács Krisztián (2020): Monetáris kommunizmus, avagy pénzt a rászorulóknak!, index.hu, 06.06., https://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2020/06/06/monetaris_kommunizmus_avagy_penz_a_raszoruloknak/, letöltve: 2020-06-07
 63. A közös (2020): A közös kötvénykibocsátás fő keretei, portfolio.hu, 05.27., <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200527/itt-a-nagy-eu-s-helyreallitasi-terv-reszletei-750-milliardos-alap-jon-434154>, letöltve: 2020-05-29
 64. Lehmann Kristóf – Vonnák Balázs (2020): Ingyenpénzt a nép közé? A helikopter sem repül ingyen. portfolio.hu, 04.05., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200405/ingenpenzt-a-nep-koze-a-helikopter-sem-repul-ingen-423980>, letöltve: 2020-04-17
 65. Lendvai Ildikó (2020): A szociális válság ellen – nyakunkon egy szociális krízis. Városi Kurír, 03.31., <https://varosikurir.hu/vita-a-letpenzrol-3-a-szocialis-valsag-ellen-nyakunkon-egy-szocialis-krizis/>, letöltve: 2020-03-31
 66. LÉT (2014): A LÉT, ajánlat a magyar társadalomnak. 25-50-75. Tanulmány, LÉT Szakértői Csoport, 98 old., <http://let.azurewebsites.net/upload/tanulmany.pdf>, letöltve: 2014-06-15
 67. Liegey, V. – Madelaine, S. – Ondet, C. – Veillot, A-I. (2013): Jólét gazdasági növekedés nélkül. A Nemnövekedés felé. Kiáltvány a Feltétel Nélküli Alapjuttatásért (FNA), Eszmélet, 100. szám, tél, Melléklet, 100 old.
 68. Liskáné Pólya Lenke (2020): A mindenkinek járó alapjövedelem?! – Mikor és hogyan? Városi Kurír, 04.14., <https://varosikurir.hu/vita-a-letpenzrol-7-liskane-polya-lenke-a-mindenkinek-jaro-alapjovedelem-mikor-es-hogyan/>, letöltve: 2020-05-20
 69. Ludassy Mária (2014): 12 érv plusz 1, Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 4. szám, 01.24., http://www.es.hu/ludassy_maria;12_erv_plusz_1;2014-01-23.html, letöltve: 2015-02-21
 70. Ma jöhet (2020): Ma jöhet a nagy bejelentés: újra helikopterpenzt kaphat az amerikai lakosság, portfolio.hu, 07.23., <https://www.portfolio.hu/befektetes/20200723/ma-johet-a-nagy-bejelent-es-ujra-helikopterpenzt-kaphat-az-amerikai-lakossag-442168>, letöltve: 2020-07-27

71. Madár István (2020): Koronavírus-válság: sürgősen ki kell találni valami újat, különben összeomlik a gazdaság. portfolio.hu, 04.14., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200414/koronavirus-valsag-surgosen-ki-kell-talalni-valami-ujat-kulonben-osszeomlik-a-gazdasag-425582>, letöltve: 2020-05-18
72. Marton Ádám (2020): Fókuszban a munkaerőpiac és a Kurzarbeit válságkezelési intézkedései – német és osztrák recept, ludovika.hu, 06.08., <https://www.ludovika.hu/blogok/ludeconblog/2020/06/08/fokuszb-an-a-munkaeropiac-es-a-kurzarbeit-valsagkezelesi-intezkedesei-nemet-es-osztrak-recept/>, letöltve: 2020-07-07
73. Matolcsy György (2020): A pénzforrádalom évei jönnek, novekedes.hu, 05.04., <https://novekedes.hu/mag/a-penzforradalom-evei-jonnek>, letöltve: 2020-07-10
74. Már (2020): Már kétszáz ezer embernek kértek munkahelyvédelmi bértámogatást, portfolio.hu, 07.17., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200717/mar-ketszazezer-embernek-kertek-munkahelyvedelmi-bertamogatast-441584>, letöltve: 2020-07-17
75. Márton Szilárd (2018): Alanyi jogon járó fizetés: jöhet az ingyen pénz korszaka? index.hu, 11.08., https://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2018/11/08/alanyi_jogon_jaro_fizetes_johet_az_ingyen_penz_korszaka/, letöltve: 2020-06-08
76. Mészáros R. Tamás (2020): Jön a kínai antibitcoin, index.hu, 04.30., https://index.hu/gazdasag/2020/04/30/kina_juan_digitalis_penz_valuta_kripto valuta_bitcoin_anti-bitcoin/, letöltve: 2020-07-09
77. Missetics Bálint (2010): Egy radikális társadalmpolitikai reformgondolat. Előszó az Alapjövedelem – minimumjövedelem tematikus számhoz, Esély 5. szám, 3-8. old.
78. Mückenberger, U. – Offe, C. – Ostner, I. (2010): Az állam által garantált alapjövedelem: napjaink szociálpolitikai szükségességéről, Esély 5. szám, 42-60. old.
79. Németh György (2020): A tisztánlátás igényével – A helikopterpenzről. portfolio.hu, 06.13., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200613/a-tisztanlatas-igenyével-a-helikopterpenzről-436310>, letöltve: 2020-06-13
80. Orban (2020): Orban: Megpróbáljuk gyakorlatba ültetni a Kurzarbeit-modellt, erdon.ro, 06.22., <https://www.erdon.ro/romania/orban-megprobaljuk-gyakorlatba-ultetni-a-kurzarbeit-modellt-2934356/>, letöltve: 2020-07-07
81. Óriási (2020): Óriási viták várhatók az uniós pénzek körül - Magyarország járhat a legrosszabbul, portfolio.hu, 06.16., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200616/oriasi-vitak-varhatok-az-unios-penzek-korul-magyarorszag-jarhat-a-legrosszabbul-437150>, letöltve: 2020-07-08
82. Palotai Dániel – Virág Barnabás (2020a): A koronavírus-járvány gazdasági következményeinek kezelése – egy másik lehetséges megoldás. portfolio.hu, 03.30., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200330/a-koronavirus-jarvany-gazdasagi-kovetkezmenyeinek-kezelese-egy-masik-lehetseges-megoldas-422882>, letöltve: 2020-03-30
83. Palotai Dániel – Virág Barnabás (2020b): Koronavírus-járvány hatásai – célkeresztben a tények és „V”-alakú kilábalás. portfolio.hu, 04.07., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200407/koronavirus-jarvany-hatasai-celkeresztben-a-tenyek-es-v-alaku-kilabalas-424608>, letöltve: 2020-04-17
84. Pályi András (2014): Nem válasz., Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 4. szám, 01.24., http://www.es.hu/palyi_andras;nem_valasz;2014-01-23.html, letöltve: 2015-02-21

85. Van Parijs, Philippe (2010): Alapjövedelem: egy egyszerű és erőteljes gondolat a huszonegyedik század számára, Esély 5. szám, 9-41. old.
86. Petrus Szabolcs (2020): EU – Gigantikus mentőcsomagok hitelből. Mi is az a Kurzarbeit? azuzlet.hu, 04.09., <https://azuzlet.hu/eu-gigantikus-mentocsomagok-hitelbol-mi-is-az-a-kurzarbeit/>, letöltve: 2020-07-07
87. Pogátsa Zoltán (2019): A feltétel nélküli alapjövedelem értelme és a finn kísérlet haszontalansága. eszak.org, 02.17., <https://www.eszak.org/2019/02/17/pogatsa-zoltan-a-feltetel-nelkuli-alapjovedelem-ertelme-es-a-finn-kiserlet-haszontalansaga/>, letöltve: 2020-06-03
88. Prinz Dániel (2019): Miért nem jó ötlet a feltétel nélküli alapjövedelem? qubit.hu, 06.13., <https://qubit.hu/2019/06/13/miert-nem-jo-otlet-a-feltetel-nelkuli-alapjovedelem>, letöltve: 2020-07-04
89. QE FOR PEOPLE (évszám nélkül): QE FOR PEOPLE, positivmoney.org, dátum nélkül, <https://positivemoney.org/what-we-do/qe-for-people/>, letöltve: 2020-06-04
90. Radnai György (2014): Érvek? Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 8. szám, 02.21., http://www.es.hu/dr_radnai_gyorgy;ervek1;2014-02-19.html, letöltve: 2015-02-21
91. Rác Gergő (2020): Fordulat: változás a digitális pénzvilágban, napi.hu, 03.05., <https://www.napi.hu/tech/bitcoin-szabalyozas-kriptodeviza-penz-elektronikus-nemetszag.701515.html>, letöltve: 2020-07-09
92. Rádai Eszter (2014): Feltétel nélküli alapjövedelem. Bánfalvi István szociálpolitikai szakértővel Rádai Eszter készített interjút. Élet és Irodalom, 01.31., www.egyhaziastarsadalom.hu/.../Rádai-Eszter-interjúja-Bánfalvi-Istvánnal..., letöltve: 2015-02-23
93. Rátes Margit (2014): Feltétel nélküli lét. Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 16. szám, 04.18., http://www.es.hu/ratesi_margit;feltetel_nelkuli_let;2014-04-17.html, letöltve: 2015-02-21
94. Regős Gábor (2020): Mentsük a menthetőt a koronavírus-válságban! portfolio.hu, 04.17., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200417/mentsuk-a-menthetot-a-koronavirus-valsagban-426390>, letöltve: 2020-05-18
95. Rengeteg (2020): Rengeteg ember életét tette tönkre a koronavírus, és az igazi veszély a második hullám, portfolio.hu, 07.12., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200712/rengeteg-ember-eletet-tette-tonkre-a-koronavirus-es-az-igazi-veszely-a-masodik-hullam-440738>, letöltve: 2020-07-12
96. Retkes Ádám István (2020): A digitális jegybankpénz vezetheti a bankrendszert a 21. századba, makronom.mandiner.hu, 06.30., https://makronom.mandiner.hu/cikk/20200630_a_digitalis_jegybankpenz_vezetheti_a_bankrendszert_a_21_szazadba, letöltve: 2020-07-10
97. Róna Péter (2020) A kormány, a múlt nélküli jövő és a helikopterpénz. magyarhang.org, 04.07., <https://magyarhang.org/publicisztika/2020/04/07/a-kormany-a-mult-nelkuli-jovo-es-a-helikopterpenz/>, letöltve: 2020-05-29
98. Samu János (2020): Bizzuk-e a vírusra a szerkezetátalakítást? index.hu, 04.14., https://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2020/04/15/bizzuk-e_a_virusra_a_szerkezetatalakitast/, letöltve: 2020-04-15
99. Sárosi Péter (2020): Feltétel nélküli alapjövedelem: 8 legyet egy csapásra. cimlap.blog.hu, 04.05.,

- https://cimlap.blog.hu/#bloghu/pendulum/2020/04/05/feltetel_nelkuli_alapjovedelem_8_leyet_egy_csapasra, letöltve: 2020-04-06
100. Sebestyén Szabolcs (2020): Pénzt szórni a nép közé - Mire jó a helikopterpénz? *portfolio.hu*, 06.11., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200611/penzt-szorni-a-nep-koze-mire-jo-a-helikopterpenz-435982>, letöltve: 2020-06-11
 101. Sheahan, A. (2015): *Basic Income Guarantee: Your Right to Economic Security*. Palgrave Macmillan US, pp. 204
 102. Sipos Ildikó (2020): Alapvetően két irányzat közül választanak az országukat mentő vezetők. Riport Palócz Évával, a Kopint-Tárki vezérigazgatójával. *Infostart/InfoRádió*, 04.07., <https://infostart.hu/gazdasag/2020/04/07/alapvetoen-ket-iranyzat-kozul-valasztanak-az-oroszagukat-mento-vezetok>, letöltve: 2020-05-25
 103. Soós Károly Attila (2014): Lehet-e róla komolyan vitázni? *Élet és Irodalom*, LVIII. évfolyam, 10. szám, 03.07., http://www.es.hu/soos_karoly_attila;lehet-e_rola_komolyan_vitazni;2014-03-06.html, letöltve: 2015-02-21
 104. Soós Károly Attila (2020): A helikopterpénz ötletéről. *portfolio.hu*, 05.18., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200518/a-helikopterpenz-otleterol-432140>, letöltve: 2020-05-18
 105. Stanislas Jourdan (2019): Újra kell gondolniuk pénz és társadalom kapcsolatát. *Green European Journal*, 08.28., <https://www.greeneuropeanjournal.eu/ujra-kell-gondolniuk-penz-es-tarsadalom-kapcsolatat/>, letöltve: 2020-05-24
 106. Surány Gábor (2020). 80.000 forint havi létpénzt millióknak, most! Itt a jó alkalom! *Városi Kurír*, 03.29., <https://varosikurir.hu/80-000-forint-havi-letpenzt-millioknak-most-itt-a-jo-alkalom/>, letöltve: 2020-03-31
 107. Surányi György (2020a): Surányi György a koronavírus-válságról: A kezelés egy lehetséges iránya. *portfolio.hu*, 03.25., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200325/suranyi-gyorgy-a-koronavirus-valsagrol-a-kezeles-egy-lehetseges-iranya-421802>, letöltve: 2020-03-30
 108. Surányi György (2020b): Ki ült tehát fordítva a lovon? *portfolio.hu*, 04.02., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200402/suranyi-gyorgy-a-koronavirus-valsagrol-ki-ult-tehat-forditva-a-lovon-423654>, letöltve: 2020-04-17
 109. Stojcsev Iván (2020): Tényleg adósrabszolgásként hozna Soros új csodafegyvere?, *hvg.hu*, 04.24., https://m.hvg.hu/gazdasag/20200424_orokjaradek_kotveny_soros_orban_eu_koronavirus_valsag?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202006, letöltve: 2020-06-19
 110. Sz. A. (2020): Mennyire bőkezű a hazai bértámogatás a többi visegrádi országéhoz képest? *novekedes.hu*, 05.20., <https://novekedes.hu/elemzesek/mennyire-bokezu-a-hazai-bertamogatasa-tobbivi-segradi-oroszagehoz-kepest>, letöltve: 2020-07-07
 111. Szabó Zsuzsanna (2020): Alapjövedelem: nagy meglepetést okozott egy széleskörű felmérés. *napi.hu*, 05.07., https://www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/klimavaltozas-alapjovedelem-kozvelemenytutatas-fiatal-idos.705783.html, letöltve: 2020-06-19
 112. Szabó Gergely – Kollarik András (2017): Az MNB elmagyarázza mi is az a digitális jegybankpénz, *portfolio.hu*, 11.05., <https://www.portfolio.hu/uzlet/20171105/az-mnb-elmagyarazza-mi-is-az-a-digitalis-jegybankpenz-266855>, letöltve: 2019-09-23
 113. Szalai Zoltán (2020): „Helikopterpénz” MMT nézőpontból. *mnbtanszекblog.hu*, 05.21., <https://mnbtanszекblog.hu/2020/05/21/helikopterpenz-mmt-nezopontbol/>, letöltve: 2020-05-25

114. Szanyi Tibor (2020): Pénzt kell juttatni az embereknek, de hogyan? Városi Kurír, 03.30., <https://varosikurir.hu/penzt-kell-juttatni-az-embereknek-de-hogyan/>, letöltve: 2020-03-31
115. Szegő Dániel (2020a): Küszöbön a digitális jegybankpénz. Íme a legfontosabb tudnivalók., [fintechzone.hu](https://fintechzone.hu/uton-a-digitalis-jegybankpenz-fele/), 06.08., <https://fintechzone.hu/uton-a-digitalis-jegybankpenz-fele/>, letöltve: 2020-07-10
116. Szegő Dániel (2020b): A digitális dollár projekt: ilyen lehet majd a digitális jegybankpénz, [fintechzone.hu](https://fintechzone.hu/a-digitalis-dollar-projekt-ilyen-lehet-majd-a-digitalis-jegybankpenz/), 07.03., <https://fintechzone.hu/a-digitalis-dollar-projekt-ilyen-lehet-majd-a-digitalis-jegybankpenz/>, letöltve: 2020-07-09
117. Szűcs Ágnes (2020): Egy EU-s kutatás szerint a magyarok 35 százaléka veszítette el a munkáját részben vagy egészben a járvány miatt, [index.hu](https://index.hu/kulfold/eurologus/2020/07/14/magyar_europai_gazdasag_koronavirus_unio_s_koltsegvetes_kutatas/), 07.14., https://index.hu/kulfold/eurologus/2020/07/14/magyar_europai_gazdasag_koronavirus_unio_s_koltsegvetes_kutatas/, letöltve: 2020-07-15
118. Taktikát (2020): Taktikát váltott a négy fukar és ez jó jel Magyarországnak is: összejöhet a nagy EU-s alku, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200531/taktikat-valtott-a-negy-fukar-es-ez-jo-jel-magyarorszagnak-is-osszejohet-a-nagy-eu-s-alku-434766), 05.31., <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200531/taktikat-valtott-a-negy-fukar-es-ez-jo-jel-magyarorszagnak-is-osszejohet-a-nagy-eu-s-alku-434766>, letöltve: 2020-05-31
119. Tamás Tibor (2020a): Emlékszik még valaki Széchenyire? – Lengyel Lászlótól Bokros Lajosig. Városi Kurír, 03.30., <https://varosikurir.hu/vita-a-letpenzrol-2-emlekszik-meg-valaki-szechenyire-lengyel-laszlotol-bokros-lajosig/>, letöltve: 2020-03-31
120. Tamás Tibor (2020b): Létpénz-vita: ne keverjük az alapjövedelmet a segéllyel! Városi Kurír, 04.03., <https://varosikurir.hu/letpenz-vita-ne-keverjuk-az-alapjovedelmet-a-segellyel/>, letöltve: 2020-04-03
121. Tóth I. János (2020): Az örök kötvény immoralitása, Barankovics Alapítvány, 05.14., <https://barankovics.hu/cikk/idoszeru/az-orok-kotveny-immoralitasa>, letöltve: 2020-06-19
122. Turzó Ádám Pál (2020): Készpénzben fuldoklik a magyar gazdaság, a legjobbkor jön a kormány drasztikus lépése, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/uzlet/20200605/keszpenzben-fuldoklik-a-magyar-gazdasag-a-legjobbkor-jon-a-kormany-drasztikus-lepese-435488), 06.05., <https://www.portfolio.hu/uzlet/20200605/keszpenzben-fuldoklik-a-magyar-gazdasag-a-legjobbkor-jon-a-kormany-drasztikus-lepese-435488>, letöltve: 2020-06-05
123. Veres János (2020): Átfogó, gyors, bátor lépések kellenek. [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200331/veres-janos-a-koronavirus-valsag-kezeleserol-atfogo-gyors-bator-lepesek-kellenek-422982), 03.31., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200331/veres-janos-a-koronavirus-valsag-kezeleserol-atfogo-gyors-bator-lepesek-kellenek-422982>, letöltés: 2020-04-01
124. Véget (2020): Véget ér a román kurzarbeit, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200529/veget-er-a-roman-kurzarbeit-434540), 05.29., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200529/veget-er-a-roman-kurzarbeit-434540>, letöltve: 2020-07-07
125. Virtuális (2020): Virtuális devizát dobhat a piacra a legnagyobb japán bank, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/bank/20200715/virtualis-devizat-dobhat-a-piacra-a-legnagyobb-japan-bank-441256), 07.15., <https://www.portfolio.hu/bank/20200715/virtualis-devizat-dobhat-a-piacra-a-legnagyobb-japan-bank-441256>, letöltve: 2020-07-15
126. Weinhardt Attila (2020a): Tényleg történelmi lépésre készülnek Merkelék vírus ügyben – Íme, a magyar kormánynak is fontos szálak, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200519/tenyleg-tortenelmi-lepesre-keszulnek-merkelek-virus-ugyben-ime-a-magyar-kormany-nak-is-fontos-szalak-432798), 05.19., <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200519/tenyleg-tortenelmi-lepesre-keszulnek-merkelek-virus-ugyben-ime-a-magyar-kormany-nak-is-fontos-szalak-432798>, letöltve: 2020-05-19
127. Weinhardt Attila (2020b): Sok vagy kevés pénzt kap Magyarország az EU új alapjából? Ez az ábra egyértelműen megmutatja, [portfolio.hu](https://www.portfolio.hu/unios-), 06.26., <https://www.portfolio.hu/unios->

forrasok/20200626/sok-vagy-keves-penz-kap-magyarorszag-az-eu-uj-alapjabol-ez-az-abra-egyertelmuen-megmutatja-438860, letöltve: 2020-06-27

128. Werner, Riecke (2020): Az EU örökjáradék kötvénye – egy álprobléma és egy látszólagos megoldás, portfolio.hu, 05.04., <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200504/az-eu-orokjaradek-kotvenye-egy-alproblema-es-egy-latszolasos-megoldas-429750>, letöltve: 2020-05-04
129. Will, Henner (2010): Kurzarbeit als Flexibilisierungsinstrument Hemmnis strukturellen Wandels oder konjunkturelle Brücke für Beschäftigung? Institut für Makroökonomie und Konjunkturforschung, Study, Düsseldorf, November, pp. 92, https://www.boeckler.de/pdf/p_imk_study_5_2010.pdf, letöltve: 2020-08-31

A HAGYOMÁNYOS, KÉZMŰVES, HELYI VAGY EREDETI ÉLELMISZERTERMÉKET ELŐÁLLÍTÓ VÁLLALKOZÁSOK PIACI ÉS MARKETING SAJÁTOSÁGAI – EGY DÉL-DUNÁNTÚLI HENTESÁRU KISVÁLLALKOZÁS PÉLDÁJÁN

DR. VÖRÖS MIHÁLY LÁSZLÓ, Professor Emeritus

EDUTUS Egyetem

voros.mihaly@edutus.hu

EGYED SZILÁRD, tanársegéd

EDUTUS Egyetem

egyed.szilard@edutus.hu

DOI [10.47273/AP.2020.20.150-167](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.150-167)

ABSZTRAKT

A helyi, rövid élelmiszerláncok témakörében végzett kutatások tanúsága szerint a hazai élelmiszerfogyasztók között növekszik az a réteg, amely egyre fontosabbnak tartja a minőségi jellemzők között a termékek hagyományos előállításmódját, származását, de emellett a termelővel való közvetlen kapcsolatot is. A hazai élelmiszerpiacon tehát egyre nagyobb a létjogosultsága a hagyományos, tájjellegű valamint a helyben termelt vagy feldolgozott kézműves termékeknek. A régióban előállított élelmiszerek különleges minősége, termelési hagyományai, a gasztronómiai kultúra szervesen hozzátartoznak az adott régió identitását megtestesítő és megőrzését elősegítő jellemzőkhöz. A termelők, fogyasztók és régióban élők érdekeit egyaránt szolgálja az élelmiszerek eredet-megjelölésének és védelmének szabályozása az EU-ban, melynek hazai alkalmazását a Hagyományok-Ízek-Régiók (HÍR) gyűjteménye és védjegye alapozza meg. Az adatbázisban szereplő termékek fontos részei az Európai identitásnak és a hazai nemzeti-kulturális örökségnek egyaránt. A tanulmány egy tágabb körű vizsgálat részeként, néhány kiválasztott nemzetközi és hazai szakirodalom megállapításaira valamint egy Dél-Dunántúli hentesáru kisvállalkozás helyzetéről készített esettanulmányra építve körvonalazza a hagyományos, vagy eredeti élelmiszer terméket előállító vállalkozások piaci és marketing sajátosságait.

Kulcsszavak: helyi élelmiszerláncok, hagyományos, kézműves, eredeti élelmiszer termékek, Hagyományok-Ízek-Régiók (HÍR) gyűjtemény, EU élelmiszer megjelölés és védjegy, résziaci KKV marketing, gasztronómiai turizmus.

ABSTRACT

Recent research studies on local food chains certified that there is a growing food consumer segment which considers the traditional way of food processing and food origin among the quality characteristics of the products more and more important, moreover their direct contact

and relationship with producers as well. The relevance of presence and availability of the traditional and area food products locally produced and artisan food as well has been increasing in the domestic market. The specific quality of food produced and processed in a region, together with its production traditions and gastronomy culture are organically belonging to the characteristics of the region which are creating and maintaining its identity. The regulation of designation and protection of food origin in EU is serving the best interest of producers, consumers and all people living in the region. Its utilization in Hungary is based on the Traditions – Tastes – Regions (HÍR) collection and its HÍR brand. The traditional and area food products involved in HÍR data base form relevant part of European and Hungarian identity and cultural heritage as well. The recent study, as part of a wider research work by utilizing selected international and domestic literature research results and a case study on operation of a small scale meat processing enterprise in South-Danube Region outlines the market and marketing management characteristics of small scale meat processing enterprises involved in producing traditional or origin food products.

Keywords: local food chains, traditional, artisan, original food products, Traditions – Tastes – Regions (HÍR) collection, designation and protection of food origin in EU, SME’s niche marketing, gastronomy tourism

1. Bevezetés, célok

Az Edutus Egyetemen működő oktató, kutató és tehetséggondozó szakmai műhely a HÉLIA²⁸ feladata alkalmazott kutatások végzése – többek között – a hazai hagyományos, kézműves élelmiszerek termelését és forgalmazását elősegítő helyi, rövid élelmiszerellátó láncok (RÉL) témakörében. A helyi érdekeltekkel, ill. a láncok szereplőivel (mezőgazdasági termelők, élelmiszer feldolgozók, fogyasztók, helyi piacszervezők, turizmusszolgáltatók, éttermek, közétkeztetés, kisboltok, közvetítő kereskedők, bevásárló közösségek, önkormányzatok, civil szervezetek, helyi médiák, stb.) kialakított aktív, élő kapcsolatokra támaszkodva a HÉLIA kulcsfeladata az oktatásban hasznosítható gyakorlati példák, esettanulmányok, üzleti modellek kifejlesztése.

Jelen tanulmány egy tágabb körű kutatás részeként arra vállalkozik, hogy néhány kiválasztott nemzetközi és hazai szakirodalom elemzésére, valamint a hazai piacon Trabert Hof-Fekedi Stifolder-ként ismert kisvállalkozás működéséről készített esettanulmányból leszűrhető kutatási megállapításokra támaszkodva körvonalazza a hagyományos, vagy eredeti élelmiszer terméket előállító vállalkozások piaci és marketing sajátosságait. A következtések rámutatnak a réspiaci kisvállalkozások menedzsment és marketingstratégia fejlesztésének fontosságára, másrészt konkrét ajánlásokkal szolgálnak az esettanulmányban vizsgált kisvállalkozás számára.

²⁸Helyi élelmiszerláncok innovációja HÉLIA” angol neve „Local Food Chains Innovation LFCI” Working Group.

A kutatási esettanulmány elkészítéséhez a kisvállalkozás ügyvezetőjével egy Baranya megyei terepkutatás során vettük fel a személyes kapcsolatot. Majd a múlt év májusában a HÉLIA által szervezett – termékkóstolással egybekötve tartott – szakmai vitadélutánon bepillantást kaptunk a kisvállalkozás marketing helyzetébe és törekvéseibe. A témában elkészített tudományos előadás elhangzott az Egyetem Magyar Tudomány Ünnepi Konferenciájának programjában (Vörös – Egyed, 2019).

2. A téma felvezetése, a vonatkozó szakirodalom bemutatása, értékelése

Magyarország az EU csatlakozásra váró országok közül 1998-ban elsőként csatlakozott az európai régiók hagyományos és tájjellegű élelmiszereinek összegyűjtését célzó „Euroterroirs” (Európa Vidékei) programhoz, ami a 2000. év végére a Hagyományok-Ízek-Régiók (HÍR) gyűjtemény létrehozását eredményezte hazánkban. A HÍR adatbázisában 300 jellegzetesen magyar, illetve különleges, – a hazai gasztronómiai kultúra részét képező – regionális élelmiszeripari termék, illetve növény és állatfajta szakmai-történeti leírása szerepel. A hazai program elsősorban a gazdasági hasznosítás előmozdítását és a termékek fogyasztók körében való népszerűsítését célozta. 2002-ben fontos előrelépést jelentett a HÍR védjegy hivatalos megjelenése, amelyet a jogosult termelők termékdifferenciálási eszközként tudnak alkalmazni. Másrészt, stratégiai szempontból képes javítani a védjegy tulajdonosok esélyeit az EU védjegy megszerzésére irányuló pályázás során (Pallóné Kisérdi, 2012; Török, 2019; Vörös – Gemma, 2015).

Az EU agár- és élelmiszer politikája minőség és környezet orientált, amit a termék megjelölés körültekintő jogi szabályozásával igyekeznek előmozdítani. A rendszer három pilléren nyugszik (1) földrajzi árujelzők GIs²⁹, ami két védjegy kategóriát foglal magában: Oltalom alatt álló Eredet Megjelölés (OEM) és az Oltalom alatt álló Földrajzi Jelzés (OFJ), (2) a Hagyományos Különleges Termék (HKT), (3) végezetül az öko-termékek csoportja. Az oltalom alatt álló termékek egységes nyilvántartási rendszerének (DOOR³⁰ adatbázis), bevezetésével tagországokként nyomon lehet követni, mely termékek, mikor és milyen oltalmat

²⁹GIs (angolul: Geographical Indications): a mezőgazdaságból származó élelmiszertermékek földrajzi megjelölése, amely fontos eleme az Európai mezőgazdasági modellnek: (1) a fogyasztók érdekvédelmét szolgáló eszköz, (2) jogi és kereskedelmi alapotképez a vidéki területek fejlesztéséhez, (3) előmozdítja a kulturális értékek megőrzését és (4) a kis- és középvállalatok (KKV) támogatását, végül (5) globális ügyet is szolgál, amit a WTO jogi keretei szabályoznak. Forrás: Siner_GI Project, 1. Project summary: <https://food.origin-for-sustainability.org/2005/base.php?cat=20>

³⁰Európai Bizottság. Mezőgazdaság és Vidékfejlesztés. DOOR = Database of Origin and Registration <https://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html>

szereztek. A múlt év végi állapot szerint hazánk 16 EU védjegyes terméke szerepel a DOOR adatbázisban (6 OEM, 8 OFJ és 2 HKT), egy terméke (Győr-Sopron megyei „Csemege Sajt”) pedig a jóváhagyás előtti meghirdetés stádiumában van (Gačnik – Vörös, 2020).

Az EU jogszabályok, beleértve a földrajzi megjelölések (GIs) szabályozását az adott régióban tevékenykedő termelőket és feldolgozókat hivatottak segíteni. Az EU csatlakozás 10 éves évfordulója alkalmából nemzetközi partnerekkel elvégzett kutatások (Vörös – Gemma, 2015; Tregear et al., 2016) bizonyították, hogy a hazai kisvállalkozók nem képesek hozzájutni az EU-s földrajzi megjelölések (GIs) vagy más hazai védjegyek használata által biztosítandó potenciális előnyökhöz, mint például az árprémium. A rés piacon működő kisvállalkozások számára túl költséges és időigényes a védjegyek elnyeréséhez szükséges eljárásokban való részvétel, a pályázatok elkészítése. Vagy, ha már rendelkeznek valamilyen védjeggyel, annak előnyeit nem tudják hatékonyan kiaknázni.

Hagyományos és tájjellegű élelmiszereknek a hazai szakirodalom (Szakály et al., 2010:13) azokat a mezőgazdasági termékeket és élelmiszereket nevezi „...amelyeket hagyományos módon állítanak elő egy adott tájegységhez köthető módon, történelmi múltjuk van, ugyanakkor ma is létező, az adott térségben ismert és forgalmazott termékek”. Az egy évtizede született definíció kitér arra is, hogy e termékeket a HÍR gyűjtemény foglalja egységbe, valamint, hogy a hagyományos, a tradicionális, a nemzeti termékeket és a hungarikum élelmiszereket³¹ ezen termékek szinonimájaként értelmezi.

A Hungarikum gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási és nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye.³²A Hungarikumok Gyűjteménye pedig: a kiemelkedő nemzeti értékek köréből a Hungarikum Bizottság által Hungarikummá nyilvánított nemzeti értékek gyűjteménye.³³

³¹A fogalom és a termékek gyűjteménybe foglalásának jogszabályi meghatározásáról időközben törvény született (2015. évi LXXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény módosításáról).

³²2015. évi LXXX. törvény 2. § A Htv. 1. § (1) b) pontja

³³2015. évi LXXX. törvény 2. § A Htv. 1. § (1) c) pontja); a „hungarikum élelmiszerek” a Hungarikum gyűjteményben szerepelnek: Agrár- és élelmiszergazdaság 25 tétel; Turizmus- és vendéglátás 5 tétel, http://www.hungarikum.hu/sites/default/files/hungarikumok-lista_2020_05_21_0.pdf

A hazai élelmiszerpiacon folyamatosan nő a fogyasztók érdeklődése az adott településen, térségben, kézi eszközökkel, természetes alapanyagok³⁴ felhasználásával, részben hagyományos technológiával előállított, az egészséges táplálkozás szempontjából fontos kézműves és helyi élelmiszerek fogyasztása iránt. Ezek részben hagyományos és tájjellegű élelmiszerek, vagy azon kívül esnek, ha nem rendelkeznek adott tájhoz köthető hagyományokkal, vagy történelmi múlttal (Dogi et al., 2014). Egyes vizsgálatok rámutattak arra is, hogy a fogyasztók fejében – különösképp a hungarikum fogalom törvényi szabályozását követően – egyfajta káosz uralkodik a termékek besorolását illetően, ugyanis a fogyasztók nincsenek tisztában annak komplex jelentés tartalmával, így azokat beazonosítani sem tudják egyértelműen (Jasák et al., 2014; Török, 2019).

A jelen tanulmány szerzőinek véleménye szerint, a fenti dilemmák miatt is indokolt lenne mindezeket a termékeket együtt magában foglaló fogalom bevezetése. A téma nemzetközi irodalmában használt „eredeti élelmiszerek” fogalomkör (van der Meulen, 2007; Bryla, 2015) erre tökéletesen alkalmasnak látszik, miután „...olyan élelmiszertermékek meghatározására szolgál, amelyek a fogyasztók értékítélete szerint a származási helyüknél fogva bizonyos hozzáadott értékkel rendelkeznek”. Az eredeti élelmiszereket a következő négy tényezőcsoport szerint lehet megkülönböztetni:

- (1) „Területi jelleg”: ami a származási helyhez kötődő fizikai kapcsolat mértékét fejezi ki,
- (2) „Tipikusság”: a termelési folyamat és a végtermék hely-specifikus tulajdonságaira utal,
- (3) „Hagyományosság”: ami azt fejezi ki, hogy a termék történet gyökerei kötődnek-e és milyen mértékben a származási helyhez, a táplálkozási szokásokat is figyelembe véve, végül,
- (4) „Közösségi jelleg”: amely arra utal, hogy a termék előállítás tapasztalatai és gyakorlata hogyan oszlanak meg a termelő közösség egyes tagjai között (mezőgazdasági termelő és feldolgozó együtt) feltételezve a több szereplős együttműködést (van der Meulen, 2007).

A hazai lakosság hagyományos és tájjellegű magyar termékekhez fűződő attitűdjeit és fogyasztási szokásait vizsgáló kutatás (Szigetiet al., 2009; Szakály et al., 2010) hat fogyasztói csoportot, majd ezek közül is három – a fogyasztást leginkább preferáló – releváns célcsoportot (I., II., III.)³⁵ azonosított, amelyek fő jellemzőit az alábbi 1. Táblázatban foglaltuk össze.

³⁴Adott tájhoz is köthető, hagyományos növények, állatfajták, vagy a természetben vadon előforduló gyógy- és egyéb növények

³⁵A klaszter elemzés alapján képező releváns fogyasztói célcsoportok aránya a következő volt: I.= 36,3%; II.= 23,4%; III.=17,8%; összesen 77.5%.

Azokban a lakossági fogyasztói csoportokban, amelyek tagjai élen járnak a hagyományos, kézműves termékek vásárlásában, folyamatosan nő a fogyasztói tudatosság a termékek eredete és származásának ismerete iránt (Dogi et al., 2014). Ismereteiket elsősorban utazások során vagy közvetlenül a termelőtől, vagy a szállásadótól, ill. a gasztronómiai rendezvények alkalmával saját, esetleg baráti / ismerősi tapasztalatokból, másodsorban az online szakportálokról és a közösségi médiából szerzik (Ferencz, 2017; Nagy, 2018). A lakossági célcsoportok számára a megvásárolandó élelmiszerek esetében fontos választási kritérium a magas minőség, valamint mind a termelővel, mind pedig a termékkel és annak eredetével kapcsolatos bizalom megléte (Dogi et al., 2014; Pola, 2016; Nagy, 2018). A fogyasztók a megismert minőségi színvonalhoz és a minőségi terméket előállító termelőhöz (márka) hűek, tehát a termelők elemi érdeke is a megfelelő minőségi színvonal folyamatos biztosítása. Ugyanakkor azzal is tisztában kell lenniük, hogy a saját személyük jelenti a garanciát, vagyis a közvetlen találkozás a termék készítőjével növeli a bizalmat a vásárlókban (Ferencz 2017; Tóth et al., 2017; Szabó, 2018).

1. Táblázat: A hagyományos, tájjellegű hazai termékek (HTMT) fogyasztását preferáló lakossági célcsoportok jellemzői

Jellemzők	Fiatal trendkövetők (I.)	Fontolva haladók (II.)	Változatosságot kereső érettek (III.)
<i>Demográfiai jellemzők</i>	Főként (57,1%) fiatalok, egyedül állók, vagy gyermektelen házaspárok	Jellemzően középkorúak, de viszonylag sok (23,4%) fiatal, köztük nyugdíjasok (pl. rokkant)	Fiatalok (18-39 éves) aránya magas (47,8%), átlagéletkoruk magasabb, mint az I. klaszter, 3-4 fős háztartásban élők (47,1%)
<i>Életstílus</i>	Aktív életet élnek, szabadidejüket nem otthon töltik	Testi-lelki harmóniára törekvők, családi tradíciókat tisztelő	Változatosságot keresők, a jelen örömeinek megélésére törekvők, szabadidejüket nem otthon töltik
<i>Vásárlási motivációk</i>	HTMT fogyasztás aránya magas (97,8%) és a gyakorisága is	HTMT fogyasztás aránya magas (96,3%) és a gyakorisága is	Viszonylag nagyarányú HTMT fogyasztás (95,5%) és nagy gyakoriság
<i>Életmód, fogyasztási szokások</i>	Környezettudatos, etnocentrikus fogyasztók, akik büszkék a magyarságukra	Erős környezet- és egészségtudatosság jellemzi őket és fontos számukra a sport	A környezet számukra is az első helyen, de a magyarságukra kevésbé büszkék
<i>Jövedelem helyzet</i>	Átlag feletti	Átlagos (negyede átlag alatti)	Átlagos (több mint negyede átlag alatti)
<i>Magasabb ár megfizetése</i>	Viszonylag magas (57,6%) fizetési hajlandóság	Legmagasabb (59,5%) arányú fizetési hajlandóság	Az átlagosnál kisebb (36,5%) fizetési hajlandóság
<i>Személyes elérés lehetősége</i>	Fesztiválok, gasztrorendezvények	Fesztiválok, gasztrorendezvények	Fesztiválok, gasztrorendezvények

Forrás: Saját táblázat Szigeti et al., 2009; Szakály et al., 2010 kutatási eredményeinek felhasználásával

Az eredeti termékeket jelentős arányban korlátozott mennyiségben, egyedileg, ill. manufakturális (kézi, kisüzemi) módszerekkel, nagy élőmunka ráfordítás mellett rendszerint tartósítószerrel és adalékanyagok nélkül, környezetbarát technológiával állítják elő a termelők. Ez azt is jelenti, hogy óhatatlanul magas árat kénytelenek kérni értük (Ferencz, 2017; Tóth et al., 2017). Ugyanakkor a termékkör iránt nyitott csoportok általában tisztában vannak a magas ár okaival, ezért hajlandók azt megfizetni (Jasák et al., 2014; Szabó, 2014; Kiss – Nagyné, 2018). Miután a magas prémium-árszint jelentősebb jövedelmi erőt követel meg, a célcsoportok felettébb szűkek, és a tagjaik is főként urbánus területen laknak (Szabó, 2014; Kiss – Nagyné, 2018). Ezért a személyes kapcsolatok kialakítása és fenntartása is nehezebben valósítható meg. A jelentős földrajzi távolság (pl. a termelő a Dél-Dunántúlon van, a fogyasztó pedig a fővárosban él) okán a célcsoportok tagjai azt szeretnék, hogy legyen előjegyzési/előrendelési, online vásárlási lehetőség és házhoz szállítás. Továbbá folyamatos, nagy mennyiségű és széles skálájú kínálat álljon rendelkezésre, hogy egy adott helyen több, nagyobb számú terméket lehessen beszerezni, ne kelljen körutazást csinálni (Nagy, 2018; Szabó, 2018).

Az eredeti magyar élelmiszer termékek jelenlegi presztízse nem csupán a lakossági (B2C) de a B2B piacon is magas szinten van és folyamatosan emelkedik. Ennek megfelelően a cégek szívesen ajándékoznak (pl. üzleti partnereiknek) hagyományos magyar termékeket (HRPortal, 2013; Erdős, 2018). Ugyan jelenleg az ajándéktermékek között a borok és a pálinkák dominálnak, azonban már számottevő a különleges, ízléses csomagolású húskészítmények aránya is, és előre jelezhető ennek további növekedése.

A hagyományos, vagy eredeti termékek előállítói számára további lehetőséget kínál, hogy azok az attrakciók, amelyeket a lakossági turisták számára dolgoznak ki, a cégek számára is vonzóak. Ennek háttérében az húzódik meg, hogy – mivel a közös programlehetőséget szívesen fogadják a munkavállalók – a vállalkozások közel fele év végi / karácsonyi partit rendez(tet), továbbá csapatépítő tréning minden ötödiket érinti (onBRANDS, 2018; Szentirmay, 2019). A téli rendezvények kifejezetten előnyösek a sertéshúst feldolgozó termelőknek, miközben kedvelt csapatépítő a külső helyszínen megvalósított közös főzés (Béhm, 2019).

A hagyományos, vagy eredeti termékeket előállító vállalkozások döntő többsége a készítményeit közvetlen módon helyben, ill. közeli településeken értékesíti elsősorban (gasztró) rendezvényeken, saját gazdaságban, háznál, továbbá (másodsorban) helyi piacon, termelői vásáron (Tóth-Kaszás et al., 2017). A helyi termék fesztiválok, a folklór rendezvények,

valamint az adott termékcsoporthoz tematikus programjai egyre jobb lehetőséget nyújtanak a termelőknek, mivel folyamatosan növekvő fogyasztói érdeklődés és vásárlási hajlandóság jellemzi őket (Szabó, 2014; Angler, 2018).

A hagyományos, vagy eredeti termékek előállításában és forgalmazásában érintett piaci szereplők többsége, mind méret, mind a termék differenciáltsági foka tekintetében eltér a nagyobb méretű vállalkozásoktól, piaci részarányuk kicsi és termékdifferenciáltságuk nagyfokú, ami annyit jelent, hogy számukra a „rés piacra” irányuló marketing stratégia követése az irányadó (lásd 2. Táblázat). A rés piac nem más, mint a vállalkozás céljainak figyelembevételével kialakított, számára hozzáférhető, a lényeges fogyasztói tulajdonságok szempontjából erősen homogén olyan ügyfélkör, ill. piacrés, amely jól elkülönített (a többiektől jól elhatárolható), gazdasági szempontból éppen megfelelő, azaz a költségek felett már profitot eredményező piaci szeglet (Tevrik – Maarten, 1994).

2. Táblázat: A rés piacon működő élelmiszertermelő vállalkozások marketing jellemzői

Gazdálkodó egység/vállalat mérete	Termékdifferenciáltság foka ³⁶	
	<i>Csekély</i>	<i>Nagyfokú</i>
<i>Kicsi</i>	Korlátozott marketing (1)	Piaci részre irányuló marketing (2)
<i>Nagy</i>	Ár- és elosztás orientált marketing (3)	Teljes marketing (4)

Forrás: Meulenbergh, 1986, idézi Polereczki, Zs.: Az alkalmazott marketing stratégiák és eszközök. - In: Szakály Z.: Élelmiszermarketing. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017. 232-232 o.

3. Az alkalmazott módszerek

A kutatás egyrészt a kiválasztott – saját kutatási eredményeket is tartalmazó – nemzetközi és hazai szakirodalom főbb megállapításainak feldolgozására és elemzésére támaszkodik. Másrészt a kisvállalkozás vezetőjével végzett mélyinterjúkra és weboldalainak tartalmi elemzésére, ill. kiterjedt internetes keresésekre alapozva strukturált esettanulmány kidolgozásával és bemutatásával alapozza meg az elemző, értékelő megállapításait és következtetéseit.

³⁶2. Táblázat: ha a termékdifferenciáltság foka „Csekély” (1) A mezőgazdasági termelők döntő többsége és (3) Élelmiszer-alapanyagok (hús, tej) marketingje; ha „Nagyfokú”: (2) Kicsi, de magas szinten feldolgozott termék-előállítók és (4) Nagy piaci részarányú, magas szinten feldolgozott termékeket előállító élelmiszeripari cégek.

4. Esettanulmány – A hentesáru kisvállalkozás működésének és marketing helyzetének jellemzése

4.1. Bemutató és problémafeltárás

A hentesáru kisvállalkozás nevében szereplő „stifolder” hagyományos és tájjellegű termék, amely „Stifolder Vastagkolbász” elnevezéssel szerepel a HÍR gyűjteményben³⁷. Nevének eredetéről, összetételének alakulásáról hiteles történeti leírások születtek (FVM-AMC, 2001:24-26; Csiki, 2009³⁸). Eredeti változatát borssal fűszerezték és érlelték, ezért a színe fehér volt. A paprikás stifolder pedig csak a fűszerpaprika hazai elterjedése³⁹ során fokozatosan alakulhatott ki és több nemzetiség, de főként a Baranyában élő svábok, magyarok és horvátok gasztronómiai innovációjának eredménye.

A vállalkozás székhelyének megválasztása szorosan összefügg a cégalapítással. A tulajdonos a Baranya megyei Fekeden⁴⁰, a község központjában elhelyezkedő, – az eredetileg a Trabert család tulajdonában álló – TrabertHof-ot (a „hof” magyarul portát jelent) vásárolta meg erre a célra, mert az üzlet jövőjét illetően a fejében több inspiratív marketing ötletet is született.

Az ez év elején beindított webáruház⁴¹ „Stifolderek, Szalámik” fő menüpontjában olvasható a következő ismertető: „A baranyai svábok füstölt szalámi specialitása Fekedről. 300 éves, ma is élő tradíció, amelynek több fejlődési stációját tudtuk beazonosítani, rekonstruálni. Megkóstolható a „Fulda” környéki őshazából érkező németek paprika nélküli, rusztikus szalámijától a ma közismert stifolderig több „történelmi” verzió is, sőt még egy kicsit azon túl is.” A „Sertés Stifolderek”, „100% Szürkemarha Stifolderek”, „Szarvas Stifolderek” almenüpontokban tovább lapozva megállapíthatjuk, hogy az emocionális vásárló számára

³⁷Stifolder Vastagkolbász – In: Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) Agrármarketing Centrum (AMC) Kht.: Hagyományok-Ízek-Régiók. Magyarország hagyományos és tájjellegű mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek gyűjteménye. FVM, Budapest, 2001. II. kötet. 24-26 o.

³⁸„A „Stifolder” elnevezés a Mohács és Pécs környékére érkező németek csoportnevéből származik, akiknek legalább a fele magát a fuldai apátság vidékéről származónak (StiftsFuldaer) nevezte. Ők, a Stiffollerek készítették – kezdetben még paprika nélkül – azt a kolbászt, amelyet ezen a tájon, ma már a német (Stiffulder), a horvát (stifuder) és a magyar (stifolder) is magáénak vall... A paprikás „sváb” stifolder születésében, a magyar, szlovák és délszláv hatásokon kívül a számolatlanul töltött bor is szerepet játszhatott...”

³⁹A történeti dokumentumok a „paprika” mint magyar elnevezés megjelenését 1724-re, elterjedését a reformkor idejére (1825-1848) valószínűsítik. In: Fűszerpaprika, a világhíres magyaros fűszer:<http://www.mindmegette.hu/fuzszerpaprika-a-vilaghires-magyaros-fuzszer-48542/>

⁴⁰A hagyományos parasztfalu történeti gyökerei az 1720-as évekhez nyúlnak vissza, amikor a törökök kivonulása után sikerült a falut német/sváb telepésekkel benépesíteni. Származási helyüket Észak-Németországi anyakönyvi adatok bizonyítják. A sváb paraszti gazdálkodás építészeti örökségéről „Sváb Hollókőként” is ismert község lakosainak száma 200 fő körül stabilizálódott, akik túlnyomó részben ma is német/sváb nemzetiségűek.

⁴¹Forrás: <https://shop.fekedistifolder.hu/>

igazán kedvcsináló, hogy megízlelje és meg is vegye a különleges, hagyományos termékeket. A hagyományos sváb parasztpéület értékmentő megújítása és helyreállítása folyamatban van, hogy megfeleljen a tulajdonos által megálmodott, többfunkciós céloknak (helyi kisbolt, turizmus látogatóhely stb.).

A Trabert Hof-Fekedi Stifolder háttérében egy mikro-vállalkozó cégcsoport kooperációja áll, amelyben elkülönülnek egymástól a normál hentesáru vállalkozásban szorosan összetartozó, egymásra épülő alapanyag beszerzés, gyártás, raktározás, minőségellenőrzés, forgalmazás és marketing. A termékek előállítását a vágástól az érlelésig a termékreceptúrák tulajdonjogával rendelkező alapcég megrendelése és minőség-ellenőrzése alapján a közeli bátaszéki telephellyel rendelkező húsfeldolgozó cég végzi. Ennek felelősségi körében történik az alapanyagok közül a sertésfelvásárlás, főként környékbeli termelőktől. A forgalmazásért és marketingért felelős alapcéghez tartozik a bérgyártási szerződések megkötése és felügyelete, az átvett szalámik és hentesáruk minőségvizsgálata, a raktározás és csomagolás, a logisztika, az értékesítés, valamint a marketing és promóciós tevékenységek. A szarvas-, szürke marha- és a mangalica alapanyagokat az alapcég szerzi be és szállítja le bérgyártásra. Az eladható árukészlet nagyságában az alapanyag beszerezés, – a biztonságos, árban és minőségben is megfelelő alapanyag rendelkezésre állása – jelenti a szűk keresztmetszetet, amit részben a szezonális befolyásolhat. A kereslet és a megrendelés-állomány folyamatosan változik, de a szezonálisnak erre is komoly befolyása lehet (időjárás, fesztiválok ideje, ünnepek stb.). Következésképp, a végtermék kibocsátás és piackiszolgálás munkafolyamatai jelenleg több cég és település (Bátaszék, Boly, Feked, Pécs) között oszlanak meg, ami tőkekorlátokkal magyarázható. Ez azt jelenti, hogy a menedzsment nincs „egy kézben” és a felelősség is megosztott, ami rendkívül megnehezítheti a koordinációt. Az élőmunka kihasználás a maximumon van, a tevékenységek ellátása minimális létszámmal és esetenként jelentős humán erőforrás korlátokkal történik. A koordinációs nehézségek és a közvetlen ügyfélkapcsolatok operatív felügyeletének nehezen tervezhető időigénye nagy terhet ró a vevőkiszolgálásért felelős, az alapcéget irányító tulajdonos-menedzserre. A prémium minőség és vevő kiszolgálás megfelelő színvonala, azaz az életképes és zökkenőmentes üzleti működés biztosításának egyedüli garanciája és záloga jelenleg az üzleti kooperációban résztvevők közötti bizalom és összhang, ami jelenleg főként annak köszönhető, hogy az üzletben érdekelt kulcsszemélyeket szoros személyes ismeretség és baráti szálak fűzik össze.

A kisvállalkozás jelenlegi termék kínálata felkészült széles skálán mozogó, differenciált vevőigények kielégítésére. Helyet kap ebben mind az ősi „Fekedi Fehér Szalámi” (az „Alte Wurst” alapján készül), mind a paprikás stifolder több változatban. Ezek között megtaláljuk mind a csemege, mind a csípős ízesítésű terméket. Új, modern változatként pedig a „Fekedi Szarvas Szalámit” is, ami komoly alapanyag innovációt testesít meg. Speciális és szűkebb vevőkör számára fejlesztették ki és vezették be a piacra a chili paprikával ízesített kolbászaikat: „Chocolate Habanero” „Trinidad Scorpion” (az elnevezések a chili paprika típusát jelölik). Perspektivikus marketing lehetőségre hívja fel a figyelmet, hogy a termék összetételének, fűszerezésének, íz világának kialakulása fejlődése ezen a vidéken minden valószínűség szerint összefüggött a Villányi borral (Csiki, 2009) és a borgasztronómiával (Gačnik – Vörös, 2020).

A választék szélesítés jegyében fontos szerepe van a „Füstölt húsáru” termékcsoporthoz, amelyek alapanyaga részben a fehér házi sertés, a közismerten egészségesebb zsírsav-összetételű mangalica, valamint a szürke marha. Egészen új termékfejlesztés eredménye, ami a "fine dining & speciality food" nyomdokain a tulajdonos fantáziadús innovatív megközelítését dicséri a korszerű csomagolás (vákuumcsomagolás, öntapadós gyári zárócímkével lezárt ablakos papírzacskó) bevezetése és alkalmazása a házhoz szállításban. Másrészt a „Kiegészítők” kínálata: hőtartó csomagolás (coolmailer), az igen ötletes kiváló faanyagból készített prémium vágódeszka és kínáló deszka.

A kisvállalkozás vevőköre öt főcsoportba sorolható. (1) lakossági célcsoport (B2C) két telephelyen (Boly és Pécs) történő helybeni eladással, (2) internetes kereskedelem, házhoz szállítással részben a lakossági célcsoport számára, (3) helybeni eladás és internetes kereskedelem házhoz szállítással üzleti céges partnereknek, amelyek lehetnek extra kivitelben csomagolt „ajándék áruk” (B2B), (4) szállítás külföldi partnerek számára külön tarifá mellett, igény szerinti extra kivitelben. Végül, (5) helyi termék és gasztronómiai rendezvények, vásárok, fesztiválok látogatói, turisták (B2C), aminek bevétele a múlt évben domináns volt (prémium ár), míg ebben az évben a COVID-19 járvány miatt a rendezvények elmaradásával vagy minimálisra csökkenésével a web-áruházi eladás játssza a domináns szerepet.

A legmodernebb információ és hálózati technológián alapuló content-marketing, az élethű, jó minőségű fotókkal és részletes termékleírásokkal hatékonyan képes tájékoztatni az ügyfeleket. A kisvállalkozás termékeinek reklámját és marketing kommunikációját korszerű, jelenleg magyar nyelven elérhető honlap valamint web-áruház, továbbá két közösségi oldalon

(Facebook, Youtube) való megjelenés nagymértékben elő tudja segíteni. A web-áruház felépítése, menürendszere korszerű „vásárlóbarát”: részletes útmutatóval a vásárlás menetéről, benne a teljes termékválasztékkal, segítve a vásárlói döntését azzal, hogy a vásárló az aktuálisan raktáron lévő, éppen vásárolható termék-készletre fókuszálhat. A külföldi vevők számának növelése érdekében a weboldalak angol és német nyelvre fordítása folyamatban van.

A kisvállalkozás a márkaépítés jegyében élenjárt a kapcsolatépítésben reklámhordozó közösségekkel (pl. Slow Living Hungary⁴²), valamint a hazai és külföldi termékversenyeken való részvételben, értékes helyezések, díjak megszerzésében (3. Táblázat). Ezek közül kiemelkedik a tavaly az Egyesült Királyságban megszerzett Grate Taste Awards egy három csillagos és kettő két csillagos termékkel.

3. Táblázat: A kisvállalkozás által elnyert hazai és külföldi díjak (2017-2019)

Megnevezés	Év	Hivatkozás
Dunamenti Svábok Stifolder Fesztiválja, Feked: Fekedi Klasszikus Stifolder (csípős) – „Ezüst” minősítés	2017	
Dunamenti Svábok Stifolder Fesztiválja, Feked: Fekedi Klasszikus Stifolder (csípős) – „Arany” minősítés	2018	
Nagy Szalámi Kóstoló: Csemege szalámik között: Eredeti Fekedi Stifolder – Magyarország Legjobb Paprikás Szalámija	2018	MGE ⁴³ „Világevő” blog
Nagy Szalámi Kóstoló – Téli(es) szalámik között: „Fekedi Alte Wurst” Magyarország Legjobb Szalámija	2018	MGE „Világevő” blog
Szentlőrinci Gazdanapok – Kiállítói Nagydíj	2018	
51. Samoborska Salamijada (Horvátország): Fekedi Klasszikus Stifolder (csípős) – „Aranyérem”	2018	
51.Samoborska Salamijada (Horvátország) „Fekedi Alte Wurst” (borsos) – „Aranyérem”	2018	
V. Pécsi Kolbasijada (Magyarországi Horvátok fesztiválja) – Fekedi Klasszikus Stifolder (csípős) – Nagydíj	2019	
Isztriai Kolbászfesztivál (Szlovénia) – „Aranyérem”	2019	
Great Taste Awards*** (Nagy-Britannia) – Fekedi Busó Stifolder (100% Szürkemarha)	2019	Turizmus Online
Great Taste Awards*** (Nagy-Britannia) – Fekedi Stifolder Original Salami	2019	Turizmus Online
Great Taste Awards*** (Nagy-Britannia) – Fekedi Stifolder Classic Spicy Salami	2019	Turizmus Online

Forrás: Saját összeállítás a kisvállalkozás által közölt és internetes adatok alapján

⁴²Forrás: <https://www.facebook.com/slowlivinghungary/>

⁴³ MGE Magyar Gasztronómiai Egyesület

A web-áruház főoldala felhívja a látogatók, vásárlók figyelmét arra, hogy a Fekedi Stifolder szerepel a Kincses Baranya programban és tagja a Hungarikum törvény alapján létrehozott Baranya Megyei Értéktárnak, amely előszobáját jelenti a Hungarikum Gyűjteménybe való bekerülésnek.

4.2. Megvitatás és ajánlások

A Trabert Hof-Fekedi Stifolder piaci és marketing helyzetének elemzése kapcsán felmerül a kérdés, hogy a kézműves technológia, a jelenlegi teljesen kézi vezérlésű „ad hoc” gyártási program és a több telephelyre tagolt, cégkooperáción alapuló „megosztott menedzsment” mellett hogyan lesznek képesek biztosítani a teljes működési folyamat feletti ellenőrzést, ami garantálja a web-áruházban bemutatott differenciált termékválaszték folyamatos és zökkenőmentes ellátását? Rendelkeznek-e vajon ehhez a technológiai folyamatok és követelmények megfelelő szintű meghatározásával, dokumentálásával (megbízható alapanyag ellátás szigorúan ellenőrzött forrásból, biztonságos és egészséges összetevők, hagyományos ízvilág, standard végtermék minőség, minőségbiztosítási szabványok bevezetése és alkalmazása stb.)? Milyen kockázatokat rejt megában ilyen körülmények között az alapanyag beszerzés és a valóságot tükröző, a Magyar Élelmiszerkönyv gyakorlati követelményeinek megfelelő teljes körű információt tartalmazó, szabványos termék-címkék biztosítása? Ezt a dilemmát a cég honlapján a tulajdonos – részben – maga is megfogalmazta.⁴⁴

A termék promóció és a márkaépítés szempontjából a Hungarikum gyűjteménybe való jövőbeni bekerülésnél – szerintünk – jóval nagyobb jelentősége lenne annak, hogy pályázzanak a HÍR védjegyre, amelynek elnyerésére komoly esélyük lenne, miután a „Stifolder Vastagkolbász” szerepel a HÍR adatbázisban. Ez megalapozhatná az utat az EU védjegy (pl. OFJ) megszerzésére is, amelynek szerepeltetése a logón, bizonyára nagymértékben járulhatna hozzá főként a külföldi vevők számának növeléséhez.

Az esettanulmányból leszűr fő tanulságok alapján a kisvállalkozás menedzsmentje számára megfontolásra érdemesnek tartjuk, hogy a terméknépszerűsítésben, promócióban elért

⁴⁴ „...Felgyorsult életvitelünk jelei a stifolder készítésben is megjelennek. Ez pedig egyértelműen a minőség rovására megy, amit egyéb külső tényezők (klímaváltozás és hatósági előírások) tovább nehezítenek. A fekedí Trábert Hof-nál ezért döntöttünk úgy, hogy a Fekedi Stifolder kapcsán visszatérünk a gyökerekhez. A mai feltételrendszerben ennek megvalósítása egyáltalán nem könnyű. Be kellett látnunk, hogy technológia nélkül lehetetlen egész évben, állandóan magas minőségű stifoldert készíteni, s legálisan értékesíteni az eredeti elvek mentén. Már pedig azokból nem engedünk! A legfontosabb, hogy a víztartalmat nem megkötni kell (ahogy a húsiparban történik), hanem kivonni! Már az alapanyag kiválasztásától kezdve, s később, a feldolgozás minden fázisában arra törekszünk, hogy a víztartalmat csökkentsük.”Forrás: <https://fekedistifolder.hu/hu/> „A stifolder története”

sikereiket, eredményeiket, díjait csak részeredménynek tekintsek a többnyire még hátralévő – elmélyültebb marketing erőfeszítést igénylő – réspiaci pozicionálás, piacszegmentálás és a komplett marketingstratégia kialakításának útján. A valós célpiac megtalálásához nagyobb figyelmet célszerű fordítaniuk a jövőben a tervszerű információgyűjtésre, mind a vevőkről, mint az üzleti tranzakciókról a termék előállítás és értékesítés teljes folyamatában, ügyelve a releváns vevőkapcsolatok szisztematikus kiépítésére és dokumentálására.

Az elvégzett nagyvonalú helyzetelemzésből az is leszűrhető, hogy a minőségi stifolder termékválaszték kiinduló alapját képezhetné a piaci csatornák gasztronómiai turizmus irányában történő továbbfejlesztésének (Gačnik – Vörös, 2020), amihez egyelőre több feltétel is hiányzik. A „Sváb Hollókőként” ismert Fekeden a lakosok összetételét tekintve egyre kevesebb az őslakos. Egyre többen vannak a „pihenőfalut” kedvelő idetelepült belföldi, külföldi háztulajdonosok. A település turizmus vonzereje egyelőre igen alacsony szintű, nagyobb turista tömeget csak az évente megrendezésre kerülő „Stifolder Fesztivál” képes mozgósítani. A Trabert Hof épülete látogató helyként fog szolgálni, nem lesz alkalmas turisták elszállásolására. Az érdemi bevételt hozó turista látogatócsoportok toborzásához és fogadásához pedig a humán erőforrás-kapacitás (pl. szakképzett programszervező) jelentős növelésére, javítására lesz szükség. Ésszerű alternatívát jelenthet egy „Slow Food” hálózatba illeszthető szálláshely létesítése máshol, alkalmas helyen, aminek alapfeltételei, – főként a beruházási tőke – egyelőre teljesen hiányoznak. A megoldás egyik lehetséges útja külső forrásgenerálás, ütőképes EU pályázatok megírásával. A fejlesztési projekt kulcsa viszont egy korszerű, innovatív gasztronómiai turizmus marketing portfólió kidolgozása (Gačnik – Vörös, 2020) lehetne, amit intenzív kapcsolatépítéssel, hálózatokba való bekapcsolódással lehetne megalapozni.

5. Következtetések

A jelen tanulmány egy tágabb körű kutatás első, indító részének eredményeit kívánja közreadni. A cikkben taglalt esettanulmány által reprezentált réspiaci kisvállalkozások fenntartható és sikeres működését megalapozó üzleti modellek meghatározása és bemutatása külön tanulmány tárgyát fogja képezni.

Az elvégzett vizsgálat egyértelműen mutatja, hogy az eredeti élelmiszerek, ezen belül a kézműves, hagyományos és tájjellegű magyar húskészítmények iránti piaci kereslet folyamatosan növekszik és már napjaikban is olyan szintet ért el, amely üzleti biztonságot ígér a hazai réspiaci kisvállalkozók számára. A keresletet a lakossági célpiacon alapvetően a termék alapú, a kulturális, valamint az élményorientált tényezők indukálják. Termék alapú

tényező többek között az egészségtudatosság, a magas minőségű, egészséges(ebb) élelmiszerek fogyasztása. Kulturális faktor a hagyománytisztelet, a környezettudatosság, a hazai termelést támogató fogyasztói etnocentrizmus, valamint a magyar identitás, a nemzeti-kulturális örökség megőrzése. Élményorientált szempont pedig az aktív pihenés, amelyben a termék, mint turisztikai attrakció játszik fontos szerepet. A vizsgálat azt is érzékelteti, hogy a szervezeti piacon is egyre erősödnek a hagyományos és tájjellegű magyar hentesárak pozíciói, mivel a hazai vállalkozások előszeretettel ajándékozzák a partnereiknek a kis mennyiségben, de magas minőségben előállított és extra csomagolású különleges hazai termékeket. A hagyományos és tájjellegű, ill. eredeti magyar hentesárakat előállító kisvállalkozók piaci stabilitása szempontjából tovább garanciát jelenthet az is, hogy mind a lakossági, mind pedig a szervezeti piacon a célcsoport erőteljesen ragaszkodik a magas minőséghez, ezért kifejezetten márkahű. A márkahűség mögött meghúzódó bizalom a legtöbb esetben nem a külső szakmai termékminősítő szervezetek tevékenységének eredményeként alakul ki, hanem vásárlók saját személyes tapasztalatainak útján jön létre. A minőség garanciája – és végeredményben a márka alapja – döntő mértékben a termelő, kisvállalkozó személye és tevékenységének hitelessége, autentikussága.

A vásárlók – különösen a külföldiek – megnyerése, az üzleti sikeresség szempontjából azonban ebben az élelmiszertermék kategóriában is kezd egyre fontosabb szerepet játszani a termékek eredet-megjelölése, minőségi megjelölése, azaz a termékdifferenciálás. A résziaci kisvállalkozások – mint ebből a kutatásból is kiderült – jelentős idő és költségkorláttal küzdenek, ezért csak olyan minősítő védjegyek elnyerésére érdemes pályázniuk, amelyek előnyeiket képesek ténylegesen és hatékonyan kiaknázni, valamint perspektívát jelentenek számukra a márkafejlesztésben. A vizsgált hentesáru kisvállalkozás számára ilyen a HÍR védjegy, szemben a Hungarikum védjeggyel, amely sem a termelő, sem a fogyasztó számára nem bír különösebb jelentőséggel.

A fent körvonalazott célpiacon jellemzők kifejezetten előnyösek és komoly perspektívát jeleznek az eredeti, autentikus magyar hentesárakat előállító kisvállalkozók számára. Minden lehetőség azonban csupán annyit ér, amennyire képesek azt kiaknázni. Jogosan merül fel ezért a kérdés, hogy az alacsony tőkeerejű, a résziacian tevékenykedő, korlátozott, ill. alacsony menedzsment és marketing ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkező, jellemzően mikro- és kisvállalkozások milyen üzleti modellek és konkrét piaci megoldások alkalmazásával aknázhathják ki – pénzügyi értelemben is – sikeresen a vázolt keresletjellemzők nyújtotta lehetőséget.

Felhasznált irodalom

1. Angler, K. (2018): Helyi termékek szerepe a Szekszárdi borvidék gasztronómiájában. – In: Csapó, J., Gerdesics, V., Töröcsik, M.: Generációk a turizmusban: I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, 2018. Konferenciakötet. 380-391 o.
2. Béhm, Zs. (2019): Team building újragondolva –Csapatépítő: te türelmetlenül várod, vagy a pokolba kívánod?
http://hrpwr.hu/fejlodes/cikk/csapatepito_te_turelmetlenül_varod_vagy_a_pokolba_kivanod2019.04.09.
3. onBRANDS (2018): MAGYAR CÉGES AJÁNDÉKOZÁSI SZOKÁSOK.
<http://onbrands.hu/marka-es-trend/2018/11/uzlet-piac/magyar-ceges-ajandekozasi-szokasok2018.11.14>.
4. Bryla, P. (2015): The role of appeals to traditions in origin food marketing. A survey among Polish consumers. Appetite 91/2015. 302-310 o. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2015.04.056>
5. Csiki, S. (2009): Villány gasztronómiája. A Stifolder. II. rész. Food&Wine.
<https://foodandwine.hu/2009/05/14/villany-gasztronomiaja-a-stifolder-ii-resz/2009.05.14>.
6. Csiki, S. (2013): Svábok. Sváb konyha. Szajmóka és Stifolder. I. rész.
<https://foodandwine.hu/2013/03/28/svabok-svab-konyha-szajmoka-es-stifolder-i-resz/comment-page-1/2013.03.28>.
7. Dogi, I. – Nagy, L. – Csipkés, M. – Balogh, P.: Kézműves élelmiszerek vásárlásának fogyasztói magatartásvizsgálata a nők körében. Gazdálkodás 2/2014.160-172o.
<https://doi.org/10.22004/ag.econ.201402>
8. Erdős, Zs. (2018): Fontos tanácsok a tökéletes céges ajándékozashoz.
https://piacesprofit.hu/kkv_cegblog/fontos-tanacsok-a-tokeletes-ceges-ajandekozashoz/2018.12.04.
9. Ferencz, Á. (2017): Helyi termékek fogyasztói megítélése. Gazdálkodás 2/2017. 144-157 o.
<https://doi.org/10.22004/ag.econ.264585>
10. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) - Agrármarketing Centrum (AMC) Kht. (2001): Hagyományok-Ízek-Régiók. Magyarország hagyományos és tájjellegű mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeinek gyűjteménye. FVM, Budapest, 2001. II. kötet. Stifolder Vastagkolbász, 24-26 o.
11. Gačnik, A. – Vörös, M. L. (2020): Protected Food & Wine Products as a Driving Force for Creativity and Innovation of Gastronomy Tourism Development: Case of Slovenia and Hungary. Agricultura1-2/2020. 19-34o. <https://doi.org/10.18690/agricultura.15.1-2.19-34.2018>
12. HRPortal (2013): Alig ajándékoznak a cégek. <https://www.hrportal.hu/hr/alig-ajandekoznak-a-cegek-20131105.html2013.11.05>.

13. Jasák, H. – Fehér, A. – Szakály, Z. (2014): Fogyasztói preferenciák és attitűdök hagyományos és tájjellegű élelmiszerekkel kapcsolatban. – In: Hetesi, E., Révész, B.: „Marketing megújulás” - Marketing Oktatók Klubja 20. Konferenciája. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar: Szeged, 2014. Konferenciakötet. 372-381 o.
14. Kiss, K. – Nagyné Demeter, D. (2018): Lokalizáció – egy példa: a rövid ellátási láncok szerepe a gyakorlatban. – In: Csizsárik-Kocsis, Á., Garai-Fodor, M.: Vállalkozásfejlesztés a XXI. században. Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar, Budapest, 2018. 130-139 o.
15. van der Meulen, H.S. (2007): A normative definition method for origin food products. Anthropology of food S2March/2007. <https://doi.org/10.4000/aof.406>
16. Meulenberg, M. (1986): The evaluation of agricultural marketing theory: towards better coordination with general marketing theory. Netherlands Journal of Agricultural Science 34/1986. 301-313 o. <https://doi.org/10.18174/njas.v34i3.16784>
17. Nagy, D.: A helyi termékek fogyasztói megítélése a 4C marketingmegközelítésben. Gyeregyalog.hu Egyesület, EatGreen, Budapest, 2018.
18. Pallóné Kisérdi, I. (2012): Hagyományos és tájjellegű élelmiszerek. – In: Szakály, Z., Szente, V.: Az agrártermékek közvetlen értékesítése, marketingje. Magyar Agrárkamara, Budapest, 2012. 164-175 o.
19. Póla, P. (2016): Helyi piacok és a vidéki turizmus fejlesztés. Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok 1/2016. 59-67 o.
20. Polereczki, Zs. (2017): Az alkalmazott marketing stratégiák és eszközök. – In: Szakály Z.: Élelmiszermarketing. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017. 232-232 o.
21. Szabó, D. (2014): A rövid ellátási láncban rejlő lehetőségek és veszélyek Magyarországon. Acta Carolus Robertus: Károly Róbert Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Tudományos Közleményei 2/2014. 109-118 o. <http://dx.doi.org/10.22004/ag.econ.206848>
22. Szakály, Z. – Pallóné Kisérdi, I. – Nábrádi, A. (2010): Marketing a hagyományos és tájjellegű élelmiszerek piacán. Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Kaposvár, 2010.
23. Szakály, Z. (2017): Élelmiszer-marketing. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 2017.
24. Szigeti, O. – Szente, V. – Polereczki, Zs. – Szakály, Z. (2009): A hagyományos magyar termékek piaci lehetőségei. Marketing & Menedzsment 3/2009. 4-11 o.
25. Szentirmay, L. (2019): Rendezvényszervezői Adatbázis 2018. http://www.eventer.hu/index2.php?pageID=121_2019.
26. Tevrik, D. – Maarten, L. (1994): Niche Marketing Revisited Concept, Application and Some European Cases. European Journal of Marketing 4/1994. 39-55 o. <https://doi.org/10.1108/03090569410061178>

27. Tóth, R. – Mester, É. – Túróczi, I. – Kozma, T. (2017): A rövid ellátási lánc, valamint a helyi termékek szerepe a vidéki gazdaság erősítésében. *A falu* 2/2017. 33-41 o.
28. Tóth-Kaszás, N. – Keller, K. – Ernszt, I. – Péter, E. (2017): Helyi termék: biztos megélhetés vagy keresetkiegészítés? *Gazdálkodás* 4/2017. 335-354 o.
<http://dx.doi.org/10.22004/ag.econ.267358>
29. Török, Á. (2019): A HÍR védjegy ismertsége és beágyazottsága a magyar fogyasztók körében. *Táplálkozásmarketing* 1/2019. 80-97 o. <https://doi.org/10.20494/TM/6/1/6>
30. Tregear, A. – Török, Á. – Gorton, M. (2016): Geographical indications and upgrading of small-scale producers in global agro-food chains: A case study of the Mako's Onion Protected Designation of Origin. *Environment and Planning* 2/2016. 433-451 o.
<https://doi.org/10.1177%2F0308518X15607467>
31. Vörös, M. L. – Egyed, Sz. (2019): Kihívások és buktatók a résziaci kisvállalkozások menedzsmentjében – Egy hagyományos élelmiszergyártó- és forgalmazó cég példáján. *Edutus Egyetem, Magyar Tudomány Ünnepe. Konferencia előadás. Tatabánya, 2019. november 28.*
32. Vörös, M. L. – Gemma, M. (2015): Promotion of Local Agricultural and Food Products by Using Geographical Indications and Traditional Specialties Guaranteed Schemes in Hungary. *Proceedings of 20th IFMA Congress. Canada, 2015. 458-466 o.*

ELŐSZÓ A HALLGATÓI CIKKEKHEZ AZ SSC SPECIALIZÁCIÓ ÉRTÉKELÉSE RÖVIDEN, A SZÁMOK ALAPJÁN

**JUHÁSZ KRISZTINA, PhD, főiskolai tanár
az SSC specializáció vezetője
EDUTUS Egyetem**

DOI [10.47273/AP.2020.20.168-170](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.168-170)

Az Edutus Egyetem az SSC⁴⁵ specializációt 2015. februárban indította el, akkor az országban egyedülállóként. A képzés létrehozásának ötlete alapvetően a munkaerőpiaci igényeket vette alapul. Akkoriban az SSC szektor hazánkban már mintegy 40 ezer főt foglalkoztatott, folyamatosan nőtt a Magyarországra, elsődlegesen Budapestre települő központok száma. A HOA (Hungarian Service & Outsourcing Association) 2015-ös felmérésben⁴⁶ résztvevő hazai SSC-k éves szinten mintegy 10%-os bővülést jeleztek, vagyis éves szinten legalább kétezer új munkahely létrehozásával lehetett számolni. Ma már látjuk, hogy ezek az elvárások nem voltak túlzóak. Az ágazatban foglalkoztatottak száma már 2019-ben meghaladta az 55 ezer főt.⁴⁷ E dinamikus növekedésben mindvégig kulcskérdés volt és továbbra is az marad a megfelelően képzett (nyelvi, szakmai és soft skilleket tekintve is) munkaerő biztosítása, ami egyre nagyobb munkaerőpiaci kihívást jelent.

Ezt a piaci szükségletet érzékelte az Edutus Egyetem és kezdett bele egy olyan képzés kialakításába, ami kifejezetten a szektorban működő cégek igényeit alapul véve állította össze a képzés anyagát. Célunk mindvégig az volt, hogy a végzett hallgatók használható, gyakorlati, releváns ismeretekre és készségekre tegyenek szert, melyek megfelelő alapot jelentenek az SSC-ben történő munkavégzéshez. Ezt a célt szem előtt tartva, már a képzés megtervezésében is több céggel (pl. BT, TCS, Viacom) működtünk együtt és állítottuk össze nemcsak a tantárgyak körét, hanem azok tematikáit is. SSC specializációt a Gazdálkodási és menedzsment valamint a Nemzetközi gazdálkodás szakos hallgatók választhatnak, a BSc képzés IV. félévétől

⁴⁵ Shared Service Center, magyarra leginkább „Szolgáltató központ”-ként szokás fordítani. E központok lényege leegyszerűsítve az, hogy a globális cégek szolgáltatásait (pl. Pénzügy, IT, HR, Logisztika, Beszerzés, stb) világszinten néhány központba szervezve végzik és e központokból látják el hozzájuk tartozó régiókat.

⁴⁶ HOA SSC Benchmark Survey Hungary 2015. http://hoa.hu/files/shares/SSC-Benchmark_Survey_2015.pdf

⁴⁷ Business Services Hungary 2019. http://hoa.hu/files/shares/HOA-HIPA_BSS%20Survey_2019.pdf

hat specializációs tárgy keretén belül sajátítanak el kifejezetten az SSC szektorban történő munkavállalás során hasznosítható ismereteket, készségeket. Az alapozó, a szektor jellemzőit általánosságban elemző tárgy (Nemzetközi vállalati működés) mellett a képzés során a hallgatók kommunikáció, IT, számvitel témaköréhez köthető készségekkel, ismeretekkel gyarapodnak, míg az SSC projektmunka tárgy keretén belül egy hazai SSC konkrét projektén dolgoznak a hallgatók.

Az elmúlt mintegy öt évben az Edutus Egyetem SSC képzése számokban is kifejezhető eredményeket ért el. Eddig több mint 60 hallgató választotta ezt a specializációt, a kezdeti éveket követően stabilizálódni látszik az arány: évről-évre az összes érintett 30-40%-a választja ezt a képzést. Az utóbbi években már közülük (a hallgatók szóbeli visszajelzési alapján) többen kifejezetten az SSC képzés miatt jelentkeztek az Edutus Egyetemre. Általában érvényes, hogy a hallgatók elégedettek a specializációval. Az Oktatók hallgatói véleményezése alapján⁴⁸ átlag (4,7) feletti értékelést kapott, így kimagasló elégedettséget tükröz az Adatbázis menedzsment (5), a Nemzetközi számvitel (4,9) és az SSC projektmunka (4,) tárgyak esetében. Ehhez képest a Vállalatirányítási információs rendszerek (ERP) tárgy megítélése (3,3) messze a legrosszabb. Ennek oka lehet, hogy a tárgynak hiányzik a stabil, belső oktatója, így évről-évre óraadók tanítják, ráadásul e kollégák köre sem állandó. Ez azért is kritikus, mert a szektorban történő munkavégzés során a hallgatók biztosan használni fognak valamilyen (legnagyobb valószínűséggel SAP vagy Oracle) rendszert. A szektorra jellemző trendnek megfelelően egyre nagyobb hozzáadott értékű, komplex feladatokat végeznek a hazai SSC-k is, mely tovább erősíti az ERP rendszerek ismeretének szükségességét. Éppen ezért az oktatásunkban hangsúlyosan kell kezelni az ERP rendszerek minőségi oktatását. Ezt, illetve a hallgatói létszám további növelését tekintem a specializáció előtt álló legfontosabb kihívásnak.

Több publikáció igazolja az oktatók vonatkozó tudományos tevékenységét is, de emellett kiemelkedően fontos a képzés gyakorlati irányú elkötelezettsége. Ezt bizonyítja, hogy 2015 februárjától kezdve 8 cégtől 14 vendég előadó tartott órát a képzés keretein belül, 7 cégnél vehettek részt a hallgatóink Nyílt napon, ezek többségében kifejezetten az Edutus Egyetem hallgatói számára szervezett rendezvények voltak. Hallgatóink 5 különböző céges projekten dolgoztak eddig. A specializáción 2020 júliusáig bezárólag 26 hallgató tett záróvizsgát, közülük 18-an rendelkeztek az oklevelük megszerzéséhez szükséges (szaktól függően egy vagy két)

⁴⁸ 2015-16. tanév 2. félévétől kezdve 2018-19. 2. félévéig bezárólag valamennyi, az SSC specializáció tárgyára kitöltött kérdőív adatai alapján. Az adatok az összes tanév alapján számolt, a tárgyra vonatkozó átlag értékek. Az adatokat a Minőségirányítási Iroda bocsátotta rendelkezésemre.

nyelvvizsgával. Ez utóbbi kiemelkedően jó aránynak számít, de nem meglepő, hiszen a szektorban a munkavégzés elsődleges nyelve az angol, így a képzés angol nyelven kerül meghirdetésre.

Véleményem szerint a képzés eredményessége, illetve annak színvonala elsődlegesen a hallgatók szakdolgozatain mérhető. Az elmúlt években több olyan színvonalas szakdolgozat született, mely a hazai, illetve a nemzetközi SSC szektor egy-egy releváns témakörét taglalja. Úgy ítéltük meg, hogy ezek közül több olyan minőséget képvisel, melyeket büszkén publikálhatunk egyetemünk folyóiratában. E dolgozatokból következik most egy válogatás: két munka a magyar SSC szektor átfogó helyzetét elemzi, választ keresve az ágazat előtt kihívásokra. A harmadik dolgozat pedig egy kreatív, egyedi elképzelés a szektor ismertségének növelésére.

Végezetül köszönettel tartozom valamennyi hallgatónk számára, akik az SSC specializációt választották, különös tekintettel Pusztai Patriknak és Visontai Lucának, akik cikkét a következőkben olvashatják. Szintén köszönöm Békefi Andrea és Barta Marianna munkáját, akik a fenti adatokat rendelkezésemre bocsátották!

HAZÁNK SSC SZEKTORA ÉS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI

PUSZTAI PATRIK, Edutus Egyetem hallgatója
pusztaipatrik@outlook.com

DOI [10.47273/AP.2020.20.171-191](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.171-191)

Bevezetés

Az SSC (Shared Service Center – Megosztott Szolgáltató Központ) egy olyan vállalati egység, amely az anyavállalat és a leányvállalatok egy vagy több üzemeltetési tevékenységét, részfolyamatát (HR, pénzügy, marketing, IT stb.) egy központban végzi. Az SSC vállalat létrehozásának célja az, hogy ezeket a tevékenységeket egy egységes rendszerben, hatékonyabban és olcsóbban végezzék el, mintha azt minden vállalati egységnél külön-külön tennék. Az SSC vállalatok gyakran több országot, sőt akár kontinenseket is kiszolgálnak, és a világon bárhol lehetnek (függetlenül a vállalat székhelyétől és/vagy szolgáltató-/termelőegységeitől). Tulajdonképpen csak az adott ország telepítőtényezőin múlik, hogy az SSC vállalat ott létesül-e és a fejlődése során az adott országban marad-e.

Hogyan illeszkednek a magyar gazdaságba és a társadalomba ezek az SSC vállalatok? Mekkora részt vállalnak a magyar GDP megteremtésében? Előnyös-e Magyarország számára az SSC vállalatok jelenléte? Lehet-e és kell-e javítani a telepítőtényezőkön és az egyéb feltételeken ahhoz, hogy az SSC szektor számára hazánk kedvelt ország legyen? Van-e tennivalója Magyarországnak, hogy az SSC vállalatok itt maradjanak és újabbak érkezzenek hozzánk?

Az SSC szektort kutatva ezekre a kérdésekre fókuszáltam szakdolgozatomban, melynek e rövidített változata átfogó képet kíván mutatni hazánk SSC szektoráról és fejlesztési lehetőségeiről.

1. Az SSC szektor szerepe a magyar gazdaságban

Magyarország gazdaságát nagyban befolyásolja a külföldi cégek hazai működése, valamint a külföldi működőtőke beáramlása. Hazánk gazdasága ezek nélkül, illetve az Európai Unió források nélkül önállóan vélhetően nem tudna hatékonyan működni.

A külföldi vállalatok hozzájárulását a magyar gazdasághoz jól mutatja a hozzáadott érték aránya (51,4%), amely kétszerese az EU-28 országok arányának. Továbbá hazánkban régiós

szinten kimagasló a külföldi tőkebeáramlás mértéke (2018-ban Magyarországon a GDP 6,5 %-a, a régiós átlag a GDP 1,9-2,9 %-a).⁴⁹ És érdemes azt is figyelembe venni, hogy a tercier szektor tekintetében (melynek az SSC is része) ~ 1 398 milliárd forint a teljes külföldi működőtőke befektetés (FDI).⁵⁰ Az SSC vállalatok is ezen adatkategóriákhoz tartoznak, viszont arányukról nincs pontos és hivatalos nemzetgazdasági adat.

Az SSC-k magyarországi helyzetének pontos elemzéséhez érdemes végig venni azokat a különbségeket, melyek az SSC-k és a termelővállalatok között vannak, az adott ország gazdaságában, társadalmában és egyéb szempontok szerinti beilleszkedés tekintetében.

Fontos megjegyezni, hogy ha a két szektort vizsgáljuk, akkor látható, hogy tulajdonképpen ezek a szektorok inkább kiegészítik egymást és nem egymástól veszik el a gazdasági vagy társadalmi erőforrásokat (más típusú a hozzájárulásuk a gazdasághoz, más képzettségű munkaerőre van szükség stb.).

Alapvető különbség, hogy az SSC vállalatok sokkal könnyebben települnek át egy másik országba, vagy akár az országon belül egy másik városba (nincsenek gépek, nincsenek kiépített beszállítói hálózatok stb.). A kötődés és kapcsolat hiánya megkönnyíti Magyarország számára, hogy jobb feltételek megteremtésével más országból idecsábítsa az SSC vállalatot, ugyanakkor ugyanez a kötődés és kapcsolat hiány megnehezíti az adott vállalat hazánkban tartását.

Néhány pozitív eltérést érdemes megemlíteni. Az SSC-k számára nincs szükség például nagy ipari ingatlanra vagy teherszállítási kapacitásra, nincs szükség nagymértékű állami vagy önkormányzati hozzájárulásra, nem feltétel a nyersanyag vagy a beszállítási kapacitás megléte. Ezek tehát megkönnyítik az SSC-k Magyarországra való vonzását.

És van néhány negatív különbség is. Az SSC-k általában darabszámra kevesebb munkahelyet teremtenek, sokkal specializáltabb munkaerőre van szükségük és magas szintű városi, közlekedési infrastrukturális igényük van.

1.1. A magyarországi helyzet a telepítőtényezők tükrében

Ahhoz, hogy Magyarországnak, mint SSC telephelynek a versenyképességét (erősségeit, gyengeségeit) megfelelően tudjuk értékelni, olyan nemzetközi elemzést kell figyelembe venni, amely a szolgáltató szektor telepítőtényezőit gyűjti össze és azok alapján viszonylag jelentős számú országot össze is hasonlít.

⁴⁹ Colliers International – „Foreign direct investment in CEE: A Fortune Global 500 analysis” elemzés alapján

⁵⁰ MNB, Statisztikai Igazgatóság – „FDI Magyarországon: Közvetlentőke-befektetések Magyarországon, tranzakciók ágazatonkénti megoszlása, egyenleg (SCV vállalatok nélkül)” adatai alapján

Ilyen az A.T. Kearney által készített Global Services Location Index (GSLI), amely a legelfogadottabb telepítőtényezőt mérő indexek közé tartozik. A GSLI index:

- 35%-os súllyal veszi figyelembe a pénzügyi vonzerőt, amely a létesítés és működés teljes költségét mutatja;
- 25%-os súllyal méri a munkavállalóhoz való hozzáférést és azok képességét, tehát a munkaerőpiacon elérhető megfelelő képesítésű és nyelvtudású emberek számát;
- 25%-os súllyal értékeli az üzleti környezetet, mellyel az SSC-re ható, az országtól érkező, a cég számára külső (meglévő és várható) tényezőket méri fel;
- 15%-os súllyal számítja a digitális rezonanciát, amely kimutatja, hogy milyen erősségű az adott ország digitális megbízhatósága munkavállalói, jogi és biztonsági szempontból.

Magyarország (2019-es adat szerint) a GSLI minősítésében világviszonylatban 5,23-as indexszel a 31. helyen áll (az első helyen India 7,06 ponttal). Magyarországon a pénzügyi vonzerő 2,22 pont (India: 2,82), a munkavállalók képzettsége és hozzáférhetősége 0,85 pont (2,23), az üzleti környezet 1,56 pont (1,14) és a digitális rezonancia 0,6 pont (0,87).

Pénzügyi vonzerő (GSLI 2019: 2,22 pont)

Magyarország a pénzügyi vonzerő tekintetében az SSC felfutásakor (2000-es évek) is vonzó célpont volt, jelenleg is az és a jövőben is várhatóan ugyanígy vonzó célpont marad az SSC-k telepítéséhez. Magyarországon ebben a szegmensben három fontos területen erős:

Adó- és járulékterhek: Az adó- és járulékterhek fontos részét képezik a pénzügyi vonzerőnek, hiszen az SSC országában elvégzett munkafeladatok után az ottani szabályok szerint kell adót fizetni. Magyarországon a társasági adókulcs 9%. Ez lényegesen alacsonyabb a vezető európai gazdaságokénál, az EU átlagnál és az USA társasági adójánál.

Alacsony munkabérek: Bár a 2000-es évektől a munkabér mint telepítőtényező kevesebb hangsúlyt kap (fontosabbá vált a munkaerő képzettsége), Magyarországon ebből a szempontból vonzó az SSC-k számára. A bérekkel kapcsolatos költségek ugyanis sokkal alacsonyabbak mint nyugat-európai országokban vagy Észak-Amerikában.

Alacsony irodabérlés és fenntartási költségek: Magyarországon az irodabérlés négyzetméter ára jelenleg jóval alacsonyabb mint az Európa vezető főbb országainak gazdaságaiban vagy akár az USA-ban. A főleg Budapesten beindult folyamatos irodaépület-ingatlan fejlesztések alacsonyan tartották a bérleti díjakat. A fenntartási költségek pedig az SSC-k anyaországához képest alacsony energia, szolgáltatás és egyéb költségek miatt szintén kedvezők.

Munkavállalók képzettsége és hozzáférhetősége (GSLI 2019: 0,85 pont)

Magyarország a rendelkezésre álló képzett munkaerő tekintetében nem rendelkezik átlagon felüli telepítőtényező-értékkel, pedig az SSC-k szempontjából ez a telepítőtényező-kategória egyre nagyobb hangsúlyt kap. A jelen helyzet és a várható állapotok vizsgálatánál elmondható, hogy ez a telepítőtényező a jövőben kikerülhet a pozitívan értékelt kategóriából, hacsak az oktatáspolitikai, a foglalkoztatáspolitikai és az SSC szektornak a gazdaságban betöltött szerepének optimális vizsgálatában nem történik radikális változás.

Elérhető szakképzett munkaerő: Míg korábban a volt szocialista országok közül Magyarország megfelelő számú képzett munkaerővel rendelkezett, 2016-tól ez megváltozott. Az elmúlt években Magyarországon a szakképzett munkaerő hiánya kezd mutatkozni. Egyes elemzések már most konkrét munkaerőhiányról beszélnek, míg mások (más megközelítéssel) csak a jövőbeni munkaerőhiányt vetítik előre.

Tehát a jelenleg ittlévő SSC-k esetében telepítéskor még pozitív telepítőtényező volt az elérhető szakképzett munkaerő, és jelenleg is megfelelő számú munkaerő áll rendelkezésre. Viszont a jövő tekintetében már figyelembe kell venni, hogy ezt a szektort súlyosan fogja érinteni a Magyarországon jövőben várható munkaerőhiány.

Idegen nyelvi képességek: Ebben a munkavállalói szegmensben a nyelvtudás még megfelelő, és ez újabb erőssége a hazai munkaerőpiacnak. Magyarországon történelmi, kulturális okok miatt a német nyelv és természetesen az angol vezeti az idegennyelv tanulást. Azonban már itt is tapasztalhatók hiányosságok, melyekre szintén megfelelő választ kell majd adni.

Üzleti környezet (GSLI 2019: 1,56 pont)

Az üzleti környezet a harmadik telepítőtényező-kategória, amely szintén fontos az SSC-k telepítéséhez. Magyarország az üzleti környezet telepítőtényező tekintetében jelenleg ideális mind a hazai SSC-k létezéséhez, mind pedig ideális a központi irodák kialakításához, az esetleges keleti vagy balkáni nyitás tekintetében.

Az ország üzleti környezete, az abban lévő kockázati tényezők: A gazdasági szereplők számára fontos az ország jogszabályi stabilitása és az ország gazdaságpolitikája. Számukra a stabilitás, a kiszámíthatóság és a következetesség azok a kedvező tulajdonságok, melyek alapján e két területet pozitívan értékelik. Magyarországgal szemben három kritikát szoktak megfogalmazni a külföldi gazdasági szereplők, mely kritikák gátjai lehetnek a hazai SSC-k jövőbeni fejlődésnek és megnehezíthetik a

tényleges, jól működő érdekképviselő kialakulását, továbbá gátolhatják az SSC vállalatok, mint gazdasági szereplők és a kormány korrekt, kölcsönös együttműködését.

Egyrészt a magyar jogalkotás gazdasági és politikai téren nem minden esetben átgondolt. Másrészt az ország szokásostól eltérő (unortodox) gazdaságpolitikája több területen kiszámíthatatlanná teszi az ország gazdaságpolitikáját és ez mindenképpen a stabilitás rovására megy. Harmadrészt pedig a Magyarországon tapasztalható politikai és gazdasági összefonódást (ha nem is hangosan) a gazdasági szereplők egy része károsnak ítéli.

Földrajzi elhelyezkedés és viszonyok: Az SSC-k számára az ország földrajzi elhelyezkedése nem feltétlenül az elsődleges legfontosabb telepítőtényező, de megfigyelhető, hogy az anyavállalatok ezt is figyelembe veszik.

Magyarország ebben két szempontból előnyös. Egyrészt Európa közepén helyezkedik el, tehát mind a nyugat-európai anyaországokból viszonylag gyorsan elérhető, mind pedig a jövőbeni kelet-európai terjeszkedésnek földrajzi viszonylatban remek bázisa lehet. Másrészt pedig Magyarország időzóna elhelyezkedése is optimális, a GMT+1 időzóna lehetőséget ad a tengerentúli vagy az ázsiai nagyvállalatokkal való való idejű együttműködésre és azonos a nyugat-európai országok (kivéve Egyesült Királyság) időzónájával.

Irodaház infrastruktúra: Magyarországon főleg Budapesten érhető el megfelelő minőségben és mennyiségben az SSC-k számára szükséges irodaház (általában A+ minősítésű és megfelelő háttérszolgáltatások, infrastruktúra), és ez folyamatosan növekvő tendenciát mutat. 2018-ban például 230 000 négyzetméter új irodaház létesült. Az irodaházingatlan igény és azok fejlesztése két egymásra ható és egymást erősítő folyamat.

Internetelés infrastruktúra: Az ország internet-infrastrukturális helyzete megfelelő az SSC-k telepítésére. A nagysebességű internetelés tekintetében Magyarország teljesítette az Európa 2020 direktívákat, és az SSC-k számára fontos internetes szolgáltatások (jól kiépített és stabil internethálózat) megfelelőek az országban.

Közlekedési infrastruktúra: Mivel az SSC szektor vállalatai főként Budapesten jelentek meg (ahol kiterjedt és működő tömegközlekedés van) vagy vidéki nagyvárosokban (ahol a város nagyságának megfelelő a közlekedés), ebből a szempontból az SSC-k magyarországi terjeszkedéséhez megfelelő feltételek vannak (településen belüli jó tömegközlekedés).

Egyéb tényezők: Ebben a szegmensben van pár tényező, amely kevésbé tűnik fontosnak, de az SSC anyavállalat számára a döntésben befolyásolhatja. Ilyen például az olcsó fogyasztói árak (ami a külföldi vezetők megélhetéseit könnyíti), vagy például a megfelelő életminőség (a nyugat-európai szinthez hasonló termékek és szolgáltatások megléte), vagy például a kulturális és társadalmi alkalmazkodóképesség (a nyugati munkamódszerek és vállalati szerkezethez való gyors alkalmazkodás).

Digitális rezonancia (GSLI 2019: 0,6 pont)

Az SSC vállalatok számára fontos az adott ország digitális kompetenciája, hiszen mind a munkafeladatok nagy része, mind pedig a vállalati kommunikáció nagy mértékben igényli a munkavállalótól a digitális eszközök használatát, az informatikai ismereteket, az adatelemzést, illetve a kiberbiztonság szabályainak ismeretét és alkalmazását. Ebben a telepítőtényezőben Magyarország a kelet-európai versenytársakkal nagyjából azonos szinten áll.

A lakosság és a munkavállalók digitális fejlettsége: Az SSC-k számára fontos munkavállalói réteg esetében a digitális fejlettség jó és ebben a területben az egész Európai Unióra kiterjedő program csak további javulást fog okozni. 2017-ben elindult egy kormányzati program a digitális kompetencia fejlesztésére, 35 milliárd forintnyi Európai Unió támogatásból. ⁵¹

Kiberbiztonság: Magyarország állami, kormányzati szinten megfelelő kiberbiztonsági eljárásokkal és szabályozásokkal rendelkezik. Szemben a magánszemélyek e területen való hiányosságával, a munkavállalói, tehát vállalati szintű kiberbiztonság megfelelő.

A digitalizáció a közigazgatásban, az államigazgatásban és a gazdasági szektort érintő ágazatokban: Magyarországon a bank- és pénzügyi szektor működése megfelelő módon digitalizált, de ez inkább a külföldi tulajdonú pénzintézetek saját fejlesztésének köszönhető, és nem az állami szerepvállalásnak. Az ügyintézés digitalizálásában pedig több ponton is megfelelő fejlettségi szinten áll (például ügyfélkapu, cégkapu, adóhatóság stb.), azonban sok területen még komoly elmaradásban van (ilyen például a digitális aláírások elfogadásának körülményessége vagy a közigazgatás bizonyos területein tapasztalható kizárólag személyes ügyintézés stb.).

⁵¹ Magyarország kormánya – „Csaknem 35 milliárd forint fordítható a digitális kompetencia fejlesztésére” MTI hivatalos információja alapján

2. A magyar SSC szektor kihívásai

Az SSC szektor világszinten és európai szinten egy dinamikusan növekvő ágazat. Hazánkban az elmúlt évekhez képest a növekedésben némi visszaesés tapasztalható. Az iparági jelentésekből ugyan kiderül, hogy „a hazánkban működő szolgáltató központok kedvelik Magyarországot, többségük a magyarországi működésének további kiterjesztését tervezi”⁵², de szinte minden elemzés a szektoron belül a felívelés megtöréséről beszél, és jelzi, hogy az ország korántsem használja ki az ebben lévő lehetőségeket.

A szektor magyarországi lassulása két egymással összefüggő folyamat miatt történik:

Egyrészt a környező (volt szocialista) országok a telepítőtényezők tekintetében hatalmas fejlődést mutatnak azokon a területeken, ahol korábban gyengék voltak. Úgy tűnik, a hazánkkal hasonló adottságokkal rendelkező országokban felismerték az SSC szektorban rejlő lehetőségeket. Például az állami irodaingatlanfejlesztési támogatás, a szoros kormányzati együttműködés vagy a szoros oktatási együttműködés segítségével előrelépés látható Lengyelországban, Romániában és Szlovákiában.

Másrészt Magyarországon nem tapasztalhatók olyan kormányzati intézkedések, melyek a jelenleg nem optimális vagy a jövőben várhatóan negatív irányba változó telepítőtényezők tekintetében hasznosak lennének. Az SSC szektort jövőjét befolyásoló területekkel kapcsolatban nincs kormányzati elhatározás.

A magyarországi SSC-k jövőjét, három, egymással összefüggő terület fogja meghatározni a jövőben: megfelelő munkaerő, az SSC-k vidéki terjeszkedése, illetve a kelet-európai versenytársak szintje.

2.1. Munkaerőhiány

(GSLI: Munkaerő hozzáférhetősége és képzettsége)

Az SSC-k jelenének és jövőbeni fejlődésének egyik alapja a megfelelő képzettségű munkaerő megléte. Egy 2016-os PwC jelentés a munkaerő tényezőjét egyenesen minden telepítőtényező fölé helyezve a jövő legfontosabb kérdésnek tekinti.⁵³

A magyarországi SSC-k számára nagyrészt a nyelveket beszélő, felsőfokú képesítéssel rendelkező, 25-30 éves korosztály (tehát az Y generáció diplomás tagjai) számítanak potenciális munkaerőnek. Viszont ez az a munkavállalói réteg, amely a legnyitottabb a külföldi munkavállalás irányában is, ahol még a hazai SSC-knél is versenyképebb bérezéssel tud munkát vállalni.

⁵² Deloitte Hungary – „Tovább terjeszkednek a hazai szolgáltató központok” sajtóközlemény

⁵³ PwC – „The success story continued- but what comes next?” elemzés alapján

A munkaerőkérdés másik fontos része a képzettség, hiszen az SSC-k fejlődése miatt a magasabb hozzáadott értékű munka arányának növekedése várható. Ezért az oktatás és a képzés fontossága megnő, amely a felsőfokú oktatási intézmények feladata.

A cégek folyamatos magyarországi terjeszkedése miatt növekszik, és a jövőben tovább fog növekedni a betölthető álláshelyek száma. Így kialakulhat (vagy már ki is alakult) az SSC szektoron belül a munkavállalókért folytatott verseny. Az elemzők szerint azonban egyelőre nem beszélhetünk konkrét munkaerőhiányról, nincs komoly baj. Jelenleg 49-50 napot vesz igénybe egy álláshely betöltése.⁵⁴ Viszont számos elemző a 2021. utáni időszakra már érezhető munkaerőhiányt jósol ebben a szektorban, ha a magyarországi körülmények változatlanok maradnak.

2.2. Túlsúlyos Budapest-központúság (GSLI: Üzleti környezet)

Magyarország közigazgatási, gazdasági és társadalmi szempontból is Budapest központú, ez pedig az SSC-k célvárosa szempontjából is megfigyelhető. Bár pontos statisztikai adat nem áll rendelkezésre, a meglévő iparági elemzések szerint az SSC szektoron belül 80-85% körüli a fővárosi cégek aránya, ami egyértelmű Budapest túlsúlyosságot jelent.

Pedig figyelembe véve Magyarország méretét és adottságait, megfelelő állami/önkormányzati szerepvállalással a vidéki városok vonzóak lehetnének az SSC-k számára. Azonban számos hiányosság akad.

Az SSC-k vidéki terjeszkedésének legfőbb gátjai:

A városok rossz megközelíthetősége: A vidéki városok között alig található olyan, amely működő menetrend szerint rendszeres repülőjáráttal rendelkezne. Ezért nem megoldott a külföldi nagyvárosokból való közvetlen elérés.⁵⁵ A vonatközlekedés tekintetében a városok közti távolság ugyan nem nagyobb mint Európa nagyvárosaiban a lakóövezet és a belváros távolsága⁵⁶, de Magyarországon elmaradt a városok közötti vonatközlekedés európai szintűre való modernizálása (járatsűrűség, pontosság, gyorsaság, kényelem stb.).

Szükséges infrastruktúra hiánya: A vidéki városokban a nem lakáscélú ingatlanfejlesztés főleg inkább az ipari létesítmények építéséből áll. Sem az irodaingatlan-fejlesztő cégek, sem pedig az önkormányzati/állami döntéshozás az elmúlt időszakban nem fektettek hangsúlyt a vidéki nagyváros irodaépítéseire. Csak

⁵⁴ Portfólió.hu – „Veszélyben Magyarország csendes sikersztórija: hónapokba telik egy állás betöltése” cikk alapján

⁵⁵ KSH – „Repülőterek forgalma a repülőtér ICAO kódja szerint”-i adatok alapján

⁵⁶ London, Madrid közlekedési vállalat adatai alapján

Szegeden és Debrecenben indult meg ilyen jellegű kezdeményezést, amelynek eredményi már láthatók és pozitívok. További probléma, hogy számos magyarországi régió szélessávú internetellátottsága nem megfelelő, fejlesztésre szorul.

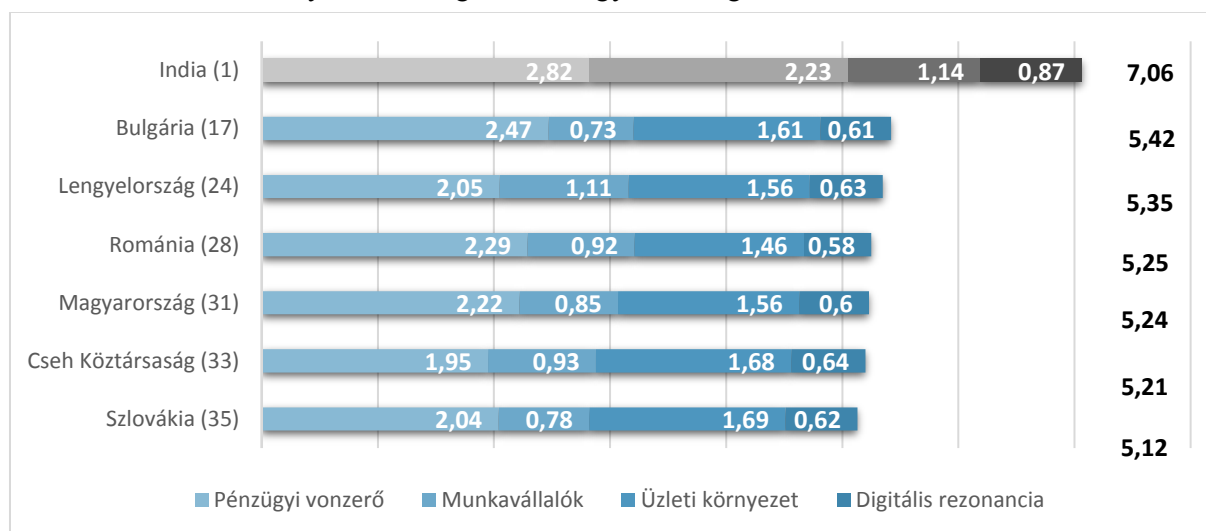
Szükséges munkaerő hiánya vidéken: A vidéki nagyvárosokban és azok vonzáskörzetében nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségben olyan munkavállaló, melynek képzettsége és nyelvtudása megfelelne az SSC vállalatok igényeinek. Ez még az egyetemmel rendelkező városoknál is igaz, hiszen az ott végző jól képzett és nyelveket beszélő munkavállaló nem marad helyben, hanem inkább Budapestet vagy egy külföldi várost választ karrierje felépítéséhez.

2.3. Kelet-európai versenytársak

(GSLI: Pénzügyi vonzerő és üzleti környezet)

Magyarországnak a világviszonylatban legkedvezőbb India mellett a kelet-közép-európai országok (a volt szocialista országok) a közvetlen versenytársai az SSC szektor célpontjaként. A régió legerősebb és legdinamikusabban fejlődő gazdaságai – Lengyelország, Cseh Köztársaság és Szlovákia – lehetnek a mértékadók számunkra. Hiszen ezek a gazdaságok eredményeik alapján iránymutatók ebben a térségben, és a telepítőtényezők tükrében is fejlődnek. Sőt, az SSC-k számára (ha bizonyos telepítőtényezők tekintetében előnyösebbé válnak) még a hazánknál gyengébb gazdasággal rendelkező országok is kedvezőbbek lehetnek.

Versenytárs országok és Magyarország GLSI érték szerint, 2019

Az adatok forrása ⁵⁷

Magyarország a 2019-es adatok alapján a környező versenytársaihoz képest a középmezőnyben van, (világviszonylatban: 31.) és a grafikonból kiolvasható, hogy nincs olyan tényező, amelyben ne lenne eredményesebb valamely másik közvetlen konkurens ország. Ráadásul a

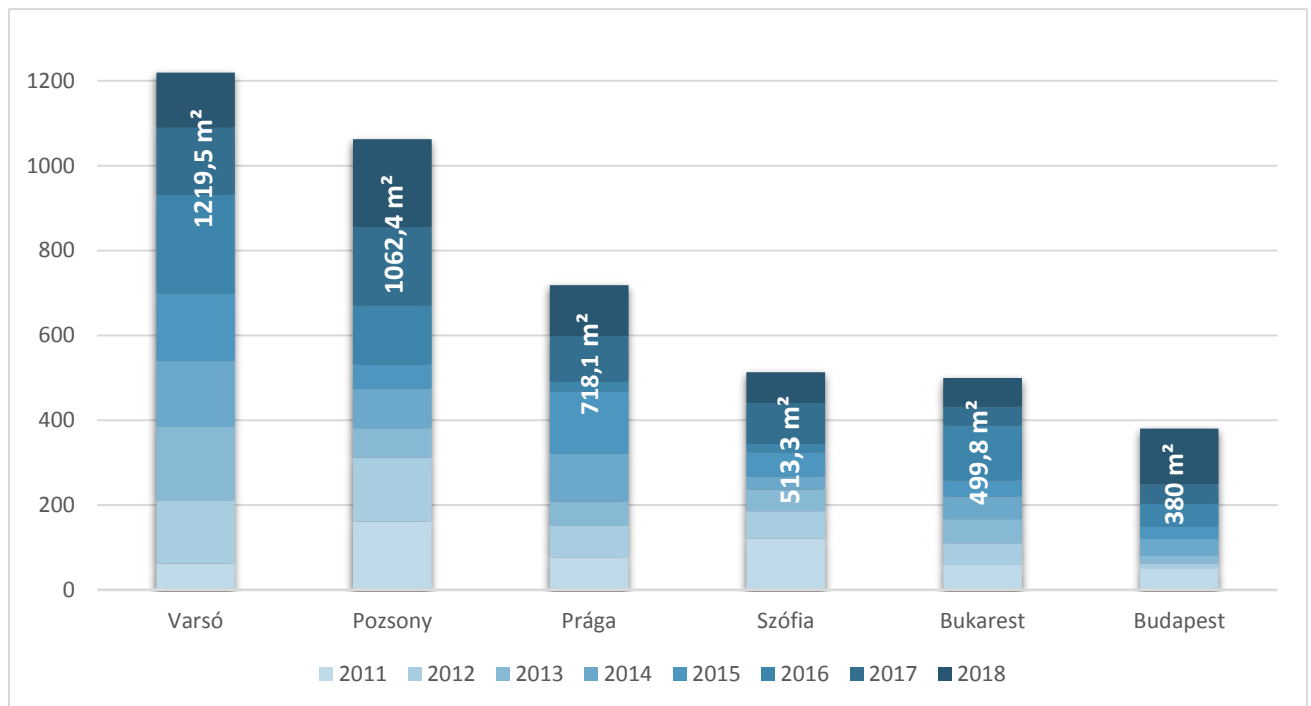
⁵⁷ A.T. Kearney – „Global Services Location Index” alapján

nálunk SSC telepítőtényezők szerint rosszabb szinten lévő Cseh Köztársaságban és Szlovákiában a gazdasági szereplők és az állam közösen kezdték meg a külföldi cégek bevonásának erősítését.

Két területet érdemes kiemelni a kelet-európai versenytársakkal való összehasonlításba. Az egyik a rendelkezésre álló irodaingatlanok mennyisége, a másik pedig az elérhető munkaerővel kapcsolatos bérköltségek mértéke.

Rendelkezésre álló irodaingatlanok

Kelet-európai fővárosok irodaépítése m² / ezer lakosra vetítve

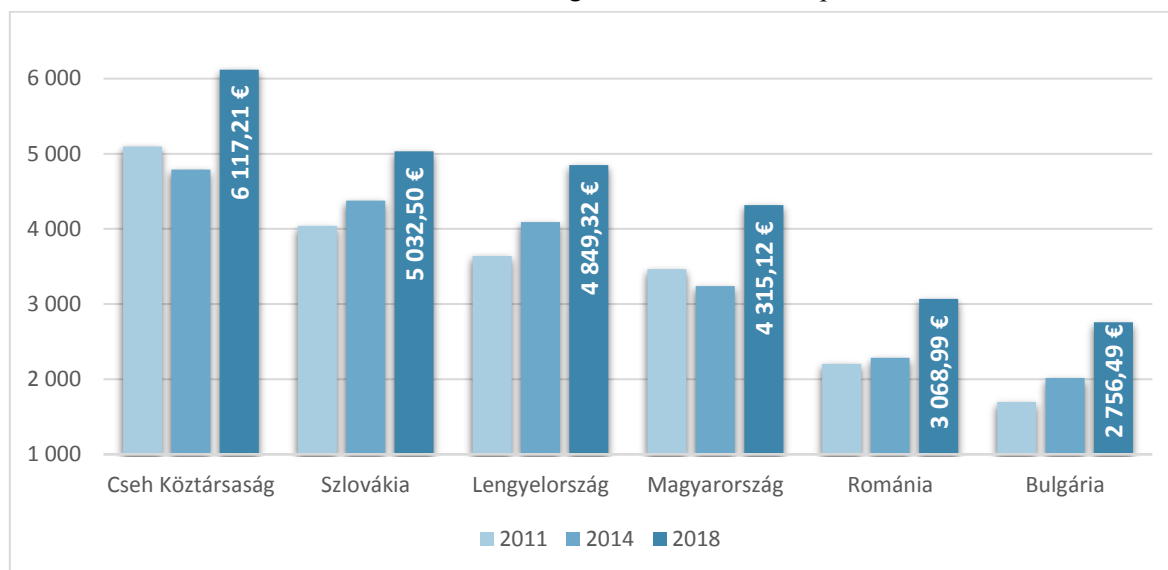
Az adatok forrása ⁵⁸

Budapest a lakossághoz mért irodaingatlan-fejlesztések tekintetében utolsó a kelet-európai országokban, ami így azt jelenti, hogy Budapesten – és mondhatni Magyarországon – az irodaingatlan infrastruktúra nem kedvező az SSC-k nagy volumenű betelepülésére.

⁵⁸ MNB gyűjtés (Colliers, CBRE, JLL, Cushman & Wakefield) „Kereskedelmiingatlan-piaci jelentés” és Eurostat adatok alapján

Munkabérek

Éves nettó átlagbérek Kelet-Európában

Az adatok forrása ⁵⁹

A kelet-európai versenytársak és Magyarország nettó átlagkeresetben jócskán az nyugat-európai átlag alatt vannak, tehát összességében a bérköltségek tekintetében (pénzügyi vonzerő telepítőtényező-kategória) a volt szocialista országok, így Magyarország kedvezőek az SSC-k számára.

A hazai átlagkeresetnél még kedvezőbb átlagbért adó két ország (Románia és Bulgária) nem csak ezzel tud kedvezőbb lenni Magyarországnál, hanem azzal is, hogy a hazai viszonyokhoz képest az elmúlt években sokkal nagyobb ütemben fejlesztették az országaik oktatását.

3. Mit tehet Magyarország, hogy a jövőben is az SSC-k kedvelt országa maradjon?

Az elmúlt két évben a gazdasági szektorok GDP-hez hozzáadott értékének aránya megmutatja, hogy fokozatosan csökken az ipar szerepe és nőtt a szolgáltatások (tercier szektor) aránya. Ahogy azt a gazdasági elemzők is többször kifejtették „*fokozatosan csökkent az ipar szerepe a növekedésben, és nőtt a fogyasztás, és így a szolgáltatások súlya*”. ⁶⁰ A szolgáltató szektor (így az SSC) GDP-hez való erősödő hozzájárulása mellett pedig azt is érdemes figyelembe venni, hogy az SSC szektor a magas munkabérekkel nagy arányban járul hozzá a belső fogyasztáshoz, ami a gazdaság egyik fő mozgatóeleme. Tehát a magyar gazdaság (így Magyarország) számára előnyös az SSC szektor megtartása, a további fejlődésének segítése

⁵⁹ Eurostat – „Éves nettó átlagbér Kelet-Európában” alapján

⁶⁰ Portfólió – „Megtalálták, mi Magyarország csodaszere a német összeomlás ellen” elemző cikk alapján

és az új SSC-k bevonása. Mind az új mind az itt lévő SSC-k számára a változó igények mellett is megfelelő országnak kell lennünk.

Érdemes megváltoztatni azt a korábbi trendet, hogy a kormány a nagyobb termelőüzemek (autógyártás, gyógyszeripar) bevonását preferálja, sok esetben komoly állami vagy kormányzati kedvezményekkel (tehát költséggel). Nyitnia kell Magyarországnak a szolgáltató központok felé és erősítenie kell ezt a szektort. Hiszen ez úgy erősíti a GDP növekedést, hogy közben csökkenteni tudja a (főleg német) külföldi ipartól való függőségünket.

3.1. Új SSC-k vonzása és a meglévő SSC-k megtartása

A telepítőtényezők erősítésére külön politikai akarat szükséges. Ezen erősítés nélkül az SSC-k nem fognak különösebb figyelmet fordítani Magyarországra, és az új telepítésű szolgáltató központok a jövőben a versenytársainkhoz, más kelet-európai város felé fordulnak vagy a közeljövőben Indiában felszabaduló nagy mennyiségű munkaerőt kihasználva elhagyják Európát.

A világban lévő fokozódó verseny a cégekért, az egyre képzetesebb és jó kondíciókkal rendelkező fejlődő országok, illetve a keleti munkaerő olcsósága egy bizonyos ponttól költözésre készítheti a szolgáltató központokat. Mindig figyelembe kell vennünk azt, hogy a jövőben mi lehet az a terület, az a telepítőtényező, amiben országunk többet nyújthat a már itt lévő SSC-k számára. Figyelembe véve például, hogy a jövőben magas hozzáadott értékű munkát legyenek képesek nyújtani az ország munkavállalói.

Változás igénylő területek

Kell egy célirányos “SSC politika”, és az állam, a kormány feladata, hogy megteremtse ennek a feltételeit. „Az SSC-k kollaborációja a helyi önkormányzatokkal, az ország kormányával és az oktatási intézményekkel egy kulcsfontosságú elősegítője ennek a potenciális növekedésnek.”

61

Szükség van egy nagyobb kormányzati “odafigyelésre”

A megfelelő feltételek megteremtéséhez a kormánynak mindenekelőtt meg kellene ismernie azokat. A feltételek megismerésének pedig az alapja az, hogy a kormánynak és a gazdasági döntéshozóknak megfelelő adatokkal és információkkal kell rendelkeznie az SSC szektor működéséről. Jelenleg a kormány nem méri az SSC szektor gazdasági teljesítményeit, nem méri annak szegmenseit, ezért nincs tiszta képe a szolgáltató szektor gazdasági teljesítményéről és annak komplett hatásairól.

⁶¹ Deloitte Hungary – „Hungarian Shared Services Survey” elemzés alapján

Továbbá ösztönözni kell az SSC szektor belső egységét, az érdekképviselők meglétét és meg kell teremteni a kormányzati párbeszédet velük. Ahogy azt Lengyelországban és a Cseh Köztársaságban is jó és eredményes példák mutatják.

Érdemes figyelemmel kísérni az SSC-k természetes evolúcióját

Az SSC-k természetes evolúciója, hogy elérik a fejlődésük következő szakaszait. Magasabb hozzáadott értékű és üzleti szolgáltatásokat is nyújtó vállalattá (BSC) alakulnak, majd globális szolgáltatóvá alakulnak (GSC).

A fejlődési állomások elérését nem önmagában az időfaktor határozza meg. Hatással van rá a telepítőtényezők megléte, vagy az azokban történő változás, valamint az SSC-n belül megszerzett vállalati és alkalmazotti tapasztalat, és a munkavállalók által nyújtott szakmai hozzáértés minősége is.

Az SSC-k evolúciós fejlődésének állomásain mind egyre magasabb képzettségű munkaerőre van szükség. Ez pedig szorosan összefügg az oktatási rendszer fejlődésével és az oktatási intézmények és az SSC szektor vállalatának szorosabb együttműködésével.

Figyelni kell az SSC-k mostani változásaira és jövőbeni terveire

Az SSC-k evolúciós fejlődése mellett fontos figyelemmel kísérni, melyek azok a trendek, melyek a már ittlévő SSC-k működésében már láthatók vagy a jövőben várhatók. A szektort vizsgáló tanácsadók és szakemberek nem csak az SSC-k eredményeiből és adataiból vonnak le következtetéseket, hanem megpróbálnak az SSC vállalatok vezetőivel egyeztetve trendeket felállítani.

A jelen állapotokból és a jövőbeni tervekből egy komoly változás és egy nagyívű fejlődés képe rajzolódik ki, amelyeknek ismerete és megfelelő értékelése segítséget nyújthat mind a gazdasági szereplőknek, mind a kormányzati és önkormányzati szereplőknek az SSC szektor fejlődésének elősegítésében.

Bár a jelenleg hazánkban működő SSC-k meg van elégedve a magyar viszonyokkal, a fejlődésükből adódó **terjeszkedés** folyamatában már igényelni fogják a kormányval, az önkormányzattal és az oktatási intézményekkel való együttműködést.

A munkaerő- és eszközigenyre nagy hatással lesz az SSC-k **vállalati struktúra változása**. Ez részben a cégek funkcionális irányítás szerinti működése, részben pedig az SSC-ken belüli virtuális munkacsoportok és a távmenedzsment térhódítása miatt történik.

A jövőben csökkenni fog az alacsony hozzáadott értékű feladatok aránya, és az **SSC-k elérik az evolúció következő fokát**. Olyan munkaerőre lesz tehát szükség, akik tapasztalattal rutinnal,

és teljes rendszerrel való rálátással rendelkeznek, hogy komplex és értékteremtő feladatokat tudjon majd elvégezni.

A munkaerőtoborzás metódus is változni fog, kialakul az úgynevezett **munkáltatói márka**. Ez meg fogja változtatni az SSC-knek mint munkáltatóknak a megjelenését a munkaerőpiacon.

Hangsúlyosabb lesz az SSC vállalatok társadalmi szerepvállalása **a XXI. századi generációinak világában**. Ez pedig a társadalomra is hatással lesz, hiszen az SSC-k eddig is élen jártak a társadalmi problémák, a környezetvédelem az egyenlőség és egyéb olyan témákban, melyek a modern generációk számára fontosak.

Az **automatizáció** a szoftveres robotizált működés, az automatizált döntéshozatali folyamatok és a mesterséges intelligencia (AI) az SSC szektorban is erőteljesen is meg fog jelenni. Ez a folyamat pedig hatással lesz például az SSC-k jövőbeni munkaerőigényeire (IT szaktudás), valamint arra, hogy az új technológiák, az új működési rendszerek új képességeket és új képzettségi területeket igényelnek. Az oktatási intézményeknek kellő módon kell reflektálniuk erre.

Az SSC-k a jövő munkahelyének prototípusává, **a XXI. század munkahelyévé** válnak. Az újszerű munkavégzési formák, a megszokottól eltérő munkarendek stb. bevezetése mutatja, hogy az SSC-k lesznek azon cégek előfutárai, melyek rapid módon tudnak reagálni a gyorsan változó gazdasági környezetre. Ezek a változások nem csak a munkavállalókra hatnak, hanem a vállalkozói és üzleti kultúrát is pozitív irányba formálják majd.

Meg kell teremteni a vidéki városokban is a telepítőtényezőket

Az SSC-k Budapest központúságának enyhítése nem csak nemzetgazdasági szempontból fontos. Az SSC-k vidéki városokba való bevonzása és a város, annak vonzáskörzetének fejlődése két egymásra ható, egymást erősítő folyamat.

Az SSC szektor megjelenésével jól fizető biztos munkahelyek alakulnak ki a településen, melyek a nemzetközi környezetben való munkavégzéssel egy magasabb szintű munkahelyet nyújtanak a városban és vonzáskörzetében élőknek. Emellett az SSC irodák megjelenése az adott városban vagy városrészben pozitív hatást gyakorolnak a környék társadalmi, urbanisztikai szintjére és jótékonyan hatnak a lakossági harmadlagos szektorra.

A megfelelően koordinált vidékfejlesztés olyan területekre is tudna SSC vállalatokat csábítani, ahol esetleg magasabb a munkanélküliségi ráta, és így az egész régió fejlődni tudna, hiszen az SSC-k közvetlen munkaerőteremtése mellett helyi szinten nőnek szolgáltatók bevételei.

A városoknak ki kell használniuk a meglévő telepítőtényezőket (például együttműködés kialakítása a meglévő egyetemmel) és meg kell teremteniük a jelenleg még nem elegendő telepítőtényezőket (például irodaingatlan-fejlesztés).

Szükség van a modern világra - így az SSC szektorra felkészítő oktatási rendszerre

A magyar szakképzési rendszer inkább a termelővállalatokat szolgálja ki, és a felsőoktatás sem felel meg minden tekintetben annak, hogy a következő generáció rendelkezzen a modern világ (így az SSC szektor) igényeinek megfelelő tudással és kompetenciával. Világméretű trendnek mondható, hogy a tárgyi tudáson alapuló oktatásról a fokozatosan kerül át a hangsúly az információ-elemzést, a döntéshozatali képességet és a kreatív gondolkodást előtérbe helyező oktatásra.

Hiányzik a szektor evolúciójával felértékelődő telepítőtényező, a digitális kompetencia fejlesztése is. Hiszen az SSC-k számára – látva a szektor evolúcióját – ez a jövőben egy felértékelődő telepítőtényező lesz. A szoftveres robotizáció, az automatizált döntéshozatali rendszerek és a mesterséges intelligencia fejlődése a jövőben meg fogja követelni az emberek és így a munkavállalók digitális együttműködési készségének magas szintjét.⁶²

Szükség van az SSC szektor és az oktatási intézmények együttműködésre

A termelővállalatok esetében már működő szakképzési és felsőoktatási együttműködés mintájára ki lehet alakítani az SSC-k esetén is az együttműködést a felsőfokú szakképesítést nyújtó és a felsőoktatási intézményekkel. Az együttműködés a gazdasági szereplő oldaláról az intézményi támogatás, míg az intézmény részéről az SSC-k igényeinek megfelelő szakirányok és specializációk oktatása lehet.

Az oktatási és a foglalkoztatáspolitikai kormányzati szakembereknek fel kell ismernie a jó és működő példákat, mintegy mintaként használva jövőbeni irányvonalak kialakításához. A szegedi és debreceni komplex SSC-t támogató kormányzati, önkormányzati fejlesztési programban például a helyi egyetem is szervesen bekapcsolódott. De országosan található néhány felsőoktatással vagy felsőfokú szakképzéssel foglalkozó intézmény (például Edutus Egyetem), melyek képzési programjuk részévé tették az SSC-vel kapcsolatos szakirányokat.

Szükséges a stabil és kiszámítható gazdaságpolitika

A magyar gazdaság mutatói összességében jónak mondottak és a növekedés látható a számokból. Viszont a befektetők számos piaci kockázatot érzékelnek. Amíg pedig ezek fennállnak, és amíg az unortodoxnak számító intézkedések kiszámíthatatlanná teszik az üzleti

⁶² Digital Hungary – „Jönnek a robotok: mutatjuk, hogyan ne veszítsd el a munkád!” szakcikk alapján

környezet és a pénzügyi vonzerő telepítőtényezőket, addig a külföldi SSC vállalatok az óvatos kivárást vagy egy másik országba való települést választhatják.

A szolgáltató központok jó ütemű és stabil fejlődése a magyar gazdaság egyik húzóágazatává teheti az SSC szektort. „Magyarország azonban pillanatok alatt elveszítheti versenyelőnyét, ha a gazdaságpolitika nem koncentrálna időben a veszélyfaktorokra.”⁶³ Az SSC vállalat – mint minden vállalat – számára az a megfelelő, hogyha az ország gazdaságpolitikája egy kiszámítható, stabil képet mutat. Ez pedig elsősorban a gazdaságpolitikai döntésekkel és a megfelelő alapossággal előkészített jogszabályok, rendeletek által biztosítható.

Összegzés

Az SSC szektor jelenléte hazánkban sok szempontból előnyös. A szakmai becslések szerinti mintegy 60 000 munkavállaló mind a munkahely teremtés szempontjából, mind a befizetett adók és járulékok, mind pedig a belső fogyasztás növelése szempontjából fontos. Az SSC szektor továbbá hatással van a hazai építőiparra (irodaingatlan fejlesztés), a vállalati szolgáltatókra (pl. irodaeszköz bérlés) és a vásárlói szolgáltatásokra (pl. vendéglátóegységek). Tehát az SSC vállalatok hozzájárulnak a GDP-hez, fontos részei a magyar gazdaságnak és jól illeszkednek az egyéb gazdasági szektorok szereplőihöz, úgy, hogy a tevékenységük kiegészíti, sőt segíti az egyéb szektorok szereplőit.

Az SSC szektor fejlődése a 2018-as és a 2019-es évben megtorpant Magyarországon. Csökkent az új cégek beérkezése, sőt számos SSC elhagyta az országot. (Például a Vodafone az alacsonyabb képzettséggel is ellátható egyszerűsített üzleti folyamatokat Indiába helyezte át.)

A megtorpanó fejlődésnek egyik oka, hogy az SSC-k evolúciója során a magyarországi szolgáltató központok szükségszerűen a BSC és GSC irányába indulnának, de annak számos telepítőtényező részleges hiánya gátat szab. A másik ok pedig, hogy a magyar kormány, az önkormányzatok és az állami gazdasági szervek nem megfelelő módon fókuszálnak erre a szegmensre. Az SSC szektor működéséről és helyzetéről a kormánynak nincs valós ismerete és ennek hiányában még ha megpróbál tenni is az SSC cégek itt tartására vagy az új vállalatok idecsábítására, azok valószínűleg eredménytelenek lesznek. Az egy-egy vidéki városban található lokális kezdeményezések pedig nem tudják ellensúlyozni az országosan jelentkező problémákat.

Pedig az SSC-k jelenléte érezhetően csökkenti a nyugat-európai vállalatoktól való függőségünket. Látható, hogy azok termelő szegmensében tapasztalható jelenlegi megtorpanásának (átmeneti vagy trend?) negatív hatásai nem teljesen gyűrűztek még be

⁶³ Hajnal Péter, BDO Magyarország, Piac és Profit – „Négy dolog, ami miatt hátrányba kerülhetünk” cikkének nyilatkozata

Magyarországra. Ez betudható részben annak, hogy az SSC-k nagymértékben hozzájárulnak a belső fogyasztás növekedéséhez, és úgy nyújtanak alternatívát a termelő nagyvállalatok gazdasági szerepe mellett, hogy azok érdekeit nem sértik.

Az SSC szektor már önmagában is megközelítőleg 400 milliárd forint éves árbevétellel van jelen a magyar gazdaságban. Mindez úgy, hogy „fehér” iparágaknak számít, és a befizetett munkavállalói adók és járulékok révén mintegy 80-85 milliárd forint költségvetési bevételt generál.⁶⁴

Az államnak tennie kell azért, hogy ezen szektor fejlődése újra kimagasló legyen, bővüljön az SSC vállalatok mennyisége. Erősíteni kell az ország telepítőtényezőit, főleg azokat, melyekben a kelet-európai konkurensaink erősödnek, és koncentrálni arra a tényre, hogy az SSC vállalatok telepítőtényező igénye a szektor megújulása miatt változhatnak. Érdemes tehát a döntéshozóknak minden eszközzel és minden ösztönző tényezővel segíteni azt, hogy az SSC vállalatok a jövő gazdasági növekedésének egyik motorjává válhassanak.

Az SSC vállalatok Magyarországra csábításának és a meglévő vállalatok itt tartásának tehát a legfontosabb tétele a nagyobb kormányzati és önkormányzati szerepvállalás. Ez megjelenhet az oktatási rendszer modernizálásában, megjelenhet az irodafejlesztési projektek esetében és az SSC vállalatokkal való szorosabb együttműködésben. Az SSC vállalatok a termelővállalatoknak nyújtott eddigi segítséghez hasonló együttműködést kell kapniuk a kormányzati és önkormányzati döntéshozóktól. Vannak erre pozitív példák Szlovákiában és Lengyelországban is, de az önkormányzatok is találhatnak hazai példákat, például Debrecen és Szeged.

COVID-19 kiegészítés

A szakdolgozat megírása után egy olyan világméretű esemény történt, amelynek intézkedései, valamint gazdasági és társadalmi hatásai az SSC-k további előnyeire mutattak rá. A COVID-19 pandémia miatt mind a termelő szektor, mind a szolgáltató szektor területén nagyon komoly vállalati intézkedéseket kellett hozni. Azonban ezek az intézkedések az SSC vállalatok tekintetében sokkal mérsékeltebbek voltak mint az egyéb vállalati területen.

A „**Work From Home**” munkamódszer bevezetése tekintetében az SSC vállalatok nagy része (a munka jellegéből adódóan) nagyon könnyen tudott átállni az otthoni munkavégzésre, az online működési módokra. Ebben a szektorban minimális rendszerszintű átalakítást igényelt csak a home office rendszer állandó jellegű bevezetése, és az SSC vállalatok működési hatékonysága nem csökkent. Ezért ez a szektor gyakorlatilag nem kellett, hogy leálljon, nem

⁶⁴ Piac és Profit – „Négy dolog, ami miatt hátrányba kerülhetünk” elemzés alapján

volt szükség radikális lépésekre (munkabér csökkentés, a munkaidő csökkentés, szektoron belüli tömeges elbocsájtás).

Érdekes folyamodványa ennek, hogy számos SSC vállalat vezetése a pandémia megszorítások feloldása után is gondolkozik az „otthoni” munka véglegessé tételén (Work From Everywhere), vagy legalábbis a vállalat működési rendszerébe való nagyobb arányú beillesztésén. Ez azt jelenti, hogy a pandémia megszorítások az SSC vállalatok fejlődésében egy olyan kényszerű változást hoztak, ami tulajdonképpen egy új típusú evolúciót hozott a szektor vállalatainak működésében. Ez az új típusú evolúció pedig arra is rámutat, hogy az SSC szektor komolyabb visszaesés nélkül és villámgyorsan tud reagálni akár a legbonyolultabb változásokra is.

A **humánerőforrás érintettség** sokkal kisebb. A fentiek miatt az elbocsájtási hullám sem érintette olyan drasztikusan ezt a szektort, csupán azon vállalatok SSC-jében történt ilyen, ahol maga az anyavállalat roppant meg a megváltozott gazdasági környezetben (pl. Avis Budget Group BSC Kft.). Ez tehát azt mutatja, hogy az SSC szektor vállalatai a munkaerő tekintetében sokkal kevésbé sérülékenyek a termelővállalatokhoz képest. A világjárvány utáni gazdasági válság mélysége pedig nagyban múlik attól, hogy a belső fogyasztás milyen gyorsan áll helyre és milyen gyorsan stabilizálja a gazdasági szektorokat. Mivel az SSC vállalatok viszonylag kevés munkavállalót voltak kénytelenek elbocsájtani, ezért az ő általuk „generált” belső fogyasztás szinte alig csökkent.

A **tercier szektor helyzete** szempontjából ebben a szektorban érhető tetten talán a legjobban már most a pandémia által okozott negatív gazdasági hatás. A szolgáltatások nem csak kkv. szinten, hanem nagyvállalati szinten is világszerte összeomlóban vannak. (Lásd például Hertz Global Holdings autókölcsönző vállalat csődje.) A szektoron belül azonban az SSC vállalatok tekintetében nincs ilyen radikális összeomlás, így jelenleg a terciér szektornak az SSC vállalatok a húzóerői.

COVID-19 összegzés

Ez a három gyors példa szintén rámutat arra, hogy az SSC vállalatok jelenléte az országban előnyös mind Magyarországnak mind a magyar gazdaságnak. Még nem tudhatjuk, hogy a koronavírus járvány milyen gazdasági hatásokat fog hozni, de az látható, hogy az SSC vállalatok viszonylag könnyen át tudják vészelní a gazdasági visszaesést.

Egyrészt az EU tagállamok óriási összegeket költenek a termelésben résztvevő anyavállalatok megmentésére. Amiből az következik, hogy ezekhez a vállalatokhoz tartozó magyarországi SSC-k valószínűleg minimális megszorítással vagy átalakítással meg fognak maradni. Viszont a magyar államnak ezen vállalatok megtartása gyakorlatilag semmiben nem kerül és ezen munkavállalók nem válnak tömegesen munkanélkülivé.

Másrészt Magyarországon olyan SSC-k is találhatóak, amelyek nem egy termelővállalat szolgáltató központjai, hanem tevékenységükből adódóan a világ pontján lévő és többféle vállalatnak szolgálnak. (A legnagyobbak között például ilyen a Blackrock és az MSCI.) Az ilyen vállalatok esetében pedig még ha egy-egy vállalati ügyfelük a pandémia miatt csődöt is jelent, attól még maga a hazai SSC talpon marad, hiszen több vállalati ügyfele megmarad.

Felhasznált irodalom

1. Colliers International
Foreign direct investment in CEE: A Fortune Global 500 analysis
http://www.colliers.com/-/media/files/EMEA/emea/research/CEE/Colliers_CEE_FDI-Infographic_2019.pdf?la=en-GB
(dokumentum adatai és infógrafikája alapján saját grafikon)
2. MNB, Statisztikai Igazgatóság
FDI Magyarországon: Közvetlentőke-befektetések Magyarországon, tranzakciók ágazonkénti megoszlása, egyenleg (SCV vállalatok nélkül)
<https://www.mnb.hu/letoltes/ifdiorszagesagazatibontashufhu.xlsx>
3. Magyarország Kormánya
Csaknem 35 milliárd forint fordítható a digitális kompetencia fejlesztésére (MTI)
https://www.kormany.hu/hu/hirek/csaknem-35-milliard-forint-fordithato-a-digitalis-kompetencia-fejlesztesere?fbclid=IwAR1Q2f7vGP-zl0R_OZw932QLUPQwpJ9_EfN70xStWk3kpkKcojPGuKhV8UM
4. Deloitte Hungary
Tovább terjeszkednek a hazai szolgáltató központok, sajtóközlemény
<https://www2.deloitte.com/hu/hu/pages/mukodes/articles/hazai-szolgáltato-kozpontok-terjeszkedese.html>
5. PricewaterhouseCoopers
The success story continued- but what comes next?
https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/ssc_survey_2016.pdf
6. Portfólió.hu
Veszélyben Magyarország csendes sikersztorija: hónapokba telik egy állás betöltése
<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20180302/veszelyben-magyarorszag-csendes-sikersztorija-honapokba-telik-egy-allas-betoltese-277573>
7. Központi Statisztikai Hivatal
Repülőterek forgalma a repülőtér ICAO kódja szerint
<http://statinfo.ksh.hu/Stainfo/haDetails.jsp>
8. London, Madrid közlekedési vállalat
Transport for London – <https://tfl.gov.uk>
Metro de Madrid – <https://www.metromadrid.es/en>
9. Saját grafikon: Versenyhárs országok és Magyarország GLSI érték szerint, 2019
A.T. Kearney
Global Services Location Index
<https://www.atkearney.com/documents/20152/3026571/2019+GSLI-Digital+Resonance-The+New+Factor+Impacting+Location+Attractiveness.pdf/7a39643a-dc22-87f5-936b-5e734999f57d?t=1560435592684>
(7. oldal alapján, saját készítés, saját gyűjtés)

10. Saját grafikon: Kelet-európai fővárosok irodaépítése m² / ezer lakosra vetítve Magyar Nemzeti Bank (Colliers, CBRE, JLL, Cushman & Wakefield alapján) Kereskedelmiingatlan-piaci jelentés
<https://www.mnb.hu/letoltes/kereskedelmiingatlan-piaci-jelente-s-2019-a-prilis-hu-digi.pdf>
(2019. április, 26. oldal 35. ábra)
és Eurostat
https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_nt_net&lang=en
(A két szervezet adatai alapján, saját grafikon)
11. Saját grafikon: Éves nettó átlagbérek Kelet-Európában
Eurostat
Éves nettó átlagbér Kelet-Európában
https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_nt_net&lang=en
(2018-as adatok alapján, saját grafikon)
12. Portfólió
Megtalálták, mi Magyarország csodaszere a német összeomlás ellen
<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20191112/megtalaltak-mi-magyarorszag-csodaszere-a-nemet-osszeomlas-ellen-406819>
13. Deloitte Hungary
Hungarian Shared Services Survey
<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/hu/Documents/finance/hu-operations-ssc-survey-hungary-2017.pdf>
14. Digital Hungary
Jönnek a robotok: mutatjuk, hogyan ne veszítsd el a munkád!
<https://www.digitalhungary.hu/e-volution/Jonnek-a-robotok-mutatjuk-hogyan-ne-veszitsd-el-a-munkad/8896/>
15. Hajnal Péter, BDO Magyarország, Piac és Profit
Négy dolog, ami miatt hátrányba kerülhetünk
https://piacesprofit.hu/kkv_cegblog/negy-dolog-ami-miatt-hatranynba-kerulhetunk/
16. Piac és Profit
Négy dolog, ami miatt hátrányba kerülhetünk
https://piacesprofit.hu/kkv_cegblog/negy-dolog-ami-miatt-hatranynba-kerulhetunk/

MAGYARORSZÁG VERSENYKÉPESSÉGE A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI SZEKTORBAN

VISONTAI LUCA
Edutus Egyetem volt hallgatója
lucav08@gmail.com

DOI [10.47273/AP.2020.20.192-203](https://doi.org/10.47273/AP.2020.20.192-203)

ABSZTRAKT

A rendszerváltást követően a külföldi beruházások és a nyitott gazdasággá válás kelet és nyugat határán jelentősen átformálta a gazdasági folyamatokat a kelet-közép-európai térségben. Az SSC-jellegű vállalkozások és a mai szolgáltató központok kezdetleges formái az 1990-es évek elején jelentek meg Európa-szerte, így Magyarországon is. A kezdetben alacsony hozzáadott értékkel bíró, egyszerű feladatokat ellátó vállalkozások később a hatásköröket és tevékenységeket kiterjesztve többfókuszú vállalkozásokká fejlődtek, így már nem csak Shared Service Centerek, de üzleti folyamatokat szolgáltató Business Process Outsourcing vállalatok és globális üzleti szolgáltatót, azaz Global Business Centerek is működnek.

A tudatosan átszervezett struktúrára alapozó vállalkozások működésének elméleti és munkaerőpiaci hátterét nemzetközi tanulmányok segítségével vizsgáltam, mely vizsgálat során a legfőbb kérdések a 21. századi technológiai változásokra és a telephely-átszervezésre gyakorolt általános hatására irányulnak, illetve arra, milyen adottságokkal rendelkezik a befektetői szempontból ideális célország.

A hazai SSC szektor vizsgálatánál a hazai szolgáltatóközpontok jelenlegi számát és fejlettségét, valamint az ország előnyeit és hátrányait vettem figyelembe a visegrádi országokhoz, mint versenytársakéhoz mérten.

ABSTRACT

The political revolution and the multinational companies' entry in the European market restructured the conception of economic culture since it made it possible to work together globally. At an early stage, Shared Service Centers provided low added-value operations and

as the organizations started to grow and develop, the added-value also has changed the same way. Advanced service centers offer higher added-valued services and mostly operate in more countries at once, sharing the main functions between the mother company and the subsidiaries. In our days we can recognize Business Process Outsourcing and Global Business Centers beside Shared Service Centers.

The main purpose of this paper is to recognize both the size and maturity of the Hungarian SSC sector. I compared Hungary's current competitiveness, its advantages, and its disadvantages to the Visegrád Group, as primary opponents. By the same token, I studied the common terms of the given areas where SSCs were based, which by Poland, the Czech Republic, Slovakia, and Hungary are positioned in the recent years as high ranked destinations.

1. Bevezetés

Az SSC-ket (Shared Service Centers) egyetlen elfogadott definíció hiányában leginkább működésük, fejlettségük és kiszervezettségük nyomán lehet meghatározni. Az osztott szolgáltatásokat Bryan Bergeron a következőképp fogalmazza meg: "Együttműködési stratégia során a már létező üzleti folyamatok egy része egy új, önálló egységben koncentrálódik, melyben önálló menedzsment jött létre a költséghatékonyság, értékteremtés és magas minőségű szolgáltatások biztosítása érdekében az anyavállalat és más piaci szereplők számára egyaránt."⁶⁵

Az, hogy egy vállalkozást milyen tulajdonságai nyomán lehet szolgáltatóközpontnak nevezni, az nagyban múlik azon, hogy maga a szervezet miként lép piacra, milyen vállalati struktúrát alakít ki és milyen szinten képes elnemzetköziesedni. Azok a szolgáltatók ugyanis, akik kizárólag egy kisebb területen belül, adott városban, legfeljebb országban tervezik megtartani a befolyásukat és hatáskörüket, azok nem nevezhetőek SSC-nek, ezt a vállalati formát a funkciók megosztása, kitűzött hosszútávú céljaik valamint a ráutaló magatartásuk definiálja SSC-nek.

Magyarországon is jelentős fejlődésen ment keresztül a szektor, a foglalkoztatottak száma 2020 első negyedében megközelítette a 64.000 főt, 2019 azonos időszakában az 55.000 fős létszámot lépte át az iparág hazánkban⁶⁶, ezzel egy év alatt legalább 20%-kal nőtt az SSC-ben

⁶⁵ Bryan Bergeron- Essentials of Shared Services 2003, 3. oldal, saját fordítás

⁶⁶ HIPA, Business Services Report Hungary, 2019 <https://hipa.hu/images/dokumentumok/hipa-hoa-businessservices-hungary-2019-survey.pdf>

dolgozók száma. A növekedés és fejlődés fenntartása érdekében érdemes azonban megvizsgálni az ország jelenlegi helyzetét a nemzetközi SSC piacon, és a meglévő eszközrendszerét.

2. Lokalizációs kérdések az SSC szektorban

A szolgáltatóközpontok létrehozása hosszútávú befektetés az anyavállalat szempontjából, ezért mindenképp fontos az, hogy egy-egy új központ létesítése az elvárásoknak megfelelő körülmények között és olyan helyszínen történhessen meg, ahol biztosítani tudják a megfelelő gazdasági, politikai, jogi és digitális környezetet.

A legáltalánosabb tényezők, mint a megközelíthetőség, infrastruktúra és a megfelelő méretű épület mellett olyan, közvetlen anyagi vonzattal nem járó feltételek is megszabhatóak, amik a zavartalan működést és a fejlődési, fejlesztési célkitűzéseket is képesek támogatni. Ezek lehetnek a szakmai utánpótlást biztosító egyetemek és képzési központok, vagy azon vállalatok működése az adott területen, akik potenciális partnercégek, vagy hasonló tevékenységet végeznek.

Egy új országba telepítéskor a legfontosabb szempont az értékteremtés. Az új központ helyszínének megválasztásakor ezért érdemes figyelembe venni a szervezet elsődleges célját, amelyek általában a szervezet méretében, munkavállalóinak számában vagy az elsődlegesen ellátott folyamatok számában okoz jelentős változást.

Jellemzően olyan egységeket hoznak létre, ami az adott térséghez képest előrelépést mutat. A humán tényezőkön felül, mint a szakképzettség és a megfelelő tudással rendelkező munkaerő meglét, más szempontokat is figyelembe vesznek egy potenciális célország vizsgálata során: az ország gazdasági lehetőségei, piacának telítettsége és a működést terhelő adók és járulékok kivetése. Az európai célországok mindegyike képes már teljesíteni a legalapvetőbb kritériumokat, de eltérő okok miatt választják a vállalkozások szolgáltatóközpontok helyszínéül őket.

A döntést befolyásolhatja a fogadóország konkrét földrajzi helyzete és a városainak minősítése is. Befektetők szempontjából ugyanis az egyes városok hasonlóan elemezhetőek, mint a beszállítók. Az indiai⁶⁷ és kínai⁶⁸ besorolásának mintájára új központ létesítésének tervezésekor

⁶⁷Dezan Shira & Associates India Briefing- India's Tier 2 and Tier 3 Cities: Are They Right for Your Business? 2018/01/11, Ramya Boddupalli <https://www.india-briefing.com/news/india-tier-2-tier-3-cities-right-business-15932.html/>

⁶⁸Dezan Shira & Associates China Briefing- China's City-Tier Classification: How Does it Work? 2019/02/27 Dorcas Wong <https://www.china-briefing.com/news/chinas-city-tier-classification-defined/>

is osztályozhatóak a városok, aszerint, hogy gazdasága mennyire aktív, milyen a népességének összetétele és az életszínvonal. Ez alapján alapvetően első (T1), másod (T2) és harmadszintű (T3) települések különböztethetők meg az SSC szektorban. Első szintűek azok a metropoliszok, amelyek területileg és a demográfiai adatokat tekintve is nagyvárosoknak, fejlettek és gazdasági, pénzügyi vagy számítástechnikai szférában világszinten kulcsfontosságú szerepet töltenek be. Másod, azaz T2-es szintű valamennyi közepes méretű város, ahol jelentős mértékben működnek shared service vagy global business service centerek, folytatnak kutatás-fejlesztést és informatikai tevékenységet, mind belső, mind külső partnereiknek szolgáltatnak, vagy ők maguk is kiszerveznek bizonyos tevékenységeket alacsonyabb szintű (T3) városokba, ahol legnagyobb arányban még az alacsonyabb hozzáadott értékkel bíró feladatokat végzik többségében és gazdaságilag nem kiemelt területeken fekszenek. Utóbbi területeken a legalacsonyabb feltehetően a befektetések összege, ugyanakkor kulcsfontosságú ezen perifériák megtartása és felzárkóztatása annak érdekében, hogy az egyes szolgáltatóközpontok működése megfelelő legyen üzletmenet-folytonossági szempontból.

Az adott helyszín szempontjából megvizsgálható, hogy azok mennyire koncentráltak. Ezt leginkább az ott elérhető és foglalkoztatott munkaerő, és más hasonló vállalkozások megléte mutatja ki. A sűrűsödés-vizsgálatoknál gyakran használt mutató a foglalkoztatási adatok esetében a lokációs hányados (location quotient– LQ)⁶⁹, ami a gazdasági tevékenység egy adott térség gazdaságában való alul- vagy túlreprezentáltságának statisztikai mérőszáma. Egy konkrét helység esetében ez a vizsgált szektorban dolgozó átlagos létszám és elérhető munkaerő hányadosát viszonyítja az országos létszám és munkaerő arányához. A mutató 1-nél nagyobb értéke azokat a térségeket jelzi, amelyekben az adott ágazat az országoshoz viszonyítottan relatíve több foglalkoztatottat képes felmutatni.⁷⁰

Az eltérő preferenciákat figyelembe véve a vállalkozások telephelyválasztása összességében tehát sokféleképpen mérhető. Az amerikai A.T. Kearney által összeállított 50 országot felsorakoztató listán azonos mutatók alapján alakították ki a sorrendet.⁷¹ A mutatószám a Global Services Location Index elnevezést kapta, ami 4 eltérő területet vizsgál a kiválasztott országok esetében, abból a célból, hogy hiteles és áttekinthető forrásként szolgáljanak a befektető cégeknek. A listán szereplő országok pedig egy külső szemlélet alapján információt

⁶⁹ Szakálné Kanó Izabella- A gazdasági aktivitás térbeli eloszlásának vizsgálati lehetősége, Statisztikai Szemle, 89. évfolyam 1. szám (2011)

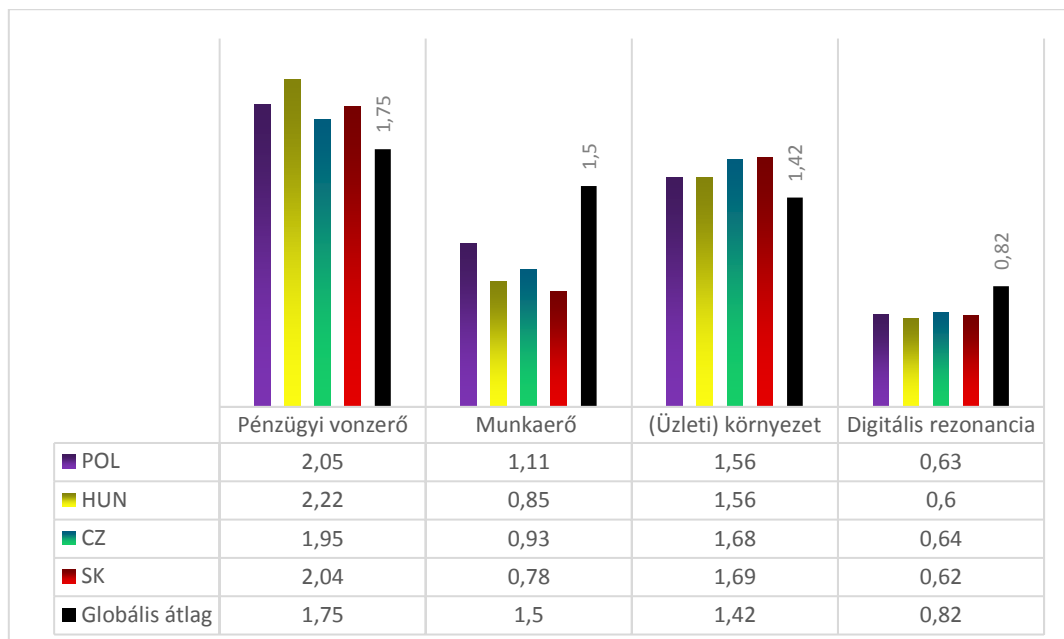
⁷⁰ ABSL - Business Services Sector in Poland 2018, 18-21.o. alapján

⁷¹ Digital resonance: the new factor influencing location attractiveness - The 2019 Kearney Global Services Location Index, <https://www.kearney.hu/digital-transformation/gsl/2019-full-report>

kaphatnak a megítélésükről a felmérésben szereplő szempontok szerint. A különböző országok, amelyek valamely releváns szempont alapján egy csoportba oszthatóak, összehasonlíthatóvá válnak akár egyetlen GLSI tényező alapján is, azonban minél több olyan terület van, amely alapján országok vagy országok csoportjai összehasonlíthatóvá válnak, annál valószínűbbé válnak az aktuális helyzetükről. Ezek a szempontok sorra a pénzügyi vonzerő (35%), munkaerő (25%), üzleti környezet (25%), és digitalizáció (15%).

A felmérés minden esetben az országok átlagos teljesítéseit és elért eredményeit veszik figyelembe, de kiemelten kezelik a fővárosokat és fejlett ipari területeket. A befektetők számára egyfajta ajánlás, több hasonló elemzés és kutatás végeredménye, hogy a befektetés végül hol valósul meg. A megítélés nem teljesen objektív, tekintve hogy kizárólag amerikai közgazdászok és elemzők vesznek részt a kutatásban, így a megfigyelés szempontjai is az amerikai módszerek és meglátások alapján történik. Jelentős részben külső megfigyelőként az országok valós teljesítményét veszik figyelembe, és érezhetően egyik terület sincs szembetűnően túlréprezentálva.

1. ábra: Összesített GLSI eredmények⁷²

A globális átlaghoz⁷³ képest a visegrádi országok nagyon hasonló eredményeket értek el. A munkaerő és digitalizáció viszonylatában mind a négy ország kissé alulteljesít. A másfél pontot

⁷² Digital resonance: the new factor influencing location attractiveness, The 2019 Kearney Global Services Location Index, <https://www.kearney.hu/digital-transformation/gсли/2019-full-report>

⁷³ A globális átlag a felmérésben szereplő 50 ország eredményeinek átlaga

megközelítő, 1,495 átlagpontoszámmal képest a legjobb eredményt Lengyelország érte el 1,11 ponttal, ami 0,385 ponttal alulmarad a középértékhez képest, Szlovákia viszont mindössze 0,78-as eredménye az átlagnak mindössze a felét haladja meg. Ennek oka, hogy nem kizárólag minőségi, hanem mennyiségi hátránnyal is küzdenek az országok jelenleg. A folyton bővülő piac és az éves szinten több ezer új munkaerő bevonása az SSC-kben még nem érte el azt a szintet, hogy olyan széleskörűen ki tudják szolgálni a partnervállalkozásokat, mint amilyen ütemben más szempontok alapján fejlődni képesek.

A digitális együttműködés tekintetében az átlaghoz közeli, de az alatti eredményeket értek el, átlagosan a középérték 75%-át. Ez abból a szempontból fontos, hogy a visegrádi országok előtt áll a lehetőség, hogy ezen az értéken jelentős mértékben javíthassanak az elkövetkezendő években. A digitalizáció ugyanis kiemelt fontosságúvá válik szinte minden szegmensben, és a versenyképesség megtartásának egyik kulcstényezője lehet a jövőben. A digitalizáció terén sok újdonsággal kell szembenéznük a szolgáltató központoknak, annak ellenére, hogy digitális érettségük magasabb szinten van más ágazatokhoz viszonyítva, tekintve, hogy már megalakulásukkor megoldásokat kell találniuk a kommunikáció és az ügyvitel megfelelő platformokra tereléséhez, hogy a tér- és időbeli eltolódások ne okozzanak fennakadást a mindennapi működésükben.

3. Kelet-Közép Európa

A cseh, lengyel, szlovák és magyar szektor a méretkülönbségek és a fejlettségi szint ellenére hasonló tendenciákat követve, egymással versenyezve, mégis egymást segítve fejlődik. Az ABSL (Association of Business Service Leaders), a SARIO (Slovak Investment and Trade Development Agency) valamint a HIPA (Hungarian Investment Promotion Agency) és a velük együttműködő SSC és GBS vállalkozások által készített tanulmányok nyomán a négy ország mindegyikének más-más erőssége van, ám mivel a tanulmányban érintett SSC vállalkozások jelentős többsége mindegyik vizsgált országban működik valamilyen formában, így a különbségek az egyes ágazatokban kiegyenlítődhetnek. Az elemzések főbb kérdéskörei, a vizsgált országtól függetlenül, 4 csoportra oszthatóak. Kitérnek a munkaerőpiacra, a technológiai és automatizációs helyzetre, üzleti környezetre, valamint a jövő munkavállalóira. Az ezek általi előnyök és a hiányuk okozta kihívások mindegyik ország esetében hasonló következtetésekhez vezetnek. Ennek nyomán a következő törekvések kerülnek fókuszba: a fenntartható növekedés és fejlődés mellett a megfelelő képzettséggel rendelkező munkavállalók

toborzása és megtartása a szektorban, a fluktuáció elfogadható mértéken tartása, valamint a kiemelkedő helyszínek és az ebből a szempontból peremvidékek közti különbség csökkentése. Ezek a kihívások különböző mértékben érintik az országokat, eltérő helyzetük és erősségeik miatt. Vagyis egy konkrét példával élve: a fővárosközpontú Magyarország telephely-kérdései eltérnek a nála jóval nagyobb méretű piacot fenntartó Lengyelországtól, de mindkét ország SSC szektorára hatással van az egyre telítettebb ingatlanpiac.

A lengyel SSC szektor jövőjét a 2019-es ABSL tanulmányban publikált GBS 2.0 határozza meg⁷⁴. A legnagyobb európai SSC szektorral rendelkező országa, a SSC, BSC és BPO vállalkozások által foglalkoztatottak száma meghaladja a 320 000 főt. A még nem hivatalos új forma az eddigi SSC-jelelegű vállalkozások fejlettségét átlépő, *Global Value Organisation*. A szervezeti egység ezen a szinten már nem csak globális szolgáltatóként, de globális értékteremtőként jelenik meg. Működésének alapjait a digitalizációra és az ellátási láncra helyezi, a mesterséges intelligencia segítségével pedig egyedülálló informatikai és pénzügyi megoldásokat képes nyújtani.

Ennek elérését az 5E megközelítés segíti. A láthatóvá tétel (**envision**) és a lehetővé tétel (**enable**), és a végrehajtás (**execute**) az adatok vizuális megjelenítésére utaló komponensek. Eszközeik segítségével lehetővé teszik a magas komplexitású és nagy mennyiségű adatok feldolgozását, amelyek a meglévő adatbázis menedzsment eszközökkel jelentős nehézségekbe ütköznek. A világszerte és napi szinten előállított óriási adatmennyiség és azok sebességéből fakadó kihívásokra kínálhatnak megoldást. Az ökoszisztéma (**ecosystem**) a természeti és fizikai környezethez való alkalmazkodás mellett a különböző területek és szervezeti egységek együttműködését képviseli. Az osztott szolgáltatások rendszerében a különböző helyszínekre kiszervezett folyamatok esetén is megfigyelhetők a távolság ellenére az összefonódások, a különböző területek szimbiózisa. Ezek a kapcsolatok alapvetően szükségesek a fejlődés fenntartása érdekében. A növekedés (**expand**) pedig mindezen faktorok segítségével valósulhat meg. A növekedés, mint piaci jelenség és mint méretbeli növekedés is jelen van a GBS 2.0 esetén. Az egyes központok által végzett tevékenységek kiterjesztése és a szektorban dolgozók létszámának emelkedése és a minőségbeli javulás egyaránt beletartozik.

A globális szervezet eléréséhez szükséges innováció finanszírozására kialakított modell a különböző területekbe befektetett pénz és fejlesztés arányát határozza meg. A működési

⁷⁴ ABSL Business Services Sector in Poland, (2019) „GBS As A Transformation Engine”

költségek 70, a folyamatfejlesztés 20, a digitalizáció és innovációs tevékenységek pedig 10%-os arányban jelennek meg a teljes költségvetés tekintetében. Az SSC szektor szempontjából fontos területek behálózják az ország teljes egészét, így az 5E és a digitalizáció is elősegíti, hogy Lengyelország kiemelten fontos desztináció és központ lehessen az európai piacot tekintve. Fejlesztései és kiszervezései pozitív hatással lehetnek a környező országokra is, akár a munkaerő allokációt, akár az üzleti folyamatok átvételére vonatkozóan. Tekintve, hogy az országhatárok egyáltalán nem jelentenek hátrányt kereskedelmi és szolgáltatói szempontból, cégcsoporton belül a szabadalmak és az eljárásrendek szabadon átültethetőek egy cseh, szlovák vagy magyar központba is, miután a lengyel központban sikeresen alkalmazzák.

Szlovákia első számú célkitűzései közt szerepel a magasabb hozzáadott értéket teremtő szolgáltatóközpontok létrehozása és betelepítése, mint az informatikai, SSC és kutatásfejlesztéssel foglalkozó cégek. A Szlovák Köztársaság a különböző SSC-k és BPO-k létrehozásának támogatása érdekében olyan intézményi stratégiát dolgozott ki, ami jelentősen növelheti az ország megítélését európai szinten. A cél a növekvő aktivitás az iparágban, a létesítmények számának és minőségének emelkedése⁷⁵. Az *Institutional Strategy for Business Service Centers Development in Slovakia*⁷⁶ elnevezést viselő intézkedésnek három, egyformán fontos és hangsúlyos alappillére van. Az egyike ezeknek a munkaerő. Az ország maga is biztosítani kívánja a megfelelő képzettségű munkaerőt és olyan képzési- és továbbképzési rendszert kíván kialakítani, ami a jövőben is kielégíti a BSC-k és más nagyvállalatok humán erőforrás igényeit. Emellett támogatja a már meglévő vállalatok edukációs célkitűzéseit.

Az ABSL a Cseh Köztársaság esetében külön tanulmányban igyekszik kivetíteni az ország lehetőségei 2025-re⁷⁷. A Deloitte-tal közösen elvégzett kutatások 4 fókuszra kiemelve vizsgálták az ország jelenlegi helyzetét a már meglévő adataik és a cseh SSC szektor tapasztalataira alapozva. A technológiai fejlődés az adatok digitalizálását, az élő munka és a szoftverek szinergiáját és az adatvédelmet emelte ki leginkább. A munkaerővel kapcsolatos felvetések részben ehhez kapcsolódva merülnek fel, de fontos szerepet kaphatnak majd az edukációs törekvések, a belső mobilitás és munkakörváltás, valamint az együttműködés mind oktatási

⁷⁵Shared Services & Business Process Outsourcing Centers in Slovakia
<https://www.sario.sk/sites/default/files/content/files/sario-ssc-bpo-centers-in-slovakia-2018-09-20.pdf>

⁷⁶Intézményi stratégia a szlovák Business Service Centerek befektetése érdekében

⁷⁷ABSL Czech Business Services-Our Vision 2025(2018) alapján, saját szerk.
https://www.absl.cz/wp-content/uploads/2018/ABSL_Vision_2025_brochure_e-version.pdf

intézményekkel mind saját iparágukban működő más vállalkozásokkal. A HR stratégia leginkább meghatározó eleme a meglévő munkaerő képzése, akár saját területükön belül a digitalizáció okozta megváltozott helyzetre reagálva, akár szélesebb körben értve.

A fejlődési irány emiatt eltér a környező országokétól. Szlovákiával szemben rövidtávon nem a digitális és FinTech irányba kíván elmozdulni a cseh SSC piac, hanem a már meglévő kompetitív előnyöket képző funkciókat kívánják magasabb szintre emelni. A jövőbeli működés kérdései közt szerepel az automatizáció, de megoldásra vár még az országban a sztenderdizáció is és az optimalizáció, ezért ez egy távolabbi cél. A jövőbeli kihívások a HR területére, a gazdasági környezetre vonatkozóan a technológia változásából fakadnak. A Cseh Köztársaság esetében az elkövetkezendő években így előreláthatólag nem az lesz a meghatározó, hogy az új belépők számát és a befektetéseket növeljék, sokkal inkább az, hogy a jelenlegi SSC-k által végzett munkák magasabb szintre léphessenek és a mennyiségi növekedést felváltsa a minőségi előrelépés.

Magyarországon 104 szolgáltató központban és azok leányvállalatainál, 119 helyszínen, 22 iparágat érintve 63,800 főt foglalkoztatnak SSC-ben.

Habár a szolgáltatók központja elsősorban a fővárosban és vonzáskörzetében vannak jelen, az egyetemi városok és iparterületek vonzáskörzete is egyre népszerűbbé válnak. Kiemelkedő, 80 százaléknál is magasabb arányban működnek a fővárosban szolgáltatóközpontok, emellett Székesfehérvár, Debrecen, Pécs, Szeged és Miskolc területén működnek hasonló vállalkozások. Ezekben a városokban egy, vagy több egyetem is működik, a megközelíthetőségük és a kiépített infrastruktúra megfelelő, a jelenlévő munkaerő pedig alacsonyabb költséget jelent, mint a fővárosban.

Magyarországon olyan meghatározó össz-szektori célkitűzések egyenlőre nincsenek, mint a többi országban. A magyar SSC szektor jövőjét is leginkább az határozza meg, hogy a már működő vállalkozások hogyan fognak alkalmazkodni a megváltozott igényekhez és környezethez. A hazai BSC-k 79%-a rövidtávon a magasabb értékteremtést tűzte ki célul a hatékonyság, minőség, ügyfélélmény és automatizáció terén, és 73%-uk újabb funkciókat helyezne át a cégcsoportok belülről a magyarországi központokba⁷⁸ A fejlődő szolgáltatóközpontoknak kevesebb, de magasabban képzett munkaerőre van szükségük a

⁷⁸HIPA, Business Services Report Hungary, 2019 <https://hipa.hu/images/dokumentumok/hipa-hoa-business-services-hungary-2019-survey.pdf>

hatékony és jó működéshez, így ez a fókusz magába foglalja a munkaerő továbbképzését és a megfelelő képzettséggel rendelkezők felkutatását a szabadon lévő posztokra.

Összefoglalás

A szolgáltatóközpontok jelenleg növekvő fázisban vannak egész Európában, a meglévő vállalkozások jelenlegi központjukat részben kiszervezve, részben továbbfejlesztve kívánják a jövőben működtetni. Az országok tekintetében a legnagyobb verseny a befektető cégek miatt alakul ki, ugyanis a célországban befektetők hosszútávon gondolkodó vállalkozások. Meglétük és a folytatott tevékenységük további előnyökhöz juttathatják az adott tagországot: hasonló vállalkozások befektetései, meglévő társaságok fejlesztéseinek pozitív hatása az ország gazdaságára, valamint a több ponton összefonódó alaptevékenységek is befolyásolhatják a jövőbeni új belépőket. A kapcsolattartás és a napi munkavégzés teljes mértékben digitalizált a támogató területeken. Az informatikai rendszerek és azok fejlődése elválaszthatatlan elemévé vált a kereskedelmi, számviteli és egyéb üzleti folyamatok szempontjából.

A visegrádi országok mindegyikében hasonló fejlődési szakaszok és stációk figyelhetők meg. A lengyel, cseh, szlovák és magyar SSC szektor az 1990-es években kialakulva mára egy dinamikusan fejlődő, adaptív szektorrá vált. A legalapvetőbb ügyfélszolgálati és riportolási feladatokat végző cégek globális üzleti központok, HR, pénzügyi és informatikai GBS vállalkozásokká fejlődtek. Az eltérő célkitűzések és fejlettségi szint ellenére mind a négy országban hasonló kihívásokkal néz szemben a szektor, amit leginkább a digitalizáció és a munkaerőpiac jövőbeli alakulása vet fel. A prognosztizált fejlesztések, az előrelépést támogató stratégiák már nem elsősorban a bevételnövekedést támogatják a visegrádi országokban, hanem a már meglévő SSC-k előrelépését és az új belépőknek kedvező környezetet kívánnak kialakítani.

Az egyfókuszú SSC-k fejlesztését és az új belépők átlagos mértékét tekintve megoldás lehet az ország számára a másodszintű városok jelentőségének növelése, ahol eddig még nem, vagy csak operatív jelleggel voltak jelen ezek a vállalkozások. Ha a legalapvetőbb szempontoknak megfelelnek, azaz van elérhető, képzett munkaerő, a gazdasági és politikai környezet stabil, és a működés szempontjából nem jelent hátrányt, akkor a leadható háttértámogatói feladatkörök ott működhetnének tovább, míg a főváros terheltsége csökkenne és a központok magasabb szintre léphetnének. a reorganizációs folyamat mindkét oldal számára pozitív lehet:

a vidéki központok alacsonyabb költséget jelentenének a működést tekintve, az újonnan bevont városokban pedig kiépülhetne a megfelelő infrastruktúra ahhoz, hogy a jövőben is működőképeseek lehessenek a multinacionális vállalatok. Az oktatási intézményekkel történő együttműködés pedig megalapozhatja az SSC-k jövőbeli munkaerővel kapcsolatos igényeinek kielégítését.

Felhasznált irodalom

1. (ABSL), A. o. (n.d.). *ABSL - Business Services Sector in Poland 2019*. Retrieved from <https://absl.pl/storage/app/uploads/public/5d0/7a1/406/5d07a140668f0191663458.pdf>
2. (ABSL), A. o. (n.d.). <https://www.absl.cz>. Retrieved from ABSL CZ Publications: https://www.absl.cz/wp-content/uploads/2018/ABSL_Vision_2025_brochure_e-version.pdf
3. Agency, H. I. (n.d.). *HIPA Business Services Repoprt Hungary 2019*. Retrieved from <https://hipa.hu/images/dokumentumok/hipa-hoa-businessservices-hungary-2019-survey.pdf>
4. Association of Business Service Leaders (ABSL)in cooperation with:JLL, R. P. (n.d.). *Business Services Sector in Poland, 2018*. Retrieved from <https://absl.pl/storage/app/uploads/public/5e2/573/bf2/5e2573bf23a98958162901.pdf>
5. Bergeron, B. (2003). *Essentials of Shared Services*.
6. Dorcas Wong, D. S. (2019, február 27). *China Briefing*. Retrieved from <https://www.china-briefing.com/news/chinas-city-tier-classification-defined/>
7. Izabella, S. K. (n.d.). A gazdasági aktivitás térbeli eloszlásának vizsgálati lehetőségei. *Statisztikai Szemle*, 89. évfolyam 1. szám.
8. Kearney, A. (2019). *Global Services Location Index, Digital resonance the new factor influencing location attractiveness the new factor influencing location attractiveness - The 2019 Kearney Global Services*. Retrieved from <https://www.kearney.com>: <https://www.kearney.hu/digital-transformation/gsli/2019-full-report>
9. Ramya Boddupalli, D. S. (2018, január 11). *India Brefing*. Retrieved from <https://www.india-briefing.com/news/india-tier-2-tier-3-cities-right-business-15932.html/>
10. SARIO. (2018, 09 20). *Shared Services & Business Process Outsourcing Centers in Slovakia* . Retrieved from <https://www.sario.sk/sites/default/files/content/files/sario-ssc-bpo-centers-in-slovakia-2018-09-20.pdf>